

VRHNIŠKI RAZGLEDI 17

VRHNIŠKI
RAZGLEDI
leto 17

VRHNIŠKO MUZEJSKO DRUŠTVO
VRHNIKA 2016

Marija Oblak Čarni

OB 17. ŠTEVILKI VRHNIŠKIH RAZGLEDOV 6

Stanko Granda

AKUMULACIJA KAPITALA NA VRHNIKI 9

Tatjana Oblak Milčinski

CANKARJEVO LETO 1976 35

PROSLAVLJANJE 100-LETNICE ROJSTVA
IVANA CANKARJA NA VRHNIKI

Olga Pivk

ROKODELSKI DOM NA VRHNIKI 75

Janez Kos

KNJIGA ČEVLJARSKE BRATOVŠČINE NA VRHNIKI 89

Aleksandra Serše

VRHNIŠKA ŠOLA SKOZI ČAS (VI. DEL) 97

ZADNJE VOJNO IN PRVA POVOJNA LETA
OBDOBJE MED LETOMA 1944 IN 1950

Tatjana Hojan

ANA KOČEVAR VARŠEK (1904–1999), 133
UČITELJICA, ŠOLSKA UPRAVITELJICA

Tatjana Hojan

PAVEL JAPELJ (1906–1980), 135
UČITELJ, ŠOLSKI UPRAVITELJ

Tatjana Hojan

KAREL PODHOSTNIK (1919–1982), 138
RAVNATELJ

Jože Kurinčič

FRANCE KUNSTELJ (1914–1945) 142
DUHOVNIK, PISATELJ, PESNIK, DRAMATIK, UREDNIK

Nataša Oblak Japelj

USNJAR TINE BRADEŠKO (1923–2015) 162

EMA GORIČAN, MARIJA OBLAK ČARNI

FRANC POTREBUJEŠ, 175
IZDELOVALEC STILNEGA POHIŠTVA

DAMJANA BERGANT

PAVOL TESÁR, 182
SPOMINSKA SLIKARSKA RAZSTAVA ARGONAVTI NA VRHNIKI

* POPRAVEK

V seznamu razstavljenih slik Pavola Tesárja na strani 188
pod zaporedno številko 4 manjka naslov slike: ARGOS.

MARJETA KRŽIČ

PIHALNI ORKESTER VRHNIKA 189
DEVET DESETLETIJ DELOVANJA
KRATKA ZGODOVINA ORKESTRA

JANEZ KOS PRIREDIL PO VALENTINU ZARNIKU, POVODNI MOŽ

POVODNI MOŽ Z GERMEZA, META Z IGA
IN ŠTEBALOV ANDREJ Z VRHNIKE 199

JANEZ TOMŠIČ

VEČ LJUDI VEČ VE 204

GAŠPER TOMINC

VRHNIŠKA KRONIKA ZA LETO 2016 207

KATARINA OBLAK BROWN

POROČILO O DELU MUZEJSKEGA DRUŠTVA
VRHNIKA (MDV) V LETU 2016 226

OB 17. ŠTEVILKI VRHNIŠKIH RAZGLEDOV

V novem zvezku zbornika Vrhniški razgledi, sedemnajstem po vrsti, nadaljujemo z raziskavami na temo **Vrhnika in njeni ljudje**.

V uvodnem prispevku **Akumulacija kapitala na Vrhniki** avtor **Stanko Granda** ugotavlja zakaj je Vrhnika skozi zgodovino pokazala večji ekonomski potencial kot druga mesta okoli nekdanjega glavnega mesta Kranjske, naše današnje prestolnice. Na prvo mesto je kot vzrok postavil naravne pogoje in tradicijo tega prostora v prometu. Že v davnini je bila Vrhnika, kot rečno pristanišče nekak gospodarski podaljšek Ljubljane in prav to ji je dalo s pripovedko o argonavtih največjo prepoznavnost že v najstarejših obdobjih zgodovine. Vrhnika se je morala posvetiti transportu in skladiščenju. Le majhen del Vrhničanov je kmetoval, večina je skrbela za potrebe tranzita. Tranzit pa je pogojeval hitro prilagajanje tehnološkim spremembam. Vrhniški podjetniki so sledili napredku. Imeli so izredno pozitiven odnos do šolstva, izobraževanja, kulture in umetnosti (Petkovšek, Sternen, Jager). Zanimivi in povedni so podatki o podjetništvu in obsegu posesti posameznikov neposredno pred prvo svetovno vojno. Izguba Trsta in Gorice, uporabnikov našega

blaga in uslug po prvi svetovni vojni naše kraje težko prizadene. Prav na Vrhniki lahko vidimo tragične posledice, ki jih je povzročila rapalska meja.

Naslednji je prispevek **Tatjane Oblak Milčinski Cankarjevo leto 1976**, kot uvod v prihodnje leto, 100-letnico Cankarjeve smrti. Avtorica je pregledala arhive, prelistala časopise in literaturo in pripravila prispevek, kjer je predstavila takratne prireditve posvečene Cankarju. V njem beremo o koncertih, razstavah, gledaliških predstavah, govorih, intervjujih, prireditvah v šolah, društvih. Vse je dokumentirala, citirala in opremila z ilustracijami. Začela in zaključila je z besedami dr. Bratka Krefta na razstavi Cankar in gledališče maja 1976 na Vrhniki: »Cankarjevo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa!«

Olga Pivk je pripravila raziskavo **Rokodelski dom na Vrhniki**. V njej kratko predstavi Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov, ustanovljeno leta 1891. Namen društva je bil izobraževanje katoliških rokodelskih pomočnikov na Vrhniki in bližnjih vaseh v vrle in poštene mojstre. Za svoje delovanje so si zgradili na Vrhniki dom, ki so ga od-

prli avgusta 1897. V domu so dobila prostor razna društva, Tu so potekali občni zbori in predavanja s politično, gospodarsko, kulturno in vzgojno vsebino. Po drugi svetovni vojni pa je bil to sindikalni, mladinski in nazadnje zdravstveni dom. Prav ob tej raziskavi je bil nepričakovano odkrit del domovega arhiva in sicer Gospodarski zapisnik oskrbništa Društvenega doma 1913-1927 in Blagajniška knjiga 1930-1941. V njem smo našli med drugim seznam tujih rokodelcev, ki so v letih 1930-1936 tu »prenočili in bili prehranjeniki«. Del tega seznama objavljamo.

Sledi krajši prispevek **Janeza Kosa Knjiga čevljarске batovščine na Vrhniki** z zapisi od leta 1804 do 1940. Zanimivo knjigo je leta 2015 pridobila CKV. Po naslovu sodeč ("Od bratovšne šoštarske«) je knjiga nastala v bratovščini čevljarjev. Kasneje pa so vanjo vpisani najrazličnejši poklici : tišler, sodar, zidar, cerkovnik pri sv. Pavlu in dr. Morda gre tu za socialno vprašanje, za samopomoč, za kar so v bratovščini zbirali in hranili denar.

Aleksandra Serše nadaljuje svojo raziskavo o šoli **Vrhniska šola skozi čas, VI. del**. Tokrat predstavi dogajanje v zadnjem letu vojne in v povojnih letih do 1950. V šol letu 1944/45 so učenci še brez svojih šolskih prostorov in učil. Gostujejo po raznih stavbah, ker je šolske prostore zasedla vojska. i se zaključí neposredno po koncu vojne, učenecem ni bilo mogoče pripraviti niti spričeval. Dobili so le zasilna potrdila. Po koncu vojne zavlada splošno veselje in razmere se počasi urejajo. Avtorica zaključuje članek z razmišljanjem o nasilju v vojni, zlasti o nasilju nad otroci.

Tatjana Hojan nadaljuje s prispevki o učiteljih, ki so učili na vrhniski šoli. Predstavi domačina **Pavla Japlja** in **Ano Kočevar Varšek** ter ravnatelja **Karla Podhostnika**. Pavel Japelj je na Vrhniki učil krajši čas v

letih 1929 - 1930. Aktivno je takrat sodeloval v prireditvah ob odkritju Cankarjevega spomenika. Bil je odličен učitelj in je povsod, kjer je učil, od svoje Vrhnike naprej organiziral in z veliko predanostjo režiral številne šolske in druge kulturne dogodke. Ana Kočevar Varšek je na Vrhniki učila sredi 20-ih let, nato od leta 1947 do 1948 ko je prevzela upraviteljstvo Osnovne šole v Ligojni. Upokojila se je leta 1958. Karel Podhostnik pa je bil ravnatelj na vrhniski šoli v letih 1960 do 1964.

Jože Kurinčič predstavlja **Franceta Kunstlja** duhovnika, pisatelja, pesnika ter urednika in njegovo delo. Posebej podrobneje predstavi njegove kratke zgodbe, v katerih mladi pisatelj riše dogodke iz življenja preprostih, dobrih ljudi z vrhniskega okolja, kjer je odraščal. Lepi so v njegovih zgodbah opisi starih običajev, ljudskih pobožnosti in zanimiv je domač narečni govor, ki ga pogosto uporablja. France Kunstelj je bil kot študent tudi doma aktiven na kulturnem področju. Bil je med ustanovitelji študentskega društva Vrhnika in urednik društvene revije Močilnik.

Nataša Oblak Japelj je pripravila intervju z **usnjarjem Tinetom Bradeškom**. Danes že pokojni usnjar v njem odkriva svojo zanimivo življenjsko pot od vajenca, med vojno usnjarja v partizanskih delavnicah na osvobojenem ozemlju v Starih Žagah, do cenjenega mojstra v IUUV. Poleg usnjarске tehnologije nam razkriva tudi čas in razmere v katerih je živel in delal.

Emā Goričan in Marija Oblak Čarni v prispevku **Franc Potrebuješ, izdelovalec stilnega pohištva** predstavljata mizarja-enega redkih mojstrov, ki je izdeloval stilno pohištvo in pri svojih izdelkih dosegal visoko stopnjo obrtne umetnosti. Znal je posnemati stare modne vzorce, jih v svojih izdelkih oživljati in nadgrajevati.

Damjana Bergant piše o slikarju **Pavolu Tesarju** in spominski slikarski razstavi Argonavti na Vrhniki, kjer so bila razstavljena njegova dela na to temo. To so bila zadnja dela, ki jih je umetnik ustvaril.

Marjeta Kržič je napisala prispevek o **Pihalnem orkestru Vrhnika**, ki več kot 90 let spremlja življenje na Vrhniki. Predstavila je njegovo delo in uspehe in njegove cilje za prihodnost. Godbeniki bodo skrbeli, da glasba na Vrhniki nikoli ne potihne.

Povodni mož z Grmeza, Meta z Iga in Štembalov Andrej z Vrhnike je priredba povedke **Valentina Zarnika, Povodni mož** iz leta 1855. Priredil **Janez Kos**.

Janez Tomšič objavlja prispevek **Vsi ljudje skoraj vse vedo** o raziskavah skrivnostne plakete, najdene v Verdu, nad Retovjem. O tej najdbi smo pisali že v 15. številki našega zbornika.

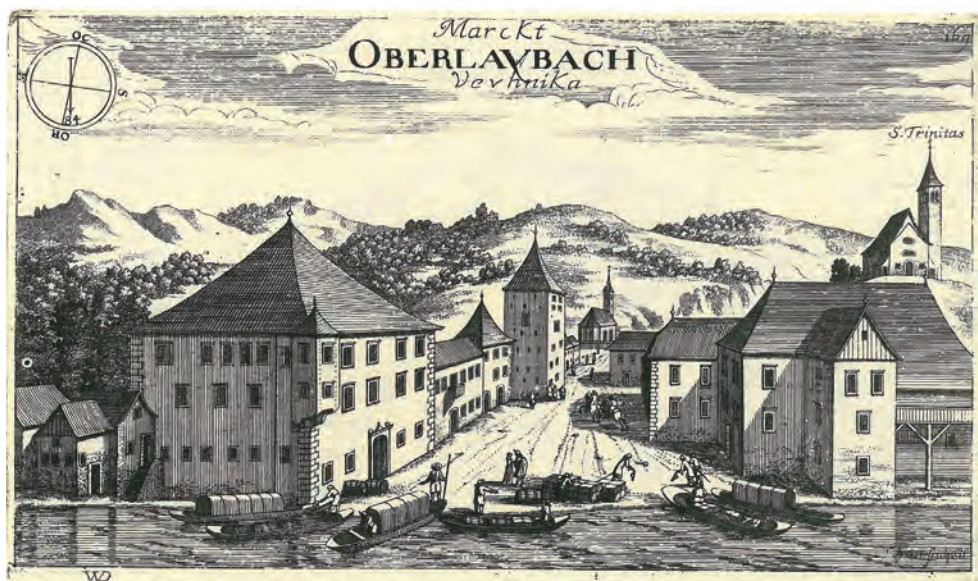
Gašper Tominc je pripravil **Vrhniško kroniko za leto 2016**.

Katarina Oblak Brown je pripravila **Poročilo o delu Muzejskega društva v letu 2016**.

Tudi ta zbornik je nastal na podlagi raziskav v arhivih, knjižnicah, muzejih, privatnih zbirkah ter v veliki meri na podlagi spominov in izjav informatorjev. Vsem, ki so prispevali k njegovi pripravi in izidu, se iskreno zahvaljujem.

Marija Oblak Čarni, urednica
Na Vrhniki, maja 2017

AKUMULACIJA KAPITALA NA VRHNIKI

I. Valvasorjeva upodobitev vrhniškega vodnega prometa. (J. V. Valvasor, *Topografia ducatus Carnioliae modernae*, Bogensperk na Kranjskem 1670, Založba MK, Ljubljana, 1995).

Ljubljana je že stoletja največje mesto nekdanje dežele Kranjske. Zato je imela kot taka nadregionalen pomen ne samo v upravnem in političnem, ampak še bolj v gospodarskem pogledu. Ni dajala kruha le domačinom in številnim prišlekom, ki so se v njej občasno ali trajno naselili, ampak je bila kot velik in razmeroma zahteven kupec pomemben gospodarski vzpodbujevalec za kar široko okolico, kamor štejemo lahko nedvomno Šmartno in Litijo, delno dolensko stran s Šmarjem - Sap kot starim far-

nim središčem, Šentvidom nad Ljubljano in Vrhniko. Njeno nemško ime Oberlaibach ne kaže samo na njeno naravno prometno povezavo z Ljubljanico, ampak tudi na specifičen medsebojni odnos - gospodarsko dopolnilo našega sedanjega glavnega mesta. Njena povezava z njim ni enostranska. Najprej je bila njena odlična surovinska baza v poljedelstvu, lesarstvu, kamnoseštvi in opekarstvu, kot rečno pristanišče pa gospodarski podaljšek Ljubljane proti Italiji, zlasti pa na severni Jadran in pre-

ko njega v svet. Dejansko je prav ta njena lastnost dala Vrhniki s pripovedko o Argonavtih največjo prepoznavnost že v najstarejših obdobjih zgodovine»slovenskega« dela jugovzhodnega alpskega prostora. Podobno kot Ljubljana, kjer ni popolne cezure med pozno antiko in preseljevanjem narodov, velja to tudi za Vrhniko in njeno čolnarstvo. Čeprav so bila vodna pota pomembna še za nekatera naselja in mesta na Kranjskem in širšem Slovenskem, pa je nekakšna vrhniška posebnost v hierarhiji tukajšnje gospodarske dejavnosti. Za njo ni značilno samo individualno uslužnostno prevoznništvo ljudi in blaga kot storitev – ampak gospodarska dejavnost v obliki velikega poslovnega prevoznništva. Prvo je verjetno slonelo na takojšnjih gotovinskih plačilih, drugo je zahtevalo zahtevnejše kapitalske odnose, verjetno tudi kreditiranje oziroma plačila v daljših časovnih obdobjih. Povedano drugače: na Vrhniki je bil denar, čeprav v majhni količini, doma, stalno v obtoku. Tu ni bilo običajnih likvidnostnih težav, ko premoženje in zaslužek sta, gotovine pa ni. Tudi druga oblika čolnarstva, ki se je naslanjalo predvsem na večje čolne, je bila vsaj delno vezana na takojšnja plačila. Gre za prevoz voluminoznih tovorov od sena, preko lesa za kurjavo in gradnje do gradbenega materiala. Tu je imel posebno ceno tudi obdelan kamen okoliških kamnolomov, kjer je razmeroma velika količina in nizka cena, ki ne prenese visokih prevoznih stroškov. Na drugi strani pa je sodelovanje z ljubljanskimi žitnimi trgovci, zlasti pa prevozi za potrebe države in z njimi povezanimi podjetji, na primer idrijski rudnik, zahtevalo tudi specifične kapitalske odnose. Ti so verjetno omogočili, da je vrhniško gospodarstvo tudi po modernizaciji kopenskega prometa, najprej izgradnje cest in nato železnice, preživelo in se prilagodilo novim razmeram, ki so jih narekovale lokalne možnosti in potrebe

Ljubljane: modernizacija opekarn, lesna industrija, usnjarstvo, pivovarna ... Ta odnos je navzven najbolj viden v nakupu nekdanje kartuzije Bistra in v njeni transformaciji v kapitalistično-industrijsko veleposest.

Pri obravnavi gospodarske preteklosti Vrhnik je glede periodizacije veliko bolj kot klasični vidik (antika, srednji vek, novi vek) potrebno upoštevati vrsto prometa oziroma energije.»S koncem antike je bilo za okoli tisoč let tudi konec organizirane skrbi za ceste. Zlasti na gričevnatih in hribovitih področjih, ki prevladujejo v Sloveniji, so vozove za transport blaga uporabljali le izjemoma.«¹ Ker je bilo za notranjost določeno obmorsko blago življenjska nuja, ne pa samo luksuz, pomislimo na sol, olje,² za obmorska področja pa na žita in živino (meso, kože). Vrhnika je bila zaradi svoje lege nekako»obsojena« na določene oblike neagrarne dejavnosti, zlasti na transport in skladiščenje.»Kmečko tovarništvo in kupčevanje s soljo, zlasti pa zamenjavo soli za žito, je Sergij Vilfan označil kot eno izmed najbolj bistvenih potez slovenskega gospodarstva v dobi pred nastankom velikih komercialnih cest in razširitvijo voznega prometa.«³ In to še toliko bolj, ker je kmetijstvo v naših krajih pasivno in zemlja svojih ljudi ni sposobna preživeti. Svoje potrebe, tako glede oskrbe kot prodaje, je po letu 1500 diktiral tudi idrijski živosrebrni rudnik. Dolgo časa je bilo v ospredju tovarništvo na plečih ljudi in hrbtih živali. Skrčenje cestnega prometa na daljše razdalje po koncu antike je premaknilo tudi nekatere prometne tokove. Tovarništvo je v veliki meri ubiralo druge poti kot cestni promet. Pomembnejši je bil čas, pri prevozništvu pa količina. Ob razglasitvi obveznih poti in kasnejših monopolov je na njih vplivalo tudi tihotapstvo, ki stoletja ni bilo nepomemben vir občasnega ali stalnega preživljanja precejšnjega dela prebivalstva. Za Vrhničane v najširšem smislu besede,

Vrhnika — Oberiaibach

2. Najbolj znana vrhniška furmanska gostilna je dobila ime po skoraj 400 km oddaljeni Mantovi v Italiji. Razglednica iz leta 1900. (Domoznanska zbirka CKV, ID=17112119)

mišljeno je tudi okoliško prebivalstvo, tovarjenje ni bilo samo ena izmed oblik kmečke neagrarne dejavnosti, ampak tudi podložniška obveznost. Dolžnost podložnikov samostana v Bistri je bila oskrbovati samostansko skupnost z vinom, oljem in s soljo.»Na Primorsko pa so morali nositi sodčke, putrhe in drugo leseno posodo« /.../»Skupno je bilo prenesti okoli 250 tovorov«.4 Za potrebe oskrbovanja Idrije je morala vsaka huba v logaškem gospostvu imeti dva konja.5 Preko Vrhnike ni vodila edina pomembna pot iz severnega Jadrana v južnoalpski prostor in obratno, bila pa je ena najpomembnejših. Preko Vrhnike je vodila tudi ena najpomembnejših gospodarskih povezav s panonskim prostorom. Znamenita patriarhova pot preko Blok in Notranjske je razmeroma kmalu služila le še potrebam prodaje živine in za vojaške premike. Vrhnika oziroma njeno gospodarstvo sta imela določene koristi tudi od specifičnih zvez z Vipavsko dolino. Očitno je prav tu prišlo že zelo zgodaj do

ločene profesionalizacije oziroma specializacije ljudi.6 Leta 1562 je poročal ljubljanski vicedom Hofer na nižjeavstrijsko komoro, da imajo podložniki tega dela dežele veliko gotovine in živine. Le majhen del Vrhnčanov je kmetoval, večina je tovorila, čolnarila in pretovarjala blago iz skladišča na čolne in obratno. Zato nikoli ne smemo te gospodarske dejavnosti povezovati zgolj z Ljubljano, ampak mogoče še bolj s severnim Jadrantom. To ni bila samo dejavnost na kratke, ampak tudi na srednje oziroma dolge razdalje, ki je procesu tovrstne specializacije naravnost narekovala. Seveda niso bili v teh poslih samo posredniki, ampak so začeli vanje tudi aktivno posegati.»Na ljubljanskem trgu so kupovali žito Vrhničani in Vipavci, tovarniki in kmetje iz senožeškega okoliša ... Prinašali so naprodaj sol, olje in vino, v zameno pa kupovali bodisi za lastne potrebe, bodisi za ponovno zamenjavo za sol in druge proizvode obmorskih mest«.7 Tovorništvo ni bilo samo domena malih kmetov, ampak je vse

3. Baliževa hiša s poslopjem nekdanjega hleva. (Foto: Nataša Oblak Japelj, 2017)

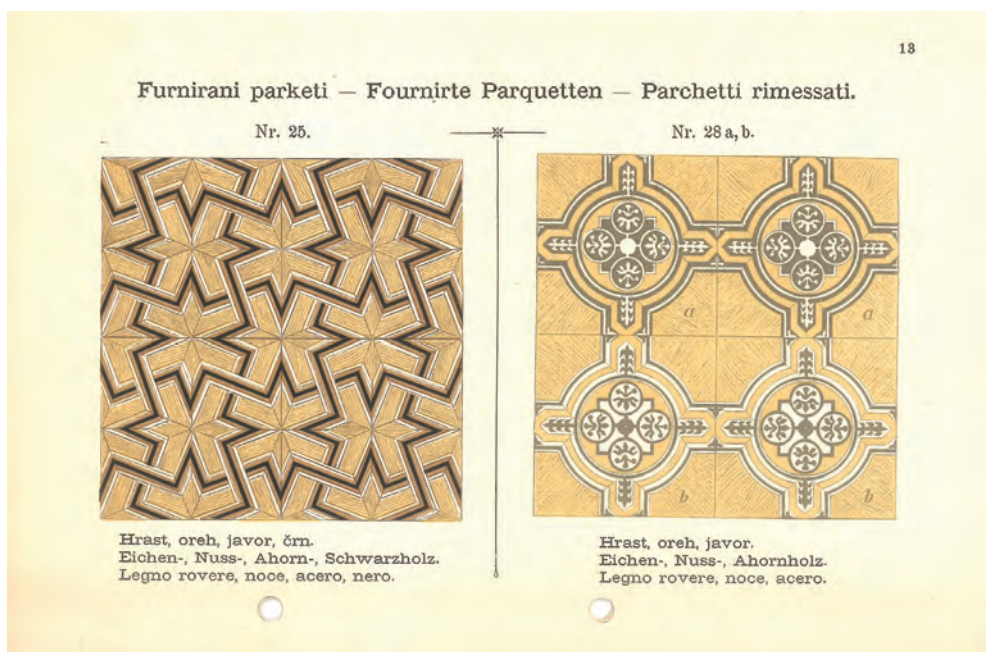
bolj postajala resna, profesionalna dejavnost, v kateri je prvotno primarno kmetijsko vse bolj nadomeščala prometna in trgovska dejavnost. Podjetnost, želja po pridobivanju denarja sta postali vse bolj izraziti. Znani so pozivi iz obdobja pred dograditvijo železniške proge Dunaj–Trst, naj notranjski kmetje premislijo, kaj bodo počeli po njeni dograditvi in naj se bolj oprimejo kmetovanja.⁸ Negrarna dejavnost je sprožila tudi določene migracije ljudi, ki so bile verjetno bolj lokalnega pomena. Za prihod Antona Garzarollija na Vrhniko ne vemo, ali je tja prišel samo zaradi pošte ali pa je v njegovih 12 konjih treba videti tudi slo po uveljavitvi v tovarništvu. Organizatorji tovarništva so kot podjetniki zaposlovali vse več ljudi. V začetku 18. stoletja so prevladovali najeti tovarniki.⁹ Narasčala je tudi konkurenca tovarnikov iz drugih krajev, zlasti ob cesti proti Trstu. Močna vloga Vrhnike ni bila samoumevna, srečevala se je s konkurenco Senožeč in nekaterih drugih večjih krajev. Trgovina z žitom je vse bolj postajala domena velikih trgovcev.

Samo Idrija je proti koncu 18. stoletja zanj letno potrebovala 5.000 tovorov.¹⁰ Negativno je delovala tudi monopolizacija trgovine s soljo. V teh primerih se je še dodatno pokazala blagodejna moč Ljubljane. Zlasti to velja za čas v sredini 18. stoletja, ko je zaradi modernizacije in boljšega vzdrževanja cest vse pomembnejše,¹¹ na glavnih cestah pa izključno, začelo postajati prevoznništvo. Zanimivo je dejstvo, da Vlado Valenčič, ki je doslej pri nas tovarništvo najbolj raziskal in ga tudi obilo kvantificiral, ne omenja mož, ki bi pri tem obogateli, kar nas v primeru Vrhnike primarno zanima. Peter Mavsar in njegov zet Janez Lutter, ki je imel denar iz vse Evrope in ga je tudi posojal, ter njegov naslednik Šporn, ki je posojal denar na zemljišča, osnova donos (!) so imeli očitno ne samo druge vire akumulacije, ampak tudi varstvo posojil.¹²

Individualno ali tudi skupinsko tovarništvo ni bilo pomemben vir akumulacije kapitala, ampak predvsem oblika preživetja. Kapitaliste so ustvarjali pošta, ki je začela delovati

4., 5. Katalog Tovarne za parkete Fr. Kotnik, izdal Hofbuchdruckerei Carl Fromme, Dunaj, okrog leta 1900. (Domoznanska zbirka CKV ID=7975626)

1613, mitnica ter kombinacije žagarstva, mlinarstva in gostilničarstva. Ena prvih velikih gospodarskih prelomnic Vrhniko je nedvomno začetek 18. stoletja, ko je opis Vrhniko kot kraja, kjer je veliko trgovcev, sposojevalcev konj, tovarnikov in drugih ljudi, kar je o njej zapisal Valvasor, začel postajati preteklost. Edini trajni spomenik tega obdobja je iz 1693. leta posvečena cerkev sv. Trojice nad Vrhniko, kjer je bil sedež bratovščine sv. Štefana, patrona konj.¹³ Cestni promet je začel pridobivati na pomenu, čolnarstvo je zaradi cenenosti in voluminoznosti živelo naprej, zlasti v navezavah na Ljubljano. Furmanstvo je začelo postavljati nove strukture. Ne glede na vse, pa je kraj prav zaradi svoje večinske izrazite neagrarnne strukture priposestvoval, ne pa pravno pridobil, formalni videz trga. Bil je trg brez tržanov v pravnem smislu.¹⁴

Modernizacija cestnega omrežja v 18. stoletju je na Vrhniko delovala v več smereh. Prva je bila nedvomno ta, da se je konkurenca povečala, saj so »furmani« bili s širšega, ne samo z notranjskega prostora. Niso znane podrobnosti, koliko so se tukajšnji ljudje na nove razmere pripravili, saj so morali biti konji prevoznikov povsem druge pasme in sposobnosti kot pa tovarni. Dodatne možnosti pa so bile za priprego. V njej so se obnesli tudi voli. Priprege so imele to dobro stran, da je bilo treba uslugo takoj plačati. Furmani so tudi sicer bili potrošniki vina, hrane za sebe in živino. Iz podatkov franciscejskega katastra vemo, da je bil promet na Tržaški cesti dober potrošnik travinje z barja, ki je zaradi svoje kislosti posebno primerna za konje. Ostanki furmanskih gostiln in velikih hlevov še danes spominjajo na tiste čase. Cesta proti Trstu je s prevozništvom tudi tukajšnjim ljudem širše odprla nenasitni trg, tako za hrano kot tudi za les. Izjemno pomembna pa je ostala Ljubljana, ki jo je bilo treba še vedno zalagati s hrano, gradbenim materialom in z lesom za kurjavo. Te nove

razmere je poleg že uveljavljenih tukajšnjih poslovnih družin na čelu s Kotniki, Jelovski in Obrezami (za njimi pa so bili še številni drugi) nedvomno hotel izrabiti tudi Franc Galle, ki je 1826. leta postal z nakupom nekdanje kartuzije Bistra ne le veleposestnik, ampak tudi velepodjetnik. Njegovo žagarstvo in mlinarstvo je proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja s prehodom na parno in celo električno energijo bilo ne le konkurent vrhniškim podjetnikom, ampak tudi vzorec gospodarskega in tehnološkega napredka za nekdanja zemljiška gospostva.¹⁵ Zato je vrsta lastnikov žag in mlinov intenzivirala svojo proizvodnjo. Številne žage so dajale velike količine rezanega lesa, ki je dajal več zaslužka kot pa prodaja hlodovine. Mnoge so se usmerjale na področji industrijskega opekarstva¹⁶ in usnjarstva, s čimer so tudi izravnali zaposlovanje delavcev, ki jih je sprostila dograditev proge do Trsta 1857. Pomembno je postalo lokalno furmanstvo, ki ga je zahtevala vožnja do železniških nakladišč. Lesna industrija je vrh dosegla v izdelovanju parketa. Le-ta je imel bistveno več dodane vrednosti kot rezan gradbeni les. Lažje ga je bilo tudi transportirati. Vrhniški poslovneži niso nikoli zaspali. Vedno so želeli slediti napredku. V tem kontekstu gre gledati tudi prihod Korošca Johanna Rosenwirtha, ki je prišel h Kotniku skupaj z novimi stroji za opekarno.¹⁷

Z naraščanjem akumulacije kapitala so naraščale tudi družbene ambicije Vrhničanov. Izjemen primer je veleposestnik in gostilničar Andrej Obreza iz Logatca, brat vrhniškega Jožefa, ki je kot zakupnik logaškega gospostva kupil leta 1796 gospostvo Hmeljnik pri Novem mestu in ga 1827 izgubil, ker ni mogel poravnati pogojev kupnine. Pri tem je zanimivo, da ga je z logaškega gospostva »spodil« grof (!) Mihael Coronini - Cronberg, ki je bil sicer preko dražbe, kupec Hmeljnika.¹⁸ Verjetno gre za finančno ozadje - njegove podrobnosti še ne pozna-

6. Mlekarna. (Foto: Nataša Oblak Japelj, 2017)

mo. Čeprav je Obrezova družina obubožala, pa je bila rodbina očitno še vedno primerena za ugledno poroko, saj se je v to družino sredi 19. stoletja omožila Marija, sestra Petra Kozlerja. Izjemen primer gospodarskega in z njim povezanega družbenega vzpona je tudi vrhniška družina Jelovškov. Njeni dve veji sta bili poplemeniteni¹⁹ in lastnici kar nekaj gradov v bližnji in širši okolici Novega mesta: Struga, Črnelo, Luknja, Prežek, Zalog, Viderčanov grad, Gracarjev turn, Volavče. V ekonomskem pogledu so se najvišje povzpeli Kotniki. Njihov zadnji pripadnik je pred I. svetovno vojno kot družabnik preprodajal graščine, in to celo tako ugledne in mogočne, kot je bil Šrajbarski turn pri Krškem.²⁰ Vrhniški poslovneži imajo še posebno značilnost: izjemno pozitiven odnos do šolstva, tako lokalnega kot osnovnega (1796. leta je začela z delom ljudska šola²¹) in kot srednjega v Ljubljani²² – celo šolanje na Dunajski univerzi jim ni bilo tuje. Obiskovali so jo: Franc Kotnik (1828–1890), ki je 1858.

leta končal tehniko in inženjersko šolo na Dunaju, ustanovil v Verdu parketno tovarno in opekarno, bil lokalni in pomemben deželni politik, kot tudi njegova sinova, in sicer Franc (1871–1891), ki je obiskoval realko v Ljubljani, in drugi sin Karel (1875–1910). Leta je obiskoval ljubljansko realko in tehniko na Dunaju.²³ Kotniki so bili nedvomno najmočnejša poslovna vrhniška rodbina, njihov izvor sta pravzaprav Verd in Mirke.²⁴

Nezanemarljiv je bil tudi odnos Vrhničanov do izobraževanja, kulture in umetnosti, pa naj gre za modernizacijo lastnih bivališč in lastnega okolja, kar občudujemo zlasti pri dolgoletnem vrhniškem županu Gabrijelu Jelovšku (1858–1927). Obiskoval je ljubljansko realko, Mahrovo trgovsko šolo, nabiral praktično znanje pri trgovcu A. Krisperju v Ljubljani in nato prevzel veleposestvo. Vrhniki je zgradil novo šolo, posojilnico, mlekarno, vodovod, železniško povezavo z Ljubljano, in ob Močilniku naravni park. V

vslovenskem pogledu je pomemben kot soustanovitelj Narodne tiskarne v Ljubljani, Ljubljanske kreditne banke in podpornik društva slovenskih jamarjev.²⁵

Tudi v začetku 20. stoletja naglo se vzpenja-joči posestnik in industrialec Josip Lenarčič (1856–1939) je zanimiva osebnost. Obiskoval je ljubljansko realko, nato tehniko oziroma poljedelsko visoko šolo na Dunaju, kjer je 1877 diplomiral. Po očetovi smrti je prevzel gospodarstvo na Vrhniki in kot zet postal lastnik Kotnikove opekarne. Kmalu se je uveljavil v gospodarskem in političnem življenju (1880 vrhniški občinski odbornik, 1882 soustanovitelj vrhniške posojilnice in Kmetске posojilnice za lj. okolico). 1879. leta je postal član Kmet. družbe in 1896. član ljubljanske trg. in obrtne zbornice. Zbornici je bil predsednik 1903–1911. Po I. svetovni vojni se je uveljavil tudi v širšem slovenskem in jugoslovanskem prostoru.²⁶

Svojevrstna poslovna odvisnost Vrhnčanov je vidna tudi v »nadstavbi« kraja, pogledov njenih prebivalcev na zunanost in kulturo kraja. Kunstljeva vila še danes spominja nanje.²⁷ Odnos do umetnosti je viden zlasti v upoštevanju slikarja Simona Ogrina, kot tudi mecenstvu domačinov do Petkovška in Sternena²⁸ ter tudi zidanju in obnavljanju cerkva: Bevke – sedanja cerkev sv. Križa iz tretjine 18. stol., oprema in oltarji iz prve polovice 19. stol.; Blatna Brezovica – cerkev sv. Jakoba v sedANJI pozidavi iz srede 18. stol., Mala Ligojna – cerkev, prezidana v 18. stol.; Sinja Gorica – cerkev, renovirana 1821; Stara Vrhnika – sedanja cerkev iz začetka 18. stoletja; Velika Ligojna – cerkev sv. Jurija sredi 18. stol., barokizirana; Verd – cerkev, zgrajena v 16. stol. ali v začetku 17. stol., 2 kapelici sredi 18. stol.; Vrhnika – cerkev so zgradili 1850–1851; podružnična cerkev sv. Trojice, restavrirana 1870–1871; podružnična cerkev sv. Lenarta kaže na začetek 18. stol.; Zapla-

no je 1895. leta uničil potres, v naslednjih dveh letih so zvoniku dozidali novo cerkev.²⁹ Pozidane, obnovljene in modernizirane cerkve ne kažejo samo vernosti in estetskih pogledov, ampak tudi precejšnjega akumulacije tukajšnjega kapitala. Pa so bili tukajšnji poslovneži od srede 19. stoletja bolj liberalno kot klerikalno naravnani.

Posebnost vrhniških poslovnežev pa je odnos do narodnega vprašanja. Ko to postane politično pomembno, so vsi naravnani izrazito slovensko. Predstavljajo osnovo narodnega kapitala. To jih v določeni meri loči od ljubljanskih, ki so bili bolj poslovno kot nacionalno orientirani. Finančna volila zgoraj imenovanih Kotnikov za lokalne in vsenarodne potrebe so izjemna. Sprva naj bi bil »naroden« tudi Galle, saj naj bi 1861. leta podpisal znamenito Schmerlingovo peticijo^{29a}, kasneje pa se je v tem pogledu potegnil nazaj. Pri odločitvi za to ne gre spregledati slovenske agresivnosti, ki je s stališčem ali ali mnoge odbijala.

Podjetništvo na Vrhniki neposredno pred I. svetovno vojno

Rafael Ogrin najstarejše podatke o vrhniških neagrarnih poklicih navaja za leto 1756. Verjetno je podatek povezan s prvim popisom prebivalstva. Pravi, da je v kraju poleg trškega sodnika, mitničarja in poštarja še pet gostilničarjev, pet krojačev, šest čevljarjev, pet mlinarjev, dva krznarja, dva ključavničarja, dva tesarja, dva tkalca, branjevec, starinar, kuhar, mesar, sodar, krovec, barvar, kovač, sodni sluga in 39 čolnarjev.³⁰ Očitno so ti pokrivali predvsem lokalne potrebe. Žagarje in mlinarje, ki so v tem času že bili, in to ne nepomembni, so takrat očitno šteli pod kmetijstvo, ki je bila očitno primarna dejavnost in samoidentifikacija lastnikov teh obratov. Enako bi lahko zapisali glede gradbenega materiala. Vsekakor je zanimivo, da

7. Vrhniška pivovarna s sladarno. (Razglednica, okrog 1900)

seznam³¹ ne prinaša nastavkov dejavnosti, ki so se potem razvile v za Vrhniko značilno industrijo. Pogrešamo tudi trgovce. O podjetniškem razvoju kraja do I. svetovne vojne nam veliko pove seznam uradnih registriranih podjetnikov – pod kar so mišljeni tako obrtniki kot trgovci – sestavljen na njen predvečer. Žal nam ne daje vesti o onih, ki so občasno oziroma dopolnilno delali kot obrtniki. Mislimo zlasti na zidarje, apnarje, oglarje, celo čolnarjev ni. Največja pomanjkljivost tega seznama je v tem, da pravno vse izenačuje. Če bi imeli še podatke o davkih, bi videli, da se eni komaj preživljajo, drugi pa so pravi bogataši. Akumulacija kapitala je bila zelo različna, še zlasti, če si prodajal svoje pridelke, svoj les ... Tudi razlike med nabavnimi in prodajnimi cenami niso bile tako v nebo vpijoče kot danes. Vino je bilo v gostilni dva- do trikrat dražje od nabavne cene, danes pa okoli osemkrat in več. Pri seznamu ne upoštevamo samo Vrhnike, ampak občine, ki je obsegala poleg občinskega centra še

naslednje pomembnejše kraje: Staro Vrhniko, Bevke, Blatno Brezovico, Drenov Grič, Bistro, Veliko Ligojno, Lesno Brdo, Podlipo, Sap, Zaplano, Sinjo Gorico in Verd.³² Navedli bomo tudi imena in priimke obrtnikov oziroma podjetnikov v oblikah, kot so jih navedli sami in se od današnjih zapisov nekateri malo razlikujejo. Nekateri navajajo specializacijo dejavnosti tudi znotraj določenih rodbin, nekateri pa migracije, saj lahko marsikaj sklepamo že zgolj po nedomačih priimkih. Očitno je Vrhnika privlačila okoličane kot tudi nekatere iz oddaljenih krajev.

Stara Vrhnika

Mesar: Jože Petkovšek

Branjevec: Jože Mesec

Lesna trgovca: Jože Mesec, Franc Rode

Trgovec s kmetijskimi pridelki: Jurij Homovc

Zidarski mojster: Gašper Ogrin

Mlinar: Franc Verbič

Kovač: Janez Suhadolnik

8. Pivovarno, ki jo je v začetku 19. stoletja zgradil Valentin Klemenčič je okrog leta 1890 prevzel Theodor Fröhlich in nadaljeval s pivovarstvom. Razglednica iz leta 1900 prikazuje Fröhlicha, slikanega v pivovarni. (Domoznanska zbirka CKV, ID=17112119)

9. Klemenčičeva stanovanjska hiša. (Foto: Nataša Oblak Japelj, 2017)

Mizar: Anton Jesenovec
Prehrambeni trgovec: Marija Petkovšek
Gostilničarja: Jože Mesec, Anton Jesenovic
Tesarski mojster: Pavel Čelešnik

Bevke

Branjevec: Janez Gutnik
Zidarski mojster: Anton Krvina
Gostilničarji: Janez Gutnik, Janez
Keršmanc, Janez Stržinar

Blatna Brezovica:

Mesar: Janez Jurček
Branjevec: Matevž Lavrin
Izdelovalca žganih pijač: Lovro Korče,
Valentin Samotorčan
Gostilničar: Franc Ricci

Drenov Grič:

Žganjetoč: Andrej Janša
Branjevec: Andrej Janša
Mlinar: Matevž Ogrin
Kovač: Franc Friškovec
Trgovec s slanino: Franc Oblak
Konjederec: Franc Kralj
Gostilničar: Andrej Janša

Bistra

Mlinarstvo: Bistriški mlin za moko Franc
Galle, lastnik firme Franc Galle
Gostilničar: Franc Galle

Velika Ligojna

Žganjarne: Andrej Janša, Jakob Kovač, Janez
Kovač
Mesar: Franc Podlipec, Janez Verbič
Krojač: Anton Mele
Gostilničar: Janez Ogrin

Lesno Brdo

Trgovec s perutnino: Helena Prebil
Prodajalec gramoza: Janez Potrebuješ
Kamnosek: Janez Potrebuješ

Mirke

Žaga: Karl Kotnik, Karl Kotnik in tovariši
Gostilna: Frančiška Furlan

Vrhnika

Zdravnik: dr. Janez Marolt
Lekarnar: Jakob Hočevar
Pek: Janez Kovač
Pivovarnar: Prva kranjska pivovarna za ek-
sportno pivo T. Fröhlich, lastnik Theodor
Fröhlich (orig. naziv nemški)
Sodar: Janez Oblak
Žganjarne: Anton Bučar, Jurij Grampovčan,
Jože Jurca, Franc Kočevar
Žganjetoč: Franc Dolenc, Martin Šetinc

Posojilnica: Kmetijska posojilnica Vrhniške
okolice, reg. zadr. z ome. por.

Mesarji: Metevž Hodnik, Franc Korenčan,
Janez Kos

Brivca in frizerja: Franc Malavašič, Jože Mi-
letič

Trgovec z galanterijo: G. V. Jelovšek, Trgo-
vina z galanterijo, lastnik Gabriel Viktor Je-
lovšek

Trgovka s perutnino: Ivana Divjak

Trgovci z mešanim blagom: Andrej Gram-
povčan, Jurij Grampovčan, Janez Grampov-
čan, P. V. Jelovšek, Karl Mayer, Rudolf Rut-
tner, Davorin Šetinc, Trgovina z mešanim
blagom, lastnik Davorin Šetinc; Davorin Še-
tinc, Davorin Šetinc (filiali), Jakob Volč

Strojarji: Jože Bricelj, Franc Homovc, Fride-
rik Jeršinovic, Janez Oblak, Matevž Pečkaj,
Franc Teršar, Janez Tomšič, Mihael Tomšič

Trgovec s posodo: Neža Modrijan
Branjevec: Marija Rep, Anton Stržinar
Trgovci z lesom: Gašper Krašovec, Tomaž Krašovec, podjetje Jože Kunstelj, lastnik Jože Kunstelj, Matevž Nadlišek
Tovarna lesnih izdelkov: Josip Lenarčič, Tovarna za različne lesene izdelke (orig. nemško), lastnik Josip Lenarčič
Klobučarja: Jože Benedik, Franc Stuller
Trgovca z oblekami: Franc Malavašič, Janez Voljč
Krojači: Anton Igljč, Tomaž Kunstelj, Ignacij Petauš
Trgovca z zelenjavo: Franc Maček, Franc Stuller
Trgovca s kmetijskimi pridelki: Janez Habič, Janez Pišler
Trgovina z lebcetlni (Lebzelterwrhrdr.): Marjeta Jurjevčič
Prevoznik: Jeanette Pehani
Prodajalec srečk: Janez Oblak
Akademska slikarja: Simon Ogrin, Matej Sternen
Oskrbovalca (liferant) – grosist?) trga: Helena Mrlak, Elizabeta Jesenovec
Zidarski mojster: Valentin Grum, Janez Ogrin
Mokarji: Janez Habič, Marija Rupnik, Ignacij Tomšič
Popravljalca mlinov: Lovro Istenič
Mlinarji: Tomaž Debevc, Janez Fajdiga, Franc Pajsar, Jera Simon, Ignacij Tomšič, Mihael Tomšič
Dimnikar: Uršula Malavašič
Žage: Jože Debevc in tovariši, Maks Jelovšek, Josip Lenarčič, Josip Lenarčič in tovariši, Ignacij Tomšič, Janez Tomšič, Mihael Tomšič
Sedlarja: Franc Jereb, Janez Petkovšek
Ključavničar: Franc Simon
Kovača: Franc Bajt, Jakob Stržinar

Čevljarji: Janez Gregorka, Jože Gregorka, Anton Hren, Tomaž Hren, Alojz Kavčič, Karl Köstner, Alojz Resnik, Jakob Volč, Franc Volič
Sodavičar: Franc Rogelj
Klepar: Matevž Oblak
Trgovina s špecerijo: Marija Bučar, Andrej Grampovčan, Ivana Grampovčan, G. V. Jelovšek, Špecerija, lastnik Gabriel Viktor Jelovšek, (orig. nem), Janez Langenwalter, Gregor Stržinar, Antonija Vihtelič
Trgovca z žganimi pijačami: Janez Furlan
Kamnosek: Janez Potrebuješ
Zaloga tobaka: Gabriel Viktor Jelovšek
Mizarji: Franc Grom, Janez Volč, Janez Čepon
Urar: Valentin Košmerl
Trgovca z živili: Anton Homovc
Tehtnica: Anton Albert
Kolar: Luka Žitko
Trgovci z vinom: Jakob Hočevar, Franc Kočevar, Jože Kunstelj
Gostilničarji: Anton Albert, Anton Bučar, Jože Debevc, Franc Dolenc, Marija Flossberger, Ivana Grampovčan, Marija Jesenovic, Jože Jurca, Franc Kočevar, Franc Korenčan, Janez Langenwalter, Janez Oblak, Katarina Požar, Anton Stržinar, Franc Stržinar, Gregor Stržinar, Jakob Stržinar, Jurij Vihtelič
Opekarstvo: Maks Jelovšek
Tesar: Anton Leskovc

Podlipa
Žganjarna: Franc Jurca
Trgovca z lesom: Gregor Trček
Mlinar: Janez Pajsar
Kovač: Janez Jurca
Gostilničar: Franc Jurca

Sap
Kovač: Jernej Per

Zaplana

Branjevec: Jakob Otrin

Žaga: Jože Smole

Gostilničarji: Barbara Jereb, Jakob Otrin, Jože Petkovšek

Sinja Gorica

Strojar: Anton Verbič

Mlinarja: Gregor Slabe, Anton Verbič

Žaga: Gregor Slabe

Kovač: Blaž Kunc

Tehtnica: Valentin Samotrčan

Gostilničarja: Lovro Korče, Valentin Samotrčan

Verd

Branjevca: Anton Furlan, Jakob Homovc

Lesna trgovca: Janez Furlan, Marija Petrič

Trgovec z zelenjavo: Jernej Širca

Trgovec s kmetijskimi pridelki: Jernej Širca

Krojač: Janez Tomšič

Mlinar: Marija Petrič

Tovarna parketa: Franc Kotnik, Izdelava in trgovina s parketom, lastnik Franc Kotnik (orig. nemško)

Žagarstvo: Janez Furlan, Franc Kotnik, Franc Kotnik in tovariši, Janez Levč in tovariši, Marija Petrič, Jakob Žitko in tovariši, Matevž Žitko

Kovač: Anton Tomšič

Gostilničarji: Jakob Homovc, Karl Jelovšek, Elizabeta Žitko

Opekarstvo: Franc Kotnik Opekarna, lastnik Franc Kotnik, Marija Petrič

Tesarstvo: Luka Mesec

Kot vidimo, so pglavitni neagrarni centri: Stara Vrhnika, Vrhnika in Verd, ki so lokalno središče v nekaterih pogledih celo ogrožali. Zlasti to velja za lesno obrt in opekarstvo,

ki sta se prelevila v pravo industrijo. Trgovine in gostilne so bile bolj namenjene temu, da je denar ostal doma. Pri gostilnah se ni mogoče znebiti tudi vtisa, da so delodajalci zlorabljali slaba nagnjenja svojih zaposlenih. Kot smo že omenili, bi nam popolnejšo sliko neagrarne dejavnosti dali podatki o dohodkih in davkih, tako pa se moramo glede profitabilnosti nasloniti na podatke o stavbah: (Kunstljeva vila, Kotnikova hiša, ...) ali pa na odnos do tehničnih novosti. Vsekakor prvi parnik na Ljubljani 1844 kot tudi drugi parni stroji in celo električna centrala ne govorijo samo o odnosu do tehničnega napredka, industrijske revolucije, ampak tudi o odnosu do finančnih virov.

Ker ni vse zlato, kar se sveti, bi opozorili še na 1908. leta ustanovljeno Zadrugo rokodelskih in dopuščenih obrti. Gre za obliko obrtniške samopomoči: mizarsko, kolarsko, podobarsko, stolarsko, sodarsko, harmonikarsko, urarsko, soboslikarsko, pleskarsko, krojaško, šiviljsko, čevljarstvo, strojarsko, ključavničarsko, mehaniško, kleparsko, pekarsko, mlinarsko, mizarsko in mesarsko obrt. Na podlagi naštetih obrti moremo sklepati, da gre bolj za nekakšno zadrugo v cehovskem smislu, organizirano samopomoč, mogoče celo za posmrtninski sklad. Vsekakor so socialni vidiki nadvladali produkcijske. O političnih trenutkih, vsaj v lokalnem pogledu, ni podatkov, so pa gotovo obstajali.

Veleposestniki

Že Boris Golec je opozoril, da Vrhničani kot celota, kljub veliki vključenosti v neagrarno gospodarstvo, niso nikoli opustili kmetijstva. Žal nimamo podatkov o številu kmetov za daljše časovno obdobje za isti prostor, vendar nam razpoložljivi dajejo dokaj dobro informacijo o njihovem gibanju. Po podatkih štetja 1753 je imela Vrhnika 226 družin s 1401 prebivalci, 711 moških in 690 žensk. Leta 1756 je imela 38 pravih kmetov, 178 baj-

tarjev in podružnikov.³³ Med tržani konec 18. stoletja je bilo 45 kmetov, 195 podružnikov in bajtarjev, med kmeti dve tretjini četrtnjakov in 5 celih kmetov. Podružniki so bajtarji in kajzarji.³⁴ V začetku 19. stoletja je bilo v katastrski občini Vrhnika 431 družin. Od teh se jih je 235 ukvarjalo z malimi industrijskimi obrtmi, ena z industrijsko obrtjo pivovarstva, 55 z obrtjo in kmetovanjem, le 141 se jih je ukvarjalo samo s kmetovanjem.³⁵ Čeprav je pomen neagrarne dejavnosti naraščal, pa čistih industrialcev do prihoda Karla Pollaka po I. svetovni vojni, ki je koncentriral usnjarije v industrijsko proizvodnjo, ni bilo. Zanimivo je, da je bil ta izjemen kapitalist za razliko od vrhniških, zlasti Lenarčiča, izrazito krščansko-socialno, ne pa liberalno orientiran. Skoraj vsi so bili tudi veleposestniki. Seveda je zemljiška posest v prvi vrsti posledica tradicije pa tudi časti in neodvisnosti, ki je v kriznih časih, tak je na primer požar žage ali opekarne, omogočila obnovo s pomočjo lastnih finančnih in surovinskih virov.

Kmetijstvo je bilo dejansko izjemno pomembno. Svoj vrh je doseglo v pivovarstvu, predvsem pa mlekarni³⁶, in že po I. svetovni vojni celo v industriji mesnih konzerv. Ime firme: Erste krainische Bierbrauerei und Malzfabrik Laibacher Creditbank je na stavbi zapisano tudi v slovenščini. Zaposlenih je bilo 30 delavcev. Imela je dizelski motor 30 KM, produkcija v letih 1910/11 je bila 7.000 hl.

Pomembnejši posestniki na področju sodnega okraja Vrhnika pred I. svetovno vojno³⁷

Na voljo so podatki o kmetijah oziroma njihovih lastnikih, ki imajo željo po prodaji pridelkov, tržni usmerjenosti kmetije. Navajajo nam kmetijske obrate z več kot 50 ha ali 87 orali oziroma z 20 ha ali 34 orali; navajajo pa tudi stranske kmetijske ali gozdnate obrate, kjer goje industrijske rastline ali hmeljišča z

več kot 80 arov ali 800 kvadratnih sežnjev. Govorijo o vinogradih preko 70 arov ali 2.000 kvadratnih sežnjev, sladkorni pesi z več kot 3 ha ali 5 orali; seznanijo nas o obratih, ki pridelujejo stročnice, lan, konopljo, oljno repico; omenijo živinorejske produkte, tj. krčenje gozdov, kopanje šote, čebelarstvo, zadruge in mlini ter obrati za proizvodnjo pijač, tovarne sladkorja. Poleg navedbe kraja, lastnika ponekod povedo samo »ekonomijo«, hišne številke, skupno površino, površino posameznih kultur, število živine in oseb, ki jih veleposestvo preživlja. Zadnji je podatek o nacionalni orientaciji: slovenska, nemška, italijanska ... Ker so morali lastniki podatke pošiljati sami, niso povsem dosledni in pomenjeni.

Bevke:

Ribištvo Franc Galle, hišna št. 68, s. Bistra.

Breg (obč. Preserje):

Kobi Anton, hišna št. 9. 382 ha: 15 ha polj, 51 ha travnikov, 22 ha pašnikov, 293 ha gozda; 6 konj, 5 govedi, 6 prašičev, 16 kokoši; 7 oseb.

Švigelj Franc, hišna št. 11. 63 ha: 3 ha polj, 5 ha travnikov, 4 ha pašnika, 51 ha gozda; 6 govedi, 6 prašičev, 40 kokoši; 6 oseb.

Brezovica (obč. Borovnica):

Debevec Anton, hišna št. 2. 65 ha: 3 ha njiv, 11 ha travnikov, 10 ha vrta, 41 ha gozda; 11 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Korošec Janez, hišna št. 3. 29 ha: 2 ha njiv, 4 ha travnika, 23 ha gozda; 8 govedi; 5 oseb.

Ekonomija, hišna št. 6, vodja Franc Dražtec. 34 ha: 2 ha njiv, 6 ha travnika, 26 ha gozda; 18 oseb.

Svete Martin, hišna št. 5. 57 ha: 3 ha njiv, 10 ha travnika, 45 ha gozda; 9 govedi, 6 svinj; 7 oseb.

Turšič Janez, hišna št. 11. 70 ha: 4 ha njiv, 9

ha travnikov, 56 ha gozda.

Turšič Jože, hišna št. 8. 47 ha: 3 ha njiv, 4 ha travnika, 40 ha gozda.

Briše (obč. Polhov Gradec):

Peklaj Franc, hišna št. 15. 33 ha: 3 ha njiv, 3 ha travnika, 1 ha pašnika, 25 ha gozda; 7 govedi, 8 panjev čebel; 5 oseb.

Dole (obč. Borovnica):

Telban Jože, hišna št. 10. 51 ha: 14 ha njiv, 8 ha travnika, 1 ha vrta, 27 ha gozda; 18 govedi, 11 prašičev; 11 oseb.

Verbič Jože, hišna št. 11. 52 ha: 13 ha njiv, 9 ha travnika, 1 ha vrta, 27 ha gozda; 4 konji, 7 govedi, 6 prašičev, 20 kokoši, 7 gosi; 6 oseb.

Dolenja vas (obč. Polhov Gradec):

Ambrožič Franc, hišna št. 19. 24 ha: 1 ha njiv, 2 ha vinograda, 1 ha pašnika, 20 ha gozda.

Majer Jera, hišna št. 17. 38 ha: 2 ha njiv, 4 ha travnika, 2 ha pašnika, 23 ha gozda.

Oblak Andrej, hišna št. 8. 31 ha: 3 ha njiv, 4 ha travnika, 23 ha gozda.

Borovnica:

Cerk Anton, hišna št. 36. 40 ha: 2 ha njiv, 3 ha travnika, 3 ha pašnika, 31 ha gozda.

Kobi Anton, hišna št. 4 D. 93 ha: 4 ha njiv, 3 ha travnika, 6 ha pašnika, 80 ha gozda.

Majaron Janez, hišna št. 9. 137 ha: 17 ha njiv, 23 ha travnika, 11 ha pašnika, 87 ha gozda; 8 konj, 9 govedi, 9 prašičev; 7 oseb.

Ekonomija, hišna št. 55. 100 ha: 18 ha njiv, 7 ha travnika, 3 ha pašnika, 70 ha gozda.

Suhadolnik Marija, hišna št. 8. 62 ha: 9 ha njiv, 9 ha travnika, 44 ha gozda; 11 govedi, 11 prašičev, 34 kokoši; 6 oseb.

Prva kranjska z vodno silo na turbino delujoča
tovarna stolov

FRAN ŠVIGELJ
na Bregu, p. Borovnica, Kranjsko

prilpovca st. občinstva,
duhovščini, smeteljem
in predstojnikom zavodov
in sol, krčmarjem in
kavarnarjem, ravniatelj-
stvom uradov, gg. im-
vencem itd.

natančno in trpežno
izdelane

stole, fotelje
vrtno stole,
gugalnike,
naslonjače i. t. d.

Blago je izdelano iz
trdega, izbranega lesa,
poljubno likano ali v
naravni barvi imitirano

Največja izbira stolov, naslonjačev, gugalnikov iz trstovine

Na željo pošlje trdka najnovše obsejne cenike z
nad 80 slikami, iz katerih je razvidna oblika blaga in
cene, zastoj in franko.

Narobevalcem na debelo se dovoli znaten popust

10. Reklamni oglas v Ilustrovanem narodnem koledarju, leto 1904. Uredil in izdal Dragotin Hribar, Celje.

Suhadolnik Matevž, hišna št. 18. 27 ha: 1 ha njiv, 2 ha travnika, 23 ha gozda.

Švigelj Matevž, hišna št. 88. 62 ha: 3 ha njiv, 9 ha travnika, 2 ha pašnika, 47 ha gozda.

Bistra:

Galle Franc, upravnik Fritz Gillard. 816 ha: 24 ha njiv, 14 ha pašnika, 124 ha travnika, 2 ha vrta, 649 ha gozda; 20 konj, 50 govedi, 18 prašičev, 60 kokoši; 5 čebeljih panjev, kosilnica in mlatilnica, mlečna centrifuga. Industrija: žagarstvo. Prodajajo: rž, krompir, krmilno peso, seno, zelenjavo, cvetje, sadje, sadno vino, les, lesene šolske pripomočke, maslo, mleko, ribe, med, divjačino, klavno

11. Slika prikazuje grajsko pomožno poslopje z gostilno, Galletovo žago in grajski kompleks. Razglednica odposlana leta 1923. (Domoznanska zbirka CKV, ID=7993802)

govedo in prašiče za zakol, živino za vzrejo in delo. Nimajo podatka o zaposlenih.

Lesno Brdo:

Golob Emilija, hišna št. 1. 119 ha: 12 ha njiv, 20 ha travnika, 2 ha pašnika, 85 ha gozda; 3 konji, 7 govedi, 5 prašičev, 50 kokoši; 11 oseb.

Mirke:

dr. Jožef Furlan, hišna št. 2; zakupnik Franc Furlan in tovariši; 34 ha gozda.

Nagode Jožef, hišna št. 4. 60 ha: 12 ha njiv, 10 ha travnika, 2 ha pašnika, 1 ha vrta, 35 ha gozda; 10 govedi, 10 prašičev; 7 oseb.

Srednja vas (obč. Polhov Gradec): Škof Janez, hišna št. 1. 60 ha: 7 ha njiv, 12 ha vinograda, 4 ha pašnika, 36 ha gozda; 15 govedi, 12 prašičev, 15 kokoši; 10 oseb.

Niževce (obč. Borovnica):

Drailec Janez, hišna št. 2. 45 ha: 2 ha njiv, 6 ha travnika, 36 ha gozda.

Suhadolnik Jakob, hišna št. 4. 50 ha: 2 ha njiv, 5 ha travnika, 1 ha pašnika, 43 ha gozda.

Gorenja Brezovica (obč. Preserje):

Bovha Jakob, hišna št. 8. 56 ha: 3 ha njiv, 17 ha travnika, 4 ha pašnika, 32 ha gozda; 13 govedi, 8 prašičev.

Brencelj Lovrenc, hišna št. 6. 57 ha: 4 ha njiv, 14 ha travnika, 8 ha pašnika, 31 ha gozda; 13 govedi, 8 prašičev; 7 oseb.

Dražljer Ana, hišna št. 7. Zakupnik Jakob Brancelj. 50 ha: 4 ha njiv, 13 ha travnika, 8 ha pašnika, 26 ha gozda.

Kržič Franc, hišna št. 10. 65 ha: 5 ha njiv, 14 ha travnika, 10 ha pašnika, 36 ha gozda; 15 govedi, 9 prašičev, 12 čebeljih panjev; 6 oseb.

Šivic Matevž, hišna št. 3. 63 ha: 4 ha travni-

ka, 9 ha pašnika, 32 ha gozda.

Šuštaršič Jakob, hišna številka 1. 80 ha: 6 ha njiv, 20 ha travnika, 12 ha pašnika, 41 ha gozda; 10 govedi, 7 prašičev, 10 čebeljih panjev; 6 oseb.

Vrhnika:

Javornik Johana. 36 ha: 2 ha njiv, 1 ha travnika, 32 ha gozda.

Jelovšek Gabrijel, hišna št. 25. 170 ha: 35 ha njiv, 40 ha travnika, 86 ha gozda; 10 govedi; kosilnica in mlatilnica; 6 oseb.

Jelovšek Max, hišna št. 12. 115 ha: 7 ha njiv, 21 ha travnika, 2 ha pašnika, 83 ha gozda; 8 konj, 16 govedi, 8 prašičev, 18 kokoši; 8 oseb.

Kunstelj Janez, Hrib, hišna št. 282. 35 ha: 2 ha njiv, 2 ha travnika, 1 ha pašnika, 39 ha gozda.

Kunstelj Jožef, hišna št. 40. 33 ha: 2 ha njiv, 4 ha travnika, 27 ha gozda; 7 govedi, 8 prašičev.

Lenarčič Jožef, veleposestnik.

Mayer Karl, hišna št. 100, 26 ha: 1 ha travnika, 1 ha pašnika, 24 ha gozda.

Mulley Karl, posestnik.

Štular in Jeršinovic, vrtnarstvo.

Tomšič Mihael, hišna št. 51. 67 ha: 7 ha njiv, 19 ha travnika, 41 ha gozda; 4 konji, 10 govedi, 12 prašičev, 20 kokoši; 9 oseb.

Ohonica (obč. Borovnica):

Švigelj Franc, hišna št. 3. 79 ha: 5 ha njiv, 10 ha travnika, 1 ha vrta, 1 ha pašnika, 62 ha gozda; 10 govedi, 7 prašičev; 7 oseb.

Pekel (obč. Preserje):

Kovač Jernej, hišna št. 13. 53 ha: 10 ha njiv, 13 ha travnika, 8 ha pašnika, 22 ha gozda; 5 konj, 12 govedi, 15 prašičev, 24 kokoši;

6 oseb.

Kržič Franc, hišna št. 4. 59 ha: 5 ha njiv, 10 ha travnika, 6 ha pašnika, 36 ha gozda; 16 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Planina (obč. Št. Jošt):

Osredkar Jožef, hišna št. 6. 59 ha: 7 ha njiv, 6 ha travnika, 22 ha pašnika, 24 ha gozda; 15 govedi, 22 ovac; 8 oseb.

Raztresen Gregor, hišna št. 9. 51 ha: 5 ha njiv, 9 ha travnika, 28 ha pašnika, 9 ha gozda; 14 govedi, 21 ovac, 6 prašičev; 9 oseb.

Pokojšče (obč. Borovnica): Debevec Jakob, hišna št. 3. 51 ha: 4 ha njiv, 18 ha travnika, 29 ha gozda; 12 govedi, 7 prašičev; 5 oseb.

Petrovčič Jakob, hišna št. 5. 53 ha: 3 ha njiv, 20 ha travnika, 1 ha vrta, 29 ha gozda; 17 govedi, 9 prašičev; 10 oseb.

Prevalje (obč. Preserje):

Pršin Jožef, hišna št. 6. 57 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnika, 42 ha gozda; 13 govedi, 9 prašičev; 6 oseb.

Suhadolnik Jožef, hišna št. 10. 62 ha: 7 ha njiv, 15 ha travnika, 2 ha pašnika, 38 ha gozda.

Svete Janez, hišna št. 9. 54 ha: 5 ha njiv, 11 ha travnika, 38 ha gozda; 16 govedi, 9 prašičev, 14 kokoši; 6 oseb.

Pristava (obč. Borovnica):

Brancelj Franc, hišna št. 1. 58 ha: 2 ha njiv, 15 ha travnika, 1 ha vrta, 2 ha pašnika, 38 ha gozda; 14 govedi, 6 prašičev; 6 oseb.

Košir Janez, hišna št. 2. 102 ha: 2 ha njiv, 15 ha travnika, 3 ha pašnika, 81 ha gozda; 12 govedi, 5 prašičev; 6 oseb.

Rakitna (obč. Borovnica):

Bezek Martin, hišna št. 28. 63 ha: 4 ha njiv, 23 ha travnika, 4 ha pašnika, 33 ha gozda;

13 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Kržič Anton, hišna št. 35. 70 ha: 4 ha njiv, 19 ha travnika, 3 ha pašnika, 44 ha gozda; 13 goved, 9 prašičev; 8 oseb.

Kržič Franc, hišna št. 48. 67 ha: 2 ha njiv, 29 travnika, 9 ha pašnika, 27 ha gozda; 17 govedi; 5 oseb.

Samotorica (obč. Horjul):

Božnar Janez, hišna št. 3. 97 ha: 5 ha njiv, 15 ha travnika, 44 ha pašnika, 1 ha vrta, 32 gozda; 20 govedi, 26 ovac, 8 prašičev; 7 oseb.

Grdadolnik Janez, hišna št. 4. 53 ha: 7 ha njiv, 7 ha travnika, 27 ha pašnika, 10 ha gozda; 18 govedi, 12 ovac, 6 prašičev; 7 oseb.

Jerala Janez, hišna št. 9. 61 ha: 12 ha njiv, 8 ha travnika, 17 ha pašnika, 1 ha vrta, 24 ha gozda; 21 govedi, 21 ovac, 9 prašičev; 7 oseb.

Sečnik Jakob, hišna št. 16. 62 ha: 7 ha njiv, 16 ha travnikov, 31 ha pašnikov, 1 ha vrta, 7 ha gozda; 17 govedi, 12 ovac, 8 prašičev; 7 oseb.

Živinorejska zadruga za Horjul, hišna št. 2. 60 ha: 6 ha njiv, 9 ha travnika, 12 ha pašnika, 33 ha gozda; 14 govedi, 19 ovac, 6 prašičev; 5 oseb.

Št. Jošt:

Gerdodolnik Janez, hišna št. 26. 71 ha: 6 ha njiv, 12 ha travnika, 33 ha pašnika, 20 ha gozda; 12 govedi, 5 prašičev; 7 oseb.

Košir Matevž, hišna št. 29. 56 ha: 5 ha njiv, 15 ha travnika, 28 ha pašnika, 8 ha gozda; 14 govedi; 11 oseb.

Malavašič Jakob, hišna št. 12. 78 ha: 10 ha njiv, 5 ha travnika, 31 ha pašnika, 1 ha vrta, 31 ha gozda; 11 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Oblak Janez, hišna št. 18. 59 ha: 4 ha njiv, 5 ha travnika, 25 ha pašnika, 25 ha gozda; 10 govedi.

Osredkar Anton, hišna št. 24. Vodja Martin Osredkar. 57 ha: 6 ha njiv, 14 ha travnika, 15 ha pašnika, 22 ha gozda.

Samotorčan Helena, hišna št. 5. Vodja Matevž Košir. 104 ha: 10 ha njiv, 2 ha vrta, 4 ha travnika, 13 ha pašnika, 74 ha gozda.

Tominec Andrej, hišna št. 15. 81 ha: 5 ha njiv, 9 ha travnika, 20 ha pašnika, 47 ha gozda; 11 govedi, 13 ovac, 6 čebeljih panjev; 8 oseb.

Zaplana (obč. Vrhnika):

Bogataj Ana, hišna št. 1. 54 ha: 5 ha njiv, 9 ha travnika, 13 ha pašnika, 1 ha vrta, 27 ha gozda; 9 govedi.

Jelovšek Ignacij, hišna št. 45. 57 ha: 4 ha njiv, 13 ha travnika, 7 ha pašnika, 32 ha gozda; 10 konj, 7 prašičev; 5 oseb.

Jelovšek Jakob, hišna št. 44. 67 ha: 4 ha njiv, 24 ha vinograda, 12 ha pašnika, 27 ha gozda; 9 govedi.

Kogovšek Franc, hišna št. 20. 57 ha: 6 ha njiv, 20 ha travnika, 5 ha pašnika, 1 ha vrta, 24 ha gozda; 14 govedi, 14 ovc, 7 prašičev; 7 oseb.

Leskovic Anton, hišna št. 29. 62 ha: 11 ha njiv, 31 ha travnika, 9 ha pašnika, 11 ha gozda; 15 govedi, 10 ovac, 7 prašičev; 7 oseb.

Možina Jurij, hišna št. 33. 56 ha: 11 ha njiv, 19 ha travnika, 11 ha pašnika, 1 ha vrta, 15 ha gozda; 16 govedi, 6 prašičev, 5 čebeljih panjev; 7 oseb.

Petkovšek Andrej, hišna št. 39. 57 ha: 4 ha njiv, 6 ha travnika, 9 ha pašnika, 1 ha vrta, 35 ha gozda; 12 govedi, 16 ovac; 6 prašičev.

Petkovšek Anton, hišna št. 10. 61 ha: 6 ha njiv, 13 ha travnika, 15 ha pašnika, 27 ha gozda; 12 govedi, 9 prašičev.

Petkovšek Jožef, hišna št. 30. 80 ha: 13 ha njiv, 13 ha travnika, 28 ha pašnika, 27 ha

gozda; 4 konji, 15 govedi, 10 ovac, 7 prašičev; 7 oseb.

Petkovšek Peter, hišna št. 5. 62 ha: 7 ha njiv, 17 ha travnika, 4 ha pašnika, 32 ha gozda; 18 govedi, 25 ovac, 8 prašičev, 18 kokoši.

Terček Ignacij, hišna št. 3. 60 ha: 8 ha njiv, 15 ha travnika, 10 ha pašnika, 2 ha vrta, 25 ha gozda; 4 konji, 17 govedi, 9 prašičev; 5 oseb.

Vrzenec (obč. Horjul):

Rozman Janez, hišna št. 1. 53 ha: 8 ha njiv, 13 ha travnika, 8 ha pašnika, 22 ha gozda; 5 konj, 8 govedi; 9 oseb.

Črni Vrh:

Bradaška Tomaž, hišna št. 46. 63 ha: 8 ha njiv, 11 ha travnika, 11 ha pašnika, 1 ha vrta, 33 ha gozda; 14 govedi, 5 prašičev; 6 oseb.

Buh Ignacij, hišna št. 52. 79 ha: 11 ha njiv, 12 ha travnika, 27 ha pašnika, 1 ha vrta, 29 ha gozda; 20 govedi, 18 ovac, 7 prašičev; 8 oseb.

Dolenc Jakob, hišna št. 21. 52 ha: 5 ha njiv, 10 ha travnika, 17 ha pašnika, 20 ha gozda, 14 govedi; 5 oseb.

Košir Franc, hišna št. 33. 56 ha: 7 ha njiv, 7 ha travnika, 31 ha pašnika, 1 ha vrta, 9 ha gozda; 18 govedi, 9 prašičev; 7 oseb.

Košir Janez, hišna št. ?. 59 ha: 6 ha njiv, 12 ha travnika, 22 ha pašnika, 2 ha vrta, 18 ha gozda; 14 govedi 20 ovac; 7 oseb.

Kožuh Jožef, hišna št. 8. 62 ha: 10 ha njiv, 7 ha travnika, 36 ha pašnika, 9 ha gozda; 20 govedi, 32 ovac; 8 oseb.

Martinšek Marija, hišna št. 25. 70 ha: 6 ha njiv, 16 ha travnika, 34 ha pašnika, 1 ha vrta, 13 ha gozda; 17 govedi, 36 ovac; 8 oseb.

Osredkar Janez, hišna št. 23. 97 ha: 7 ha njiv, 18 ha travnika, 43 ha pašnika, 28 ha gozda; 17 govedi, 31 ovac, 5 prašičev; 11 oseb.

Trobec Jožef, hišna št. 7. 60 ha: 2 ha njiv, 5 ha travnika, 28 ha pašnika, 26 ha gozda; 15 govedi, 25 ovac, 5 prašičev; 8 oseb.

Urbančič Janez, hišna št. ?. 68 ha: 9 ha pašnika, 59 ha gozda.

Selo (nad Polhovim Gradcem, obč. Črni Vrh):

Krmel Matevž, hišna št. 12. 59 ha: 5 ha njiv, 4 ha travnika, 31 ha pašnika, 19 ha gozda; 12 govedi, 6 prašičev, 10 čebeljih panjev; 6 oseb.

Mayr Karl, hišna št. 4. 51 ha: 2 ha njiv, 6 ha travnika, 30 ha pašnika, 13 ha gozda.

Peklaj Franc, hišna št. 6. 70 ha: 2 ha njiv, 9 ha travnika, 17 ha pašnika, 1 ha vrta, 41 ha gozda; 10 govedi, 15 ovac; 5 oseb.

Skof Jakob, hišna št. 2. 39 ha: 5 ha njiv, 1 ha travnika, 1 ha vrta, 2 ha pašnika, 31 ha gozda; 7 govedi; 5 oseb.

Setnica (obč. Črni Vrh):

Bernik Simon, hišna št. 16. 61 ha: 3 ha njiv, 3 ha travnika, 31 ha pašnika, 24 ha gozda; 13 govedi, 7 prašičev, 17 čebeljih panjev; 7 oseb.

Koritnik Franc, hišna št. 11. 74 ha: 3 ha njiv, 12 ha travnika, 2 ha vrta, 54 ha pašnika, 3 ha gozda, 16 govedi, 17 ovac; 6 oseb.

Peklaj Marija, hišna št. 7. 68 ha: 3 ha njiv, 6 ha travnika, 8 ha pašnika, 49 ha gozda; 13 govedi, 6 prašičev; 6 oseb.

Setnik (obč. Polhov Gradec):

Grjol Valentin, hišna št. 20. 67 ha: 7 ha njiv, 15 ha vinograda, 7 ha pašnika, 1 ha vrta, 37 ha gozda; 12 govedi, 15 ovac, 7 prašičev, 7 čebeljih panjev; 7 oseb.

Malovrh Franc, hišna št. 19. 63 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnika, 18 ha pašnika, 4 ha vrta, 26 ha gozda; 13 govedi, 15 ovac, 6 prašičev; 8 oseb.

Setnikar Franc, hišna št. 27. 73 ha: 7 ha njiv, 4 ha travnika, 1 ha vrta, 8 ha pašnika, 53 ha gozda; 9 govedi, 10 ovac, 5 prašičev; 7 oseb.

Sušnik Tomaž, hišna št. 16. 93 ha: 12 ha njiv, 13 ha travnika, 32 ha pašnika, 2 ha vrta, 34 ha gozda; 14 govedi, 17 ovac, 5 prašičev; 10 oseb.

Trobec Anton, hišna št. 17. 57 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnika, 13 ha pašnika, 30 ha gozda; 13 govedi, 6 prašičev, 6 čebeljih panjev; 8 oseb.

Smrečje (obč. Št. Jošt):

Kogovšek Jakob, hišna št. 7. 52 ha: 4 ha njiv, 1 ha travnika, 35 ha pašnika, 2 ha vrta, 10 ha gozda; 8 ovac; 9 oseb.

Kogovšek Janez, hišna št. 5. 77 ha: 7 ha njiv, 8 ha travnikov, 23 ha pašnika, 3 ha vrta, 36 ha gozda; 16 govedi, 11 ovac, 14 čebeljih panjev; 14 oseb.

Sobočevo (obč. Borovnica):

Debevec Matevž, hišna št. 11. 53 ha: 2 ha njiv, 9 ha travnika, 15 ha pašnika, 26 ha gozda; 12 govedi; 7 oseb.

Suhadolnik Jožef, hišna št. 6. 50 ha: 4 ha njiv, 9 ha travnika, 10 ha pašnika, 27 ha gozda; 11 govedi; 5 oseb.

Kamnik (obč. Preserje):

Hladnik Anton, hišna št. 39. 22 ha: 4 ha njiv, 18 ha gozda.

Lenarčič Josip, hišna št. ?. 37 ha: 1 ha njive, 36 ha gozda.

Šuštar Andrej, hišna št. 37. 30 ha: 4 ha njiv, 3 ha travnika, 23 ha gozda; 14 govedi.

Dolenja Brezovica (obč. Preserje):

Mazi Jožef, hišna št. 10. 70 ha: 5 ha njiv, 12 ha travnika, 8 ha pašnika, 46 ha gozda; 12 govedi, 9 prašičev; 5 oseb.

Šivic Matevž, hišna št. 6. 63 ha: 14 ha njiv,

20 ha travnika, 7 ha pašnika, 23 ha gozda; 15 govedi, 6 prašičev; 5 oseb.

Verd (obč. Vrhnika):

Jelovšek Karl, hišna št. 33. 59 ha: 6 ha njiv, 6 ha vinograda, 3 ha pašnika, 43 ha gozda; 4 konji, 6 govedi, 5 prašičev; 11 oseb.

Lenarčič Josip, hišna št. 28. 449 ha: 65 ha njiv, 3 ha vrta, 27 ha pašnika, 70 ha travnika, 282 ha gozda; 9 konj, 57 govedi, 20 kokoši; 40 oseb.

Petrič Marija, hišna št. 16. 137 ha: 12 ha njiv, 9 ha travnika, 1 ha pašnika, 113 ha gozda; 8 konj, 22 govedi, 15 prašičev, 36 kokoši; 15 oseb.

Južna železnica. 31 ha gozda.

Tomšič Mihael, hišna št. 43. 106 ha: 6 ha njiv, 18 ha travnika, 3 ha pašnika, 79 ha gozda.

Žitko Matija, hišna št. 32. 53 ha: 7 ha njiv, 12 ha travnika, 2 ha pašnika, 32 ha gozda; 4 konji, 8 govedi, 10 prašičev, 15 kokoši; 6 oseb.

Butajnova (obč. Št. Jošt):

Bradaška Franc, hišna št. 23. 71 ha: 8 ha njiv, 8 ha travnikov, 30 ha pašnikov, 25 ha gozda; 13 govedi, 23 ovac, 6 prašičev; 11 oseb.

Malovrh Janez, hišna št. 19. 52 ha: 4 ha njive, 8 ha travnikov, 32 ha pašnikov, 7 ha gozda; 15 govedi, 15 ovac, 6 prašičev; 11 oseb.

Seznam je izjemno dragocen, saj vidimo, da veleposestnikov ni tako malo. Prvo, kar opazimo, je dejstvo, da vaške skupnosti nimajo obsežnejših srenjskih posesti, ki bi morale biti navedene. Podatki o posestnikih iz Zaplane, ki se gibljejo okoli 60 ha, nas vznemirjajo, ker sprožajo upanje, da smo na sledi prvotni velikosti kmetij, ki se v stoletjih ni spremenila. Prav tako je nenavadno, da so vsi podatki v ha, kar je sicer pravilno, vendar v taki količini bolj izjemno, saj so še mnogi poznali samo podatke v oralih. Naša

veleposest – pa tudi siceršnja večja posestva – je bila izrazito gozdna, saj številni veleposestniki ob upoštevanju zgolj obdelovalnih površin to nikoli ne bi bili.

Kot vidimo, je bil največji posestnik »graščak« Galle, ki še nima ustreznega mesta v slovenski gospodarski zgodovini. Sledi s skoraj pol manjšo površino Josip Lenarčič, ki ni nikoli veljal za graščaka, pač pa je bil pravi veleposestnik v sodobnem kapitalističnem smislu. Pomeni svojevrstni izziv, ki nas nagovarja, kako in na čigav račun ter s kako pridobljeno kupnino je prišel do take enormne površine. Kot vemo, je nakupil obsežne površine tudi na Pohorju, se tam poizkusil v steklarstvu in pridobivanju gradbenega materiala.

Njivske površine so razmeroma skromne. Presenečajo pa nekateri podatki o površinah vrtov, ki so nedvomno preveliki. Verjetno so pod to mišljeni sadovnjaki. Druge poljedelske kulture so bile zaradi takratnega načina življenja pomembne, ne pa širše. Kljub temu pa je zanimivo, da je bil Franc Tršar, posestnik z Vrhnik, poročevalec ministrstva za poljedelstvo o žetvah.³⁸ Galle je gotovo mlel z Ogrske uvoženo žito. Vesti o ne tako majhnih vinogradih ne znamo pojasniti, saj Vrhnika z okolico ni nikoli veljala za vinogradniško področje. Poleg gozdarstva je bila pomembna tudi živinoreja. Če upoštevamo, da je za govedo potrebnih 1 ha travnatih površin, moramo dopuščati možnost, da so mnogi to kupovali, nekateri pa razpoložljivih možnosti niti niso izrabili. Zato so bile v tukajšnjih krajih tudi kar številne mlekarske zadruge³⁹: Mlekarska zadruga v Polhovem Gradcu, Mlekarska zadruga v Borovnici, Mlekarska zadruga v Horjulu, Mlekarska zadruga na Vrhniki z mlečno centrifugo in 4 zaposlenimi. Med njimi je bila najpomembnejša vrhniška, ki je imela poglaviten trg v Trstu. V Št. Joštu je Jakob Malavašič izdeloval maslo. Razmeroma malo je bilo drob-

nice, kože sploh niso omenjene, podatki o prašičih sodijo med manj zanesljive, saj jih je spomladi bistveno manj kot jeseni. V konkretnem primeru ne vemo, kdaj so jih zajemali. Gotovo je bilo več perjadi.

Tudi ostali kmetje so si pomagali z združami. Registri navajajo naslednje kmetijske nabavne in prodajne, vzrejne ter druge zadruge ali korporacije:⁴⁰ Kmetijska zadruga v Borovnici, Živinorejska zadruga za Horjul in okolico, Kmetijsko društvo na Vrhniki r. z. z o. z. Iz nemškega imena je razvidno, da je bila zadruga za kupčevanje s senom. Imela je kosilnico in dve preši. Nemško ime firme je bilo verjetno posledica prodaje sena izven slovenskega etničnega prostora, zlasti avstrijski armadi.

Vrh vrhniške podjetnosti v času pred I. svetovno vojno nedvomno pomenita pobuda za železniško progo Ljubljana–Vrhnika⁴¹ in njena izgradnja.⁴² Vanjo so polagali velike upe, ki pa se kasneje niso potrdili. Veleposestnik Josip Lenarčič je zbiral podatke za rentabilnost proge in navedel naslednja dejstva. V ožji in širši okolici je 17 žag, od teh ena parna. Obstaja tudi tovarna za parket. Železnica bo z Vrhnike vozila drva za Ljubljano, oglje, leseno posodo, 100 vagonov apna, črn marmor do 250 vagonov letno, glinaste izdelke (4 opekarne, kmalu bo še peta na strojni pogon, ki bo produkcijo povečala s 4 na 7 milijonov kosov). Prevozno blago naj bi bilo tudi žito za Galletov mlin, pivovarna, ki zvari 6.000–7.000 hl piva. Prodala bi ga 5.000 hl. Z vlakom bi vozili tudi živino in meso; letno bi kupili 50.000 kož po 5 kg za usnjarino, surovine za strojenje, tj. letno 60 vagonov usnja. Računali so, da bi bilo 86.000 kg voluminoznega blaga, raznega blaga 4.500 kg, les, oglje, cement 145.500 kg, opeke, apna, kamna 555.300 kg; žita, fižola, moke 29.700 kg, 2.000 telet, 200.000 kg prašičev⁴³. Že navajanje blaga v kg namesto v tonah

12. Delnica za 200 kron za gradnjo lokalne železnice Ljubljana-Vrhnika, izdana na Dunaju, 1. januarja 1898. (Hrani Janez Žitko)

kaže, da so se zavedali skromnosti blaga, zlasti majhnih cen voluminoznega. Kupili bi 150 vagonov blaga, prodali 1.100, kar je bilo dokaj neugodno, saj bi v eno smer vagoni potovali prazni. Koliko so bili resni upi na vrhunski črn premog pri Drenovem Griču in običajnega okoli Horjula, je veliko vprašanje.

Avgusta 1895 je bil sestavljen konzorcij za gradnjo vrhniške železnice. Predsednik je postal Ivan Hribar iz Ljubljane, člani: Gabrijel Jelovšek, vrhniški župan, Teodor Fröhlich, pivovarnar, Avgust Glowacki, ing., Ivan Gruden, davkar v pokoju, Josip Lenarčič, tovarnar, in Karel Mayer, trgovec. Razen Hribarja in ing. Glowackega gre za vrh vrhniške elite. Njena prava podoba pa so delničarji, ki so začeli podpisovati 16. 1. 1897: Marija Kotnik in Kmetska posojilnica po 3.000, Franc Štrukelj iz Ljubljane 500, Gabrijel Jelovšek in Emilija Golob po 400, Karel Mayer 300, Ivan Gruden, Ivan Hribar,

Franc Teršar, Štefan Furlan po 200, Franc Hočevar, Ivan Oblak, Jernej Janša, Jurij Grampovčan starejši, Fric Jeršinovec, Matija Počkaj, Karel Jelovšek po 100, skupaj 15.100 gld. Kranjska hranilnica je podpisala 14.900 gld. To je velika vsota, še zlasti za Kranjsko hranilnico, ki je veljala za nemško in skrajno previdno. Očitno je v progo verjela. Ker je dežela Kranjska podpisala 20.000 gld, je postal predsednik Franc Povše deželni odbornik, podpredsednik Ivan Hribar, člani: Gabrijel Jelovšek, Jože Lenarčič, Jože Luckmann, Jože baron Schwegel in Sigmund Werner. Vsaj predzadnja dva je verjetno imenovala Kranjska hranilnica. Bili so uspešni, saj je 24. 7. 1899 promet stekel.⁴⁴

Pri iskanju vzrokov za uspešen razvoj tukajšnjega podjetništva so gotovo na prvem mestu naravni pogoji in seveda tradicija tega prostora v prometu, ki so jo od staroselcev morali prevzeti naši slovanski predniki kot

tudi prišleki. Čolnarstvo, tovarništvo, furmanstvo, trgovina z gradbenim in kurilnim lesom ter ogljem, prodaja gradbenega materiala od peska, kamna, apna, opeke, skladiščenje, žagarstvo, opekarstvo, parket, usnjarstvo ... so glavni viri akumulacije. Tako so bili prepričani tudi veliki podjetniki, kapitalisti v pravem pomenu besede, saj so se zavedali pomembnosti transportnih potreb in rezerve velike kmetijske površine. Gotovo so bili tudi silno pomembni posamezniki, ki so si veliko opomogli tudi z uspešnimi porokami, kar zgodovinopisje običajno preveč zanemarja. Posebno moramo opozoriti na poroki Kotnikovih deklet, in sicer 1880 Ane Agnes z Josipom Lenarčičem in 1885 Matilde Gabriele s kranjskim Vinkom Majdičem.⁴⁵ Kaj naj bi Kotnikom prinesla francoska doba (1809-1813), ko naj bi obogateli, ni nikjer jasno povedano. Čas je pometel del starih in ustvarjal nove družbene oziroma gospodarske elite. Gospodarska uspešnost Vrhnike je privabljala ne samo okoličane, ampak prave»tujce«. Z dobavljanjem lesa in drugega gradbenega materiala so s pridom»vnovčili« ljubljanski potres 1895. Po svoje je tipično vrhniško, kako je prav zaradi njega tega leta pivovarnar Teodor Fröhlich, skupaj s Carlom Höllerlom, gradbenikom z Dunaja, ustanovil delniško družbo za žganje opeke in trgovanje z njo. Preko vključevanja Ivana Hribarja vidimo tudi vdor politike, in to liberalne v tukajšnji svet. Naj samo navedemo, da je iz slabo ohranjenih virov v Hribarjevi zapuščini v Arhivu Republike Slovenije možno slutiti tudi politične nečednosti po koncu I. svetovne vojne, ki so imele slabe posledice za gospodarstvo.

Tudi potomci začetnikov podjetnosti na Vrhniki in okolici so ostajali zvesti poslovnemu svetu in se, z izjemami, niso spuščali v umejniške vode, ki velikokrat vodijo družine v ekonomski propad. Seveda so bile»proste« hčere zaradi velikih dot zelo iskane. Tako

jih najdemo v številnih (celo plemiških) zvezah.⁴⁶ Izjemno so se znali tudi prilagajati novemu času in tehnološkemu napredku. Kljub vsemu je narava opravila svoje. Obreze so izumrli okoli 1900, kmalu tudi ena veja Jelovškov, Kotnike je»sesula« revolucija oziroma njeni ukrepi po II. svetovni vojni. Prihod pivovarja Fröhlicha in usnjarja Pollaka kaže na pojevanje lokalnega poslovnega duha, privlačnost tukajšnjih razmer za nove, višje stopnje poslovnosti, industrijo v modernem smislu besede. Obdobje:»Na domači zemlji, z domačo zemljo - domačinom zaslužek«,⁴⁷ kar naj bi bila filozofija tukajšnjih poslovnežev, je začela postajati preteklost. Lenarčič je bil velik up prihodnosti. Vsi skupaj pa očitno niso mogli nadomestiti velikih izgub, ki jih je prinesla izguba Trsta in Gorice kot velikih kupcev tukajšnjega blaga. Takrat je bila Vrhnika za Ljubljano že prevelika.

Sklepna misel

Gospodarska zgodovina Vrhnike ni samo»povest« o gospodarski pridnosti in uspešnosti tukajšnjih ljudi, ampak nakazuje tudi pomen ožjega in širšega prostora. Skozi zgodovino je pokazala veliko večji ekonomski potencial kot njena konkurenta Logatec in Postojna, ki ju je»rešil« turizem. Po gospodarski uspešnosti je ni mogoče primerjati ne z gorenjskim (Št. Vid), obnavskim (Šmartno-Litija) ali dolenskim (Šmarje-Velike Lašče) gospodarskim»predmestjem« kranjskega glavnega mesta. Vrhnika kot gospodarski podaljšek Ljubljane je po stoletjih, ko so prevladovale oskrbovalne naloge za kranjsko prestolnico, preko pomembnega tranzitnega centra za severni Jadran, postala samostojni vseslovenski in v današnjem smislu celo mednarodni gospodarski subjekt. Prav na primeru Vrhnike lahko najbolj vidimo, kakšne tragične gospodarske posledice je prinesla rapalska meja.

Opombe

13. Vagoni na železniški postaji Vrhnika (hrani MDV).

14. Stane Kumar: Vlak Ljubljana-Vrhnika l. 1899.
Razglednico je izdal Klub ljubiteljev železnic v Ljubljani za Dan železničarjev, 15. aprila 1971.

- 1 Vlado Valenčič, *Tovorništvo na Kranjskem. Zgodovinski časopis* 25, 1981, str. 247 (dalje: Valenčič, *Tovorništvo ...*
- 2 Sergij Vilfan, *K zgodovini kmečkega trgovanja s soljo. Kronika* 11, 1963, str. 1–12.
- 3 Po: Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 244.
- 4 Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 246. Glej tudi: Jože Mlinarič, *Kartuzija Bistra od 1255–1782. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 111–137. Rafael Ogrin, *Dajatve bistriških podložnikov. Vrhniški razgledi* 1, 1996, 175–179.
- 5 Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 253.
- 6 Rafael Ogrin, *Iz vrhniške preteklosti. Vrhniški razgledi* 1, 161–166, str. 165.
- 7 Valenčič, *Tovorništvo ...*, str. 250.
- 8 Janez Bleiweis, *Was hätte in Innerkrain bei dem in Folge der Laibach-Triester Eisenbahn aufgehörenden Fuhrwerkverdienste zur Hebung der landwirtschaftlichen Produktion zu geschehen, und in welcher Art sollte sich die Landwirtschaftsgesellschaft in Krain bei dieser wichtigen Frage beteiligen?* Laibach, 1856.
- 9 Valenčič, *Tovorništvo*, str. 269.
- 10 Ravno tam, str. 261.
- 11 Eva Holz, *Ceste in ljudje (Od Marije Terezije do leta 1848). Kronika*, 41, 1993, str. 134–154.
- 12 Rafael Ogrin, *Nekdanji Vrhničani. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 182.
- 13 Cvetka Glumac, *Arhitektura cerkve sv. Trojice nad Vrhniko. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 139–147.
- 14 Podrobneje glej: Boris Golec, *Vrhnika prečuden trg. Vrhniški razgledi* 8, 2007, str. 9–31.
- 15 Vladimir Vilman, *Žagarska dejavnost na veleposestvu Galle v Bistri pred drugo svetovno vojno. Kronika*, letnik 49/3.
- 16 Olga Pivk, *Vrhniške opekarne. Vrhniški razgledi* 12, 2011, str. 199–211.
- 17 Ravno tam, str. 205.
- 18 Rafael Ogrin, *Nekdanji Vrhničani. Vrhniški razgledi* 1, 1996 str. 184, in Majda Smole,
- 19 Miha Preinfalk, *Plemiške rodbine na Slovenskem, 18 stoletje. I. del od Andriolija do Zor-na, Ljubljana* 1913, str. 56–72.
- 20 Ravno tam, str. 491.
- 21 Aleksandra Serše, *Vrhniška šola skozi čas (I. del). Od ustanovitve šole leta 1796 do 1870. Vrhniški razgledi* 12, 2011, str. 136–145.
- 22 Marija Oblak Čarni, *Gabrijel Jelovšek – vrhniški župan v letih 1889–1908. Vrhniški razgledi* 5, 2004, str. 12.
- 23 SBL 4.
- 24 Nataša Oblak, *Veliki ljudje v malem kraju. Zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva v Verdu. Vrhniški razgledi* 4, 2003, str. 25–75.
- 25 Marija Oblak Čarni, *Gabrijel Jelovšek – vrhniški župan v letih 1889–1908, Vrhniški razgledi* 5, *Vrhnika* 2004, str. 11–30.
- 26 SBL.
- 27 Nives Klopčar, *Kunstljeva vila. Vrhniški razgledi* 12, 2011, str. 212–230.
- 28 Nataša Oblak, *Veliki ljudje v malem kraju. Zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva v Verdu*, str. 25–75.
- 29 *Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana* 1937, str. 363–365.
- 30 *ske peticije, 1861. leta, Pirjevčev zbornik, Koper* 2011, str. 317–334)
- 31 Rafael Ogrin, *Nekdanji Vrhničani. Vrhniški razgledi* 1, 1996, str. 180–184.
- 32 *Oesterreichischer Zentralkataster. Vollständiges und authentischen Adressbuch sämtlicher Handels- Industrie- und gewerbebetriebe. Wien* 1903, str. 286–288.
- 31 Kraji so naštetih po abecednem redu njihovih nemških imen.
- 33 Rafael Ogrin, *nekdanji Vrhničani. Vrhniški raz-*

- gledi 1, 1996, str. 180.
- 34 Rafael Ogrin, Nova cesta od Vrhniko do Planine. Vrhniški razgledi 1, 1996, str. 149.
- 35 Boris Golec, Vrhnika, prečuden trg? Vrhniški razgledi 8, 2007, str. 20.
- 36 Vlado Valenčič, 50 let mlekarstva na Vrhniko: ob jubileju ustanovitve mlekarske zadruge 1904–1954, Vrhnika 1954.
- 37 Agrar-compass. Jahr-und Adressbuch der österreichischen Landwirtschaft. Wien 1916, str. 944–949.
- 38 Ravno tam, str. 1769.
- 39 Ravno tam, str. 965.
- 40 Ravno tam, str. 967–968.
- 41 Karol Rustja, Vrhniška lokalna železnica. Vrhniški razgledi 4, 2003, str. 76–96.
- 42 Jože Jenko, Vrhniška krajevna železnica, str. 188–197. Vrhniški razgledi 1, 1996, str. 188–197.
- 43 Ravno tam, str. 192.
- 44 Ravno tam, str. 195.
- 45 Nataša Oblak, Veliki ljudje v malem kraju. Zgodovinski razvoj in pomen Kotnik-Lenarčičevega posestva na Verdu, str. 70–71.
- 46 Ravno tam.
- 47 Izjava podžupana Karla Mayerja ob otvoritvi opekarne Karla Jelovška v začetku 20 stoletja. Olga Pivk, Vrhniške opekarne. Vrhniški razgledi 12, 2011, str. 202.

TATJANA OBLAK MILČINSKI

CANKARJEVO LETO 1976

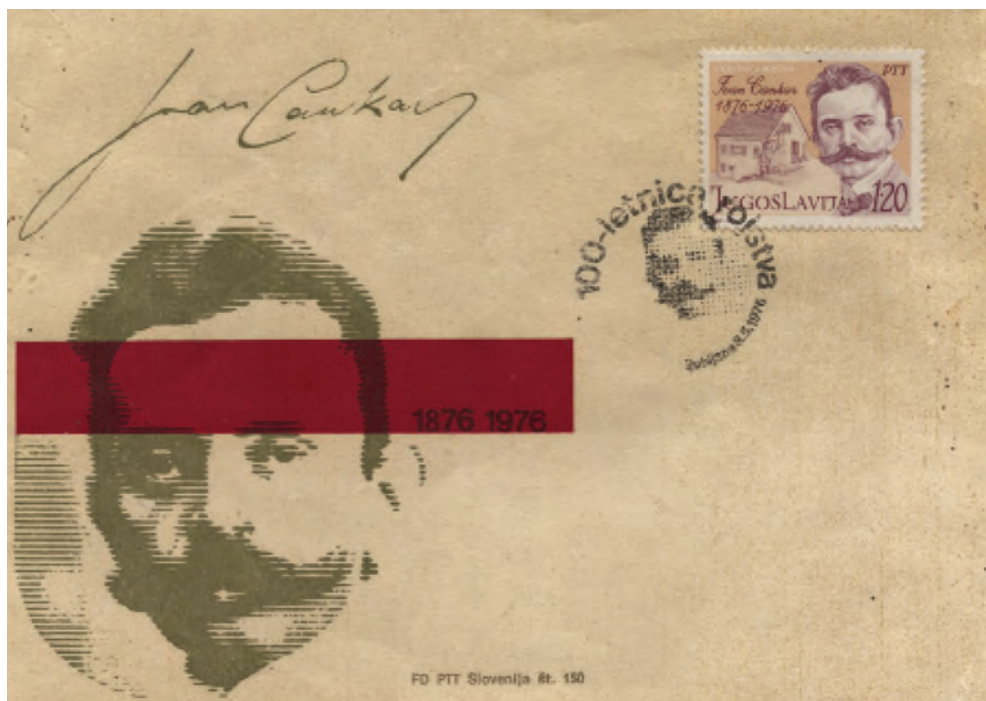
PROSLAVLJANJE 100-LETNICE ROJSTVA IVANA CANKARJA NA VRHNIKI

"Cankarjevo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa!"
dr. Bratko Kreft, 5. maj 1976

Pred dobrimi štiridesetimi leti, leta 1976 je praznovanje Cankarjeve stoletnice združilo Slovence doma in po vsem svetu, pa tudi vse pomembnejše kulturne in izobraževalne inštitucije po Jugoslaviji.

15. Razglednica Vrhnike, izdana leta 1976 (*Cankarjeva knjižnica Vrhnika*).

16. Ob stoti obletnici rojstva Ivana Cankarja je bila izdana spominska znamka. Oblikoval jo je D. Lučič.¹ Filatelistično društvo PTT Slovenija je izdalo tudi priložnostno kuverto. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

17. Dopisni papir s kuverto, 1976. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

Kaj nisem jaz gospodar tej lepoti, ki ji ni kraja?³

Spomladi 1975. leta so se začele prve priprave na veliki dogodek; na Vrhnikih so aprila razstavili v trgovini s pohištvo na Tržaški cesti maketo nove športne hale, knjižnice s čitalnico in maketo novega trga Ivana Cankarja.

Urbanistično enoten kompleks Ivana Cankarja so načrtovali kot kulturno-izobraževalni večnamenski prostor za kulturne prireditve, sestanke, razstave, telesno kulturo; bližnjo okolico pa so nameravali oblikovati kot spominski park.

V prvem delu s knjižnico, čitalnico in razstaviščem je bila načrtovana tudi dvorana za sprejem vsaj 500-tih ljudi. Drugi, 600 m² velik del pa naj bi za šport in rekreacijo souporabljala tudi osnovna šola. Novo telovadnico in stari dom Partizan, v katerem je prostora za 900 do 1000 ljudi, naj bi povezoval hodnik.

"Z gradnjo tega novega objekta se bo pričela spreminjati podoba celotnega kompleksa od šole Janeza Mraka pa do kinodvorane. Ta prostor se bo spremenil v urbanistično enoten kompleks, ki bo imel predvsem kulturno-izobraževalni značaj. V skladu s tem naj bi tudi okolje okoli novega objekta dobilo drugačno podobo, saj bo preurejeno v nekakšen spominski park. Ta celotni kompleks pa se bo poimenoval po Ivanu Cankarju." je poročal Naš časopis.²

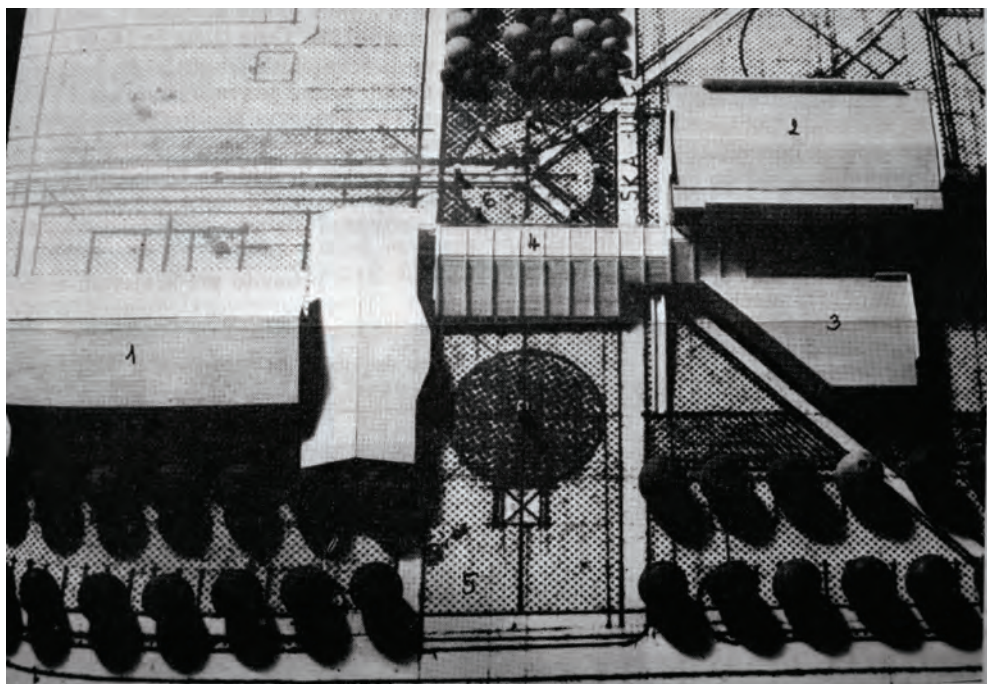
Skrbno so načrtovali tudi program Cankarjevega leta: Marija Iskrenovič, tedanja tajnica Kulturne skupnosti Vrhnika, je v intervjuju za Ljubljanski Dnevnik povedala:

"Trudimo se, da bi kultura prišla v vse vasi vrhniške občine, pa naj gre za nastope pevskih zborov, amaterskih gledaliških skupin, godb na pihala in podobno. Čeprav nas pesti

kronično pomanjkanje prostorov za take prireditve, s prizadevnostjo premoščamo tudi te probleme. Tako se bomo najlepše oddolžili Cankarjevemu spominu."⁴

V Ljubljani je bil mesec dni kasneje, maja 1975, imenovan odbor za pripravo proslave ob 100-letnici Ivana Cankarja. Sestavljali so ga predsedniki ali delegati naslednjih organizacij in institucij: Predsedstva SR Slovenije, Skupščine SR Slovenije, Izvršnega sveta skupščine SR Slovenije, Centralnega komiteja ZK Slovenije, Republiške konference ZSDL Slovenije, Republiškega sveta ZS Slovenije, Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije, Republiške konference ZSM Slovenije, Skupščin in družbenopolitičnih organizacij mesta Ljubljane in občine Vrhnika, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Univerze, Združenja visokošolskih zavodov Maribor, Kulturne skupnosti Slovenija, Društva književnikov Slovenije, Izobraževalne skupnosti Slovenije, Slavističnega društva Slovenije, Zavoda za šolstvo SR Slovenije, pa tudi RTV Ljubljana, »Delo« Ljubljana, Cankarjeva založba, Mladinska knjiga in Prešernova družba.

V odbor so pristopili tudi tedaj najvidnejši politični, znanstveni in kulturni delavci ter umetniki: Marja Boršnik⁵, Matija Bravničar⁶, Franc Dobrovoljc⁷, Štefka Drolc⁸, Stane Dolanc⁹, Karel Grabeljšek¹⁰, Anton Ingolič¹¹, Božidar Jakac¹², Slavko Jan¹³, Boris Kalin¹⁴, Edvard Kardelj¹⁵, Janez Karlin¹⁶, Mile Klopčič¹⁷, Ciril Kosmač¹⁸, Miško Kranjec¹⁹, Bratko Kreft²⁰, Tone Kuntner²¹, Mitja Mejak²², Janez Menart²³, Mira Mihelič²⁴, Metod Mikuš²⁵, Vladimir Pavšič - Matej Bor²⁶, Stojan Požar²⁷, Boris Race²⁸, Rado Simoniti²⁹, Leopold Suhadolčan³⁰, Lidija Šentjunc³¹, France Štiglic³², Vida Tomšič³³, Andrej Verbič³⁴, Franc Zadavec³⁵, Boris Ziherl³⁶, Ciril Zlobec³⁷, Beno Zupančič³⁸, Fran Zwitter³⁹ in Franci Zwitter⁴⁰.

18. 1- Stari dom Partizan, 2- Nova večnamenska dvorana, 3- Knjižnica s čitalnico, 4- Povezovalni hodnik, 5- Cankarjev spomenik, 6- Spominski park. (*Náš časopis*, št. 19, maj 1975, str. 5)

19. Jeseni 1975. leta so se dela za »novo večnamensko halo« v centru Vrhnike končno začela. (*arhiv: Náš časopis*)

Kako blešči se morje to v demantih in kristalih ...⁴¹

Novembra 1975 je Splošna plovba Piran sporočila, da so na Japonskem 28. oktobra kupili že rabljeno tovorno ladjo Šalomo, ki bo v počastitev 100. obletnice rojstva Cankarja poimenovana po njegovem rojstnem kraju - Vrhnika. Tovorno ladjo so namenili za prevoz eksotične hlodovine iz centralne Afrike v Evropo⁴². V ladjedelnico Izola je ladja priplula marca 1976.⁴³

20. »Občani Vrhnike smo z veseljem in ponosom sprejeli to novico, saj predstavlja izraz velikega moralnega priznanja našim delovnim ljudem in občanom in našemu kraju v prizadevanjih za okrepitev socialističnih družbenih odnosov. Zlasti pa smo zadovoljni, ker bo ta ladja ponesla ime našega kraja v svetovna pristanišča in tudi na ta način potrdila vezi med nami in našimi rojaki v tujini.« se je veselil Naš časopis. Predno je prišla v sestav linije za Zahodno Afriko, je ladja svoje novo ime Vrhnika in tovor žita prepeljala iz Avstralije v Aleksandrijo. (Naš časopis, januar 1976, str. 5)

21. Dogodek je na svoj način počastil tudi slikar Milogoj Dominko, slika z ladjo nad Vrhniko je bila takrat podarjena Splošni plovbi Piran, njena» mlajša dvojnica« s petelinom pa je danes v pisarni župana Občine Vrhnika. (*arhiv: Naš časopis*)

22. Ladja Vrhnika pluje skozi Benetke. (*arhiv: Splošna plovba Portorož*)

Tudi Cankarjeva misel, da dela naših modernistov – Mateja Sternena, Riharda Jakopiča, Ivana Groharja in Matije Jame vpletajo svojo »značilno slovensko štimungo« v mozaik evropskega impresionizma, je botrovala uvodu v Cankarjevo leto – razstavi Mateja Sternena. V Domu JLA je bilo od 10. do 15. decembra 1975 razstavljenih 32 olj in grafik iz zbirke Narodne galerije. Na odprtju je koncertiral Trio Lorenz.

Par tednov pozneje je Kulturna skupnost Vrhnika v Domu JLA pripravila še eno razstavo iz zbirke Narodne galerije – Slovenski impresionisti. Na razstavi, ki je bila na ogled od 6. do 12. februarja 1976, si je bilo mogoče ogledati 6 del Ivana Groharja, 15 olj Riharda Jakopiča, 9 del Mateja Sternena in 6 olj Matije Jame. Odprtje je spremljal kratek recital Cankarjevih misli o slovenskih impresionistih. Razstavi, ki sta bili prvi tovrstni na Vrhniki, je obiskalo preko 1800 ljudi.⁴⁴

RAZSTAVA DEL

MATEJA STERNENA (1870 – 1949)
IZ ZBIRKE NARODNE GALERIJE V LJUBLJANI
DOM JLA
VRHNIKA

10. 12. – 15. 12. 1975

V počastitev 100-letnice Cankarjevega rojstva bo v domu JLA na Vrhniki razstava likovnih del slovenskih impresionistov iz zbirke Narodne galerije.

Ob odprtju razstave bo tudi kratek recital iz Cankarjevega pisanja o slovenskih impresionistih.

Vablmo vas na otvoritev, ki bo 6. 2. 1976 ob 18. uri.

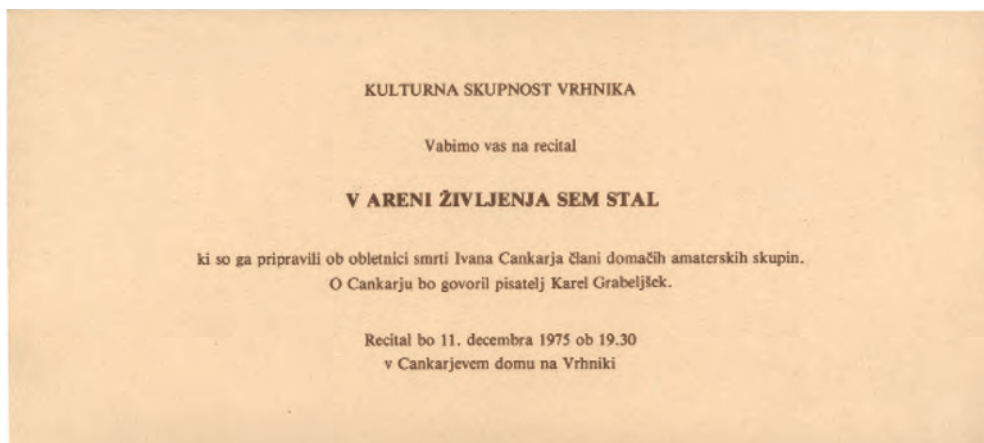
Razstava bo odprta do vključno 12. 2. 1976 od 8. do 18. ure.

KULTURNA SKUPNOST
VRHNIKA

23., 24. Spremno besedilo za razstavi iz zbirke Narodne galerije je prispevala Polonca Vrhunc.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

"V areni življenja sem stal ...«

11. decembra 1975, na dan 57. obletnice smrti Ivana Cankarja so domače amaterske skupine pripravile premiero recitala V areni življenja sem stal. Besedila iz Cankarjeve socialne, kritične in politične proze je izbral scenarist Jože Rode, režijo recitala pa je prevzel Jože Vozny. Z recitalom so na različnih odrih mladi igralci gostovali kar devetkrat.⁴⁵

25. Recital V areni življenja sem stal je potekal pod okriljem Kulturne skupnosti Vrhnika. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

26. Prizor iz recitala V areni življenja sem stal. (last: Matjaž Žirovnik)

Uvodni govor ob premieri je imel pisatelj Karel Grabeljšek: »Konec leta 1906 je Ivan Cankar slavil svojevrsten jubilej. Njegov glavni založnik Ladislav Schwentner mu je izdal že deset knjig (nekaj knjig pa je medtem izšlo tudi pri drugih založnikih); zato je Cankar za to knjigo napisal uvodno črtico, ki jo je naslovil Jubilej. Tu je napisal svoje znamenite besede: »V areni življenja sem stal, ne v areni literature«.

Arena je bojišče, v areni so se bojevali rimski gladiatorji na življenje in smrt. Tudi Cankar se je po svoje bojeval na življenje in smrt, saj vzklika v istem Jubileju: »Boj, večni boj, do kaplje.« Proti čemu? Malo naprej pravi: »Dozorelim očem se je odprlo življenje z vso svojo krivico, s svojo lažjo in surovostjo, s svojo neizmerno smešnostjo.« Takemu življenju je napovedal boj. »Kar sem videl s svojimi očmi, s srcem in razumom, nisem zatajil in ne bi zatajil za same nebeške zvezde. Vse moje življenje in nehanje je služilo najvišji ideji: resnici,« je zapisal v Beli križantemi. Njegov boj je bil seveda umski boj, boj s peresom, s članki, esejji politične, satirične in polemične narave, z novelami in povestmi, najbolj pa je stopil v areni življenja s svojimi dramami. Cankar je tudi veliko predaval, predvsem delavstvu v Trstu. Leta 1907 pa je stopil še bolj neposredno v življenje, ko je postal član slovenske socialdemokratske stranke in je na njeni listi kandidiral na državnoborskih volitvah.

Svoj boj je Cankar pričel na kulturnem področju, zakaj zavedal se je, kaj pomeni za narod kultura, za slovenski narod pa še prav posebej. V predavanju Slovenska kultura, vojna in delavstvo, ki ga je imel leta 1918 v mestnem domu v Ljubljani, je dejal, da je kultura za slovenski narod največje bogastvo. Saj drugega bogastva takrat niti imeli nismo, vsa proizvajalna sredstva (tovarne – kolikor jih je bilo – rudniki) so bila v tu-

jih rokah, celo gozdovi so bili v velikem delu last tujih veleposestnikov in kapitalističnih družb. Kako naj se tak siromašen narod obdrži, ko so od vseh strani pritiskali nanj in ga izrivali z njegove zemlje? Obdržal se je samo s svojo kulturo. Zato je bilo toliko bolj potrebno to kulturo čim bolj razviti, jo čim višje dvigniti. Cankar se je tega zavedal, zavedal pa se je tudi tega, da se bomo mogli samo z visoko kulturo enakopravno uvrstiti med druge narode.

V slovenski kulturi so tedaj vladale kaj klavrne razmere. V narodnem gledališču, na primer, so igrali predvsem takoimenovane narodne igre s petjem, Martin Krpan, Rokovnjači, Deseti brat s Krjavljem, odklanjali pa so Cankarja, Etbina Kristana, Kraigherja, da o Shakespearu in drugih velikanih svetovne dramatike sploh ne govorimo. Skratka, gledališče se je prilagajalo zabave željnemu občinstvu, njegovim instinktom, namesto da bi gledališče vodilo občinstvo, ga vzgajalo k višji kulturi. K temu pa še lažnivi dvojni obraz: »Saj bi mi radi igrali boljše stvari, toda ljudstvo tega ne mara«. K Cankarjevemu pisanju pa: »Cankar lepo piše, njegov slog je brez primere, toda to, kar on piše, ni za ljudstvo, ljudstvo ga ne razume.« Ni čudno, da so take razmere izzvale Cankarjevo bojevito naravo. Takrat so v gledališču igrali Martina Krpana, ki ga je bil Govekar dramatiziral po Levstikovi povesti. V igri nastopa tudi kobila. Ko so peljali iz gledališča kobilo domov, so jo v šentpeterskem predmestju – za šalo ali zares – ovenčali z vencem. Cankar je to označil za živ simbol naših kulturnih razmer in začel svojo najostrejšo polemiko z več članki kot so Študija o gledališču, Govekar in Govekarji, Dvojna resnica in drugo. Vse skupaj je potem izdal v knjigi z naslovom Krpanova kobila. Z vso ostrino je napadel to »primejduševsko kulturo«, kakor je označil tisto krjavlščino in kobilarstvo, ki ga je Govekar privlekel v gledališče. Napadel pa je tudi tisto veliko

laž, s katero so skušali utemeljevati svojo klavrno početje:»Res je, da igrajo v našem gledališču budalosti, da je naš kulturni zavor pokobiljen in pokravljen, ampak občinstvo ni zrelo za življenjsko dramo. Res je, da imamo odlično mlado umetnost, toda naš narod je nezrel za umetnost.« Če bi obveljali taki nazori, kakšna bi bila naša kultura, kaj bi bilo z našim narodom, ki mu je bila kultura edino bogastvo? Cankar je k takim lažem napisal:»Ni treba, da bi Govekar vlekel narod v svoje višave, temveč hudo je treba, da se dvigne iz svoje lene, gnile, po neizobraženosti smrdeče samovoljnosti do višine svojega naroda. Vi, Govekarji, od prvega do zadnjega,« je zapisal, »podcenjujete narod in precenjujete sebe«.

"Vi, Govekarji.« Cankar ni napadal posameznika, bojeval se je proti takratnim razmeram v kulturi in proti vsem tistim, ki so bili krivi za tako stanje.»Legijon je Govekarjev«, je dejal, »ne pasejo se samo na enem polju, po vsej domovini jih mrgoli, šentpetrsko predmestje pa sega od Drave do Adrije.« Žal, da glede tega razmere tudi danes niso dosti boljše. Spomnimo se samo popevkarstva in tiste osladne narodne zabavne glasbe, ki ti udarijo na uho, če radio odpreš. Pa pogledjmo po kioskih, kaj vse prodajajo pod označbo knjiga. Mene najbolj peče šund, ki ga ponujajo mladim bralcem. A niso kioski krivi, krivi so tisti, ki take stvari izdajajo. O, še se pasejo Govekarji po polju kulture, šentpetrsko predmestje se še ni nič skrčilo, še razširilo se je. Kako je Cankar pojmoval kulturo, je razložil v predavanju Slovensko ljudstvo in slovenska kultura, ki ga je imel leta 1907 v tržaškem delavskem domu. Pojmoval jo je povsem na proletarski način, tako kakor jo danes pojmujejo.»Kaj je kultura?« se sprašuje. In odgovarja:»Književnost, umetnost, znanost so le zunanji izrazi kulture. Naša kultura je rezultat vsega našega duševnega in materialnega dela od takrat, ko se je začel

narod zavedati samega sebe do danes. Zgodovina narodove kulture je hkrati zgodovina naroda samega, je zgodovina njegovega političnega, družabnega in gospodarskega razvoja«.

Zato so bili po Cankarju tudi kmečki punti veliko kulturno gibanje. Zakaj»vsaka ped svobode, ki si jo je ljudstvo priborilo, je korak naprej v kulturi«. Potemtakem je bila tudi naša narodnoosvobodilna vojna veliko kulturno gibanje, morebiti največje. In kdo so kulturni delavci, samo pisatelji, umetniki, znanstveniki?«Kaj niso ti zamazani, zaničevani delavci tudi kulturni delavci, kaj ne sloni vsa kultura na njihovih izmučenih plečih?« se sprašuje Cankar.»Na temeljih, ki jih oni ustvarjajo, zidamo svoje kulture babilonski stopi.« Potem razlaga, kako se je zgodilo, da je velika masa ljudstva s svojim delom samo producent kulture, ne pa tudi njen konsument, kako to, da je kultura, kolikor se pojavlja s svojimi zunanjimi znamenji (književnost, umetnost, znanost) stopila v službo meščanskega razreda, kapitalizma.»Ker si duševne kulture ne moremo misliti brez materialne kulture, materialnega blagostanja, si je tisti, ki si je prisvojil sredstva za proizvodnjo, prisvojil tudi duševno kulturo ter si jo naredil za deklo in hišno«. Zato so pisatelji, umetniki, znanstveniki prav tako hlapci in sužnji meščanske družbe kakor delavci. Ker delajo po gospodarjevem naročilu, se vse bolj odtujujejo ljudstvu, proizvodi njihovega duha so ljudstvu vse bolj tuji. Edina pot iz takega stanja je boj ljudstva za popolno politično in socialno svobodo, brez politične svobode ni kulturne svobode.»Kadar pa pogine ta družba (prejšnja meščanska družba), ne smejo biti pogubljeni sadovi kulture«, je dejal Cankar.»Vse, kar so ustvarjali in dejali, za kar so trpeli in umirali naši kulturni delavci, od Trubarja, Gubca, do Prešerna in Ketteja« – mi bi še rekli do Cankarja, Kajuha, Lacka, Kidriča in Tita – bo, (oziroma je

že) svobodna last osvobojenega ljudstva.« Le v tej svobodi lahko Cankarja tako slavimo, kakor je zaslužil s svojim delom. Iz tega smo spoznali, da narodova kultura ni nekaj, kar stoji samo za sebe, da je produkt časa, njegovih socialnih in političnih razmer, da je kulturni boj mnogo širši kakor samo boj za dobro knjigo, za lepo glasbo, napredno znanost, da je to tudi socialni in politični boj, boj za preobrazbo človeške družbe, oziroma, da je boj za preobrazbo družbe, za svobodo delovnega ljudstva hkrati tudi kulturni boj. Socialni in politični boj je pravzaprav primaren.

Tega se je Cankar dobro zavedal. Velik del svojih pisateljskih sil je posvetil razkrinkavanju krivic tedanjega družbenega reda, pravzaprav je vse njegovo umetniško delo en sam protest proti krivicam življenja in tedanje družbe, pa naj je napisal pesem, črtico, novelo ali dramo. Saj je te krivice sam doživljal od rojstva do smrti. Svojo težko mladost je nešteto krat opisal, saj sam pravi: »Iz vseh tistih žalostnih zgodb, ki sem jih pripovedoval, diha moj obraz.« In še pravi: »Krivica, ki jo doživi otrok, pa če je zadela njega samega, ali če jo je zagledal po naključju na cesti, se zaseka v mlado srce ter ostane tam za zmeraj neizbrisljiva.« Najobširneje je Cankar opisal svojo mladost v romanu *Na klancu*. Tu je opisal proletarizacijo lastne družine, vendar je skušal temu dati širši pomen. »Gledal je in klanec se je čudovito širil pred njegovimi očmi, od vzhoda do zahoda se je razprostiral, od juga do severa. Klanec siromakov je bila vsa pokrajina pred njim.« S *Klanca* je prišel Cankar v Ljubljano, kjer je menjal nešteto dijaških stanovanj. Kako je tam živel, je tudi opisal, deloma v *Grešniku Lenartu*, še več pa v raznih črticah (spomnimo se samo *Desetice*). Brez zajtrka, kosilo zdaj tu, zdaj tam – tako so včasih vaški reveži hodili od hiše do hiše – večerja prav tako ali pa nič. Iz Ljubljane je šel na Dunaj. Tu se mu je nekaj

časa tako slabo godilo, da je mislil na samomor, več tednov še stanovanja ni imel. Potem se je nastanil v delavskem okraju Ottakring. Tu je živel poldrugstotisoč delavcev. Tu je bila trdnjava socialdemokracije, pa tudi dom uboštva in jetike. »Krivice družbenega reda so se kar na cesti razkazovale«, je napisal. Z uboštvom in krivičnostjo je bil potemtakem dobro seznanjen. Zato mu lahko verjameмо, kar je napisal v članku *Kako sem postal socialist*. »Ko sem bral znanstvene knjige o socializmu (najbrž Marxa), sem občutil, da ne berem tujega evangelija, temveč da sem bil vse to spoznanje že ob mukah in dvomih sam v sebi doživel, ter da sta mi znanost in zgodovina le do dobrega dokazali, kar mi je povedalo življenje samo.«

V Ottakringu so nastale tiste čudovite socialne povesti, ki jih je pozneje izdal pod skupnim naslovom *Za križem*. Nekatere še opisujejo dogodke iz domačega življenja, večina izmed njih pa bedo čeških delavcev, ki so živeli na Dunaju. To so tiste povesti, o katerih piše Cankar Kraigherju (ta mu je namreč oponesel, zakaj piše samo drobne stvari, ne pa kakega obširnega teksta). »Resnica je, da bi bilo moje delo višje in krepkejše, če bi delal svobodno (brez skrbi za jutrišnje kosilo), a resnica je tudi, da bi šlo moje delo sicer više in dalje, toda v isti smeri, kakor gre danes. Ker nimam časa in miru, da bi zgradil veliko poslopje, gradim bajto za bajto, sproti. Ali poslopje bi mi bilo prav tako podobno, kakor so mi bajte. Kar je sedaj raztresenega in razcepljenega, bi bilo združeno ter bi tako seveda napravilo večji učinek. S to mislijo sem na primer uredil knjigo *Za križem*, da bi podal megleno podobo tistega socialnega romana, ki ga doslej še nisem napisal.

Januarja 1907 je bila v Avstriji uzakonjena splošna in enaka volilna pravica. Razpisane so bile državnozborske volitve. Cankarju so ponudili kandidaturo na listi socialdemo-

kratske stranke, kar sem že omenil. Cankar je kandidaturo sprejel, čeprav je to terjalo od njega veliko telesnih in duševnih naporov in čeprav je vnaprej vedel, da ne bo izvoljen. Kandidiral je v litijskem okraju, ki je bil po volilni geometriji tako zaokrožen, da je bilo v njem več kmečkih volivcev (ki bodo že po tradiciji volili klerikalce), kakor delavcev in rudarjev (pri volitvah je Cankar v Zagorju dobil večino). »V resnični narod je treba stopiti, ne se bati boja, sedanost ni nič, bodočnost vse,« je Cankar ob tej priložnosti pisal uredniku Zvona Zbašniku. Zdaj je stopil Cankar prav v sredo arene. Opravil je 15 agitacijskih predvolilnih shodov, razen tega je imel še dva nastopa v Trstu (predavanje Slovensko ljudstvo in slovenska kultura). Na teh shodih je prišel tudi med kmete, saj je imel po vaseh 6 shodov. Iz Dunaja in Trsta je poznal industrijske delavce, sedaj je spoznal še kmečke in njihove probleme, kar je rodilo nov sad njegovega pisateljskega duha. Sredi volilnega boja je namreč zasnoval svojo najboljšo povest Hlapec Jernej in njegova pravica. Sam pravi o njej svojemu bratranču Izidorju Cankarju: »Nameraval sem napisati volilno brošuro, pa je nastala moja najboljša novela«.

Usodo hlapcev Jernejev starejši dobro poznamo. Največ smo jih videvali ob petkih, ko so od hiše do hiše prosili vbogajme. Dokler so bili močni in zdravi, so garali po premožnih kmetijah, na stara leta pa beraško palico v roke, pa od hiše do hiše. Ko se je Cankar lotil tega socialnega problema, ga je zagrabil globje, ne zgolj po njegovih zunanjih dogodkih, rekel bi, zagrabil ga je marksistično. Čigavi so proizvodi dela, tistega, ki jih je naredil s svojimi rokami, ali tistega, ki si jih je prisvojil? »Čigava je jablana,« sprašuje Jernej, »tistega, ki jo je sadil, ali tistega, ki je jabolka klatil?« Štirideset let je delal Jernej na Sitarjevem gruntu, v tem času se je Sitarjevo bogastvo podeseterilo. Vsi, ki so to bo-

gastvo pomagali ustvarjati, so pomrli, samo Jernej je ostal. Ali ni on gospodar bogastva, ki ga je sam ustvaril? Ali ni čas, da sede na zapeček in uživa svoj zasluženi pokoj? Mladi Sitar pa ga je pognal od hiše. Jernej noče miloščine, svojo pravico hoče, pridelki njegovih rok so njegovi. Seveda ga ljudje ne razumejo. Nočejo ga razumeti, ko terja svojo pravico. Ne pri županu, ne pri sodniku, ne pri cesarju, ne pri bogu ni pravice zanj, zakaj postava je bila taka, da se »pravica ustvarja za tiste, ki so jo ustvarili.« Jernej si je moral sam poiskati svojo Pravico, šel je in zažgal svoj nekdanji dom. Izmed vseh poglavij v Hlapcu Jerneju, je zadnje, ki opisuje požar, najkrajše, komaj dobro stran obsega. Cankar je v nekem pogovoru dejal, da je to poglavje zato tako kratko napisal, da bi bralci v njem ne gledali spektakla požara, temveč bi iz njega razbrali idejo. Ta ideja pa je revolucija. Samo z revolucijo si bo delavstvo priborilo svoje pravice.

Revolucijo je Cankar tudi v nekaterih drugih spisih napovedoval. Že leta 1899 je v Epilogu k Vinjetam zapisal: »Že je obsenčil duh upornosti sestradane obraze in stiskajo se okrvavljene pesti, prišel bo čas, ko se bodo majali beli gradovi ob svitu krvave zore.« Revolucijo bo izvedel proletariat, ti sestradani obrazi, hlapci Jerneji, kovači Kalandri. »Ta roka bo kovala svet«, pravi v Hlapcih učitelj Jerman Kalandru, ko si ogleduje njegovo težko, žuljavo dlan. Kako ga bo kovala, je Cankar povedal v svojem zadnjem predavanju Očiščenje in pomlajenje, ki ga je imel 8. aprila leta 1918 v Trstu. Tedaj je rekel: »Temeljna načela socializma in zadnji cilji njegovi so last vseh narodov, toda pota, ki vodijo do teh ciljev, si mora začrtati le vsak narod zase, po svojih posebnostih, po svojih domačih gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah. Ali nam niso te besede nekam znane, kakor da so bile izgovorjene oziroma napisane komaj pred nekaj leti? Res je. S podobnim načelom smo se po letu 1948 branili pred informbiro-

jem, ko so nam očitali, da smo izdali socializem, ker smo krenili po lastni poti. Že Cankar je doumel, da socializma ni mogoče graditi po enotnem kalupu. V revoluciji je videl Cankar tudi rešitev slovenskega narodnega vprašanja. Usoda lastnega naroda je Cankarja trajno vznemirjala.

Posebno so ga vznemirjale hude socialne stiske na kmetih. Kmečko ljudstvo se je razslojevalo, se množično izseljevalo, v Vestfalijo, v Ameriko, »kamorkoli je reklo dekle.« Že leta 1900 je Cankar pisal Zofki Kvedrovi: »Včasih me to (izseljevanje) ni skrbelo, ali danes vam povem, da mi je zelo težko pri srcu, če pomislim, kakšna prihodnost se pripravlja našemu kmečkemu narodu. Ta namreč gineva in izumira. Na Dolenjskem so nekatere vasi že skoraj brez moškega prebivalstva, vse gre stran, se izgublja za zmerom. Ako pojdejo stvari tako dalje, nas čez dvesto let sploh ne bo več.« Ta misel, da je slovenski narod obsojen na smrt, ga poslej stalno spremlja. Iz te misli se je spočela ena najlepših njegovih povesti. Kurent. V nji je opisal vso problematiko umirajočega, na smrt obsojenega naroda. Napol prazne vasi, izseljevanje, vdanost v usodo in tisto značilno naše veseljaštvo, ki se je razkazovalo na veselicah in romanjih, ko se je pobožna pesem hipoma spremenila v razposajeno, kvantarsko. »Kje je začetek tvoje poti in kdaj je bila sodba govorjena?« se sprašuje Kurent, »kje je konec tega strašnega romanja in kdaj bo sodba dopolnjena?« (da bo narod umrl). Na drugem mestu pravi Cankar: »Narod enkrat blagoslovljen, desetkrat obsojen. Komaj si stopil na svet, si bil že suženj.« In se na koncu še sprašuje: »Kdaj se bo narodu izpolnilo njegovo tisočletno hrepenenje po svobodi?« Vprašanje spremlja ta bridka misel. Če že mora narod umreti, naj vsaj svoboden umre.

Ob izbruhu prve svetovne vojne se je Cankarju ponovno zbudila huda skrb za usodo svo-

jega naroda. Znebil se je je šele proti koncu vojne, takrat pa za trajno, ker se je že napovedovala svoboda. Takole je dejal o tem v predavanju Očiščenje in pomlajenje: »Priznam odkrito, da sem v prvih mesecih vojne trepetal za ta narod. Rekel sem si v plahem srcu: Ta peščica dobrih ljudi ob Adriji bo v svetovnem metežu izginila, bo poteptana. Kmalu pa sem spoznal, da tega naroda nisem poznal. Ne poznal odporne moči njegove, ne politične zrelosti njegove, ne njegove samozavesti. Kakor da je Cankar s svojim preroškim duhom gledal za nekaj desetletij naprej. Kaj ne veljajo njegove besede še veliko bolj za drugo svetovno vojno kakor za prvo? Kaj ni v drugi svetovni vojni naš narod še bolj pokazal svojo odporno moč in politično zrelost kakor v prvi? Ko je Cankar govoril o očiščenju in pomlajevanju svojega naroda, je upal, da bo v nekaj mesecih uresničeno njegovo tisočletno hrepenenje, žal pa je morala iti mimo njega še ena vojna, morali smo izvojevati revolucijo, da se je uresničil slovenski narodni program, kakor ga je Cankar pojmoval, da se je uresničila njegova vizija v narodovo vstajenje. Kakšen je bil Cankarjev narodni program? Zedinjena Slovenija v zvezni republiki enakopravnih jugoslovanskih narodov.

Te svoje nazore je razložil že leta 1912 v predavanju Slovenci in Jugoslovani v ljubljanskem mestnem domu. (Mimogrede: to predavanje mu je nakopalo sedem dni zapora). Takole je rekel: »Ako pride kdaj do združitve jugoslovanskih narodov – in ne samo moja vroča želja je, temveč tudi moje trdno prepričanje, da do tega združenja res pride – tedaj se to ne more zgoditi drugače, kakor da se združijo enakopravni in enakovredni narodi.« In še: »Jugoslovanski problem smatram za izključno politični problem. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoto. Tako jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu

zame sploh ne eksistira.« Zakaj je Cankar ta problem tako ostro postavil? Ker je hkrati odgovarjal dvema: pristašem v svoji lastni stranki in takoimenovanim novoilircem. Slovenski socialni demokrati so namreč že leta 1909 sklicali jugoslovansko konferenco v Ljubljani, na katero so prišli tudi delegati iz nekaterih drugih jugoslovanskih pokrajin. Na tej konferenci so sprejeli takoimenovano tivolsko resolucijo, ki je zahtevala popolno združitev jugoslovanskih narodov ne samo v državnem, temveč tudi v narodnem smislu: en sam narod, en sam jezik. Cankarja je tako stališče tako prizadelo, da se konference ni hotel udeležiti. Podoben program so si postavili tudi novoilirci, katerih glavni predstavnik na Slovenskem je bil profesor Ilešič. Iz navedenega vidimo, da je Cankar slovenski narodni program pravilno pojmoval. Narod pa je moral čez Golgoto dveh vojn, izvesti je moral revolucijo, da je bil ta program uresničen. Cankar je ljubil svoj narod in svojo slovensko domovino, to je izpričal s

svojim delom.»Moje delo je knjiga ljubezni,« piše v *Beli krizantemi*.»Domovina, dal sem ti svoje srce in razum, svojo fantazijo in svojo besedo, dal sem ti svoje življenje, kaj bi ti še dal?« V tej svoji veliki ljubezni do domovine, do svojega naroda, pa se v svojih nazorih ni zapiral s plotom ozkega nacionalizma, ampak se je dvignil višje. Kakor njegov veliki predhodnik Prešeren, ki je v svoji *Zdravici* zapel:»Žive naj vsi narodi ...« je tudi Cankar gledal svoj narod le kot vrednega člana v družini narodov.»Jaz verujem v to družino svobodnih narodov,« je dejal v predavanju *Očiščenje in pomlajenje*. V črtici *Lepa naša domovina* pa je zapisal:»Jaz, bratje, pa vem za domovino in mi vsi jo slutimo. Naša domovina je boj in prihodnost, ta domovina je vredna najzlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke, trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo zrastle naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom.« je zaključil Karel Grabeljšek svoj pozdravni govor na premieri recitala V

27. Plakati, ki jih je izdala Kulturna skupnost Vrhnika, so vabili na številne različne dogodke preko celega leta; tisk: Tiskarna Tone Tomšič Ljubljana. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

areni življenja sem stal.

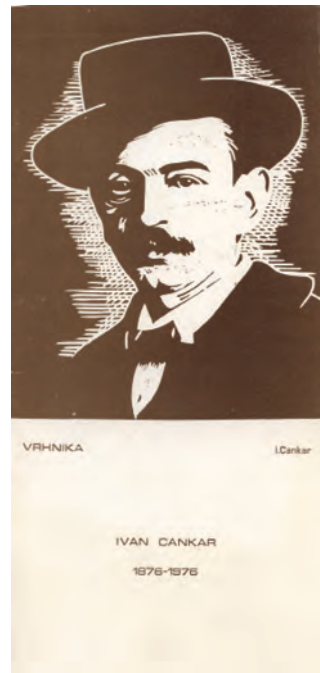
Proslave so se kar vrstile; 13. marca je pri-

28. Moški zbor LIKO Verd in zborovodja Tone Jurjevčič na odru Cankarjevega doma.
(arhiv: Naš časopis)

redil samostojni koncert moški zbor LIKO Vrhnika-Parketarna Verd.

Marjan Sedej je v Našem časopisu poročal o uspelem večeru:» ... Predstavili so slovenske borbene, narodne, umetne in pesmi drugih jugoslovanskih narodov. Pred koncertom je v dvorani vladalo veselo, praznično razpoloženje ... Največji aplavz pa je doživela črnska pesem *You better mine*. To je pesem, ki dviguje ubogo črnpolto ljudstvo na prostranih plantažah, kjer so črnpolti ponekod še danes le»govoreče orodje«. Pesem je bila zaradi izrednega navdušenja publike ponovljena, saj je bila res virtuozno izvedena, pohvalo pa zasluži solist v tej pesmi. Kaj naj zapišem za konec? Morda le to, da je kulturno življenje ne Vrhniki živo in vredno svojega rojaka Ivana Cankarja. Posebno zahvalo zaslužijo organizatorji in pa požrtvovalni pevovodja prof. Jurjevčič, ki je ne samo duša glasbenega življenja na Vrhniki,

29., 30., 31. Linoreze za vabila na prireditve ob Cankarjevi stoletnici je izdelal vsestranski umetnik Tone Jurjevčič; Cankarjev spomenik, portret Ivana Cankarja, Na Klanču.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

ampak tudi uspešen likovni ustvarjalec, saj je njegovo delo tudi linorez pisatelja Cankarja na vabilu za koncert.«

"Kadar pišem dramo, je oder pred mojimi očmi.«

5. maja 1976 so v starem domu JLA odprli razstavo Cankar in gledališče. Razstavo je z več kot stotimi fotografijami in različnimi dokumenti uprizoritev Cankarjevih dram pripravil Slovenski gledališki muzej iz Ljubljane.

Predstavljene so bile igre, od najstarejših dalje, tako s slovenskih odrov kot tudi iz gledališč drugih jugoslovanskih republik in zamejstva. Odprtje razstave je bilo množično obiskano, zbranim pa je spregovoril dr. Bratko Kreft:

"24. novembra 1899 je Cankar pisal bratu Karlu: Četudi napredujem ravno v dramatiki presneto počasi – to nič ne de. Jaz mislim, da je ravno tukaj moj talent in moja moč.«

To je napisal potem, ko je že ustvaril dramo Romantične duše, ki je sicer ni objavil za življenja nikoli, saj je bila prvič uprizorjena šele po njegovi smrti. Moral pa je snovati tudi že dramo Jakob Ruda. Zadnji se bolj pozna, da mu je morala biti za vzgled in uk Ibsenova psihološko etična dramatika, medtem ko so Romantične duše bliže naturalistično neoromantični dramatiki, na kar opozarja sam naslov.

Gledališka pot Cankarjeve dramatike se začne z uprizoritvijo Jakoba Rude, ki je spričo nekaterih dokaj nebogljenih poskusov meščanske dramatike morala vplivati kot posebna noviteta, čeprav nima velikega in vnanje dramatičnejšega dejanja, kakor naslednje njegovo dramatsko delo – satirična komedija Za narodov blagor. Sam je imel dramo Jakob Ruda v pismu, ki ga je pisal bratu 9. marca 1900, za še preveč nezrelo dramo, v kateri je predvsem važen gladek dialog. Kljub vsemu je imela uprizoritev v razmerah, kakršne so bile v gledališču in Ljubljani sami, kar lep uspeh,

ki je avtorja razveselil, vendar je napovedal bratu, da bo komedija Za narodov blagor boljša. Ker pa je v njej posegel v sršenovo gnezdo takratne zlagane politike malomeščanskega in meščanskega frazerskega rodoljubja, je bila z Jakobom Rudo začeta pot v gledališče pretrgana. Obnovila se je šele z uprizoritvijo tretjega Cankarjevega dela Kralj na Betajnovi, ki je bila uprizorjena 9. januarja 1904, dobri dve leti po tem, ko je izšla v knjigi.

Po vsem tem je videti, da se gledališki upravi nikakor ni mudilo z uprizoritvami Cankarjevih dram, čeprav je vladala sicer sorazmerno, vsaj po umetniški vrednosti precejšnja suša v takratni naši dramatiki, v kateri je prav tako prevladovalo epigonstvo, kakor v liriki devetdesetih let. Z uprizoritvama Jakoba Rude in Kralja na Betajnovi se začinja Cankarjeva pot na slovenske odre, pot, ki je bila po uspehu Borštnikove⁴⁶ izvirne igralske kreacije Kantorja v Kralju na Betajnovi velik in nadpovprečen literarno gledališki dogodek v zgodovini novejšega slovenskega gledališča sploh. Borštnikova upodobitev Kantorja je veljala več igralskim generacijam za vzor.

Razstava Cankar in gledališče prinaša razne dokumente in fotografske posnetke od prvih uprizoritev Cankarjeve dramatike pri nas in drugod, kolikor so bile seveda skrbnemu vodstvu in kolektivu Slovenskega gledališkega muzeja dostopne, čeprav zbira muzej za gledališko zgodovino in teatrološko znanost potrebne in dragocene dokumente že nad četrto stoletja. Kakšna je bila raven slovenskega gledališča in kakšno je bilo razmerje njegovega vodstva do Cankarjeve dramatike tja do njegove smrti, je dokumentarno in analitsko vzorno opisal bivši ravnatelj Slovenskega gledališkega muzeja in sedanji dopisni član SAZU prof. Dušan Moravec v obširni knjigi Slovensko gledališče Cankarjeve dobe. Čeprav so vsi ti eksponati, vse te fotografije dragoceni dokumenti iz uprizo-

ritev Cankarjeve dramatike od početka do danes, fotografije igralcev, ki so v njih igrali, in čeprav skupaj s preglednico zavzema razstava kar 125 primerkov, so vendarle to le fragmentarne ilustracije, kajti do leta 1945 žal ni bilo fotografiranje predstav in igralških kreacij v poklicnem slovenskem gledališču redno in službeno predpisano. Veliko razstavljenega gradiva, zlasti do leta 1918 je iz zasebnih arhivov gledališčnikov, ki so bili toliko ambiciozni, da so si fotografije svojih kreacij preskrbeli in plačali sami. Za vsemi temi dokumenti do leta 1918, pa še tudi po tem, se skriva veliko težav, prizadevanj in skrbi slovenskih gledališčnikov, ki so nastopali v uprizoritvah Cankarjevih del in to velikokrat v takšnih okoliščinah, zlasti med prvo svetovno vojno, o katerih se nam niti ne sanja.

Samo en primer: prva Jacinta v Pohujšanju – igralka Kreisova si je morala v noči pred premiero precej čez polnoč in to še po generalki sama šivati obleko za Jacinto, za katero si je morala blago tudi sama kupiti.⁴⁷ Na premierah so morali nastopiti le po nekaj vajah, ker so zaradi slabega obiska igrali komaj nekaj predstav enega in istega dela. Toliko število repriz, kakor jih poznamo danes, pri Cankarjevih predstavah takrat ni bilo. Njegova prava pot v slovenskem gledališču se je začela šele po letu 1918, ko so prišle v slovensko gledališče nove generacije igralcev in režiserjev, ki so se razen Borštnika, Verovška⁴⁸ in Nučiča⁴⁹ iz časov pred prvo svetovno vojno začeli zavzemati globlje za uprizoritve Cankarjevih del in za njih dramaturško-gledališko analizo in kreativnejšo odrsko upodobitev. Pri tem imajo režiserji in igralci za Cankarja večje zasluge, kakor gledališka vodstva, ker so se predvsem ravno režiserji pa tudi posamezni igralci zavzemali za uprizoritve Cankarjevih del. Z njimi so pomagali v gledališkem smislu dramatiku Cankarju in tudi z njim evropeizirali repertoar in stil igre. Gotovo ima za dokončno udomačitev Cankarjevih del v

sporedu slovenskega gledališča v prvih desetih letih po prvi svetovni vojni največ zaslug Milan Skrbinšek⁵⁰, ki je bil kot igralec in kot režiser naravnost fanatičen častilec in gledališki propagandist Cankarjeve dramatike, ko je večina literarnega in gledališkega sveta še zmeraj gledala skeptično na Cankarjevo dramatiko, zlasti v Ljubljani.

Skrbinšek si je takrat drznil, da je v slovenskem gledališču v Trstu uprizoril cel ciklus Cankarjevih del. Začel je z uprizoritvijo *Kralja na Betajnovi* 11. januarja 1919, torej slabe tri mesece po razpadu Avstro-Ogrske. Sledila je že 10. aprila *Lepa Vida* in še isti mesec komedija *Za narodov blagor*, naslednji mesec pa že *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski* in na koncu meseca krstna predstava prej prepovedanih *Hlapcev*, ki so tako čakali na uprizoritev celih dobrih devet let.

Za odnos do Cankarjeve dramatike, ki je še zmeraj vladal takrat v Ljubljani in za katerim se je še zmeraj skrival tudi govekarski duh, duh primitivne takratne potrošniške miselnosti ljubljanskega malomeščanstva in meščanstva, je značilno še to, da so po Trstu prvi uprizorili *Hlapce* 10. septembra 1919 v zagrebškem hrvaškem narodnem gledališču v režiji takrat mladega in novatorskega režiserja dr. Branka Gavelle. Krstna predstava v Ljubljani je bila šele tri mesece po zagrebški predstavi 11. decembra 1919 v režiji prof. O. Šesta⁵¹ in je dosegla za tiste čase presenetljivo kar 19 predstav. Število ponovitev dokazuje, da je bilo občinstvo naprednejše od vodstva, ki je tako dolgo odlašalo z uprizoritvijo *Hlapcev*.

Res je, da so prvega Cankarja *Jakoba Rudo* po razpadu Avstro-Ogrske v režiji Cerarja *Danila*⁵² uprizorili 20. januarja 1919. Delo je bilo šestkrat uprizorjeno, kar za takratne razmere ni bilo malo, saj je npr. Meškova drama o usodi koroških Slovencev *Na smrt obsojeni* dosegla komaj tri predstave. Uprizoritev *Hlapcev* v Trstu je obnovil že 8. fe-

bruarja 1920 Emil Kralj⁵³, eden izmed prvih znamenitih interpretov učitelja Jermana v Hlapcih.

Kljub temu, da še do danes ni uprizorilo nobeno slovensko gledališče tolikšnega ciklusa Cankarjevih dram, kakor je to storilo po prvi svetovni vojni slovensko tržaško gledališče, je vendarle Skrbinškovo pomembno dejanje imelo vsaj ta uspeh, da so začela gledališča vsaj sporadično posegati po Cankarjevih delih in da so v repertoarju med obema vojnama vendarle kolikor toliko zastopana, čeprav bi morala biti zastopana večkrat.

Toda kaj bomo ob sedanjem jubileju tožili tiste čase in takratna vodstva gledališč, če za 100. letnico Cankarjevega rojstva niti sedem slovenskih poklicnih gledališč ni bilo sposobno, da bi si po skupnem in dogovorjenem predhodnem načrtu razdelili njegova dela tako, da bi vsako uprizorilo po eno različno Cankarjevo delo, kar bi dalo ravno cel Cankarjev dramatski cikel. To se ni zgodilo, čeprav imamo tako imenovano gledališko skupnost, v kateri so zastopana vodstva vseh poklicnih slovenskih gledališč. Le tri gledališča so uprizorila farso V dolini Šentflorjanski, toda ta farsa je prišla v treh variantah na oder predvsem zaradi režiserjev in njihovega gledališkega eksperimentiranja, kateremu je rabilo Cankarjevo delo zgolj za scenarij, nikakor pa ne kot umetniško pomembno Cankarjevo dramatsko delo. To, da niso bila slovenska gledališča sposobna predstaviti ob stoletnici Cankarjevega rojstva po predhodni načrtni razporeditvi in razdelitvi celotnega njegovega dramatskega dela, bo ostalo v zgodovini slovenskega gledališča in kulturno umetniške politike zapisano kot trajna sramota, kot neizbrisljiv dokument, saj se je obnovil in ponovil soroden odnos do Cankarja kakor pred prvo svetovno vojno. Kakor nekoč Govekar⁵⁴ in govekarji so tudi tokrat nekateri razglaševali Cankarja za slabega dramatika in za dramatika, ki nam nima kaj več poseb-

nega povedati. V resnici pa je ravno narobe: ne samo Cankar dramatik, marveč Cankar sploh z vsem svojim umetniškim in publicističnim delom, s svojo kritiko in satiro nam ima še zmeraj veliko povedati. Ne gre za to, da se spotikamo ob posamične režiserje ali celo zoper njihovo množje, gre za veliko več: gre za miselnost, katere žalosten produkt je tak odnos do prave umetnosti, ki vlada v delu naše družbe in kulture in ki je sociološko-psihološko povezana s tistim, žal prevečkrat močno vplivnim družbenim delom, ki se mu pravi potrošniška družba. Ta miselnost je sunljivo sorodna tisti nekdanji miselnosti, ki jo je Cankar ožigosal v svoji najostrejši polemični knjigi Krpanova kobila. Razložek je morda le v tem, da je danes modernizirana s cenanim in kričočim popevkarstvom, s cirkusijadami in diletantskimi akrobacijami, s provincialnim snobizmom in navdušenjem za bulvarske musicale in cenene revije, ki so sodobni primer nekdanje gledališke umetnosti kazeče cenene operete, precepljenje z divjaškim in kričavim teksaškim duhom in okusom, ki ga nekateri tolmačijo celo kot novotarsko gledališko poezijo, kot izraz, sproščene in od literature osvobojenega gledališča, ko je v resnici vse skupaj iztirjeno gledališče. Potrošniški duh se vrh tega še baha s številnimi snobističnimi vrinki in vsiljenkami nepotrebnih angloamerikanizmov v slovenski pogovorni in pismeni jezik, v tisti jezik, ki mu je dal Cankar v svoji pripovedni prozi in dramatiiki tolikšen zven in lepoto, kakor mu jo je dal v verzih Prešeren. Za Milanom Skrbinškom so zaslužni režiserji Cankarjevih del še Šest, Debevec⁵⁵, Delak⁵⁶ in Stupica⁵⁷, največ njegovih del pa je za Skrbinškom zrežiral po drugi vojni Slavko Jan⁵⁸.

Po Borštnikovem Jakobu Rudi in Kantorju so tudi nekateri drugi igralci novih generacij ustvarili nekaj vrhunskih kreacij. Tako še do danes ni nihče prekosal Lipahovega⁵⁹ cerkovnika v Pohujšanju in njegovega kar že klasičnega Hvastjo v Hlapcih ali pa Pečkovega⁶⁰ zlodja v Pohujšanju. Naravnost demonski

in grozljiv v svoji oblastnosti je bil Skrbinškov župnik v Hlapcih. *Levar*⁶¹ je v Kantorju ustvaril že meščansko uglajenega kapitalističnega izkoriščevalca v drugem kolenu, medtem ko je bil *Cesarjev*⁶² Kantor še zmeraj napol gruntarski vaški veljak in silak, ki se ga že oprijemlje brezobzirnost kapitalista iz prve akumulacije. Svoj igralski višek v Cankarjevem delu pa je dosegel Cesar v vlogi kovača *Kalandra* v Hlapcih. Kdor ga je videl in slišal, mu bržkone še zdaj zveni v spominu njegov ljudsko in proletarsko grozljivi vzklik na koncu IV. dejanja, ko ubrani napadenega *Jermana*: »Jaz sem *Kalander kovač!* Kdo bi rad še kaj vedel!«

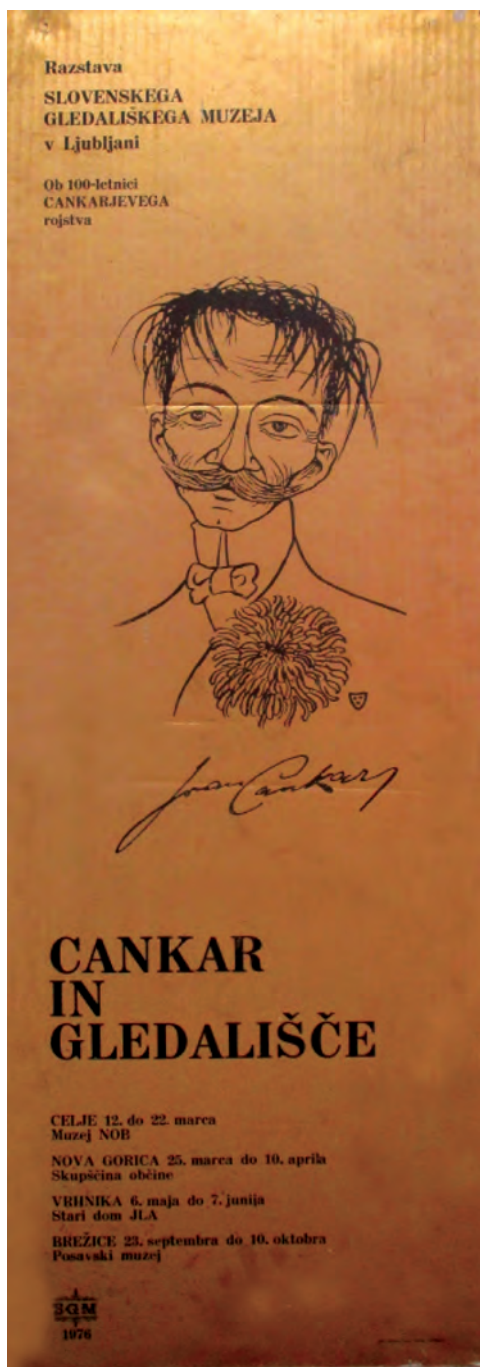
*Stane Sever*⁶³ je bil pravi ljudski učitelj in prosvetitelj *Jerman* v Hlapcih, ki je znal uglasiti v svoji upodobitvi vse strune tega nelahkega človeškega značaja, od lirike do dramatičnega izbruha in pomirjenja z usodo. *Pavle Kovič*⁶⁴ je dal v učitelju *Komarju* pravega švigašvago, ki pa je zaradi neposredno prikazane človeške klavnosti njegovega značaja učinkoval kot nesrečna izgubljena kultura tako, kakor je njegov brat *Jože Kovič*⁶⁵ ustvaril doslej še neprekosljivega župnika v *Kralju na Betajnovi*, ki je, reva, odvisen od Kantorja, zato se mu tudi prilizuje, ker bi rad, da bi mu sezidal nov farovž. *Kovič* je v svoji kreaciji tega župnika, ki je živo nasprotje oblastnika v Hlapcih, ustvaril tako toplo in čudovito niansirano podobo primitivnega prebrisanca in priliznjenca, da mu spričo Kantorjeve vseoblastnosti na koncu niti nisi mogel zameriti, ko mu nazdravi, niti takrat, ko ga v prvem dejanju imenuje katoliškega moža, ko mu je obljubil nov farovž, če bo zanj agitiral.

Lahko bi še naštel celo galerijo imenitnih odrskih likov, ki so jih na Cankarjevo neokrnjeno besedilo ustvarili slovenski igralci in igralka, na katere danes žal spominjajo

samo še bežne fotografije na tej razstavi ali pa časniške ali časopisne kritike, če so jim bile pravične in če so znali kritiki odkriti tisto, kar je bilo v njihovih kreacijah igralsko ustvarjalnega, pomembnega in lepega. Pristopali so k Cankarjevemu besedilu s spoštovanjem, z vso osebno stvariteljsko odgovornostjo, kajti le po tej poti je mogoče ustvariti igralsko in režijsko tisto, kar Cankarjevo dramatsko delo zasluži. Tako je bogato, da je neizčrpljivo za pravega režiserja in igralca.

Če sem v svojem uvodnem govoru ob odkritju razstave Cankar in gledališče v rojstnem kraju *Ivana Cankarja* spregovoril nekaj grenkih in kritičnih besed, sem to moral storiti ravno v Cankarjevem duhu, da bi ob donečih slavnostnih fanfarah ne pozabili, da je premalo slaviti Cankarja le z besedami, ki se kaj hitro lahko spremenijo v votlo doneče fraze, če niso naša dejanja v sedanosti v skladu s tem, kar govorimo, zlasti pa v skladu z živo Cankarjevo mislijo in njeno etiko.

Glejmo tudi v prihodnje, da nas ne zadenejo Cankarjeve bridke in ostre besede, ki jih je zapisal, ko so meščanski rodoljubi postavili spomenik *Prešernu* v Ljubljani, ki pa še celo Cankarjevega spomenika doslej ni zmoglo. Ne prikrivajmo si tudi resnice, da je Cankarjev bič še zmeraj živ, kajti njegovo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa. Zato tudi ni in ne bo nikoli prijeten pisatelj, če ga bomo res brali in razumeli tako, kakor govori in misli v svojem delu. Tudi prisluhniiti mu je premalo. Gre predvsem za to, da mu pri izpraševanju lastne vesti sledimo in pri delu, ki ga hočemo uresničevati v svojem času bodisi v vsakdanjem, političnem ali družbenem prizadevanju, občutimo sebi in med seboj tolikšno odgovornost, kakor jo je občutil vaš veliki vrhniški rojak *Ivan Cankar* v svojem delu za slovensko ljudstvo in za človeka. Ravno njegova dramatika, katere uprizoritve vam kaže ta razstava v fotografijah in dokumentih, je

32. Uvodni plakat za razstavo Cankar in gledališče, ki je gostovala v Celju, Novi Gorici, na Vrhniki in v Brežicah.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

33. Kulturna skupnost Vrhnika je k razstavi Cankar in gledališče izdala vabilo-zloženko s kronologijo Cankarjeve poti v domača in tuja gledališča. Naštetih je 124 uprizoritev na profesionalnih odrih od leta 1898 do sezone 1975/76.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

34. Slovenske založbe so ob Cankarjevi 100. obletnici izdale popis njegovih del; gradivo je zbral in uredil Bogomil Gerleac, natisnilo ČGP Delo.
(arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

eno največjih izpričil njegovega umetniškega socialnega in etično angažiranega ustvarjalnega dela.«

Pripravljavci razstave so poudarili tudi, da »Cankarjeva beseda tudi v najtežjih dneh naše revolucije ni zamrla – nasprotno, bila je simbol boja za pravičnejšo družbeno ureditev. Tudi partizansko slovensko narodno gledališče na osvobojenem ozemlju je v Črnomlju igralo Kralja na Betajnovi, Cankarjeva beseda pa je svobodno zaživela šele v novi Jugoslaviji, v novi družbenopolitični ureditvi in v pogojih, za kakršne se je Cankar boril že pred mnogimi leti in jih umetniško vpletal v vsebino svojih dram.«

7. maja 1976 so v razstavnem prostoru obra-

35. Bratko Kreft odpira razstavo. (Naš časopis)

36., 37. Vabilo na razstavo medaljerja Staneta Dremlja. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

ta družbene prehrane Usnjarne Vrhnika odprli razstavo akademskega kiparja medaljerja Staneta Dremlja.⁶⁶ Ob odprtju so prepevali Fantje z Verda.⁶⁷

Osrednja kulturna prireditev ob Cankarjevi stoletnici je bila v Ljubljani, na Vrhniku, v obnovljenem Cankarjevem domu pa 10. maja nato intimnejša akademija. Slavnostni govornik na tej prireditvi je bil podpredsednik skupščine SRS in pisatelj Beno Zupančič, slovesnosti pa se je udeležilo tudi veliko znanih slovenskih kulturnih in političnih delavcev: Sergej Kraigher⁶⁸, France Popit⁶⁹, Mitja Ribičič⁷⁰, Marjan Breclj⁷¹, Janez Barborič⁷², Vinko Hafner⁷³, Janez Milčinski⁷⁴, Josip Vidmar⁷⁵, Bratko Kreft in drugi.

Beno Zupančič je v svojem govoru opozoril na Cankarjevo vsestransko literarno in politično delovanje; o Cankarju je dejal:

"... To je človek iz enega samega kosa vsestransko občutljive življenjske snovi in zato ne moremo mimo njega ne kot umetniki, ne kot delavci in ne kot družba s socialistično prihodnostjo. Cankar nas je zaznamoval z rdečim znamenjem, ki ni nič drugega kot visoko zapeta pesem o prostosti za zatirane in razžaljene, za izkoriščano delavstvo in zaslužjeno delovno ljudstvo.

V govoru je opozoril tudi na to, kako dolgo in pestro pot je prehodila naša družba v svojem razvoju v letih od Cankarjeve smrti in je še zlasti poudaril na proces njenega lastnega osvobajanja,« je v Našem časopisu poročal Tone Hočevar in nadaljeval s citatom Bena Zupančiča:

"Osvobajanje in vsestranska last sta s svojimi izkušnjami razločno kazali, da se ne moremo zanašati na sile izven nas samih, da ne smemo pristati nad nikakršno silo nad delavskim razredom in delovnimi ljudmi, temveč moramo vedno ravnati tako, da se bo delavstvo osvobajalo samo in se nekega dne tako tudi kot razred ukinilo in bodo postali ustvarjalni vsi ljudje, kar pa je mogoče le v

vsestransko razviti in kulturno bogati družbi. To pa pomeni, da smo se za vselej znebili gmotnega in duhovnega jerobstva fraka in talarja, pri tem pa smo se morali pogosto spopadati tudi sami s seboj, s tistim, kar nosimo hlapčevskega s sabo. Morali smo se odločiti za svoj lastni socialistični napredek, pri tem pa premagati mnoge utvare o tem, kako je to moč izvršiti čez noč ali samo z ukrepi ljudske in socialistične oblasti.

Pri tem smo se pogosto zatekali k Cankarju in njegovemu Kalandru, saj so prav te Kalandrove roke morale nositi in ustvarjati, da bi delavska zavest postala stvarnost in tako osvobajala delovnega in ustvarjalnega človeka.«

V govoru pa je Beno Zupančič nanizal tudi nekaj najpomembnejših kulturnopolitičnih nalog:

"V združenem delu se moramo danes kulturni in intelektualni delavci postaviti v isto vrsto kot delavci v materialni proizvodnji, kajti le s skupnimi močmi bomo lahko uspešno preraščali zgodovinsko nastalo delitev dela. Le po tej poti bomo lahko odpravili iz naše zavesti ostanke hlapčevske miselnosti o tem, da je vedno eden gospod in drugi njegov hlapec, da tako eden dela, drugi pa samo odloča. Le tako bi stavba naše kulture lahko stala na trdnih temeljih – na ustvarjalnem delu vseh delavcev, saj so vsi tudi kulturni delavci. Druge poti tu ni, razen poti ločevanja duhovne gosposčine, birokratskih privilegijev, in kot je dejal Cankar»babilonskega stolpa kulture« postavljenega na samem in zase, ne pa za ljudi, ki so ga pomagali graditi.

Skozi delavske roke se morajo v materialni proizvodnji vse bolj zavestno in samoupravno organizirano pretakati vse resnične duhovne vrednote. In prav v imenu tega poslanstva se moramo vprašati, kaj naredimo za našo kulturno rast kot delavci ustvarjalci v gmotni proizvodnji, v kulturnih in drugih dejavnostih, ki naj bi nam s svojo kulturno močjo omogo-

čale, da bi živeli ne samo v večji materialni blaginji, ampak tudi bolj človeško. Vprašati se moramo tudi kaj naredimo, da bi sleherni dobil v roke dobro in cenjeno knjigo, da bi se v knjižnicah in knjigarnah zbirali vsi, ki jih žene želja po znanju in spoznavanju. Kdaj bomo dosegli to, da bomo za usodo slovenske knjige odgovorni vsi? Povprašati moramo sebe in druge, kako je mogoče, da še govorimo o »belih kulturnih lisah« na našem narodnem in kulturnem zemljevidu, saj si že dolgo lahko kot posamezniki in kot družba privoščimo

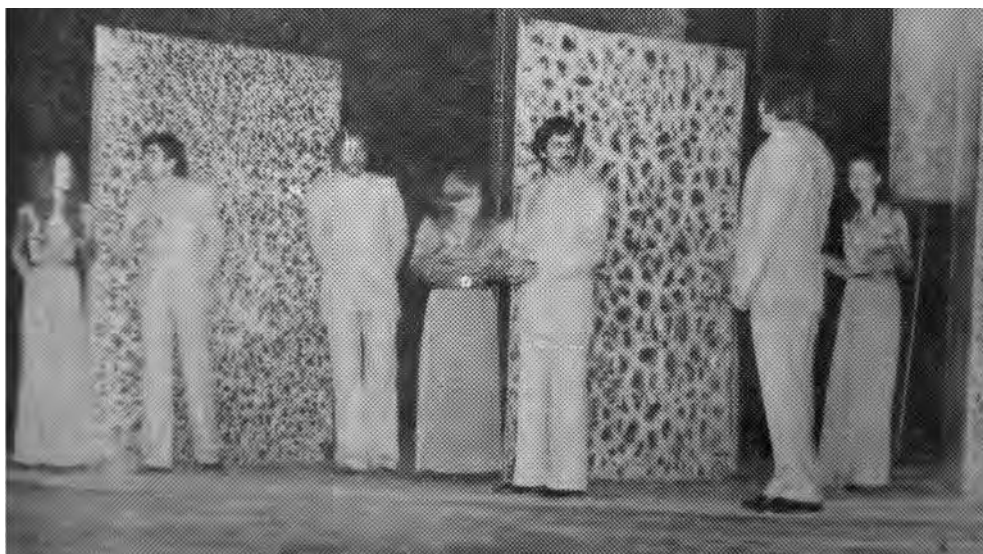
marsikako razkošje in nečimrnost?

Kako lahko še vedno gradimo naselja brez prostora za vse tisto, kar sodi v kulturno in družbeno življenje prebivalcev?

Vprašati pa se moramo tudi o tem, kaj bi rekel Cankar, ko bi ob splošni blaginji zagledal znane prikazni jare gospode, kulturne gluhotе, zanikrnosti in revščino v kulturni dejavnosti sami in tudi pri vseh tistih, ki bi jim morali pomagati, da bi se postavili

38., 39., 40. Posebej oblikovan dopis, s katerim je SZDL – Občinska konferenca Vrhnika vabila na proslavo 10. maja 1976 ob 20. uri v Cankarjevem domu na Vrhniki. Priložen je bil tudi program. (arhiv: Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

41. Igralci SNG Drame in Mestnega gledališča ljubljanskega so uprizorili odlomke iz Cankarjevih Hlapcev. Režija: Tone Peršak, dramaturgija: Peter Božič, scena: Štef Potočnik, igralci: Jožica Avbelj, Štefanija Drolčeva, Jerca Mrzelova, Nina Skrbniškova, Tone Kuntner, Franc Markovčič, Marko Okorn, Tomaž Pipan, Dare Valič. (*Naš časopis*)

na noge in izvrševali svoje poslanstvo? Pri vsem tem pa gre za naša skupna ramena, za skupno delo, dolžnosti in smotre. Gre za možnosti, da zares sami presodimo, se dogovorimo in sami odločimo. Nikogar več ne more biti nad nami, če bomo ravnali tako. Naš delovni človek je vedno veliko žrtvoval za svojo kulturno blaginjo, še zlasti, če so ga vlaganja vanjo bogatila. In bolj ko bo bogat, več bo moral dajati, če bo hotel doseči vse tisto, za kar si prizadeva. Najlepši spomenik Cankarju lahko postavimo s tistim, kar stori delovni človek zase in za sočloveka v razmerah, ki dajejo vse več možnosti, več človeške trdnosti in samozavesti kot kdaj koli v zgodovini našega naroda. To pa pomeni, da moramo neprestano potrjevati kulturno voljo, kakršna se pretaka v naši zgodovini, v vseh obdobjih socialnega in narodnega osveščanja ter boja, zlasti pa vsestranskega osvobajanja.» je zaključil svoj govor Beno Zupančič.

42. Slovesnosti ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja v Cankarjevem domu na Vrhniki so se udeležili številni kulturni in politični delavci. (*Naš časopis*)

Slavnostni govor je popestril koncertni nastop združenih pevskih zborov iz IUUV in LIKA ter uprizoritev odlomkov iz Cankarjevih Hlapcev, ki so jih odigrali igralci Drame SNG in Mestnega gledališča iz Ljubljane.

Slavistično društvo je maja organiziralo na Vrhniki delovno srečanje slavistov. Tema na tem simpoziju je bila »Ivan Cankar v šoli«.

Preko 400 udeležencev je poslušalo z različnih vidikov obdelane nekatere Cankarjeve jezikovne, stilne in druge sestavine ter se dogovarjalo o tem, kako učencem in dijakom v šolah Cankarja kar najbolj približati.

"Kadar pišem, pišem zdržema in s svojo srčno krvjo.«

Praznovanje 100. obletnice rojstva velikega rojaka se je z drugimi pomembnimi prazniki prepletalo tudi na obeh vrhniških osnovnih šolah. Kronistka Irena Čepon na Osnovni šoli Janeza Mraka je zabeležila:

"31. marca je delegacija 15 pionirjev in dveh mentoric odšla v Izolo na ogled ladje Vrhnička. Mornarjem in kapitanu so odnesli dve darili, ki so ju izdelali sami. Zazeleli so jim srečno plovbo. Prijavili smo se tudi na literarni natečaj, ki ga je razpisalo Železniško gospodarstvo Ljubljana za dan železničarjev - 15. april, ob 35-letnici vstaje jugoslovanskih narodov ter ob 100-letnici Cankarjevega rojstva pod geslom»Literarni in likovni natečaj«. Poslali smo 103 spise in 25 risb. Nalogo učenca Majer Robija iz 5. razreda so nagradili z 200 dinarji, vsi sodelujoči pa so dobili značke in obeske.«

Kronika Osnovne šole Janeza Mraka nadalje opisuje, kako so v okviru praznikov 27. aprila, 1. maja, 6. maja ter 100-letnice rojstva pisatelja Ivana Cankarja pripravili obširen program, v katerem se je posebno odlikoval recital pod vodstvom tov. Milke Bradač in Anice Žun. Z recitalom so se predstavili tudi na svečani seji SZDL, svečani seji občinske skupščine ter zaključni prireditvi tekmovanja za Cankarjevo bralno značko. Z odlomkom pa so sodelovali tudi na mitingu ob prevzemu Kurirčkove torbe ...»Od pionirjev z OŠ Ivana Cankarja so jo prejeli 11. maja, torba je nato prenočila na njihovi šoli, naslednji dan pa so jo predali borovniškim pionirjem. "Pri tej manifestaciji je sodelovalo 30 pionir-

jev. Delegacija 8 pionirjev se je udeležila svečane proslave v počastitev 100. obletnice rojstva Ivana Cankarja na šoli Ivana Cankarja. Poklonili smo jim šopek cvetja in jim čestitali ob njihovem prazniku.

V tem šolskem letu smo izdali dve številki šolskega glasila Kurir ... Druga številka je bila posvečena Ivanu Cankarju. Pionirji so razmišljali o Cankarju, o njegovem delu in primerjali njegovo otroštvo s svojim.«⁷⁶ Učenci Osnovne šole Janeza Mraka so iskali med starejšimi občani sogovornike, ki so se še spominjali Ivana Cankarja. Naš časopis⁷⁷ je objavil prispevek Majde Celarc in Inke Malnar.

"... Ko sva stopili v preprosto, vendar ljubko, toplo kuhinjo, naju je Petrovčič Petra že pričakovala. Posadila naju je na stol ob peči in pričela s pripovedovanjem: Preseliti se moramo v leti 1915 in 1916. Takrat mi je bilo 17 let. Silno težko je prikazati podobo tedanjih razmer na Slovenskem. Na severu in jugu so bili Slovani, v sredini pa Nemci in Madžari, ki nikakor niso dopustili naše združitve. To je bil čas, ko sem kot begunka prišla iz Gorice v Ljubljano, kjer sem hodila na učiteljske. Iz Gorice so prišli tudi moji kolegi, skupaj z učiteljem, tako da smo lahko organizirali začasno slovensko učiteljske. To je bilo v neki zelo stari in revni hiši, toda nam je bila zelo všeč, saj je bilo vse tako domače. Da pa nam ne bi bilo ob nedeljskih popoldnevih preveč dolgčas, smo redno organizirali literarni krožek, za katerega je zvedel tudi naš profesor slovenščine dr. Josip Puntar. Velikokrat je prišel na naš krožek. Neke nedelje je spet prišel in bil zelo skrivnosten. Predlagal nam je, da bi šli obiskat Ivana Cankarja. Spogledali smo se in bili nad predlogom zelo navdušeni, saj je bila to vseskozi naša velika želja.

Skupaj smo se odpravili na Rožnik, kjer je pi-

satelj Ivan Cankar stanoval. Spominjam se, da smo ga dolgo čakali in se že zbali, da ga ne bo. Vsak izmed nas si ga je seveda drugače predstavljal in vsak izmed nas je vedel, da je velik pisatelj. Čez nekaj časa je iz bližnje gostilne prišel suh človek in se napotil proti nam. Prav začudeno smo ga gledali, saj nikakor ni ustrežal naši predstavi o Cankarju. On pa je prišel do nas in dolgo opazoval vsakega posebej. Najbrž sem ga najbolj začudeno gledala, ker se je njegov pogled najdlje ustavil na meni.

Nato pa je rekel: »Tisti Cankar, ki ga vi čakate, ni tukaj. Tisti je v meni.« Njegove besede smo dojeli seveda šele čez nekaj časa. Takoj pa smo vedeli, da nam Cankar ni tujec. Sedel je k nam in nam pripovedoval o svojem delu. Ko je z največjo ljubeznijo, ki jo človek premore, govoril o materi, smo vsi jokali. V nas je vstal lik prave matere, ki ga nismo nikoli pozabili. Rekel je še: »Kadar pišem, pišem zdržema in s svojo srčno krvjo.«

Tovarišica Petra nam je s svojimi besedami tako živo predstavila Cankarja, da sva jo le neradi zapustili. Ko sva se ji zahvalili za njen trud, pa nama je dejala: »To ni nikakršen trud. Rada bi namreč, da bi vsi ljudje spoznali pravega Cankarja. Takšnega kot sem ga spoznala jaz.«

Petro Petrovčič je marca 1976 srečal na Klanecu tudi Peter Božič⁷⁸, ta dan v vlogi novinarja, ki je v Delu opisoval, kako je stoletnica prebudila vrhniško mrtvilo:

"Ko je bila dijakinja učiteljišča, jo je Cankar prvič pripeljal v svoj rojstni kraj. Zdaj je upokojena učiteljica, skozi njene roke je tukaj šel rod za rod. In stežka jo pripravim do besede. Petra Petrovčič je tedaj, 1917. leta, videla pisatelja prvič. Njeni prijateljici je dal rdeč nageljček, njej pa ne. Toda odtrgala je pecelj z njega in ga ima še zdaj doma. Na kartici pa se je celo podpisal, čeprav je menil, da

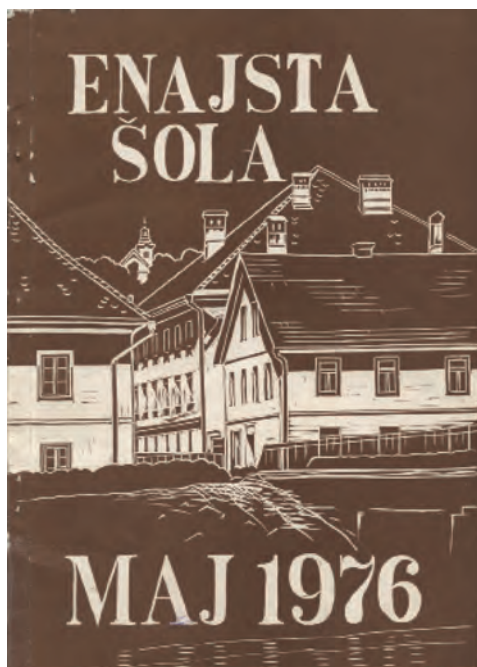

43. Petra Petrovčič: »Rada bi, da bi vsi ljudje spoznali pravega Cankarja.« (arhiv Naš časopis)

je njegov podpis zelo drag. Človek mora vse življenje pazljivo in z odprtim srcem zbirati dragulje, pravi, kajti enkrat ostaneš gotovo sam in tedaj ti z njimi ni težko živeti.«⁷⁹

"Enajsta šola, Bog s teboj!"

Tudi Osnovna šola Ivana Cankarja je izdala jubilejno številko šolskega glasila – Enajsto šolo. Gradivo je s pomočjo drugih izbrala in uredila Magda Ogorelec, ilustracije pa so izdelali učenci pod vodstvom Mira Bičiča in Iva Maglice. Objavljeni spisi učencev so tematsko razdeljeni na naslednja poglavja: Tako enajsto šolo doživljamo mi, Tako pa smo šli mi prvič v šolo, Moje prvo srečanje z Ljubljano, Vrhnika nekoč in danes, Skodelica kave, Razžalil sem mater, Zgodila se mi je krivica in Prvič v knjižnici. Napisali so tudi, kako skrbijo za grob Cankarjeve matere, kako tekmujejo za Cankarjevo bralno značko⁸⁰, objavili intervjuje z dr. Bratkom Kreftom, pisatelji Karlom Grabeljškom, Ivanom Potrčem, Antonom Ingoličem, igralcema Štefko Drolčevom in Tonetom Kuntnerjem in prof. dr. Francem Dobrovoljcem.

44. Naslovnica jubilejne številke Enajste šole; li-norez je delo Toneta Jurjevčiča.
(last: družina Dobrovoljc iz Verda)

Učenci so 12. aprila 1976 s kulturnim programom sodelovali tudi pri odkritju novega spominskega obeležja na Cankarjevi rojstni hiši, kjer so prepevali pevci zbora Industrije usnja Vrhnika.

Med najdragocenejšimi pa je gotovo pogovor s Cankarjevim sošolcem, »tov. Malavašičem«, ki ga je leta 1968 zapisala učenka Irena Gorišek. Zaupal ji je naslednjo dogodivščino:

"V tistih časih sta na Vrhniki maševala in pridigala dva kaplana. Živela sta v kaplani-ji, ki je bila tam, kjer je danes Dom obnemoglih. Otroci smo bili neugnani in povsod nas je bilo dosti. Večkrat se je zgodilo, da sta nas kaplana po kaj poslala ali pa nam naročila kaj opraviti, česar sama nista zmogla ali hotela.

Nekoč sta dejala nama s Cankarjem in še

nekomu drugemu, naj gremo v laz zakurit, da bosta prišla peč krompir. Hitro smo se odpravili, kajti kurjenje je bilo za nas najljubše opravilo.

Ko smo prišli v laz, smo hitro nanесли drv in zakurili. Kar je zagledal Cankar gada in naju s tovarišem poklical. Zavzeto skočiva oba tja. S palico, ki sem jo imel v roki, stisnem gada v precep in ga vržem v ogenj.

Nedolgo zatem sta prišla kaplana. Začela sta zagrebati krompir v žerjavico, mi pa o gadu nismo ničesar bleknili. Toda začelo nas je skrbeti. Vedeli smo, da je gad zelo strupena kača. Kaj bo sedaj, ko smo vrgli gada v ogenj, kjer si kaplana pečeta krompir? Priznati nisimo upali, zato smo se prav tiho, vsak s svojim izgovorom umaknili v dolino. Tam smo premišljevali, kaj naj storimo. Domenili smo se, da bomo počakali ob poti, ki vodi iz laza, na kaplana. Če ju pa ne bo? Takrat še nismo vedeli, kaj bomo napravili, če ju ne bo. »Tisti, ki ju bo prvi zagledal, ko bosta prihajala po klancu, naj zabrlizga!« je dejal Cankar. Midva s tovarišem sva se strinjala.

In tako smo odšli vsak na svoje mesto. Res sva s prijateljem kmalu zaslišala Cankarjev živžg. Joj, kako sva si oddahnila! Torej krompir, pečen v strupeni žerjavici le ni škodil!«

92-letni Malavašič je dalje obujal spomine: »Nekoč ga srečam na cesti. Opa-zoval je, kako so vozniki vozili blago v Trst ali pa na Dunaj. Pa mi pravi, naj se usedem na kanton in lepo mirno sedim. Nato vzame iz žepa papir in začne po njem čečkati. Ko je svoje delo dovršil, mi je pokazal papir. Svojim očem nisem mogel verjeti. Na papirju je bila moja podoba. Ravno tak sem bil, kot če bi se pogledal v mirno površino ribnika. Tisto sliko sem nato hranil do druge vojne. Takrat pa so mi Italijani s sliko vred vse požgali.«

Malavašič je povedal, da se je s Cankarjem igral tudi v tihem smrekovem gozdiču – Tič-

nici, pa priznal, da je tudi sam hodil v uk k Tičkovem Gregu:»*Tičkov Grega je bil pohabljen revček. Ker se ni mogel preživljati drugače, je učil otroke črk in števil. Toda ni nas naučil mnogo. Ko je bilo treba črke sestavljati v besede, je izginil, da nihče ni vedel, kam!*«

V počastitev 100-letnice je Osnovna šola Ivana Cankarja pripravila tudi daljši kulturni program; na prireditve so povabili tudi nekdanje učitelje in več družbenopolitičnih

45. Spominska plošča v avli Osnovne šole Ivana Cankarja, delo Toneta Jurjevčiča. (*Naš časopis*)

46. Tone Jurjevčič, (16. februar 1936, Vrhnika – 19. september 2003, Vrhnika), je leta 1976 izdelal serijo linorezov, posvečenih zlasti vrhniškim koticom, ki so bili povezani z otroštvom Ivana Cankarja: Retovje, Močilnik, Na Klancu, Mesarjeve klade, Stara šola, Na Hribu, sv. Trojica, sv. Lenart, Enajsta šola ... pa tudi Cankarjev portret in spomenik.

Tone Jurjevčič je bil sicer glasbeni pedagog na Osnovni šoli Ivana Cankarja, organist, pianist, pevec in umetniški vodja in zborovodja več pevskih sestavov in zborov: Zbora zveze borcev, MPZ-ja LIKO, MPZ-ja IUUV, Kvarteta Raskovec, Okteta Raskovec, MPZ-ja Svoboda, Mladinskega pevskega zbora na OŠ. Bil je prejemnik Gallusove listine, priznanja OF (1979), Petkovškovega priznanja za dolgoletno vlaganje v glasbeno kulturo mladih (1986) in Plakete Ivana Cankarja (1998).

Tone Jurjevčič

47. Pred Domom JLA je potekalo srečanje osnovnih šol, ki so bile leta 1976 poimenovane po Ivanu Cankarju. (arhiv: Naš časopis)

delavcev.

Pripravili so tudi razstavo svojih izdelkov in v šolski avli odkrili spominsko ploščo pisatelju. Oblikoval jo je Tone Jurjevčič, ki je tista leta izdelal serijo linorezov z motivi iz Cankarjevega življenja.

Zadnjo soboto v maju je bila Osnovna šola Ivana Cankarja že kar tradicionalni gostitelj vseh osnovnih šol, ki nosijo ime Ivana Cankarja. Slovenskim osnovnošolcem so se tako

rodi Jugoslavije in v svetu. Udeleženci so si ogledali Cankarjev rojstni kraj in Bistvo ter se dogovorili o še tesnejšem medsebojnem sodelovanju v bodoče.«

Obletnico Cankarjevega rojstva je sicer tako ali drugače proslavljala cela Jugoslavija, našo občino pa so obiskale številne delegacije iz sosednjih republik in zamejstva.

Na tedanji praznik Dan mladosti, 25. maja, je Vrhniko mladina dobesedno preplavila.

48. Ena od gostujočih delegacij: predsednik zvezne konference SZDL Jugoslavije Dušan Petrovič – Šane ob ogledu bistriškega gradu. (Naš časopis)

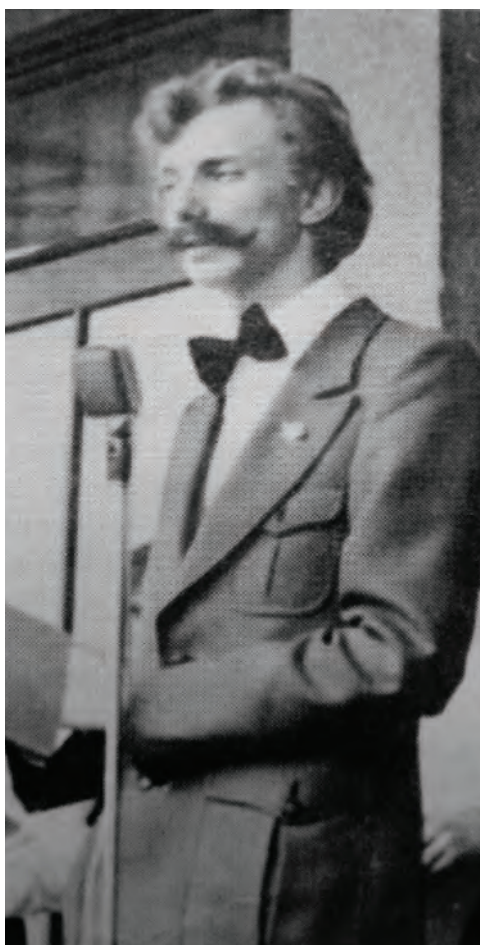
pridružili tudi učenci iz drugih republik in zamejstva: »Učenci ne počaste samo spomin na velikega pisatelja revolucionarja, ampak utrjujejo bratstvo in enotnost med na-

49. Vrhniški mladinci so se proslave udeležili tudi s parolami. (Naš časopis)

50. Naš časopis: »Kulturni program so odlično izvedli dijaki iz Doma Ivana Cankarja, vrhniški mladinski oktet⁸¹ in vojaki iz vrhniške vojašnice.«

51. »Tudi zunanji izgled je spominjal na Cankarja.« zapiše Naš časopis.

Rojstni kraj našega velikega rojaka je obiskalo več kot 2000 gojencev enaindvajsetih dijaških domov iz cele ljubljanske regije in drugih slovenskih krajev. Mesto za tako imenovani Domski dan so vsako leto znova izbirali glede na pomembne dogodke iz našega kulturnega in zgodovinskega življenja in leta 1976 je bila to nedvomno Cankarjeva Vrhnika.

»Proslavljanje se je pričelo zjutraj z ogledom vojaške tehnike v garnizonu Ivana Cankarja. Pred deseto uro so se udeleženci postavili v povorko, na čelu katere so bili bobnarji kadetske šole iz Tacna, sledili pa so jim gojenci ljubljanskih domov, vrhniški mladinci, taborniki, vrhniška pohodna enota, vojaki in vojaška godba iz Ljubljane. Mladina in krajani so se zbrali pred domom JLA⁸², kjer je tudi bila osrednja slovesnost in kulturni program. Zbrane je pozdravil sekretar OK SZDL Vrhnika Miloš Mauri, potem pa jim je spregovoril predsednik skupščine občine Vrhnika, tovariš Branko Stergar. V kulturnem programu, ki je bil sestavljen pretežno iz odlomkov iz Cankarjevih del, so nastopili dijaki iz doma Ivana Cankarja, mladinski oktet, vojaki iz vrhniške vojašnice Ivan Cankar, Janez Jeršinovec, osnovnošolci z Vrhnike ter godba JLA iz Ljubljane.

Udeleženci so poslali predsedniku Titu brzojavko za njegov praznik, v kateri je bilo zapisano: Dragi tovariš Tito! Učenci in vzgojitelji domov ljubljanske regije, pripadniki obeh vrhniških garnizij, mladina in pionirji z Vrhnike, ki smo se zbrali na Vrhniki, rojstnem kraju našega velikega pisatelja in misleca Ivana Cankarja, da proslavimo Dan mladosti in 100-letnico rojstva, Ti pošiljamo iskrene čestitke z najboljšimi željami ob tvojem rojstnem dnevu. Obljubljamo Ti, da bomo zvesto hodili po poti, ki si jo Ti začrtal in branil pridobitve NOB in ljudske revolucije. Vrhnika, 25. maj 1976.

52. Naš časopis poroča: »Mladinci so skupaj z vojaki veselo zaplesali kolo.«

53., 54. »Dijaki ljubljanskih domov so si z zanimanjem ogledovali tanke.«

55. Na številnih proslavah to pomlad so učenci na različnih prizoriščih večkrat sodelovali tudi z vojaki JLA. (arhiv: ZKO v MDV)

Popoldne so mladinci iz Ljubljane in Vrhnike preživeli v športnih igrah, saj so se pomerile ekipe v odbojki, malem nogometu, košarki, rokometu, streljanju, namiznem tenisu in šahu. Dan pa so zaključili z družabnim srečanjem na igrišču TVD Partizan, kjer sta jih zabavala ansambel Doma tehničnih šol iz Ljubljane in ansambel Titova mladina z Vrhnike.» poroča v Našem časopisu Tone Hočevnar.

100. obletnico rojstva Ivana Cankarja je s pohodom po poteh Dolomitskega odreda počastila tudi mladinska pohodna enota Ljubo Šercer iz Centra strokovnih šol iz Ljubljane. Organizator tega že tradicionalnega pohoda ob 35-letnici vstaje in dnevu mladosti so bile osnovne organizacije ZSMS, 00 ZKS in ZRVS. Na Logu pri Brezovici, kjer so se zbrali, so formirali dva bataljona in krenili proti Horjulu. Tam so se udeležili sprejema osnovnošolske mladine v ZSMS in skupaj s horjulskimi mladinci pripravili krajši kulturni program. Pot so nadaljevali proti Podlipi, prespali so na seniku pri družini Rihar. Na Vrhniki, kamor so prispeli naslednjega dne, jih je pričakal narodni heroj Stane Semič-Daki. Pohod se je končal ob Cankarjevem spomeniku.

Med 31. majem in 5. junijem je 19. sreča-

nje gledaliških skupin Slovenije zaključilo pomladanski cikel prireditev ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja. Najboljši slovenski amaterji ter najboljša mladinska in pionirska skupina so nastopili na šestih večernih in treh popoldanskih predstavah. Za Vrhniko je bil to izreden kulturni dogodek in velika vzpodbuda amaterskim gledališkim skupinam, ki so v naši občini tedaj postajale vse številnejše.

Cankarjeva knjižnica se je na jubilejno leto pripravljala že nekaj časa; že leta 1974 je podaljšala delovni čas od 8. do 19.30 ure.

"V letošnjem Cankarjevem letu naj bi dali knjigi še večji poudarek. V knjižnici si bomo prizadevali povečati nakup strokovne literature in zanjo zainteresirati čimveč občanov. Trudili se bomo, da bo letos vsak občan prebral vsaj eno Cankarjevo delo. Lepo in prav bi bilo, da bi knjižnica dobila v jubilejnem letu velikega slovenskega pisatelja ugodnejše pogoje za svojo dejavnost in jo tako še popestrila.» je zapisala direktorica knjižnice Marija Iskrenovič.⁸³ Opomnila je še, da leto 1876 ni bilo le rojstno leto Ivana Cankarja, pač pa tudi leto, ko je bilo na Vrhniki ustanovljeno Bralno društvo, med ustanovitelji katerega je bil tudi Cankarjev oče, velik ljubitelj

56.»Vsaki predstavi je sledil temeljit uprizoritveni kažipot« je o srečanju poročala Bogi Pretnar v reviji Stop. Z leve proti desni: Mirko Zupančič, Vladimir Kocjančič, Marjan Belina in Štef Potočnik.

57. Cankarjeva knjižnica je dobila nove prostore leta 1979. Končno so lahko na vidno mesto postavili t. i. Cankarjev kotiček. (arhiv: Naš časopis)

58. Odkritje kipa Barjanec v parku pred knjižnico, ki ga je iz lesa izdelal Tone Lapajne, je vodil Pavel Mrak. (arhiv ZKO v MDV)

knjig.»Tako je s pisarjem Josipom Prosenom in še nekaterimi drugimi častilci knjig postavil temelj vrhniški čitalnici. Njen namen je bil, da omogoči materialno šibkim Vrhničanom pot do izobrazbe s pomočjo časopisov, dramskih in pevskih prireditev.« Sto let kasneje je bila vrhniški knjižnici obljubljen takojšnja gradnja novih prostorov, saj so ob siceršnji prostorski stiski želeli organizirati

59. Cankarjeva knjižnica se je leta 2014 znova selila, Barjanec pa čuva park pred Osnovno šolo Ivana Cankarja že četrto desetletje.

(foto: Miroslav Zdovec)

60.»Klanec danes«. Na vogalu, kjer stoji tudi znak»Nimaš prednosti«, so v jubilejnem letu namestili eno mnogih vrhniških plošč z odlomkom iz knjige»Na Klancu«. (Peter Božič: Na klancu po sto letih; Vrhnika se pripravlja na stoletnico. Foto: Sveto Busić. Delo, marca, 10. stran)

tudi ločen mladinski oddelek in čitalnico in postaviti stalno razstavo Cankarjevih del.

Cankarjeva spominska pot je bila do takrat edinstven primer v Sloveniji; sredi 70. let so bile s tablami z besedili iz Cankarjevih del

61. Naš časopis: »Kegljača KK Tankist Dobrovoljc Janko (levo) in Špur Franc, ki sta nastopila tudi v trim ligi za ekipi svojih delovnih organizacij.«

označene posamezne postaje, kjer je živel in ustvarjal Ivan Cankar. Prve so postavili na začetek Klanca, na Drčo, v Močilnik, na Sveto Trojico in nad Enajsto šolo. Danes je na Cankarjevi literarni poti postavljenih 26 obeležij.

V praznovanje 100. obletnice rojstva Ivana Cankarja se je na svoj način vključila tudi Temeljna telesno-kulturna skupnost Vrhnika. Med številnimi drugimi športnimi dogodki je Kegljaški klub Tankist organiziral štiridnevni turnir na kegljišču hotela Mantova.

Cankarjevega jubileja so se ob svoji 30-letnici spomnile tudi mladinske delovne brigade. Vrhniški mladinci so s svojimi delovnimi vrstami ponesli ime velikega rojaka tudi v Kožbano, severozahodni del Goriških brd. V 40-članski brigadi Ivana Cankarja je bilo več kot polovica Vrhničanov, drugi mladinci pa so bili iz Kočevja, Ribnice, Domžal in Logatca. Na terenu so

62. Igralci in vodstvo Stalnega gledališča - Teatro stabile iz Trsta so se med potjo v Ljubljano, kjer so se predstavili s Cankarjevim Martinom Kačurjem, ustavili na Vrhniki in k Cankarjevemu spomeniku položili venec in šop pomladanskega cvetja. (Naš časopis)

preživeli dobre tri tedne in med drugim izdali dve številki biltena»Ivan Cankar«.

Nekaj dni pred slovesno uprizoritvijo dramtizacije Cankarjevega Martina Kačurja, ki je v italijanskem prevodu dobil naslov Idealist, so Vrhniko obiskali tudi predstavniki Stalnega gledališča iz Trsta.»Uprizoritev tega Cankarjevega dela za italijansko publiko nedvomno pomeni še en korak k boljšemu poznavanju kultur obeh narodov, s tem pa tudi veliko prispeva k hitrejšemu in boljšemu sožitju med prebivalci sosednjih držav.«

Med najbolj spontanimi in domiselnimi oblikami praznovanja pa je gotovo niz dogodkov, ki je leto 1976 obarval res praznično, botrovala mu je misel, da se je širjenje slovenske kulture začelo pravzaprav v krčmah, gostilnah. Brane Grabeljšek in Pavle Mrak sta bila pobudnika večerov, ki so se odvijali v starem Domu JLA, v gostilnah Pri Turšiču, pri Casermanu ... pevci - Mladi iz Verda in še nekaj drugih ljubiteljev kulture so ob večerih recitali, brali prozo in poezijo slovenskih modernistov in prepevali slovenske ljudske pesmi. Ta prireditev je sodila

v program Tedna komunista (Človek - Delo - Kultura), premierno so dogodek izvedli v Domu počitka in ga potem ponovili skoraj v vseh krajevnih skupnostih.

Konec leta 1976 je Vrhnika na področju kulture slavila obilno žetev; delovanje Kulturne skupnosti v zadnjih dveh letih je bogatilo organizirano delovanje amaterskih skupin in posameznikov, ustanovljena je bila Zveza kulturno-prosvetnih organizacij Vrhnika, mladinska dramska skupina je dobila domovanje v obnovljenem Cankarjevem domu, na Osnovni šoli Ivana Cankarja je bila v začetku leta 1977 ustanovljena šolska kulturna skupnost. V Enajsti šoli zapišejo:»16. novembra smo se na sestanku domenili, da bomo vse kulturne dejavnosti na šoli povezovali v kulturno društvo. Izbrali smo po dva predstavnika iz pevskega zbora, likovnega, dramskega, literarnega in bralnega krožka ter iz uredništva šolskega lista in radia.«

Naš časopis poroča:»Prvo leto srednjeročnega plana je bilo na kulturnem področju v znamenju stoletnice rojstva vrhniškega rojaka Ivana Cankarja. Glavni smoter v progra-

63., 64. Mladi iz Verda s Pesmijo in besedo: Bojan Kukec, Pavle Mrak, Mitja Drašler, Zvone Škof, Janez in Jernej Drašler, Vincencij Šemrov, Urban Žirovnik ml., Bojan Martinšek, Franci Modrijan, Anton Furlan, Brane Grabeljšek, Tone Zakrajšek in Marta Rijavec. (Na slikah niso vsi naštetih igralci). (arhiv: Naš časopis)

mu Kulturne skupnosti je bil, da se ustvarjajo taki pogoji, ki bodo nudili možnost uživanja kulturnih dobrin najširšemu krogu občanov. Lahko trdimo, da je bila letos storjena prelomnica, ker tako bogate kulturne letine pri nas doslej še ni bilo. Ob Cankarju in o njem se je sprožilo pravo kulturno gibanje, ki se je širilo v šolah, tovarnah in med občani v krajevnih skupnostih.»

Ob vseh zgoraj naštetih prireditvah so občani Vrhniko leto 1976 lahko užili kulturo tudi ob številnih gostovanjih: ob koncertni izvedbi Seviljskega brivca, triu Lorenz, Aciju Bertonciju in Ireni Grafenauer. Na vseh treh osnovnih šolah je Aci Bertoncijljev izvajal še glasbene pravljice. Organiziran je bil tudi številčen obisk opere Turandot in Tosca.

Občinska revija Naša Beseda 76 se je odvijala med 5. in 12. aprilom. Organizirali so jo Občinska konferenca ZSMS, Kulturna skupnost in Dom JLA Vrhniko.

Na odru doma JLA in v starem domu JLA je prvi večer OŠ Ivana Cankarja pripravila recital odlomkov iz Cankarjevih črtic - Njeno življenje. Nastopili so učenci in oba pevski zbori ter pianistki, učenki Maja Kajdiš in Andreja Skrt.

Naslednji večer se je z enodejanko Mati predstavila OOZSMS Brezovica.

OOZSMS Stara Vrhniko je dan kasneje pripravila lutkovno igrice Medvedek na obisku. Nastopili so: Judita Gabrovšek, Borut Birtič, Andrej Mesec, Jani Krvina, Peter Gabrovšek, Tomaž Kenk, Stanka Velkavrh, Andreja Mole in Jakob Susman.

Na literarnem večeru so se predstavili mladi vrhniški literati: Pavle Mrak, Niko Nikolčič, Mirjam Sedej in Majda Celarc.

OOZSMS Vrhniko je naslednji večer zaigrala lutkovno igrice Mucolin. Nastopili so: Franci Tomažin, Marija Petrič, Andrej Rozman, Mirjam Suhadolnik, Rezi Kogovšek, Helena Kern in Vine Fridrich.

Mladi iz Verda so se v starem domu JLA 10.

aprila predstavili z že omenjeno Pesmijo in besedo, dramska skupina Stara Vrhniko pa je naslednji dan odigrala komedijo Poročil se bom s svojo ženo. Nastopili so: Franci Petkovšek, Majda Velkavrh, Dragica Potrebuješ, Branka Ogrin, Stanka Velkavrh, Dare Potrebuješ, Leon Plahutnik in Jakob Susman.

Naša beseda 76 se je zaključila tudi z že omenjenim recitalom V areni življenja sem stal. Z izborom iz Cankarjeve socialne, kritične in politične proze so nastopili: Tomo Bratič, Vera Gradišar, Marina Jevce, Zdenka Jurca, Matjaž Leitgeb, Hermina Lenarčič, Bojan Martinšek, Niko Nikolčič, Đorđe Nikolčič, Dragica Pečar, Milan Selan, Bogdan Seliger, Jakob Susman, Zvone Škof, Brane Štimec, Cvetka Vrhovnik, Janez Žakelj in Matjaž Žirovnik.

Na vrhniškem odru je gostovalo tudi precej gledaliških predstav, med profesionalnimi Florentinski slammnik (PDG Nova Gorica), Zaradi inventure odprto (MGL) ter Pohujšanje v dolini šentflorjanski (SLG Celje), pa tudi folklorna skupina Tine Rožanc. Za predšolsko in šolsko mladino pa je Mladinsko gledališče iz Ljubljane odigralo štiri predstave Vilinčka z lune.

Ob zaključku jubilejnega leta je bila na Vrhniko razstava likovnih del akademskega slikarja Božidarja Grabnarja, pred to pa razstava akvarelov Pavla Mraka. V 2. številki Enajste šole, ki je izšla v šolskem letu 1976/77 četrtišolka Špela Petkovšek opiše obisk razstave:»... *Slikar Pavle Mrak nam je sam razlagal posamezne slike. Povedal nam je, kako slika. Najprej zmoči papir in potem takoj slika. Zelo rad vzame temne barve, ki se lepo razlijejo na papirju, vmes barva z rumeno barvo, ki prinese sliki svetlobo. Po njegovi zamisli je to sonce, ki ožarja vso naravo, saj je sonce vir življenja na zemlji ...»*

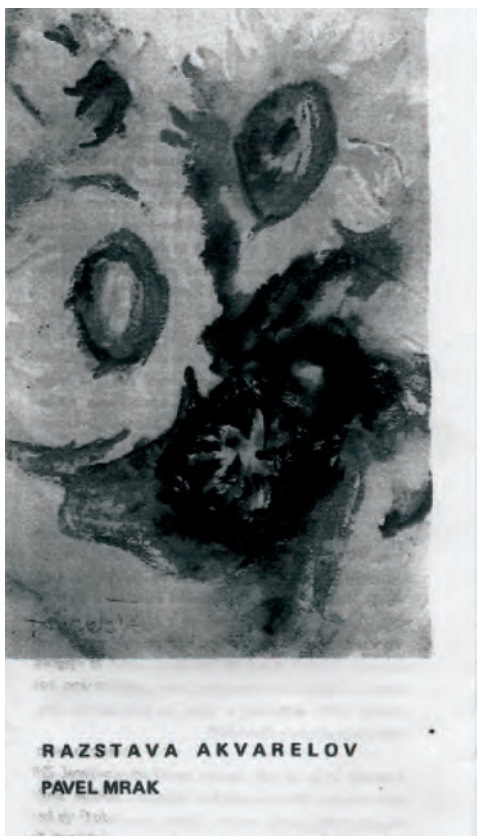
Kako bi jo zavrnel, dolino šentflorjansko? Ti si studenec vseh mojih sanj in vsega mo-

jega trpljenja – lahko te ljubim, lahko te sovražim, nikoli ne pozabim nate, tako, kakor tudi ti ne boš pozabila name!⁶⁴

Ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarju 1977, sta Komite OK ZKS in Zveza kulturnih organizacij Vrhnika pripravila delovno srečanje, kjer je oktet Kašča, fantje iz Verda z novim imenom, zapel nekaj slovenskih pesmi; pisatelj Karel Grabeljšek je za požrtvovalno delo na področju novinarstva v času NOB in v povojnem obdobju in za

Nedvomno je lansko, Cankarjevo leto, prineslo tudi v Črnomlju, okoli, kjer živi, še veliko izbranih umetnikov, ki so se vrnili iz tujine. Med njimi so Branko Štegar, Pavle Mrak in Jože Pivk. (arhiv: Naš časopis)

66. Vabilo na razstavo akvarelov Pavleta Mraka. (arhiv: Pavle Mrak)

RAZSTAVA SLIK V PROSTORIH IUUV VRHNIKA OD 10. DO 24. DECEMBRA '76

božidar grabnar, akademski slikar, diplomiral na akademiji za likovno umetnost v ljubljani leta 1969

samosvojne razstave: valjevo 1972, piran 1975, koper 1975, cerknica 1976

sodeloval na razstavah: ivanjica 1969, ljubljana 1970, škofja loka 1971, koper 1973, portorož 1973, brezovica 1974, ljubljana 1974, ljubljana 1976, celovec 1976, udine 1976

naslov: lukovica 27, 61351 brezovica pri ljubljani

razstavo sta omogočili kulturna skupnost vrhnika in IUUV vrhnika

67. Vabilo na razstavo Božidarja Grabnarja. (arhiv: Pavle Mrak)

Štirideset let kasneje lahko dopišemo – na Vrhniki še vedno praznujemo prihod pomladi in vsako leto znova tudi rojstni dan Ivana Cankarja ter vse spomladanske praznike, s katerimi se spominjamo velikih dogodkov iz preteklosti.

Od leta 1990 poznamo majske dogodke kot Cankarjeve dneve; kulturnim, turističnim in športnim prireditvam se iz leta v leto pridružujejo nove in z njimi številni novi udeleženci in obiskovalci.

5. maja 1976 je dr. Bratko Kreft poudaril: »Cankarjevo delo ni bilo le vest njegovega časa, marveč je še zmeraj tudi vest našega časa!«

Zdaj je na vrsti naš čas in naša vest.

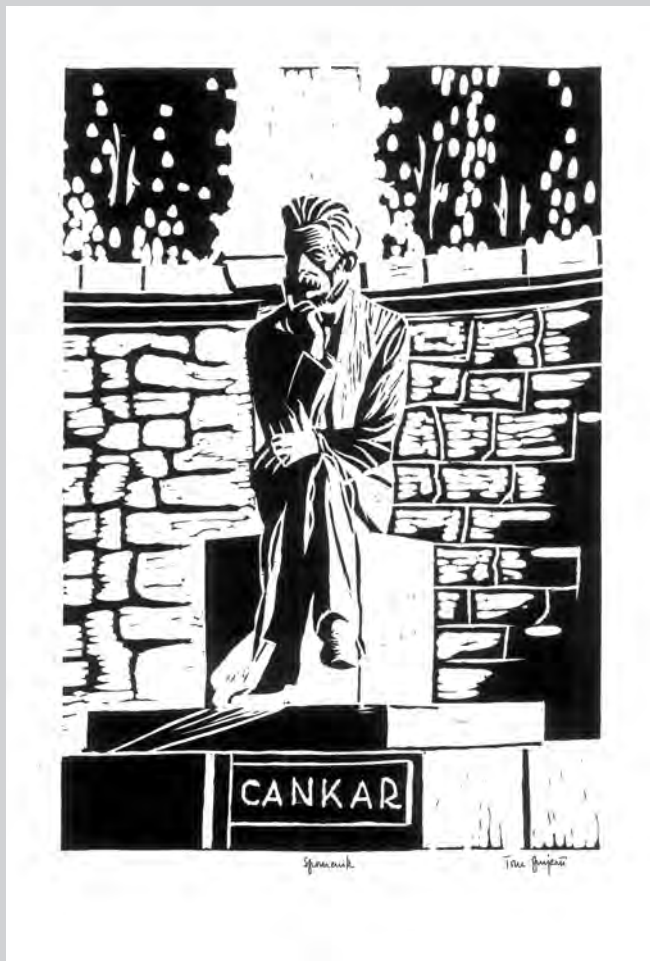
OPOMBE:

- 1 Ob 75-letnici rojstva Ivana Cankarja, leta 1951, je bila izdelana priložnostna ovojnica s spominskim žigom in izdani razglednici z motivom Cankarjevega spomenika in Klanca. Ob 100-letnici je 1976. leta ob znamki izšla v Beogradu 8. maja 1976 tudi spominska kuverta. (VR 12, Tone Simončič: Vrhnika v filateliji, str. 280 in 295).
- 2 Naš časopis, Tone Hočevnar, št. 19, maj 1975, str. 5: »Poleg priprave načrtov za celotni kompleks je tudi že stekla akcija za zbiranje finančnih sredstev. Po predvidevanjih bo vrhniško gospodarstvo zbralo približno 200 milijonov starih dinarjev in prvi, ki so k temu že pristopili je IUUV, ki je že nakazala 120 milijonov. Pričakujejo pa, da bodo del sredstev prispevale tudi druge OZD in SIS. Razlika v sredstvih pa bo krita iz sredstev, ki bodo zbrana kot sredstva gospodarskih organizacij za razreševanje problema šolstva, kamor spada tudi omenjeni objekt. Na koncu pa naj poudarim tudi to, da si pri gradnji tega pomembnega objekta za celotno našo občino tudi mladina s svojim prostovoljnim delom lahko postavi trajen spomenik!«
- 3 Ivan Cankar: Sreča, 1904.
- 4 Ljubljanski Dnevnik, Nada Mavrič.
- 5 Marja Boršnik, literarna zgodovinarica, 24. januar 1906, Borovnica–10. avgust 1982, Mljet.
- 6 Matija Bravničar, skladatelj, pedagog in violinist, 24. februar 1897, Tolmin–25. november 1977, Ljubljana.
- 7 France Dobrovoljc, romanist, slovenist, bibliograf, bibliotekar, leksikograf in literarni zgodovinar, 10. marec 1907, Ljubljana–17. julij 1995, Ljubljana.
- 8 Štefanija Ana Drolc, igralka in pedagoginja, 22. december 1923, Ponikva.
- 9 Stane Dolanc, politik, 16. november 1925, Hrastnik–13. december 1999, Ljubljana.
- 10 Karel Grabeljšek – Gaber, pisatelj, novinar in urednik, 18. oktober 1906, Vrhnika–18. april 1985, Ljubljana.
- 11 Anton Ingolič, pisatelj, profesor in urednik, 5. januar 1907, Spodnja Polskava (Slovenska Bistrica)–11. marec 1992, Ljubljana.
- 12 Božidar Jakac, slikar in grafik, 16. julij 1899, Novo mesto–12. november 1989, Ljubljana.
- 13 Slavko Jan; gledališki režiser, igralec in pedagog, 7. avgust 1904, Zagorje ob Savi–29. april 1987, Ljubljana.
- 14 Boris Kalin, kipar, 24. junij 1905, Solkan–22. maj 1975, Ljubljana.
- 15 Edvard Kardelj (psevdonim Sperans, partizanski imeni Bevc in Krištof), politik in publicist, 27. januar 1910, Ljubljana–10. februar 1979, Ljubljana.
- 16 Janez Karlin; učitelj, igralec, režiser in funkcionar na področju kulture, 18. november 1922, Ratanska vas.
- 17 Mile Klopčič, pesnik in prevajalec, 16. november 1905, L'Hôpital, Francija–19. marec 1984, Ljubljana.
- 18 Ciril Kosmač, pisatelj, 28. september 1910, Slap ob Idrijci–28. januar 1980, Ljubljana.
- 19 Miško Kranjec (izvirno Mihael Kranjec, madžarsko Krányecz Mihály), pisatelj in urednik, 15. september 1908, Velika Polana–8. junij 1983, Ljubljana.
- 20 Bratko Kreft, dramatik, pripovednik, publicist, dramaturg, profesor, literarni zgodovinar in režiser, 11. februar 1905, Maribor–17. julij 1996, Ljubljana.
- 21 Tone Kuntner, pesnik in gledališki igralec, 13. maj 1943, Trate.
- 22 Mitja Mejak, literarni kritik, esejist in urednik; 1926–1975.
- 23 Janez Menart, pesnik in prevajalec, 29. september 1929, Maribor–22. januar 2004, Ljubljana.

- 24 Mira Mihelič (tudi Mira Puc), pisateljica in prevajalka, 14. julij 1912, Split-4. september 1985, Ljubljana.
- 25 Metod Mikuž, teolog in zgodovinar, 1909-1982.
- 26 Matej Bor (pravo ime Vladimir Pavšič, pesnik in pisatelj, 14. april 1913, Grgar pri Gorici-29. september 1993, Ljubljana.
- 27 Stojan Požar, politik in literat, predsednik skupščine občine Maribor, 27. julij 1926, Maribor.
- 28 Boris Race, partizansko ime Žarko, gradbeni tehnik, narodni delavec in politik, 31. oktober 1916, Hrpelje-26. april 1995, Trst.
- 29 Rado Simoniti, skladatelj in dirigent, 15. maj 1914, Fojana-14. maj 1981, Ljubljana, Slovenija.
- 30 Leopold Suhodolčan, pisatelj, 10. avgust 1928, Žiri-8. februar 1980, Golnik, pokopan na Prevaljah.
- 31 Lidija Šentjurg, političarka, častnica in narodna heroinja, 18. marec 1911, Hrastnik-25. december 2000, Ljubljana.
- 32 France Štiglic, filmski režiser, 12. november 1919, Kranj-4. maj 1993, Ljubljana.
- 33 Vida Tomšič (rojena Bernot); prvoborka, partizanka, političarka in narodni heroj, 26. junij 1913, Ljubljana-10. december 1998, Ljubljana.
- 34 Andrej Verbič, gospodarstvenik, politik, 25. maj 1920, Vrhnika-16. junij 1999, Podblica.
- 35 Franc Zadavec;, literarni zgodovinar, 27. september 1925, Stročja vas-24. julij 2016, Gornji Grad.
- 36 Boris Zihlerl, politik in marksistični filozof, 25. september 1910, Trst-11. februar 1976, Ljubljana.
- 37 Ciril Zlobec, pesnik, pisatelj, publicist, prevajalec, novinar, urednik, nekdanji politik, 4. julij 1925, Ponikve.
- 38 Beno Zupančič, pisatelj, publicist in politik, * 22. marec 1925, Sisak (Hrvaška), † 28. avgust 1980, Ljubljana.
- 39 Fran Zwitter, slovenski zgodovinar, 24. oktober 1905, Bela Cerkev-14. april 1988, Ljubljana.
- 40 Franci Zwitter, koroško-slovenski pravnik in narodni delavec, 10. oktober 1913, Zahomec (nem. Achomitz)-2. februar 1994, Celovec.
- 41 Ivan Cankar: Erotika 1899, Sulamit.
- 42 Linija za zahodno Afriko je bila ena od hrbtenic podjetja Splošna plovba in je imela več»podlinij«. Sprva so ladje na tej liniji prevažale generalne tovore, eksotično hlodovino in rezan les, kasneje je bil uveden tudi kontejnerski prevoz. Na odhodnih potovanjih so ladje za prevoz hlodovine prevažale tudi klin-ker ali cement.
- 43 Ladja Vrhnika je bila zgrajena leta 1968; dolžina 149,9 m, širina 22,7 m, nosilnost 18.473 ton, dosegala je hitrost 15 vozlov/uro. Vsi bivalni prostori so klimatizirani, potrebno pa jo je bilo preurediti po jugoslovanskih standardih. Njen prvi poveljnik pod našo zastavo je bil kapitan Vlado Hostnikar, upravitelj stroja pa Alojz Glavina. Naprej je bila prodana leta 1989 in leta 1990 razrezana v staro železo v Alangu v Indiji.
- 44 Ljubljanski Dnevnik, Nada Mavrič.
- 45 Imeli so dve ponovitvi, aprila tudi na Naši besedi 76, pa v Borovnici, v Šentjakobskem gledališču, dvakrat v Mestnem gledališču (na matineji in na proslavi), v delovni organizaciji ŽITO ter na srečanju mladih skupin v Celju, kjer so dosegli prvo mesto med recitali.
- 46 Ignacij Borštnik, psevdonom Gorazd;, gledališki igralec, režiser in pedagog, prvi Cankarjev Kantor, 1. julij 1858, Cerklje na Gorenjskem-23. september 1919, Ljubljana.
- 47 30. oktobra 1907 piše na Dunaju Ivan Cankar v pismu Frideriku Juvančiču:»... Schwentner pravi, da bo Kreisova igrala Jacinto. — Jaz sem si mislil Jacinto večjo. Sicer se ne spominjam na Kreisovo, ampak toliko vem, da ni bila velika. Ampak — ali je lepa? To je glavno vprašanje! In prosim Vas, da mi na to vprašanje odgovorite! Že v opisu oseb sem rekel, da naj se farsa rajše ne igra, če ni lepe J a c i n t e!« Gledališki list 1921/22, št. 11, izdaja Uprava narodnega gledališča v Ljubljani.
- 48 Anton Verovšek, igralec, režiser in organizator, 18. januar 1866, Ljubljana-20. december 1914, Ljubljana
- 49 Milan Skrbinšek, igralec, režiser, pisec in pedagog, 19. februar 1886, Maribor-25. julij 1963, Ljubljana.
- 50 Hinko Nučič, gledališki igralec, režiser, organizator in pedagog, 20. april 1883, Ljubljana -21. maj 1970, Zagreb.
- 51 Osip Šest, gledališki režiser, igralec, pedagog in publicist, 23. julij 1893, Metlika-22. maj 1962, Golnik.
- 52 Anton Danilo (s pravim imenom Anton Cerkar); gledališki igralec, režiser in publicist, 15. julij 1858, Ljubljana-23. april 1947, Ljubljana.
- 53 Emil Kralj; gledališki igralec in režiser, 24. fe-

- bruar 1895, Trebče (ital. *Trebiciano*)-1. marec 1945, Gorica.
- 54 Fran Govekar, pisatelj, dramatik, kritik in kulturni delavec, 9. december 1871, Ig-31. marec 1949, Ljubljana.
- 55 Ciril Debevec, igralec, režiser, publicist in prevajalec, 2. april 1903, Ljubljana-11. december 1973, Ljubljana.
- 56 Ferdo Delak, režiser, organizator in publicist, 29. junij 1905, Gorica-16. januar 1968, Ljubljana.
- 57 Bojan Stupica, režiser, gledališki igralec in scenograf, 1. avgust 1910, Ljubljana-22. maj 1970, Beograd.
- 58 Slavko Jan, gledališki režiser, igralec in pedagog, 7. avgust 1904, Zagorje ob Savi-29. april 1987, Ljubljana.
- 59 Fran Lipah, igralec, publicist, vzgojitelj, režiser in dramatik, 23. maj 1892, Dobrunje (Ljubljana)-30. april 1952, Ljubljana.
- 60 Bojan Peček, igralec in pevec, 16. oktober 1892, Ljubljana-29. junij 1959, Ljubljana.
- 61 Ivan Levar, operni pevec, igralec in pedagog, 8. september 1888, Rakek-28. november 1950, Ljubljana.
- 62 Ivan Cesar, gledališki igralec in pedagog, 6. oktober 1896, Dolnja Težka Voda - 4. december 1965, Ljubljana.
- 63 Stane Sever, gledališki in filmski igralec, 21. november 1914, Ljubljana-18. december 1970, Ribnica na Pohorju.
- 64 Pavle Kovič, igralec in pevec, 31. januar 1899, Ljubljana-26. julij 1975, Ljubljana.
- 65 Jože Kovič, gledališki igralec in režiser, 22. januar 1898, Ljubljana-18. julij 1944, Ljubljana.
- 66 Stane Dremelj, slovenski kipar, medaljer, 9. november 1906, Vrhnika-21. januar 1992, Radovljica.
- 67 Fantje z Verda, kasneje poimenovani Oktet Kašča.
- 68 Sergej Kraigher, partizan, častnik in prvoborec, 1914, Postojna-18. januar 2001, Ljubljana.
- 69 France Popit (psevdonim Jokl); politik, predsednik Predsedstva Socialistične Republike Slovenije, 3. avgust 1921, Vrhnika-25. januar 2013, Ljubljana.
- 70 Mitja Ribičič, partizan, politik, 19. maj 1919, Trst-28. november 2013, Ljubljana.
- 71 Marijan Breclj (partizansko ime: Miha Borštnik), pravnik, alpinist, politik, prvoborec, partizan, narodni heroj, 23. april 1910, Gorica -8. januar 1989, Ljubljana.
- 72 Janez Barborič; politik, 1931, Gorica-1980, Ljubljana.
- 73 Vinko Hafner, politik, partizan, častnik, politični komisar in prvoborec, 21. januar 1920, Stražišče, Kranj-maj 2015.
- 74 Janez Milčinski, pravnik in zdravnik, 3. maj 1913, Ljubljana-28. julij 1993, Ljubljana.
- 75 Josip Vidmar, literarni in gledališki kritik, dramaturg, prevajalec, esejist in politik, 14. oktober 1895, Ljubljana-11. april 1992, Ljubljana.
- 76 Kronika OŠ Janeza Mraka, 1972-1980, hrani jo OŠ Ivana Cankarja.
- 77 O Ivanu Cankarju. Naš časopis, št. 11, str. 5 in 6, 1974.
- 78 Peter Božič, slovenski pisatelj in dramatik, 30. december 1932, Bled-10. julij 2009, Ljubljana.
- 79 Delo, Peter Božič: Na klancu po sto letih, marec 1976, str. 11.
- 80 Tekmovanje za Cankarjevo bralno značko se je na OŠ Ivana Cankarja pričelo v šolskem letu 1964/65.
- 81 Oktet je bil sicer znan kot Fantje iz Verda, kasneje Oktet Kašča.
- 82 JLA - Jugoslovanska ljudska armada.
- 83 Naš časopis, januar 1976, str. 11.
- 84 Ivan Cankar: Pesem, Zgodbe iz doline šentflorjanske, 1908.
- 85 Naš časopis.

Za informacije in gradivo se zahvaljujem Marti Rijavec, Pavlu Mraku, Urbanu in Matjažu Žirovniku, družini Dobrovoljc iz Verda, Cankarjevi knjižnici Vrhnika, Osnovni šoli Ivana Cankarja in Našemu časopisu.

68. Tone Jurjevčič, Spomenik, linorez, 1976. (Cankarjeva knjižnica Vrhnika)

ROKODELSKI DOM NA VRHNIKI

Druga polovica 19. stoletja je prinesla veliko sprememb na vseh področjih, ki so bile za marsikoga usodne. Pospešen razvoj industrije je uničeval obrtnika, prevoz po železnici je spraval ob kruh številne rečne brodarje in tovornike. Trgovina se je skoncentrirala ob glavnih železniških progah. Kmetje so propadali zaradi odplačevanja odškodnine po zemljiški odvezi, visokih davkov, slabih letin in nujnih vlaganj v gospodarski obrat. Zaradi zakona, da morajo vsi otroci od kmetije dobiti enak delež, so se kmetije drobile. Zaradi vsega tega je prihajalo do zadolževanja, največkrat za oderuške obresti, prodaje delov ali celih kmetij na dražbi. Vsak dan je po slovenskih vaseh pel boben. Razlaščeni kmetje so si našli zaposlitev pri velikih kmetih, sezonskem delu ali v nastajajoči industriji. Veliko jih je šlo tudi po svetu s trebuhom za kruhom. Hkrati z razvojem industrije in trgovine so se na Slovenskem razvijali kreditni posli, ki pa jih je obvladoval tuj kapital. V obrambo

pred nemškimi kapitalom so na pobudo dr. Vošnjaka začeli ustanavljati slovenske hranilnice.¹

Na političnem področju sta se začela oblikovati liberalni in klerikalni tabor, kar se je vedno bolj odražalo tudi na gospodarskem in društvenem področju. Obe strani sta ustanovljali svoje stranke, zadruge, društva; izdajati so začeli svoje strankarske časopise.

Do 1. svetovne vojne je bilo na Slovenskem ustanovljeno veliko društev (gasilskih, dramskih, pevskih, godbenih in splošnoizobraževalnih), ki so bila pomembna opora političnim strankam. Središče teh dejavnosti so bile čitalnice. Nastajati pa so začeli tudi narodni domovi, kjer so bili sedeži društev, dvorane za prireditve, knjižnice in lokali. Društva so dvigala kulturno raven prebivalstva. Velik korak naprej je bilo tudi širjenje pismenosti in izobrazbe.

Za zaščito svojih članov v vsakem pogledu so začele nastajati razne stanovske organizacije mojstrov, pomočnikov in vajencev

ter obrtne zadruge in delavska društva. Pospesevali so zadrugištvo kot obliko samopomoči, ki je kmetom omogočila cenene kredite in jih naredila neodvisne od raznih oderuhov. Na tem področju je bil zelo dejaven dr. Janez Evangelist Krek s sodelavci, ki je od leta 1894 naprej ustanavljal hranilnice in posojilnice – rajfajznovke ter kmetijske, strojne, živinorejske, mlekarske in nabavno-prodajne zadruge. Tudi industrija je pripomogla k izboljšanju kmečkega položaja.² Tudi Vrhnika je občutila ta dogajanja, zlasti reorganizacijo prometnega sistema, krizo v kmetijstvu in obrti. Stare oblike obrti so propadale, pojavile so se nove možnosti za služka, zlasti v lesni industriji in trgovini. Kulturne organizacije so spodbujale slovensko narodno zavest. Leta 1876 je bilo ustanovljeno bralno društvo in čitalnica, leta 1881 kmetska posojilnica. Njen prvi ravnatelj je bil Franc Kotnik.³

Čitalnica je bila prva vrhniška slovenska kulturna organizacija. Njeni ustanovitelji pa so bili ljudje iz nižjega družbenega sloja, med drugim tudi Cankarjev oče. V začetku so gostovali v hotelu Pri črnem orlu, ki ga je leta 1850 dal sezidati Jožef Kotnik. Tu je bilo eno izmed središč družabnega življenja. Čitalnica je sprva nosila naslov Bralno društvo, njen namen pa je bil, da omogoči materialno šibkim Vrhničanom pot do izobrazbe s pomočjo časopisja, dramatičnih predstav in petja.⁴ Dober namen pa je nalletel na posmeh in odkrito nasprotovanje, ki je razdelilo duhove. Ni še dobro začela delovati, že so se slišale tožbe, kako vlada nesloga med narodnjaki, celo med tistimi, ki so pripomogli k njeni ustanovitvi. Vendar so se ustanovitelji odločili vztrajati v upanju na boljše čase: »Čitalnica bode zanaprej skrbela pridobiti si splošno zadovoljnost ter složno in tiho cveteti, kakor pomladanska vijolica. Gotovo tudi vrhniški gospodje posestniki, trgovci in drugi ne bodo sovražni čitalnici, če

bodo videli, da mirno in složno napreduje v omiki in zabavi.«⁵ Volje torej ni manjkalo, ampak to ni bilo dovolj. Denarja za najemnino za lokal niso zmogli zbrati dovolj, zato so se preselili v Lenassijevo hišo na Stari cesti, kjer so dobili brezplačno sobo. V nekaj letih pa so vodstvo čitalnice prevzeli vrhniški veljaki in jo spet preselili nazaj v uglednejši hotel Pri črnemu orlu.

Ker je čitalnica že od začetka doživljala burne čase, so začeli ustanovljati tudi druga društva, da bi lahko zadostili različnim željam in potrebam ljudi. Tako je aprila 1891 vrhniški dekan Lovro Gantar oblastem predložil pravila in prošnjo za ustanovitev Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov. Dovoljenje je še isti mesec izdal ljubljanski knezoškofijski ordinariat, julija pa tudi deželna vlada za Kranjsko.⁶

Društvo je imelo sedež na Vrhniki⁷, nje-gov namen pa je bil »izobraževanje katoliških rokodelskih pomočnikov na Vrhniki in v bližnjih vaseh v vrle in poštene mojstre z gojivtviijo čvrstega verskega in državljskega mišljenja«.

V ta namen je bil predviden pouk v verskih resnicah in koristnih znanjih, javni govori, petje, branje koristnih knjig in spisov, pogovori in zabave, medsebojno spodbujanje k vestnemu izpolnjevanju krščanskih dolžnosti.

Član je lahko postal vsak katoliški pomočnik, ki se je trudil pošteno živeti. Najprej se je moral zglasiti pri načelniku, nato vložiti v blagajno 30 krajcarjev in se vpisati kot kandidat za člana. Če po 4 tednih ni bilo nobenega ugovora, je bil sprejet v društvo. Kadar je imel kdo upravičen ugovor zoper sprejem novinca, ga je moral sporočiti načelniku, kandidatu pa so vrnili denar in mu sporočili, da ni primeren. Dokler nekdo ni bil polnopraven član, ni mogel glasovati pri društvenih volitvah, lahko pa je bil prisoten na skupščini in predavanjih.

Člane so sprejemali vsako prvo nedeljo v mesecu. Vsak član je moral tedensko plačevati v blagajno po 3 krajcarje. Če 3 mesece ni nič prispeval, se ga je izbrisalo iz društva. Enake posledice je imelo tudi, če je naredil hujši prestop, bil kaznovan, zahajal v slabo družbo ali če je druge navajal na slabo pota. Člani naj bi drug drugega spodbujali k dobremu. Kdor je kršil pravila, je dobil najprej opomin, potem pa izključitev. Pod določenimi pogoji je bil lahko spet sprejet nazaj.

Vodstvo je imelo v rokah ožje in varovalno načelništvo. Ožje načelstvo so sestavljali načelnik in njegov namestnik, ki sta morala biti oba katoliška duhovnika; tajnik, blagajnik, učitelji, starosta in reditelji. Načelnik je skupaj z ožjim načelstvom zastopal društvo navzven. Tajnika in blagajnika je volilo načelništvo, učitelje je naprosil načelnik za brezplačen pouk članstva. Starosta, ki so ga volili rokodelski pomočniki in potrdil načelnik, je zbiral mesečne prispevke pomočnikov in vsake pol leta izdajal račune. Blagajno je nadzoroval načelnik in je bila namenjena pomoči posameznim članom, če so zboleli ali izgubili delo.

Za nadzor nad izpolnjevanjem pravil in posredovanje med člani in načelnikom so društveniki vsake pol leta volili reditelje, po enega na deset članov.

Varovalno načelništvo so bili dobrotniki, ki so prispevali za delovanje društva. Bili so povabljeni k sodelovanju. Na srečanjih so zasedali častne sedeže.

Društvo je lahko imelo premičnine in nepremičnine. Vsako leto pa so na občem zboru predstavili stanje društva in blagajne ter sprejemali predloge.

Društvene sobe so bile članom odprte ob nedeljah in praznikih 8.–22. ure, v delavniku pa zvečer do 22. ure.

Pravila so določala, da načelništvo vsake pol leta napravi urnik dogajanja: krščanski nauk, duhovno in posvetno petje, branje, pisanje, računstvo, risanje, zemljepis, zgo-

dovina, naravoslovje z ozirom na različna rokodelstva in obrti. Člani so se dogodkov udeleževali po želji, lahko so tudi uporabljali knjige iz društvene knjižnice. Pravila niso dovoljevala politiziranja in zabavljanja, priporočala pa so skupen obisk maše na praznike zavetnikov društva sv. Jožefa in Marije.

69. Značka Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov na Vrhniki, (last Janez Žitko).

Tako kot drugod se je tudi Vrhnika politično zmeraj bolj razslojevala na dva pola, zato je ustanovitev društva pospremila precej strupena kritika političnih nasprotnikov v časopisih Brus in Slovenski narod, ki je očitala povezovanje klerikalne strani z nemškutarji, zlorabo društva in da je to namenjeno kot protiutež čitalnici. Namesto gesla katoliških rokodelskih društev: *Bog blagoslovi pošteno rokodelstvo* je predlagala geslo: *Namen posvečuje sredstva*. Na te očitke je odgovarjal časopis Slovenec, da v nobenem primeru ne držijo in da se bojijo nameravanega društva predvsem zato, ker ima ta v imenu besedo katoliško.⁸

Kljub nejevolji in izmenjanim ostrim besedam je novonastalo društvo zastavilo svoje delo po začrtani poti, prav tako je čitalnica mirno delovala naprej in občasno celo odstopila svoje prostore rokodelskemu društvu za njihove prireditve.

Januarja 1892 so imeli svoj prvi občni zbor, ki se ga je poleg pomočnikov udeležilo tudi »lepo število mojstrov in drugih odličnih

mož, med njimi tudi g. župan«, ki so si prišli ogledat prostore, opremo in učila. Navzoče je pozdravil dekan in načelnik Janez Koprivnikar, tajnik kaplan Bohinjec pa je prebral poročilo o delu društva. V štirimesečnem obstoju jim je uspelo nabaviti kulise, harmonij in druge potrebne stvari. V tem času se je včlanilo 53 pomočnikov, ki so se že navadili prihajati v društvo, kjer so prebirali časopise in knjige ter ob večerih obiskovali razne dejavnosti. Nadučitelj Vinko Levstik je učil petje, Simon Ogrin risanje, kaplan Šmitek računstvo in knjigovodstvo ter učitelj Stojec branje in pisanje. Izvolili so novo ožje načelstvo oz. potrdili staro. Na čelu sta bila dekan in kaplan, za tajnika so izbrali trgovca Bučarja in blagajnik je ostal še naprej strojarski mojster Tršar. Občni zbor so zaključili s prošnjo za denarne prispevke in knjige za obogatitev knjižnice.⁹ Seveda niso čakali samo na darove, ampak so kaj hitro poskusili unovčiti tudi svoje novo pridobljeno znanje, tako da so že naslednji mesec pripravili predpustnico v korist društvene blagajne. Zapeli so nekaj pesmi, deklamirali pesem Poštengana kaša in zaigrali veseloigro Zamujeni vlak. Nastop je požel dobrohotno in opogumljajočo kritiko: »Pogumno naprej! Pomočnikom veliko srce, podpornikom pa odprte roke!«¹⁰

Odzivi ljudi so bili dobri, udeležba na prireditvah številna in sčasoma so društveni prostori postali pretesni. Tako je nastala ideja o zidavi novega društvenega doma. Sredstva so zbirali na razne načine. Med njimi so bile seveda prireditve z govori, petjem, deklamacijami, igrami ter loterijo, kjer so pobirali določeno vstopnino pa tudi prostovoljne prispevke: »Preplačila se hvaležno sprejemajo.«¹¹ Z izkupičkom so bili zadovoljni: »Ta večer se nam je dobro obnesel v gmotnem obziru. Da, denarja potrebujemo mnogo, ko nam treba zidati sedaj lasten rokodelski dom. Vesele nas, da je ta misel vže sedaj našla mnogo dobrotnih src na Vrhniki in okolici in obilna

udeležba raznovrstnega občinstva pričala je, da ima naše društvo mnoge prijatelje in soimišljenike.«¹²

Domovi, ki so jih zidala rokodelska društva, so bili namenjeni tudi bivanju vajencev in pomočnikov. V časopisu lahko preberemo nekaj razlogov čemu rokodelski dom: »Neredko sem čul od obrtniških mojstrov tožbo, da bi radi imeli več pomočnikov ali vajencev, pa jih nimajo kam dati na stanovanje. Pogosto so tožili fantje vajenci in pomočniki, mladi delavci in samski obrtniki, da morajo stanovati v podstrešnih, nezdravih stanovanjih, da nimajo prave postrežbe, da so posebno za časa kake boleznii v veliki zapuščenosti. Kolkoko moške mladine se po industrijskih krajih moralno izgubi, ker nimajo pravega stanovanja, nobene vzgoje, nikakega doma! Kako pogosto potrka na vrata župne pisarne mladenič in prosi za službo, prosi za prenočišče! Kam naj ga denemo, kam naj ga pošljemo? V rokodelskem domu bodo taki dobili zdravo prenočišče in morda tudi službo, ker bo tam organizirana tudi posredovalnica za delo.«¹³

Zidavo so zastavili aprila 1896, avgusta 1897 pa je že potekala slovesnost blagoslova društvene zastave in doma. Prireditve je organiziral kaplan in predsednik Društva rokodelskih pomočnikov Luka Smolnikar.¹⁴

V soboto zvečer so najprej igrali mirozov¹⁵ po Vrhniki in podoknico kumici Valentini Jelovšek¹⁶. V nedeljo zjutraj pa se je začelo s sprejemom društev pred domom. Nato so odšli okrašeni z društvenimi zastavami k maši v dekanijsko cerkev. Po maši je sledil blagoslov zastave, govor in nato povratek k domu, ki ga je knezoškof Jakob Missia blagoslovil. Domači društveni zbor je zapel slavnostno himno, ki jo je zložil Janez Evangelist Krek in uglasbil Angelik Hribar. Domžalska godba je zaigrala cesarsko himno. Sledila je slavnostna seja v dvorani doma in nato skupno kosilo na vrtu. Po kosilu je

70. Blagoslovitev doma 29. avgusta 1897, (foto: last MDV).

bil predviden pohod društev z zastavami k cerkvi sv. Trojice k slavnostnim litanijam. Po vrnitvi se je na vrtu doma začelo ljudsko slavje, kjer je prisotne zabavala domžalska godba. Prepevali so pevsko društvo Zvon iz Ljubljane, pevci rokodelskega društva iz Škofje Loke ter vrhniško rokodelsko društvo.

Ob tej priložnosti je Mihael Opeka napisal pesem, v kateri opeva dobrobiti, ki jih bo Vrhniki in njenim prebivalcem prinesla nova pridobitev.¹⁷

Končano delo! – A zamán so v zemljo
zidarji temlje vlágali zidov,
če hiše večni sam Gospod ne zida,
če je ne zida z néba blagoslov;
zato molitev našo Bog usliši:
"Mir bodi ter blagost ti novi hiši!"

Končano delo! – Vrhnika, s ponôsom
na prsi ti potrkati se smeš,
in, da se čuje do Ljubljane bele,
na glas lahkó zdaj vsakomur poveš:
*"Bogato doto si otrokom dala,
ko dom si krasni ti jim sezidala!"*

Otrokom, matere ljubezni vrednim,
ki so ponos jim žulji na dlanéh,
ki dobro znajo: kdor brez dela srečo
oznanja ljudstvu – ta oznanja greh:
*Otrokom tem bo hram le-tá blagosti
Omike hram, veselja in kreposti.*

V njem zbirali se bodo pod zastavo,
ki danes nova v zraku jim vihrá,
in ki na nji zapisano je *delo*
in stara *vera* v starega Bogá:
in zbrani v krog prijateljski veseli
veselo pesem bodo si zapeli.

Kot ob domačem dragem tu ognjišču
posédati jih zrl bo delopust
možé, mladeniče –; in govoric
prijazna bode šla od ust do ust:
Besede možke, dnij vsakdanjih hvala,
in smeh mladeniški pa vedra šala.

Tu strokovnjak mladino znati željno
s koristnimi bo náuki bistril,
tu mož duhovnik bo kreposti cvetje
zasajal v srca in skrbno gojil,
tu iz mladeničev bo korenjakov
odgajal zárod *mož se poštenjakov.* –

O *Vrhnika*, zapiši z zlatim pismom
v spominsko knjigo si današnji dan,
k z néba božji blagoslov porósil
na ta dovršeni je, lepi stan.
Ki v poznih letih še bo tvoja dika,
sinovom tvojim sreča in odlika!

Dobrotniki preblagi, ki zidali,
ki dovršili ste mogočni hram –
za dobro delo vam je górel v prsih
oduševljenja in ljubezni plam:
*Pomnik ste si zgradili neminljivi,
Bog živi vas, nebeški Bog vas živi!*

Končano delo! – Bodi Bog zahvaljen,
pred nami dom stoji krasan in nov –
o naj Gospod najvišji nam ga čuva,
o naj ga čuva sveti blagoslov,
da bode vnukom poznim zavetišče
da bo ljubezni bratsko jim ognjišče!

Ljubezen bratska in pa zláta sloga
v tem dómu sedež svoj imej,
za vero, domovino in za delo
ljubezni dih po teh prostorih vej –
molitev našo večni Bog usliši:
"Mir bodi ter blagost vsekdar ti hiši!"

Časopis Slovenec je ob tej priložnosti
poročal: »Blagoslovljenje rokodelskega doma
na *Vrhniku* se je včeraj ob najlepšem vremenu
vršilo nad vse sijajno. *Vrhnika* je ta slavno-

*stni dan kazala praznično lice. Mlaji, zasta-
ve, slavoloki, vsega obilno kazali so, da se
obhaja za *Vrhniko* izreden dan, ko se ima
blagosloviti novi krasno dodelani rokodelski
dom in zastava društva rokodelskih pomoč-
nikov ...*«¹⁸

Dom, ki so ga imenovali enkrat društveni,
drugič rokodelski pa tudi katoliški, je pome-
nil precejšen finančni zalogaj, zato so bile
prireditve v njem še nekaj let namenjene po-
plačilu dolga. Pripravljali so pevske večere,
deklamacije, razne igre, tamburaške nasto-
pe, srečelov in poučna predavanja. Ker je bil
poleg čitalnice kar nekaj časa edini primeren
prostor za takšne dogodke, so dvorano upo-
rabljala tudi druga vrhniška društva: Kato-
liško-narodno bralno društvo, Katoliško slo-
vensko izobraževalno društvo, Splošno de-
lavsko izobraževalno in podporno društvo,
Katoliško slovensko dijaštvo, Hranilnica in
posojilnica, Kmečka zveza, Obrambna zve-
za zavednih obrtnikov, Katoliško politično
društvo, včasih pa so gostovala tudi društva
iz drugih krajev. Dogajali so se občni zbori
ter predavanja s politično, gospodarsko, kul-
turno in vzgojno vsebino.¹⁹

Ob 10. obletnici doma je slovenska krščan-
sko-socialna organizacija priredila veliko
slavje, ki se ga je udeležilo mnogo društev
od blizu in daleč. V slavnostnem sprevodu
so korakali na čelu člani požarne brambe
Vrhnike in *Verda*, nato zastava Slovenske
krščansko-socialne zveze, tem so sledili te-
lovadci, idrijska godba in društveni prapori.
Sprevod je šel do cerkve sv. Pavla, po maši pa
so se vrnili k domu, kjer je potekalo slovesno
zborovanje. Prvi je pozdravil prisotne pred-
sednik vrhniškega rokodelskega društva de-
kan Gantar. Opozoril je, da je bilo vrhniško
društvo tretje te vrste na Slovenskem. Spo-
mnil se je pobudnikov in najbolj zaslužnih
za ustanovitev društva in zgradbo doma:
kaplana Bohinjca, dekana Koprivnikarja,

71. Predstava Henrik, grbavi vitez, 5. 6. 1936. Z leve, prva vrsta: Betka Dobrovoljc, Marija Opeka, Marija Velkavrh, Franc Stržinar, Vera Pirc, Gusta Oman; druga vrsta: Marijan Marolt, režiser, - Kavčič. Anton Voljč, Jaka Susman, X, Janez Strnen, Lojze Bastič, Marija Stržinar, por. Petkovšek. (Foto hrani MDV.)

72. Rokodelski dom, dvorana z odrom v 1. nadstropju (Foto hrani Janez Žitko).

slikarja Ogrina, Franca Tršarja in Matije Pečkaja. Gradnjo svojega doma so na pobudo kaplana Smolnikarja začeli le s 500 goldinarji, Jerica Novak pa je pomagala ohraniti dom v lasti društva. V domu so se rojevale ideje, društva, ustanovili so »Posojilnico«, svoj prostor je dobila župnijska knjižnica, tu se je rodila misel o ustanovitvi slovenskega katoliškega političnega društva za vrhniški okraj, dogajalo se je prvo zborovanje vrhniške mlekarne, tu se je s posojilnico omogočilo zgraditi delavska stanovanja in hišice, ki tvorijo celo »novo Vrhniko«. ²⁰

Vir dohodka je bila tudi oddaja prostorov za gostilno v pritličju stavbe oz. soudeležba pri prodani pijači. Vsakokratni najemnik je dobil v hiši tudi stanovanje, vinsko klet, hlev, drvarnico ter uporabo vrta, zelenjavnih gredic in sadnega drevja, zato pa je moral skrbeti za čistočo v hiši, na dvorišču, v nasadih in na kegljišču. Člani oskrbnništva in nadzorstva doma so po potrebi še naprej uporabljali vrt, gostilniške mize in stole, skrbeli pa so tudi za nabavo in določanje cen pijače. Gostilničar je moral upoštevati vrsto prepovedi. Pijače ni smel točiti zvečer po policijski uri, ob nedeljah in praznikih pa je v času maše lahko postregel le tujcem. Prepovedan je bil ples (razen morda za »pošteno svatovščino«), kvantaške pesmi in če so bili gostje preveč razposajeni in nadležni, jih je bilo treba posvariti in postaviti pred vrata. Prav tako ni bilo dovoljeno kartanje za denar. ²¹

Leta 1914 se je začela 1. svetovna vojna in konec novembra je vojska zasedla prostore doma in gostilne, kjer je bila razglašena tudi karantena. To je seveda popolnoma prekinilo vsako dejavnost, zato so poslali na županstvo prošnjo s predlogi, da naj si vojska najde druge prostore npr. v mlinu Jere Simon, v prazni hiši pri Jelovškovi opekarni, v Lenarčičevi hiši na Vrhniki itd. Glede na to, da je čez nekaj mesecev oskrbnništvo doma

iskalo novega najemnika za gostilno najbrž pomeni, da s svojo pritožbo niso bili najbolj uspešni. 1. maja 1915 so podpisali pogodbo z novo gostilničarko. So pa posodili nekaj miz in stolov občinski upravi za vojaške namene, ki so jih kasneje zaman poskušali dobiti nazaj.

Počasi je spet oživila gledališka dejavnost. Sklenjeno je bilo, da sme rokodelsko društvo igrati tudi igre z mešanimi vlogami, ki pa morajo biti »resne in poštene«. Druga društva so morala od vsake predstave plačati 40 kron in poravnati morebitno škodo. Odigrali so nekaj predstav v korist goriškim beguncem in prirejali shode, na katerih so predavali o aktualnih političnih in gospodarskih zadevah. Ker so takšni shodi povzročali nemir med ljudstvom, jih je proti koncu vojne oblast začela prepovedovati. Tako je bil prepovedan tudi javni shod z naslovom Politični in gospodarski problemi, ki sta ga 2. junija 1918 v društvenem domu pripravila Slovensko katoliško delavsko društvo in Kmečka zveza. Na Vrhniko je prišlo 24 žandarjev, da bi nadzorovali dogajanje in preprečili shod. ²²

Kako neuspešni so bili pri tem, vidimo iz orožniškega poročila. »V gostilni društvenega doma je bilo nabito polno gostov in tudi pred stavbo se je nahajala množica 8000–10000 oseb. Prisotnemu predstavniku občine sem povedal, da shoda ne sme biti pod nobenim pogojem. Odvrnil je, da tudi nimajo name-na, le dr. Korošca bi radi pozdravili. Potem sta prišla iz stavbe državni poslanca dr. Korošec in Gostinčar, deklica ju je pozdravila z nagovorom in onadva sta odgovorila, vendar zaradi velike množice ni bilo moč slišati kaj. Ko sta stopila v vežo sem ju opozoril, da je shod prepovedan in da ne smeta nagovarjati ljudi. Korošec je to vzel na znanje in zbranim naročil naj se razidejo. Od vhoda društvenega doma sta na kratko nagovorila navzoče, a spet nisem slišal kaj.

73. Množica, ki se je 2. junija 1918 ob obisku dr. Korošča na Vrhniku zbrala pred rokodelskim domom, (foto: last MDV).

Potem je prišel do mene urednik Slovencev dr. Izidor Cankar in vprašal, če bi se lahko sprehodila po trgu. Rekel sem, da to sicer ni prepovedano, ampak ne svetujem, ker bo to povod za novo zbiranje. Kazalo je, da se strinjata.

Če kakšne pol ure sem ugotovil, da se je množica precej odstranila in na moje vprašanje kje je dr. Korošec sem izvedel, da je šel proti železniški postaji. Šel sem za njim in ko sem prišel do občinske oz. sodnijske stavbe sem opazil, da dr. Korošec govori na balkonu gostilne pri Črnem orlu 3000–4000 glavi množici, ki je popolnoma zapolnila trg spodaj. Bil je sredi govora in čeprav sem bil precej oddaljen sem uspel slišati, da zelo ostro govori proti Nemčiji: »Samo za Nemčijo krvavimo, to je treba spremeniti, tega ne smemo dopustiti«. Podrobno je tudi opisoval grozodejstva do južnih Slovanov: govoril je o materi, ki so jo ubili vpricho otroka in njega, ki je stekel proti vojakom nabodli na bajonet. Nisem mogel prepre-

čiti govora, ker je bila množica prevelika.

Zvečer se je dr. Korošec s svojim spremstvom peljal s vozom, ki so ga vlekli mladci, na postajo. Tam se je zahvalil vsem udeležencem in tudi pripomnil da se mora zahvaliti modrosti najvišjih oblasti, ker so s prepovedjo le spodbudili navdušenje. Izrazil je prepričanje o potrebnosti jugoslovanske države: »vlada lahko dela kar hoče, lahko prepove zbiranja, mi pa bomo delali kar bomo mi hoteli« ...

Novembra 1918 je v domu potekala ustanovitev narodnega sveta, ki je imel potem pisarno v gostišču Mantova. Ob tej priložnosti sta govorila dr. Marjan Marolt in Josip Lenarčič.

Februarja 1919 so priredili Cankarjev večer, kjer so Cankarjeva dela brali Oton Zupančič, dr. Grošelj, dr. Lah in dr. Oblak. Istega meseca je bila tudi predstava Kralj na Betajnovi. Izkupiček je bil namenjen postavitvi Cankarjevega spomenika.²³

"	9.	Stengel August, Schumacher	Warme-Eickel
"	10.	Lauer Josef, Antreiber	Linx / Rhein.
70/2	11.	Amstel Josef, Schindmacher	Friesel Deutschland
19/2	12.	Rappold Alfred	Chaffeur Ried in Ober Österreich
"	13.	Brenner Mathias, Sekulararbeiter	Laningen a Donau
26/2	14.	Alef Theodor, Schreiner	Deutschland
2/8	15.	Steinbach Hans, Dreher	Homburg a Rhein
2/8	16.	Packenecker Hubert, Schneider	Eickel Westf.
5/8	17.	Hewelberend Paul, Elektriker	Warme-Eickel
2/8	18.	Wahle Fritz, Elektromaschinenbauer	Warme-Eickel
4/8	19.	Kleinwohs Richard, Kaufman	Amabeluck, Deutschland
"	20.	Wurlicke August, Schneider	Hannover "
"	21.	Dewald Wilhelm, Buchdrucker	Hannover "
23/8	22.	Lawrenz Otto, Kontorist	Oeding
"	23.	Limpel Gerhard, Bäcker	Reichenbach
24/8	24.	Boks Heinrich, Sattler	Glandbeck Westf.

74. Del seznama rokodelcev, ki so v letih 1930–1936 prenočevali v rokodelskem domu, (last MDV).

Med ljudmi so se začele širite govorice, da namerava predsednik Društva rokodelskih pomočnikov, dekan Ivan Kette, prepustiti dom v last telovadnemu odseku izobraževalnega društva Orel. Da bi nekako ublažili nesoglasja med obema društvoma, so poskušali organizirati skupne poučne sestanke in gojiti krščansko zavest med fanti in tako umiriti nasprotja, ki so se kazala med njimi. Kot je razbrati iz zapisnikov, so med člane rokodelskega društva začele prodirati protikatoliške ideje, kar je zbudilo strah, da pride dom v roke političnih nasprotnikov.²⁴

Ukvarjali so se tudi z idejo oživitve vajeniškega odseka društva rokodelski pomočnikov in vajeniškega doma, ki je svoj čas že obstajal, vendar med vojno zaradi raznih ovir ni deloval. Pripravljeni so bili idejo podpreti z vsemi sredstvi, računali so tudi na pomoč države. Kdaj točno so spet odprli vrata potujočim vajencem se ne ve, je pa ohranjen seznam članov katoliških društev rokodelskih pomočnikov, ki so med leti 1930 in 1936 prenočevali in se prehranjevali v domu na Vrhniki. Po večini so prihajali iz

75. Gostilničarka Marija Jerina s sodelavkami, na sliki 3. z desne, poleg nje njen brat France (foto: last MDV).

Nemčije in Avstrije, pripravljali pa so se na poklic čevljarja, peka, krojača, kovača, strugarja, mizarja, sedlarja, električarja, ključavničarja, zidarja, mesarja, kamnoseka, trgovca, pleskarja, kleparja, frizerja idr.²⁵

Ob 25. obletnici doma so 3. septembra 1922 spet pripravili veliko slavje. Malce ga je pokvarilo slabo vreme, ki je ustavilo predvsem obiskovalce iz sosednjih krajev. Pisano povorko, ki se je za godbo z Rakovnika vila skozi trg proti župnijski cerkvi, so med drugim sestavljali vrhniški orli in orlice, konjenica orlov fanfaristov in fantje v narodnih nošah ter bogato okrašen voz z narodnimi nošami iz Ligojne. Po maši so šli na pokopališče in položili vence na grobove svojih dobrotnikov, nato pa v domu nadaljevali slavnostno zborovanje. Popoldne so s svojim programom zapolnili orli, ki so uprizorili več vaj prosto in na orodju; potem pa je obiskovalce dež spet pregnal pod streho

rokodelskega doma, kjer jih je zabavala rakovniška godba.²⁶ To leto so posvetili tudi obnovi doma, kjer so brezplačno sodelovali člani društva. Razmišljati so začeli o električni razsvetljavi, zato so za kritje stroškov pripravili srečelov, računali pa so tudi na darežljivost podpornikov.

Do realizacije projekta postavitve spomenika Cankarju je prišlo šele leta 1930. Del slavnostnih prireditev je gostil rokodelski dom. Na predvečer otvoritve se je v domu dogajala slavnostna akademija, ki se je začela s pozdravnim govorom Frana Jurce, predsednika vrhniškega odbora za postavitve spomenika. Pevski zbor je zapel pesem Pozdrav Cankarju. Sledilo mu je nekaj govorov, glasbenih in pevskih točk ter recitacije odlomkov iz Cankarjevih del. Drugi dan se je dogajanje začelo na trgu, zaključilo pa z banketom za povabljene goste v domu, kjer so zbrane nagovorili vrhniški župan, pisatelj Finžgar in mnogi drugi.²⁷

Predstave v Rokodelskem domu v letih 1930-1941

1930		1931		1932	
jan feb apr nov dec	Materino srce Ulica št. 15 Roza Jelodvorska Mlinar in njegova hči Teta na konju	jan feb april nov dec	Teta na konju Lumpacij Vagbund Divji lovec Mati in sin Skrivnostna sveta noč	jan sep okt nov dec	Za čast in kri Zmešnjava na zmešnjavo Pri kapelici Pri kapelici Trije kralji. 2 x
1933		1934		1935	
feb apr nov dec	Nikolaj grof Zrinjski, 2 x Stari Ilija, 2 x Carski sel, 2 x Beneški trojčki	feb apr nov dec	Zlatopoljčan Slehernik Turški križ Zaklad Namišljeni bolnik Gamberška kronika Trata	jan feb mar apr sep okt nov dec	Gospa z morja Izpod Golice Dekle z biseri Konec poti. 2 x Postržek Postržek Kralj na Betajnovi Cvrčak za pečjo Gospa z morja
1936		1937		1938	
feb apr sep dec	Repoštev Direktor Čampa Praznik cvetočih češenj, 2 x Vražja misel	jan okt dec	Vražja misel Deseti brat, 3 x Tisočak v telovniku, 2 x Deseti brat	jan feb apr dec	Gospa z morja Stric v toplicah, 2 x Veronika Deseniška, 3 x
1939		1940		1941	
feb apr	Vesela božja pot Othello	okt	Praznik cvetočih češenj, 2 x	feb	Zadrega nad zadrego

Počasi so postajali prostori v rokodelskem domu, kjer je gostovalo vrhniško Prosvetno društvo, premajhni, zato so se leta 1938 začeli dogovarjati za zidavo nove stavbe. Ta naj bi stala poleg rokodelskega doma, ki je bil tudi lastnik zemljišča. Kot simbolično odkupnino so si rokodelci izgovorili le pravico, da v novem domu brez najemnine vsako leto odigrajo štiri igre. Seje pripravljalnega odbora so večinoma potekale ob nedeljah v rokodelskem domu.²⁸

Med 2. svetovno vojno, ko je vojska zasedla šolo, je v rokodelskem domu potekal pouk. Po vojni pa so mu odvzeli njegovo kulturno vlogo, saj je postal »splošno družbeno premoženje«. Občina Vrhnika je kot upravljalec odločala o vsebini. V spodnjih

prostorih, kjer je bila gostilna Marije Jerina, so uredili menzo za delavce Industrije usnja Vrhnika, gornje prostore pa je dobil občinski sindikalni svet. V dvorani z odrom so se odvijali družabni večeri z glasbo in plesom za mlade. Igral je vrhniški big band (jazz) pod vodstvom Staneta Feferja, ki je imel tam tudi vaje. Prav tako je dvorana služila za mladinske sestanke in razna študentsko-dijaška srečanja.²⁹ Po vojni so ga imenovali Sindikalni, Mladinski in nazadnje Zdravstveni dom. Leta 1952 so v domu uredili zdravstvene ambulante, dokler ni bil leta 1968 zgrajen nov zdravstveni dom. V pritličju je bila ambulanta splošnega zdravnika, laboratorij, pljučni dispanzer, čakalnica in sobe za sestre; v prvem nadstropju pa je bil zobozdravnik, zobotehnik, patronažna služba ter dispanzer

76. Zdravstveni dom, (foto: MDV).

za nosečnice in otroke. Za potrebe zdravstvenega doma so tudi zazidali sprednji vhod in naredili novega na desni strani stavbe.

Dobrih deset let so izpraznjene prostore v pritličju uporabljali za podaljšano bivanje šolarjev, v nadstropju je delovala šola s prilagojenim programom. S tripartitno pogodbo o uporabi prostorov med Občino Vrhnika, Glasbeno šolo Vrhnika in Zavodom za načrtovanje občine Vrhnika (kasneje Primis, d. d.) je leta 1982 pripadlo pritličje glasbeni šoli, ki se je leta 1993 preselila v Dom Karla Grabeljška. Zavod za načrtovanje (kasneje Primis, d. d.) je imel prostore v nadstropju, kasneje pa je preuredil v poslovne prostore še mansardo.³⁰

V začetku devetdesetih let 20. stoletja je Obrtna zbornica vložila zahtevek za vračilo premoženja, vendar je bila zavrnjena z

obrazložitvijo, da ni pravni naslednik rokodolcev. Lastništvo se je preneslo na Primis, d. d., ki je postala lastnica nadstropja, mansarde in dela kleti, poskrbela pa je tudi za obnovev vhoda na sprednjem delu fasade. Občina Vrhnika je postala lastnica preostalega dela stavbe, v katerem je dobilo svoje prostore tudi Muzejsko društvo Vrhnika, postavljena pa je bila tudi stalna slikarska razstava Florisa Oblaka.

Leta 2010 se je lastništvo preneslo na novoustanovljeno podjetje Primis nepremičnine, podjetje Primis, d. d., pa je šlo naslednje leto v stečaj. Občina Vrhnika je leta 2015 na podlagi menjalne pogodbe s Primisom nepremičnine postala lastnica cele stavbe. Ena od idej je, da se v stavbi uredijo učilnice OŠ Ivana Cankarja Vrhnika – šola za prilagojeni program.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri:

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 133, Okrajno glavarstvo Ljubljana-okolica, škatle 74, 94, 99, 106, 117, 124, 125, 145, 146, 162, 187, 209, 223, 232.

Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI ZAL VRH 2, Občina Vrhnika, škatla 14.

SI ZAL VRH 17, Ljudski odbor mestne občine Vrhnika, škatla 11.

Muzejsko društvo Vrhnika

Gospodarski zapisniki oskrbnništva Društvenega doma na Vrhniki 1913-1927

Blagajniška knjiga Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov na Vrhniki 1930-1941

Časopisi:

Brus

Cerkveni glasnik za tržiško župnijo Slovenec

Slovenski narod

Usnjar

Informatorji:

Smiljan Ogorelec

Nataša Oblak Japelj

Literatura:

1. France Dobrovoljc, Cankarjev album, Založba obzorja Maribor, Maribor 1972, str. 239.
2. Damir Globočnik, Cankarjev spomenik na Vrhniki, Vrhnikiški razgledi 13, Vrhnikiško muzejsko društvo, Vrhnika 2012, str. 139-161.
3. Tone Hojan, Pradedovi spomini, Vrhnikiški razgledi 9, Muzejsko društvo Vrhnika, Vrhnika 2008, str. 169-287
4. Janez Kos, Iz kronike ljudske šole na Vrhniki 1900-1920, Vrhnikiški razgledi 5, Vrhnikiško muzejsko društvo, Vrhnika 2004, str. 45-62.
5. Marjana Kos, Iz zgodovine Cankarjevega doma na Vrhniki, Vrhnikiški razgledi 11, Vrhnikiško muzejsko društvo, Vrhnika 2010, str. 84-104.
6. Grega Novak, Ob petdesetletnem jubileju vrhnikiške šole 1904-1954, Vrhnika 1954, str. 39-41.
7. Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 485-489, 557, 562.
8. Ančka Petkovšek, 100 let Nove vasi. Nova vas - Vrhnika, 2005.
9. Olga Pivk, Hranilnice in posojilnice na Vrhniki. Vrhnikiški razgledi 5, Vrhnikiško muzejsko društvo, Vrhnika 2004, str. 31-44.

10. Janez Žitko, Vrhnikiške značke, Vrhnikiški razgledi 13, Muzejsko društvo Vrhnika, 2012, str. 275-297.

OPOMBE

1. Zgodovina Slovencev, str. 485-489.
2. Prav tam, str. 557, 562.
3. Novak, str. 39-41, Pivk, str. 32 in sl.
4. Dobrovoljc, str. 239.
5. Slovenec, št. 149, 28. 12. 1876.
6. SI AS 133, škatla 74.
7. Matija Pečkaj, ki je sodeloval pri ustanavljanju društva, mu je na začetku delovanja odstopil dve sobi v svoji hiši, danes Voljčeva cesta 14.
8. Brus, št. 6, 20. 3. 1891, Slovenski narod, št. 78, 8. 4. 1891, Slovenec, št. 81, 11. 4. 1891.
9. Slovenec, št. 21, 27. 1. 1892.
10. Slovenec, št. 38, 17. 2. 1892.
11. Slovenec, št. 83, 11. 4. 1896.
12. Slovenec, št. 109, 12. 5. 1896.
13. Cerkveni glasnik, št. 48, september 1928; glej tudi: Hojan, Vrhnikiški razgledi 9, str. 279, in Žitko, Vrhnikiški razgledi 13, str. 276.
14. SI ZAL VRH 2, škatla 14, SI AS 133, škatla 74.
15. Zvočni znak za počitek.
16. Botrica (kumica) društveni zastavi je bila Valentina Jelovšek, žena takratnega župana Gabrijela Jelovška.
17. Slovenec št. 196, 28. 8. 1897.
18. Slovenec, št. 197, 30. 8. 1897.
19. SI AS 133, škatle 74, 94, 99, 106, 117, 124, 125, 145, 146, 162, 187, 209, 223, 232.
20. Slovenec, št. 148, 1. 7. 1908; glej še: Petkovšek Ančka, 100 let Nove vasi. Nova vas - Vrhnika, 2005.
21. Gospodarski zapisnik 31. 8. 1913.
22. SI AS 133, škatla 232.
23. Janez Kos, str. 58.
24. Gospodarski zapisnik 29. 12. 1919.
25. Gospodarski zapisnik 10. 6. 1921; Blagajniška knjiga, seznam rokodelcev.
26. Slovenec št. 195, 7. 9. 1922.
27. Dobrovoljc, str. 311, Globočnik, str. 153-161.
28. Marjana Kos, str. 84, SI ZAL VRH 17, škatla 11.
29. Informator Smiljan Ogorelec.
30. Informator Nataša O. Japelj.

JANEZ KOS

KNJIGA ČEVLJARSKE BRATOVŠČINE NA VRHNIKI

Knjigo čevljarske bratovščine na Vrhniki od leta 2015 hrani Cankarjeva knjižnica Vrhnika. Kupila jo je v Trubarjevem antikvariatu v Ljubljani. Vezana je med kartonski platnici (24,5 x 18,5 cm), ki sta prevlečeni z zelo tankim usnjem. Listi imajo vodni žig: 3 K[rajcarji], podobo ribe in letnico 1803. Nekaj listov ima okrogel odtis kovinskega pečatnika dacarskega urada z napisom Drei Kreuzer. Od leta 1804 do leta 1940 je vanjo pisalo več rok. Napis na nalepki, oblikovani v stilu nalepk iz konca 18. stoletja, je močno obledel. Razbrati je mogoče le tole: VRP. B. S. R. ... Od Bratouschne Shostarske ... BO ... Habe ... Homovc Franc ... in zapis imena kasnejše roke: Arhar Jožef Vrhnika. Na prvem listu v knjigi sta, po pisavi sodeč, zapisali dve roki v prvi polovici 20. stoletja imeni oskrbnikov bratovščine Josipa Arharja in Franca Homovca.

Bratovščine so stare združbe pobožnih ljudi enakega socialnega ali poklicnega stanu, ki so imeli nek skupni interes, si medsebojno duhovno in materialno pomagali in podpi-

rali ter se skozi razne pobožnosti, molitve, maše za mrtve in žive bratovščinarje, s skupnim nastopanjem pri verskih obredih (na katerih so se zbirali pred svojim oltarjem in nastopali v procesijah za svojim banderom ali drugim znamenjem), podpirali gradnje in vzdrževanje cerkvenih poslopij in njihove opreme, imeli ustanove za maše in druge verske ustanove, se priporočali Bogu, Materi Božji in svetnikom (patronom), prirejali pa so tudi skupne pojedine ter se javno uveljavljali v svojem okolju. Nekatere bratovščine so si pridobivale tudi posest zemlje in poslopij ter imele skupne blagajne –»skrinjice«, v katerih so hranile dokumente in denar. Prve bratovščine so nastale že v visokem srednjem veku, v 13. stoletju, in so bile tesno navezane na župnijske in vikariatske cerkve ter podružnične cerkve oziroma na njihove srenje. Zato najdemo nekaj redkih bratovščin, npr. v vikariatu Radeče in Sevnica, tudi v popisu cerkvenih dragocenosti v letu 1525, ki naj bi jih po ukazu deželnega kneza porabili za financiranje obrambe

77. Sveta brata Kerišpin in Krišpinijan (umrla okoli 303), 25. oktober.

Doma sta bila iz Rima, v času Dioklecijanovega preganjanja pa sta se okoli leta 303 zatekla v Galijo (sedanjo Francijo), kjer sta se izučila čevljarške obrti in revežem zastonj popravljala obutev. Kmalu so ju zaradi krščanske vere prijeli in usmrtili. Omenjamo ju zato, ker sta zavetnika čevljarjev, strojarjev, sedlarjev ter krojačev in tkalcev in je bilo njuno podobo mogoče najti v številnih delavnicah, zlasti čevljarških. (Vir: <http://revija.ognjisce.si/iz-vsebine/pricevalec-evangelija/1326-krispin-in-krispinijan-umrla-ok-303>).

dežele pred Turki.¹ Na Vrhniškem v tem popisu ni navedena nobena bratovščina.

Nekatere bratovščine so se razvile v obrtniške zveze – cehe. Najštevilnejši cehi so bili v Ljubljani, najstarejši med njimi pa krznarski, krojaški, čevljarški in kovaški ceh. Čevljarški cehi so bili še v drugih mestih, tako v Gorici, Kranju, Škofji Loki. Ali so bili vrhniški čevljarji povezani z ljubljanskim čevljarškim cehom?

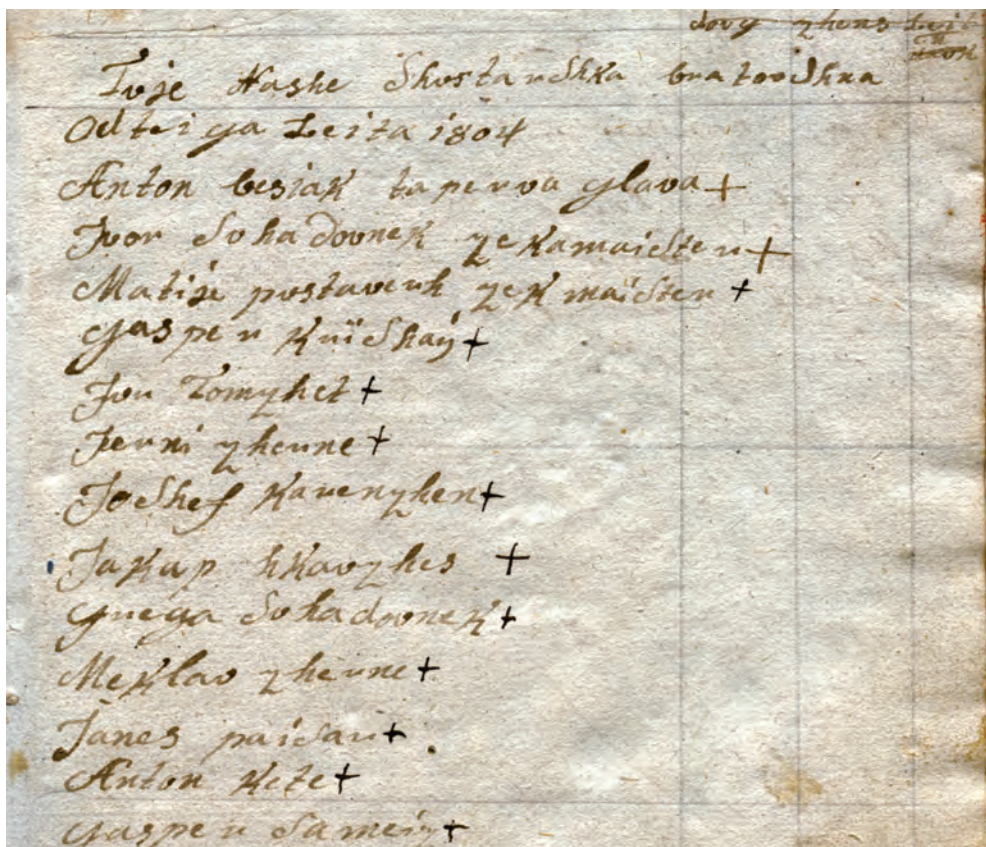
Leta 1771 je vlada na Dunaju ukazala popisati bratovščine in njihovo premoženje ter preveriti njihove ustanovne dokumente. Deželno glavarstvo Kranjske je oblikovalo za to nalogo posebno komisijo, ki je popis končala novembra 1773. Ugotovila je, da je na Kranjskem bilo tedaj 395 prijavljenih duhovnih oziroma cerkvenih bratovščin ter 85 cehovskih bratovščin. Na Vrhniku je bila tedaj pri vikariatski cerkvi sv. Pavla bratovščina sv. Rešnjega telesa in pri podružnični cerkvi sv. Trojice bratovščina sv. Štefana.² Prva je imela 108 članov, druga pa 88 članov. Obe bratovščini sta zbirali prostovoljno miloščino, ki pa je komaj zadoščala za bratovščinske maše in za nakup sveč, razsvetljava.³ Leta 1783 je cesar Jožef II. z dekretom ukazal odpraviti vse bratovščine. Štiri leta pozneje, leta 1787, je ljubljanski škof poročal v Rim, da v škofiji ni več nobene bratovščine.⁴

Dvajset let potem, ko so bile bratovščine s dekretom cesarja Jožefa II. že odpravljene, so na Vrhniku ustanovili bratovščino, ki so jo imenovali »šostarska«, to je čevljarško bratovščino, ki si je izbrala za svojega zavetnika sv. Krišpina, svetnika, katerega god Cerkev praznuje 5. decembra. Sveta brata Krišpina in Krispiana so čevljarji čistili kot svoja zavetnika. Sliko obeh so imeli vrhniški čevljarški bratovščinarji naslikana na svojem banderu, ki so ga hranili v podružnični cerkvi sv. Trojice.⁵

Ustanovnega dokumenta vrhniške čevljarške bratovščine nisem našel. Bratovščina se je navezovala na izročilo bratovščin na Kranjskem: imela je voljeno vodstvo, vodila je knjigo članov, pobirala članarino, nastopala pri pobožnostih s svojim banderom, »štiftala«, se pravi, ustanovljala in plačevala za pokojne in žive bratovščinarje svete maše, skrbela za dostojen pogreb umrlih, nabavljala sveče in posojala denar iz bratovščinske blagajne. Člani bratovščine so plačevali letno članarino. Pisanih pravil svojega delovanja ni imela in tudi ni bila registrirana pri cerkvenih in ne pri političnih oblasteh.

Prvi seznam članov vrhniške čevljarške bratovščine je bil v bratovščinsko knjigo vpisan leta 1804: »To je nashe Shostarska bratovshna od teiga Leita 1804«. V zapisniku z dne 18. januarja 1933 je sicer rečeno: »Danes je [bratovščina] stara 126 let«, in naj bi bila torej ustanovljena leta 1807, a njeno ustanovno leto je gotovo leto 1804, saj je bil prvi naslednji datiran vpis v knjigi narejen konec decembra 1806.

V seznamu bratovščinarjev je bilo leta 1804 triindvajset bratov z Vrhnike in štirje s Stare Vrhnike. Člani bratovščine so bili samo moški.⁶ Anton Bezjak (Besjak) je bil tedaj »ta prva glava« bratovščine, Ivan Suhadolnik (Suhadovnek) in Matija Pustavrh (Pustaverh) pa sta bila »zekmaistra«, vsekakor čevljarška cehovska mojstra. Drugi člani z Vrhnike so bili: Gašper Križaj, Ivan Tomšič (Tomzhet), Jernej Černe, Jožef Korenčen, Jakob Kavčes (Hkavzhes), Gregor Suhadolnek, Meklav Černe, Janez Pajsar, Anton Kete, Gašper Zamejc, Ivan Pustaverh, Jožef Smertnik, Gregor Sajovic, Jakob Rihar, Jakob Šemarli, Ivan Kavčeč (Hkovzhez, Hkavuzh), Gasper Tomc, Anton Kristjan, Gregor Šinkovic, Jakob Pajsar, člani s Stare Vrhnike pa so bili: Matija Grom, Tomaž Grom »al pa Zhuk« (Čuk), Primož Križaj ter Luka Grom.

78. Prvi seznam članov vrhniške čevljarske bratovščine (del) v bratovščinsko, knjigo vpisan leta 1804.

V drugem seznamu članov bratovščine enainštirideset let pozneje z naslovom »Tu sa popisani kar Nass je V shushtarski Brataushni Antuerharjeu v Teim leitu 1845« je še 15 bratov rokodelcev (Antuerharji). Od ustanovnih jih je bilo še štiri, devet bratov pa ima priimke kot ustanovni člani, kar nakazuje, da se je članstvo v družbi »dedovalo«. Cehovska mojstra sta postala Gregor Šinkovec in Matija Pustavrh, Gašper Tomšič pa je postal pisar bratovščine. V zapisih posojil, dolgov in poravnav v letih 1816 in 1838 najdemo imena bratov, ki jih ni na navedenih seznamih.

V devetdesetih letih 19. stoletja je bratovščina štela 26 članov: 18 moških in 8 žensk. Pred tem letom ni v knjigi zapisane nobene

ženske, je pa zapis iz leta 1804, ki pravi: »K nam se pa perkopiše drug Moshki ino Shenske Savole Sveteh Mash Katere so Shtiftane ino Teih je 13«, kar je razumeti, da se ustanovne maše morejo pripisati na druge moške ali ženske. Bratovščino je v letih 1900–1917 krajši ali daljši čas plačevalo 89 članov; 34 moških in 55 žensk. Največji porast števila članov je bil leta 1900 (81). V letih od 1921 do 1939 je bilo plačnikov članarine za krajše ali daljše obdobje 97 (54 moških in 43 žensk). Leta 1936 je nastal seznam članov, ki so plačali članarino za leto 1936⁷. Za leto 1939 je članarino plačalo še 21 članov, za leto 1940 pa le trije. Dne 7. maja 1939 je bil tudi zadnji sestanek vodstva bratovščine.

Člani bratovščine v letih 1891–1939

- Matevž Albreht, 1895–1916
Marija Albreht, +1897
Matevž Arhar, 1900, 1901
Marija Arhar, 1900, 1901
Jožef in Franca Arhar, 1900–1910
Ana Adamič, 1897
Lorenc Brenčič, 1898–1902
Helena Dolenc, 1900–1908
Katarina Fajgelj, 1900–1901
Jože in Marija Gregorka, 1893–1901
Uršula /Gregorka/, 1902–1916
Janez Gregorka in Helena
Neža Grom, 1892
Andrej in Marija Golob, +1900, 1902
Gašpar Habe, +1899
Franc in Elizabeta Jurjovčič, 1900–1917
Margareta Jeraj, 1900–1917
Marija Jeraj, 1900–1909
Primož Japelj, 1900–1915
Anton Jesenovic in žena, 1900–1917
Matevž Jesenovic in žena, 1900–1910 (ko je Matevž umrl)
Fric Jeršinovic in žena Viktorija+, 1900–1917, 1939
Jurij Jerina, 1900
Mihael Kolenc, 1897
Franc Kočar in žena, 1900–1917
Matija Klama, 1896
Marija Kršmanec, 1889
Helena Kavčič, 1895
Marija Kenk, 1891
Lorenc Krže in žena Lucija, 1890
Nikolaj Korže, 1897
Janez Kržič in žena Elizabeta, 1900–1917
Franc Kavčič, 1900–1915
Franc Kogovšek in Helena, 1897–1916 (ko sta oba umrla)
Janez Krašovec in žena Jera, 1900–1910
Marija Langenthalter, 1900, +1910
Marjeta Malavašič, 1900–1906
Andrej Mivšek in žena Terezija, 1892
Marija Malovrh, 1895
Marija Mrlak, 1900–1902
Franc Maček in žena Neža, 1900–1912+
Neža Novak, 1900–1913+
Franc Nagode in žena Terezija, 1900–1916
Anton Nagode in žena Katarina, 1900–1917
Jakob Nagode in žena Marija, 1900–1916
Anton Nagode, zidar, 1900–1917
Matija Nadlišek in žena, 1900–1917
Neža Nadlišek, 1900–1913
Jakob Nagode, 1897–1910
Helena Narobe, 1900–1917
Gašper Oblak in žena, 1897
Meta Ogrin+, 1900, 1906
Franc Opeka, 1895
Jera Petrič, 1897
Marija Pajsar, 1900
Franc Pajsar in žena Marjana, 1900–1917
Jože Rozman in žena, 1899–1913
Franca Rep in Marija, 1900–1917
Janez Rep, 1900–1917
Marija Slavec, 1900–1917
Marija Slabe, 1900–1906
Jože Smrtnik in žena, 1900, 1901, 1921–1923
Ana Srše+, 1900–1912
Franc Šušteršič in žena, 1900–1912, žena se je včlanila 1909
Franc Skvarče, +1896,
Franc Stržinar, 1901–1903
Matija Šurca, 1900–1916
Pavel Šurca, 1900–1917
Janez Šurca, 1900–1906
Ignac Štirn, 1897–1913

Ana Šele, 1900–1913
 Uršula Siegerhofer, 1900–1907
 Ivan Tomšič in žena Avrelija, 1900–1913
 Neža Trček+, 1900–1904
 Elizabeta Tršar, 1900–1916
 Marija Tršar+, 1900–1907
 Ana Umek+, 1900–1906
 Marija Vrhovc+, 1900–1912
 Ana Vrhovc+, 1900–1912
 Ana Zelenec+, 1900–1908
 Franc Zelenec, 1900
 Franca Hodnik, 1901–1916
 Jernej Zakovšek, 1900–1910
 Franc Žitko in žena Marija, 1900–1916
 Janez Osenk, 1902–1904
 Katarina Nagode, 1909–1916
 Neža Gorjanc, 1909–1917
 Ana Šušteršič, vpisana 1909, prepisana k možu Francu, 1910
 Franc Jesenko in Helena, 1909–1916
 Marija Šurca, 1909–1916+
 Franc Novak in žena, 1912–1916
 Marija Šurca Srškovka+, 1921–1928
 Jernej Dobrovoltjc in +žena, 1927–1939
 Jožef Arhar in žena Franca+, 1920–1930
 Janez Jurjočič, zoder (?), 1934
 Anton Molk, 1934
 Ignac Nagode, 1934
 Matevž Albreht+, 1920–1930
 Jožef Brenčič Šimc, 1920–1940
 Neža Gorjanc, +1934, 1920–1934
 Pavel Štirn, sin, 1922–1939
 Franc Hodnik +in žena, 1920–1929
 Vincencij Molk, 1922–1927, Jakob Molk, 1930–1931, ni več
 Franc Jurjovčič, svetega Pavla mežnar, in žena, umrla, 1920–1939
 Franc Oblak, sin, 1922–1926, je plačal za naprej za leto 1938
 Margareta Jeraj+, 1920–1927
 Franc Opeka, sin, 1923–1930, 1938, ni več
 Ivan Jerebic in žena, 1920–1923, umrl
 Franc Homovc in žena, 1924–1939, Franc umrl 10. marca 1939
 Franc Jesenko, pismonoša, in žena 1920–1938
 Franc Rode Čot+, 1922–1924
 Jože Ogrin ml., 1933
 Ciril Furlan ml., 1933
 Franc Jereb, zoder, in žena, 1920–1930, ni več
 Tomaž Habe, 1924–1939
 Eric Jeršinovic, 1920–1939
 Franc Jurjevčič z Gase+, 1924
 Franciška Štirn Dermašca, 1924–1933, ni več
 Jesenovic Grillka+, 1920–1923
 Matija Krašna+, 1921–1924, umrl
 Franc Kočar in žena, Modrijan, 1920–1923
 Štefan Jurjevčič in žena, 1924–1939
 Franc Kaučič Horvat, žena, 1920–1924
 Johana Slabe, 1937–1938
 Alojzij Kaučič in žena, 1920–1939
 Janez Brenčič, sin, 1926–1930, ni več
 Janez Kržič+, 1920–1928, ni več, umrl
 Ivan Oblak, mlajši sin, 1926, 1929–1930, ni več
 Terezija Nagode, babica, 1920–1928
 Ivan Čepon, tišlerski mojster, 1929–1939, umrl 1940
 Anton Nagode+, 1920–1929
 Franc Petkovšek Šubc, 1928–1931, ni več
 Jakob Nagode+, 1920–1927, umrl
 Ivana Petkovšek Bšun (?), 1928–1931, ni več
 Anton Nagode, zidar, 1920–1939
 Amalija Turšič, 1929–1939

- Pavel Nagode, 1920–1930, ni več zapisan
- Helena Narobe+, 1920–1924
- Matija Nadlišek+ in žena, 1920–1935, mož umrl
- Ivana Treven(ova), 1923–1939
- Franc Novak in žena, mož umrl 15. februarja 1939 /v/ Karlovcu, 1920–1939, Marija Novak, Nova cesta 22, vplačala za leto 1940
- Katarina Nagode+, 1920–1929
- Marija Rupnik, po domače Rebova Mici, se je vpisala, ko je 1936 Mica umrla 1936–1939
- Martin Mesec in žena, Markovc+, 1920–1937, (umrl 1937)
- Jožef Mesec, sin, 1925–1928
- Ivan Oblak, Birt (?) in +žena, 1920–1939
- Ignac Oblak, sodar, 1921–1930, ni več
- Franc Pajsar in žena, umrl 1921, 1921–26
- Franc Petkovšek, 1921, 1927
- Jera Petkovšek+, 1924–1928
- Janez Pelan+ in žena, 1921–1931, ni več
- Marija Rep in Franca, je umrla, 1920–1936, ni več
- Janez Šemrov in žena, Pavkar iz doline, 1926, 1927, ni več
- Janez Rep+ in žena Ivana+, 1920–1929, ni več
- Franc Marinčič in žena Jožefa, 1927–1939, ni več
- Ivan Sluga Štaroc, 1920–1933
- Franc Brenčič Mro(v)c in žena, oštir, 1926–1939
- Ana Stržinar, 1920–1929, ni več
- Marjana Pajsar, + umrla, 1929–1931
- Marija Šušteršič, + umrla, 1920–1928
- Karol Šurca Mevc in žena, 1920–1925
- Pavel Šurca Močan, 1920–1931, ni več
- Jakob Kunstelj, 1924–1932, ni več
- Ignac Štirn, + umrl, 1920–1929
- Franc Gutnik, 1925, 1926
- Ignac Sternen+, 1920–1923
- Marija Slavec, + umrla, 1920–1923
- Ana Šele, 1920–1922
- Frančiška Jesenko, 1927–1939
- Ivan Tomšič in žena, 1920–1923
- Franc Stržinar+, 1924–1929
- Franc Žitko+ in žena, 1920–1923
- Anton Jelovšek Ješkovec, 1930
- Franc Verbič, 1930
- Jernej Zakovšek, 1920–1930
- Andrej Opeka Šarovec, 1920–1930
- Andrej Opeka mlajši, 1931–1932
- Martin Umek pristopil 1939, 1939–1940
- Člani vrhniške čevljarske bratovščine niso bili po poklicu čevljarji. Morda so bili le njeni pobudniki, na kar nas navajata dva »Zekmashtra«. Člani bratovščine so bili npr. pismonoša, tišlerski mojster, sodar, zidar, babica, cerkovnik cerkve sv. Pavla.
- Jože Arhar, oskrbnik oziroma vodja bratovščine, je umrl leta 1930. Denarne posle bratovščine je tedaj do smrti marca 1939 vodil Franc Homovec, za njim pa je na sestanku 7. maja 1939 vodstvo prevzel Jožef Brenčič. Po Arharjevi smrti je prišla bratovščina v krizo. Član Franc Novak je januarja 1933 predložil razid bratovščine in razdelitev njenega premoženja. Jožef Brenčič, Tomaž Habe, Franc Homovec in Ivan Oblak so razpustu nasprotovali. Četudi bi vsi drugi bratovščinarji odstopili, bi oni ostali še naprej njeni člani, ker je bratovščina stara že 126 let, ima bandero v cerkvi sv. Trojice, v vrhniški hranilnici in posojilnici 1347 dinarjev, pri vodji bratovščine pa še 236 dinarjev.
- Bratovščina je prenehala z letom 1940.

79. Sveta brata Krišpin in Krišpinijan. (Vir: splet.)

Opombe

- 1 Anton Koblar, Kranjske cerkvene dragocenosti l. 1516. Izvestja muzejskega društva na Kranjskem. V, Ljubljana 1895, str. 80–82.
- 2 Bratovščine sv. Rešnjega telesa so stare in so v času reformacije mnogokje zamrle, v času rekatolizacije pa so bile obujene in marsikje na novo ustanovljene. Po poročilu ljubljanskega škofa Svetemu sedežu leta 1667 je taka družba obstajala že pri večini cerkva.
- 3 Ana Lavrič, Bratovščine na Kranjskem leta 1773. Arhivi, letnik 37, 2014, št. 1, 109–.
- 4 Ana Lavrič, Bratovščine v ljubljanskih škofijskih protokolih 17. in 18. stoletja; Arhivi, letnik 36, 2013, št. 1, str. 42.
- 5 Marijan Marolt (Dekanija Vrhnika II, Topografski opis, Ljubljana 1929, str. 43) postavlja bandero čevljarske bratovščine s podobama sv. Trojice in sv. bratov Krispina in Krispiana v sredo 19. stoletja. Bandero je med drugo svetovno vojno, ko se je v cerkev sv. Trojice naselila italijanska vojaška enota, izginilo.
- 6 Neznana roka je, po barvi črnila sodeč, leta 1844 označila s križcem 18 imen članov, ki so umrli.
- 7 Seznam, napisan na hrbtni strani izkaza o uporabi električnega toka, ki ga je Josipu Arharju izstavila Zadržna elektrarna Vrhnika, je vložen v bratovščinski knjigi.

VRHNIŠKA ŠOLA SKOZI ČAS

(VI. DEL)

ZADNJE VOJNO IN PRVA POVOJNA LETA OBDOBJE MED LETOMA 1944 IN 1950

Prispevek oziroma skupek petih prispevkov o zgodovini vrhniške šole so bili objavljeni v zadnjih številkah Vrhniških razgledov. V njih so bili nanizani zanimivi podatki o šoli, učencih, učiteljih, ki so jih zapisovali – ravnatelji šole skozi čas od leta 1874 do 1950 vestno redno zapisovali. Šolsko kroniko¹ so na vrhniški šoli ukinili z letom 1950, zato je pričujoči članek zadnji, za katerega smo črpali podatke iz arhivskega gradiva Kronike osemrazredne osnovne šole na Vrhniku. Za nadaljnje pisanje o vrhniški šoli bo treba poseči po drugih arhivskih dokumentih in strokovnih revijah.

Letošnji šesti članek je zadnji, ki sloni na podatkih, zapisanih v kroniki vrhniške šole. Obsega kratko obdobje med leti 1944 in 1950. V šolskem letu 1944/45 se je po koncu vojne marsikaj spremenilo. Poleg sprememb na političnem in gospodarskem področju se je začela reforma tudi na izobraževalnem področju. Za novo nastalo državo Jugoslavijo kot tudi za izobraževalni proces je bilo to prelomno obdobje. Po letu 1945 so se podražavile vse zasebne šole, verouk je še nekaj časa ostal šolski predmet, vendar neobvezen.

Pouk verouka je bil obvezen predmet že v Avstro-Ogrski, v „stari Jugoslaviji“ in med okupacijo. Po osvoboditvi je nova oblast tolerirala pouk verouka, ni ga ukinila. Ukinjen je bil leta 1952. Vse do takrat sta si oblast kot tudi katoliška Cerkev prizadevali, da bi bil pouk verouka v šolskih prostorih. Civilna oblast zato, ker je na ta način imela pregled nad podajanjem in hkrati je lahko vodila evidenco o obisku veroučnih ur. Cerkev pa zato, ker je bila mnenja, da bo nova oblast upoštevala voljo večine slovenskega naroda, ki je hotel, da bi verouk ostal eden od učnih predmetov v šoli. Ohranjen je podatek o obisku veroučnega pouka za osnovne šole za področje Ljubljana okolica. Obisk je bil 93,84 %.²

V povojnem času je primanjkovalo učiteljev. S tem so nastale določene težave na področju vzgoje, izobraževanja, predvsem pa oblikovanja osnovnih šol. Prva leta po vojni je prevladovalo sedemletno obvezno izobraževanje. Temeljni zakon o sedemletnem obveznem šolanju so sprejeli 11. julija 1946. Šolski sistem je bil poenoten, sede-

mletke so sestavljali štiri razredi osnovne šole in trije razredi višje osnovne šole. Učenci so se lahko vpisali namesto v višjo osnovno šolo na nižjo gimnazijo. Gimnazije so imele tri nižje in pet višjih razredov. Višji razredi sedemletk so imeli enak učni načrt in predmetnik kot nižji gimnazijski. Po letu 1950 pa so spet uvedli osemletno obvezno izobraževanje. Višje razrede osnovne šole so spremenili v nižje razrede gimnazije, z novim zakonom so postale štiriletne. Odlok o obveznem osemletnem šolanju je izšel 8. oktobra 1953. Učenci so morali obiskovati šolo od sedmega do petnajstega leta starosti. V vrhniški kroniki ni zaslediti kakšnih posebnih komentarjev glede preoblikovanja osnovne šole. Sledimo lahko le spremembi učbenikov in pri določenih predmetih nov način podajanja snovi, npr. pri zgodovini in zemljepisu. Spremembe glede osnovne šole, višjih razredov, nižje gimnazije pa so bile zadeve vsaj glede vrhniške šole do leta 1950, ko se kronika zaključí, samoumevne. Vodstvu šole in učiteljskemu zboru niso povzročale težav. Z novo ureditvijo države in družbeno-političnimi spremembami so se spremenili prazniki in z njimi tudi prosti dnevi šolske mladine.

Ob koncu vojne je vladalo veselje, ker je bilo konec trpljenja, preganjanja, lakote, bolezní. Vsi so zrlí v bodočnost z velikim upanjem na boljše čase. Podali bomo povzetek opisa vojnih in povojnih razmer, kot jih je kronist doživel in svoja občutja opisal v kroniki vrhniške šole. Iz zapisa v kroniki veje žalost za medvojna dogajanja in navdušenje nad koncem vojne. Zaradi boljšega razumevanja takratnega vzdušja smo povzeli dikcijo originala, kajti če bi pisali drugače, bi vnesli svoje videnje povojnih dogodkov, kar ne bi bilo primerno, saj teh povojnih občutkov vznesenosti ali razočaranja pripadniki povojne generacije nismo doživeli niti jih nismo občutili.

Šolsko leto 1944/45 se je začelo po ustaljenem redu z vpisom novih in starih učencev ter s prvo učiteljsko konferenco v mesecu oktobru. To je bil čas zadnjih bojev pri nas med zavezniki, partizani in okupatorjem. Vse obdobje druge vojne je bil pouk okrnjen zaradi izrednih vojnih razmer, tako tudi to zadnje ni bilo izjema.

V zimskem času je pouk motilo neprestano kroženje vojnih letal nad trgom. Po novem letu so skoraj vsako dopoldne letela vojna letala čez ozemlje občine. Navadno se je začelo med deseto in enajsto uro. Ropot motorjev je vznemirjal nekatere ljudi tako, da so bili kot brez uma. Razumljivo je, da tudi otroci v šoli niso ostali mirni. Nekateri so hoteli domov, a zaradi obstreljevanja in bombardiranja je bil odhod iz šolskega poslojja policijsko prepovedan. Posebno na pomlad so se letalski poleti še pomnožili. Poleg teh pa so se iz bližine slišali topovi, strojnice in puške. Učiteljstvo je s svojo navzočnostjo v razredu in z mirno tolažilno besedo pomirjevalno vplivalo na otroke. Ob prihodu partizanov se je vse pomirilo in preostali šolski dnevi so potekali v miru.

Nekaj letalskih akcij je kronist natančneje opisal:

"Bombardiranje se je začelo 3. januarja 1945, ko so zavezniška vojaška letala bombardirala borovniški most, vlaki niso mogli več voziti, tako so morali potniki od Verda nadaljevati pot z vrhniškim vlakom proti Ljubljani in obratno, potniki iz Ljubljane so se pripeljali na Vrhniko, od tod so do postaje Verda pešačili. Kmetje, lastniki vprežne živine, so vozili tovor in ljudi z Verda na vrhniški kolodvor in v obratno smer z vrhniškega kolodvora na Verd. Večina potnikov je prenočevala v dvorani Rokodelskega doma."

V prejšnjem prispevku smo zapisali, da so imeli vrhniški učenci v Rokodelskem domu eno izmed učilnic, ki so jo morali zaradi razmer izprazniti, kar je še dodatno oviralo že tako okrnjeni pouk.

V marcu in aprilu ni bilo dneva, da ne bi zavezniška vojaška letala letela preko trga. Na te prelete je opozarjala sirena. Nekateri so se zatekli v zaklonišče pri Kožuhu (Vinko Tomšič) in Jernejčiču, nekateri pa kar v kleti. Prebivalci so sčasoma ugotovili, da razen kolodvora in bližnjih vojaških objektov zavezniki niso bombardirali nobenega drugega objekta v trgu, zato niso bili več tako prestrašeni.

Dne 15. februarja je jutranji vlak na Drenovem Griču zapeljal na mino. Mina je eksplodirala pod tovornim vagonom. K sreči ni bilo žrtev.

Nemška in domobranska vojaška oblast je po 1. novembru 1944 vpoklicala moške med 16. in 50. letom starosti na obvezno delovno obveznost. Vrhničani so odšli na področje Notranjske, večinoma v Postojno, kjer so utrjevali mejo. Pred božičem so dobile vpoklic tudi ženske, in sicer od 16. do 45. leta starosti. Tudi ženske so odšle v Postojno, kjer so kopale strelne järke, gradile barikade in odvažale prst.

Nemci, Rupnikovi in Mihajlovičevi vojaki so že na začetku pomladi slutili, da zavezniki pripravljajo napad. Ko se je bližal čas velike noči, so se začeli pripravljati Rupnikovi vojaki na Vrhniko pod vodstvom njegovega sina majorja Rupnika, z Dolenjske pa pod vodstvom kapetana Menačanina. Nemci so prihajali s severne strani skupaj z Mihajlovičevimi, Ljotičevimi pripadniki in grško belogardo, ki se je po porazu na Balkanu zatekla v naše kraje. Šest divizij je udarilo z vseh strani proti partizanom. Na Goriškem, Cerkljanskem, Dolenjskem in Štajerskem so bili hudi boji. Partizani so utrpeli velike izgube, mnogi so padli; enako se je godilo tudi na nasprotni strani. Sovražniku ni uspelo zločiti partizanskega odpora. Po veliki noči so Nemci in njihovi podaniki nenadoma prekinili vse nadaljnje operacije in se umaknili na izhodiščne postojanke.

V drugi polovici meseca aprila so partizani prešli v splošen napad, začeli so potiskati okupatorja in njegove »hlapce s položajev – začel se je vsesplošen beg«. Vojska je osvobajala mesto za mestom – Knin, Gospič, Ogulin, Biograd, Crikvenica, Bakar, Kvarnerski otoki, Sušak, Reka, Kastav, Učka, Ilirska Bistrica, Pazin, Piran, Koper, Pulj, Št. Peter, Divača ... Partizanska vojska je bila kmalu tudi pred Trstom, Gorico, Čedadom in drugod. V Ajdovščini se je maja sestalo politično vodstvo narodno osvobodilnega gibanja in imenovalo prvo vlado združene Slovenije. Vojska je nadaljevala svojo pot. 4. maja je bila že v Logatcu. Skozi Vrhniko so 3. maja korakale razpadle formacije okupatorske vojske: Paveličevi ustaši, Mihajlovičevi in Ljotičevi četniki.

V Rupnikovih vrstah je zavladal preplah, a kljub vsemu se nihče od omenjenih ni zavedal skorajšnjega popolnega poraza. V teh zadnjih dneh so se v Rupnikovih vrstah končno le zavedli, da stvari ne gredo, kot bi po njihovem mnenju morale, zato so v zadnjem trenutku odstavili Rupnika, sestavili in oklicali samostojno vlado Slovenije, hkrati pa prosili Angleže in Američane za pomoč. Pozvali pa so tudi kralja, naj pride iz Londona v Ljubljano. Nemci so hitro reagirali in še isto noč so novo vlado kolaborantov zaprli. Slovenec je 4. maja objavil poročilo, ki naj bi bilo nekakšen testament Rupnikove razpadajoče formacije. Pripadniki so obesili dve zastavi na pročelje občine in na hišo Konzumnega društva. A zaradi hitrega preobrata dogodkov so morali v naglici zapustiti Vrhniko in obe zastavi sta dočakali prihod partizanov.

Pred prihodom partizanov so se skozi Vrhniko vlekli kolone umikajočih se Nemcev. Proti Ljubljani so 5. maja neopazno, po besedah kronista, krenili še »švabobranci« in »vsi krajevni politični kolovodje«. Isti dan, točno opoldne, so se oglasili prvi topovski

strelji in poslali jeklen pozdrav na Kraljevše in vrhniški kolodvor. Oglasili so se minometalci, ki so trosili ogenj in jeklo po vsem trgu. Končno so se za Sv. Trojico oglasile strojnice in puške. Vse življenje v trgu je hipoma zastalo, vse se je poskrilo v zavetišča – kleti – in čakalo. Topovi in puške so se oglasili v treh presledkih, med tem se je že zmračilo. Z nočjo so začeli bežati tudi Nemci. Ob 20. uri so prišli mimo zadnji tanki, oddali nekaj strelav, nato pa izginili. Z njimi so izginile zadnje nemške čete. Okoli enajstih trideset so vkorakale prve čete partizanov – IV. armada.

V nedeljo zjutraj, 6. maja, je trg oživel. Vse je hitelo pozdravljat partizane, vsi so se oddahnili, »*smo po dolgem – dolgem zadihali svobodo*«. Trg je bil v trenutku okrašen z narodnimi zastavami. Popoldne so prispele rezervne čete. Proti večeru, 7. maja, so v Vrhniko prikorakali vrhniški partizani z domačo godbo na čelu. Dekleta so jih posula s cvetjem in jim pripela šopek na prsi. Bilo jih je veliko – mnogi so bili raztreseni po drugih vojaških enotah, mnogo jih je žal manjkalo, v boju za svobodo so darovali svoje mlado življenje, »*najdražji zaklad, ki ga kdo more darovati, za svobodo in boljšo bodočnost naše mile domovine*«. Po pisanju kronista naj bi pogrešali domači kar 56 mladih, »*katerim je tekla zibelka prve ljudske omike v tukajšnji šoli ...*«

Nemčija je kapitulirala 10. maja minuto čez polnoč. S tem se je po petih letih in devetih mesecih končala vojna, ki je zahtevala milijonske žrtve – od Jugoslovanov 1.700.000 na evropskem ozemlju.

Ljubljana je 10. maja svečano proslavila osvoboditev. Sledile so manifestacije in prireditve, kot npr.: Kongres jugoslovanskih žena, mladinski kongres, kongres osvobodilne fronte, mimohod IV. armade in I. tankovske brigade. Začelo se je urejanje politične uprave na osnovi ljudske volje. Prej-

šnja občinsko upravo na Vrhniki so prevzeli Krajevni odbori OF. Na Vrhniki so ustanovili nov okraj z okrajnim odborom na čelu z OF.

Ob osvoboditvi in vnovični vselitvi šole v šolsko poslopje je kronist zapisal tri strani dolgo poročilo, ki ga v prispevku povzemamo: »*Progon okupatorjev ter domačih okupatorjevih pomagačev, /.../ je šolska mladina proslavila po prihodu naše slavne osvobodilne vojske – partizanov – skupno z njo in vsemi ostalimi narodnim prebivalstvom trga Vrhnike in njene bližnje in daljne okolice s svečano manifestacijsko povorko, dne 10. maja 1945 ob 16 uri po trgu Vrhnika z narodnimi zastavami, godbo in konjenico z mnogimi transparenti in zastavicami v rokah, peterokrako zvezdo na prsih. Menda še nikdar ni doživela Vrhnika ne po množici ljudi, ne po navdušenju in okrasu take veličastne proslave kot ta dan. Raz sleherni hišo in okno v trgu se je vila nova slovenska in jugoslovanska zastava s peterokrako zvezdo v družbi zavezniških zastav sovjetske Rusije, Anglije in Amerike ...*«

Povorka je izšla in se zaključila na Cankarjevem trgu, ki se je ta dan spremenil v morje ljudske množice in zastav. Ob Cankarjevem spomeniku je stal oder raz katerega so po dolgih letih zopet zadoneli govori svobode. Cankar je nemo prisluškoval, in ko bi mu bilo dano, bi gotovo tudi on se sprostil in sam ponovil svoje ognjevit besede narodnega navdušenja, njegovim spominom bi sedaj sledila zahvala borcem, ki so toliko prestali, prelili toliko dragocene narodne krvi, da so rešili tiranov njegovo ljubljeno zemljo, našo skupno mater – domovino Slovenijo in Jugoslavijo. V govorih je bil poudarjen razvoj in potek OF od njenega prvega početka do sijajnega razmaha – v končno in odločilno zmago – katere sad bodo uživali (iz tisoč in tisoč) naši mlajši, naši rodovi. Vsakemu govoru so zaorili iz tisoč in tisoč grl vzkliki navdušenja, vzkliki svobodni domovini, Trstu, Gorici

in Primorski, vzkliki Koroški z Gospo sveto, vzkliki jugoslovanski vojski, IV. armiji, zavezniškim vojakom, Titu, Stalinu, Churchillu in Trumannu. Godba je zaigrala, slovensko, jugoslovansko in rusko himno, pevski zbor pa je gromovito zapel»Naprej, Morje adrijansko« ter eno partizansko pesem. Sledila je po vsej množici peta himna»Hej Slovani« nakar je sledil razhod.«

Na Vrhniki so že v nedeljo, 13. maja, v lepo okrašeni dvorani Doma kulture priredili proslavo ob osvoboditvi. Dvorana je bila polna do zadnjega kotička. V kinu so prikazovali vojne grozote od Varšave do Odre, naslednje dni pa film o osvobodjeni Ukrajini. Na mitinge so vabili tudi šolsko mladino in prebivalce Babnega polja.

ŠOLSKO LETO 1944/45

Zadnje šolsko leto v vojnih razmerah se je pričelo 1. oktobra 1944. Učiteljski zbor se je sestel 29. septembra. Na prvi otvoritveni konferenci so učitelji sprejeli učni razpored in si razdelili delo. Otroci so se zbrali pri otvoritveni maši dan pred začetkom šolskega leta, redni pouk se je pričel 3. oktobra 1944. Kronist je leto označil kot »leto velikega ponižanja in zopetnega vstajenja«.

VPIS:

v osnovno šolo:

159 dečkov, 146 deklic, skupaj 305 otrok;

v višje razrede osnovne šole:

106 dečkov, 144 deklic, skupaj 250 otrok;

SKUPAJ:

165 dečkov, 290 deklic, skupaj 555 otrok.

Razdelili so jih po razredih od prvega do osmega razreda. Na šoli so imeli sedem vzporednic.

Šolsko leto se je zaključilo 15. julija 1945.

Za vse razrede je bila spoved 30. oktobra,

sveto obhajilo 31. oktobra in 25. januarja, ob praznovanju spreobrnjenja sv. Pavla, spoved in sveto obhajilo. Na pepelnico, 14. februarja, so se vsi šolarji udeležili maše v farni cerkvi. Med mašo so molili rožni venec. Za veliko noč, 1. in 2. marca, so prejeli učenci svete zakramente, 25. aprila so se udeležili procesije sv. Marka.

V šolskem letu so imeli dva daljša premora, in sicer božičnega od 28. decembra 1944 do 8. januarja 1945, in velikonočnega od 28. marca do 4. aprila 1945. Po prihodu partizanov na Vrhniko so imeli učenci nepredviden premor od 5. maja do 2. junija 1945. Ob koncu vojne je prišlo na vrsto tudi šolsko poslopje, ki je bilo v času vojne večinoma zasedeno, tako da so učenci imeli pouk na raznih dislociranih enotah. Poslopje je bilo potrebno nujno očistiti in urediti, da so se lahko po dolgih letih učenci vrnili v njim namenjene primerne prostore in šolske klopi. V maju so preorali šolski vrt, žene in dekleta so šolsko poslopje očistile, mizar Krže je vložil v zunanja okna šipe iz notranjih, in sicer 123 šip, ki so bile uničene zaradi izstrelkov. Ključavničar Franc Šušteršič je uredil vse ključavnice. Soboslikarji, brata Markelj in Slavc, so učilnice za silo prebelili. Avgust Ogrin je uredil vodovod in stranišča. Vsi so ta dela opravili brezplačno. Poslopje je bilo pripravljeno za pouk. Pouk so podaljšali v mesec julij, in sicer zaradi prekinitve ob osvoboditvi in zaradi delne obnove šolskega poslopja. Učenci so se po dolgem času vrnili v šolsko poslopje 2. junija. Pouk je trajal do 15. julija 1945.

Učenci so se vrnili v učilnice. Učni načrt je ostal enak načrtu, kot so ga imeli v vojnem obdobju. Odpadel je le pouk nemščine. Predmetom: telesna vzgoja, zemljepis in zgodovina so dali nove vsebine. Glede zemljepisa in zgodovine je razumljivo, da je prišlo do sprememb v podajanju določenih zgodovinskih dejstev.

Mešana

Volksschule in Vrhniki.
Ljudska šola v

Zahl
Stev.

27.

Jahreszeugnis Letno spričevalo

Rotar Milena

Sohn - Tochter Ignacia
sin - hči

geboren am 29. avg. 1934. in Ljubljana
 rojen(a) dne 29. avg. 1934. in Ljubljana
 Bezirk Ljubljana v kraju Vrhnika
 okraj Ljubljana
 die Volksschule vom 5. IX. 1941. und im Schuljahre 1943/44.
 v ljudsko šolo od ter v šolskem letu
 die tretji Klasse der Grundschule — der höheren Volksschule
 v razred osnovne šole — višje ljudske šole
 in der tretjem b Abteilung dieser Schule und erhält folgendes Zeugnis:
 v oddelku tukajšnje šole in prejme naslednje spričevalo:

Betragen — Vedenje	odlično
Religionslehre — Verouk	odlično
Deutsche Sprache — Nemški jezik	
Slowenische Sprache — Slovenski jezik	odlično
Geschichte — Zgodovina	odlično
Geographie — Zemljepis	odlično
Rechnen mit Grundlagen der Geometrie — Računstvo z osnovami geometrije	odlično
Naturgeschichte und Gesundheitslehre — Poznavanje prirode in higiena	odlično
Prakt. wirtschaftl. Kenntnisse, Hauswirtschaft u. Handarbeiten — Praktična gospodarska znanja in gospodinjstvo ter ročna dela	odlično
Zeichnen — Risanje	prav dobro
Schönschreiben — Lepopis	prav dobro
Gesang — Petje	odlično
Körperliche Erziehung — Telesna vzgoja	odlično

Schüler(in) hat die Učenec(ka) je izdelal(a) tretji Klasse der Grundschule razred osnovne šole —
 — der höheren Volksschule mit Erfolg beendet.

višje ljudske šole z - s odličnim uspehom.

Versäumte Schultage: entschuldigt 2 nicht entschuldigt 0
 izostanki opravičeni neopravičeni

Vrhniki am 30. junija 1944.
 dne

[Signature]
 Klassenlehrer — razrednik

[Signature]
 Schulleiter — šolski upravitelj

Notenübersicht Pregled redov

für den Fortgang: vorzüglich (5), sehr gut (4), befriedigend (3), mangelhaft (2), nicht genügend (1);
 za napredek: odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), slabo (2), prav slabo (1);

80. Letno spričevalo Mešane ljudske šole na Vrhniki, izdano 30. junija 1944. (Lst Milene Borštnik, roj. Rotar)

vinskih dogodkov. Zakaj pa telovadba? Zato ker v medvojnem obdobju telovadba ni bila samo gimnastika, ampak tudi vzgoja militantno mislečih mladincev. Razlago, kako je potekal pouk telesne vzgoje med vojno, povzemamo po zapisu ravnatelja vrhniške šole: »V tekočem šolskem letu se je vpeljal obvezen pouk telesne vzgoje mladine, pri katerem se ne gre za telovadbo kot tako, pač pa za vzgojo duha in volje. Ta pouk se je vršil na osnovi Rupnikove dhovne preosnove vsakega posameznika neupoštevaje karakterno narodnostno stran. Že ljudskošolski mladini naj bi se vcepilo v srce strup pred narodno osvobodilno fronto, spoznala naj bi, da je zlo še vedno zlo, da je škodoželjnost lastnost, da vidi v svojem bližnjem človeka, ki mu nismo

dolžni pomagati v sili in potrebi. Mladina naj se zaveda, da božje zapovedi ne uravnavajo človekovo življenje, temveč domobransko politiko. Šele potem, ko se bo posameznik po tej osnovi prenovil v svoji notranjosti, bo mogel vplivati na bližnjega in na družbo v zahtevanem smislu. In šele tedaj smemo upati na spremembo časov.«

Učne predmete so omejili na najnujnejše, in sicer na računstvo, slovenski jezik, zgodovino in zemljepis. Imeli so še lepopisje, higieno, petje in risanje. Telovadne vaje so izvajali le med odmori. Učitelji so na konferencah ugotavljali, da se učencem zelo pozna okrnjen pouk med vojno. Težko jih je bilo poučevati, ker niso imeli nikakršnih osnov. Eden izmed predlogov, ki so jih podali pe-

 Zap. št. 4 Solsko leto 1944/45
Obvestilo staršem
Grom Marija
 učenec(ka) 2. b. razreda
 je bil(a) ocenjen(a) v I. polletju takole:

Vedenje 5	Poznavanje prirode in higiena 1
Verouk 4	Prakt. gospodar. znanja in gospodinjstvo ter ročna dela 1
Slovenski jezik 4	Risanje 3
Nemški jezik 1	Lepopis 3
Zgodovina 1	Petje 5
Zemljepis 1	Telovadba 5
Računstvo 4	

Ulep: *prav dober* *splošno*
 Izostanki: opravičeno 5, neopravičeno 1
Vrhnika dne 28. febr. 1945
Grom Marija *Reklewa Ivana*
 podpis staršev razrednik(arka)

Pregled redov:
 za vedenje: odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), neprimerno (2)
 za napredek: odlično (5), prav dobro (4), dobro (3), slabo (2), prav slabo (1)

A 43 II.4 Pokrajinska šolska založba v Ljubljani - T 290/II-45

81. Učenci ob zaključku šolskega leta 1944/45 niso dobili spričeval, ocene so pripisali z rdečo tinto kar v Obvestilo staršem za prvo polletje. (Dokument last Marinke Nagode, roj Grom)

dagogi, je bil, naj učenci ponavljajo razred. Učitelji so tudi ugotovili, da učenci hlastajo za senzacijami, ni jim bilo za bistvene stvari, le redi – učni uspeh jih je zanimal, ne pa znanje. Poleg teh težav so imeli na šoli problem z učbeniki; druga težava pa je bilo zimsko obdobje, ko marsikateri otrok ni prišel k pouku, ker ni imel obutve. Z dobrodelnimi akcijami so skušali pomagati tem otrokom.

Vrhniški učitelji, ki so bili v internaciji, so se v letu 1944 ali 1945 vrnili. Šolske oblasti so jih na novo imenovali:

Hinko Ravbar³, učitelj v Dobrniču, okraj Novo mesto, je bil dodeljen tukajšnji šoli z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 6307/1, z dne 3. oktobra 1944 do konca šolskega leta 1944/45. Službo je nastopil 2. oktobra 1944.

Marija Ravbar⁴, učiteljica v Dobrniču, okraj Novo mesto, je bila dodeljena na tukajšnjo šolo z odredbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 6308/1, z dne 3. oktobra 1944 do konca šolskega leta 1944/45. Službo je nastopila 2. oktobra 1944.

Antonija Krašovec⁵, učiteljica-begunka, je bila sprejeta v službo na tukajšnji šoli kot poverjena učiteljica z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 6285/1, z dne 18. oktobra 1944. Službo je nastopila 19. oktobra 1944.

Marija Jurjevčič⁶, učiteljica-begunka, je bila sprejeta v službo na tukajšnji šoli kot poverjena učiteljica z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 6287/1, z dne 18. oktobra 1944. Službo je nastopila 2. oktobra 1944.

Albina Zakrajšček⁷, učiteljica v Notranjih Goricah, je bila začasno dodeljena na tukajšnjo šolo z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV, št. 1379/1, z dne 17. oktobra 1944. Službo je nastopila 2. oktobra 1944.

Marija Arrigler⁸, učiteljica na Vrhniki, je

bila z odlokom šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 1226/1, z dne 17. oktobra 1944 začasno dodeljena za učiteljico na ljudski šoli v Notranjih Goricah.

Anton Pirnat⁹, učitelj v Borovnici, je bil dodeljen na tukajšnjo šolo z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 7384/1, z dne 17. novembra 1944 do konca šolskega leta 1944/45. Službo je nastopil 28. novembra 1944.

Marjeta Markič¹⁰, učiteljica v Škocjanu pri Turjaku, je bila dodeljena na tukajšnjo šolo z odločbo šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 49/1, z dne 13. januarja 1945 do konca šolskega leta 1945 – a že 21. marca 1945 je bila z odlokom šefa pokrajinske uprave v Ljubljani IV., št. 1463, zopet razvrščena in nameščena na ljudski šoli v Škocjanu pri Turjaku.

Justina Urbančič¹¹ je 5. maja 1945 izstopila iz vrst učiteljskega zbora. Pobegnila je z domobranci in Nemci neznano kam.

V juniju 1945 so odšli na službovanje v Trst **Eleonora Križman**¹², **Hinko Ravbar** in **Marija Ravbar**.

Alojz Vuk¹³, ki se je po skoraj treh letih in pol vrnil z osvoboditelji iz taborišča je bil z odlokom okrožnega odbora OF za ljubljansko okrožje imenovan z dne 13. julija 1945, št. II. 969/1, premeščen v Ljubljano, kjer je služboval pri prosvetnem oddelku okrožnega odbora OF.

V tem času je med učitelji vrhniške šole napredovala le **Marija Stroj**, in sicer v VI. skupino.

Šolo je v vojnem obdobju vodila **Marija Petkovšek**¹⁴, in sicer kot začasna šolska ravnateljica. Vodila je šolsko administracijo, zato je bila oproščena razrednega pouka do 15. maja 1945. Po odloku 13. maja 1945, št. 354, okrožnega odbora OF za Notranjsko v Ribnici je bil določen za ravnateljsko mesto **France Pavletič**¹⁵.

83. Hinko Ravbar

84. Marija Ravbar

85. Antonija Krašovec

86. Albina Zakrajšek

87. Anton Pirnat

88. Marjeta Markič

89. Marija Stroj

90. Ivana Dekleva

Učiteljski zbor so sestavljali – seznam je bil narejen po maju 1945:¹⁶

Eleonora Križman
stalna učiteljica – 1. a

Marija Ravbar
stalna učiteljica – 1. b

Marjeta Markič
dodatna učiteljica – 2. a, do 5. aprila

France Pavletič
stalni učitelj – 2. a, do 15. maja

Marija Petkovšek
stalna učiteljica – 2. a, od 16. maja

Ivana Dekleva¹⁷
stalna učiteljica – 2. b

Marija Žekš¹⁸
stalna učiteljica – 3. a

Marija Jurjevčič
3. b

Petra Petrovčič¹⁹
stalna učiteljica – 4. a

Marija Stroj²⁰
stalna učiteljica – 4. b

Antonija Krašovec²¹
4. c

Cecilija Novak²²
stalna učiteljica – I. a

Ljudmila Sirknik²³
stalna učiteljica – I. b

Anton Pirnat
II. a

Justina Urbančič
stalna učiteljica – II. b, do 5. maja

Ta oddelek so po odhodu učiteljice Urbančič združili z oddelkom a.

Albina Zakrajšek
stalna učiteljica - III.

Hinko Ravbar
stalni učitelj - IV., do 30. junija

Stana Šušteršič²⁴
odatna učiteljica - IV., od 30. junija

Gregor Novak²⁵ in Slavko Vuk - oba sta se vrnila iz internacije. Začasno sta bila zaposlena pri okrajnem odboru OF na Vrhniki.

Verouk so poučevali župnik in dekan **Ciril Milavec** ter kaplana **Franc Studen** in **Albin Avguštin**. Vendar nobeden od treh ni počakal do konca šolskega leta, ker so vsi trije pred prihodom osvobodilne vojske - partizanov - dne 5. maja 1945 - že zgodaj zjutraj zaradi nemirne vesti pobegnili. Citiramo komentar kronista: »Ni čuda. Vso dobo, zlasti pa po protikomunistični Rupnikovi prireditvi na Cankarjevem trgu, dne 5. maja 1944. Kamor so s silo in terorjem pribobnali šolsko mladino z vsem učnim osebjem, nekaj tržanov in okoličanov v družbi domobrancev in njih zapovednikov - nemških okupatorjev - se je razplamtela gonja proti vsemu narodno čutečemu prebivalstvu - simpatizerjem partizanov in njihovim podpornikom ter prenesla na kraj, kjer bi ne mogla in ne smela najti mesta, to je cerkev in prižnica ...«

Socialne razmere so bile slabe, primerne vojnemu obdobju, ki je trajalo že štiri leta. Otroci niso imeli zadostne obleke in obutve. Pomanjkanje živil je bilo vedno večje in hujše, kar je botrovalo tudi slabemu zdravstvenemu stanju otrok. Večina šolarjev ni imela niti kruha. Zjutraj so otroci jedli koruzni močnik brez mleka. Na nakaznice so ljudje prejeli vedno manj hrane. Na črni borzi je bilo sicer živeža dovolj, a je bil večini zaradi visokih cen nedosegljiv. Celo uradniki

in delavci niso imeli zanj dovolj denarja. Kot piše kronist, se je po osvoboditvi vse hitro spremenilo na bolje. Težave so nastale pri prevozu živeža zaradi slabih prometnih povezav, zadeve so se že julija izboljšale in avgusta je bilo mogoče dobiti skoraj vse vrste živil.

Zdravstveno stanje otrok v tem obdobju ni bilo dobro, saj so se že v drugi polovici oktobra pojavile ošpice med najmlajšimi, pa tudi med dvanajstletnimi. Med učenci je bilo vedno več bolnih in nekateri med njimi so imeli težave, mnogi so ostali doma več tednov. Učitelji so opozarjali starše, naj ne pošiljajo otrok prezgodaj v šolo po prebojeni bolezni. Zgodilo se je, da je učitelj bolne otroke pošiljal domov. Med malimi bolniki so bile ošpice, vnetje srednjega ušesa, pljučnica, vnetje prsne mreže; zelo pogoste so bile bolezni na očeh. Učenka prvega razreda osnovne šole Nuška Sluga je za pljučnico umrla 8. decembra 1944. Otroci so ji poklonili venec, deklice pa so ji zapele »Gozdič je že zelen«.

Poleg omenjenih bolezni sta se boleznim pridružila še mumps in davica. V oktobru so imeli še dva primera škrlatinke. Med mlajšimi je v začetku leta 1945 razsajala influenza.

Franc Kovač, učenec IV. razreda, se je aprila med odmorom igral s kapselnom. Eksplozija mu je poškodovala desno dlan in levo oko. V bolnici so mu odrezali roko nad zapestjem, očesa mu žal niso mogli rešiti. Ostal je slep na levo oko.

O **šolskih svetih** v prejšnjih člankih o vrhniški šoli nismo podrobneje spregovorili. Morda bi koristilo napisati nekaj besed o šolskih svetih, ki so bili s prihodom Italijanov ukinjeni. Že v času Avstro-Ogrske monarhije so na podlagi šolskega zakona iz leta 1869 bili ustanovljeni šolski sveti

za vodstvo in nadzor nad vzgojo. S tem zakonom je država prevzela nadzor nad izobraževanjem, Cerkev pa je izgubila svojo vlogo pri vodenju in nadzorovanju šol. Na nivoju dežele je deloval deželni šolski svet, na okrajnem okrajni šolski sveti, v šolskih občinah pa so delovali krajevni šolski sveti. Krajevni šolski sveti so z državnim, deželnim in občinskim denarjem nadzorovali in vodili deloma ali popolnoma vzdrževanje ljudskih šol. Našteli bomo le nekaj nalog krajevnih šolskih svetov: določali so plačo učiteljem, priskrbeli so učne pripomočke za revne učence, izdelali so proračune, vodili evidenco šoloobveznih otrok, skrbeli za predpisan potek pouka, reševali nesporazume, dajali predloge glede učnega načrta, učbenikov in učnega jezika, poskrbeti za vzdrževanje učiteljskih stanovanj, učilnic, ogrevanje in osvetlitev. Podobno je urejal zadevo tudi šolski zakon v Jugoslaviji (SHS in kraljevini). Šolski inšpektorji ali nadzorniki pa so imeli nadzor nad didaktično pedagoškim delom šole. Ob svojih obiskih šol so natančno poročali in ocenjevali učitelje, učence in vzdrževanje šol.

Za **okrajnega šolskega nadzornika** pri okrajnem glavarstvu Ljubljana okolica so imenovali Antona Senico (19. decembra 1941). Po osvoboditvi je nova oblast za začasnega nadzornika imenovala Frana Pavletiča (9. maja 1945), začasnega ravnatelja vrhniške šole. Delo nadzornika je opravljal do prihoda Darinke Dežele²⁶, ki je bila imenovana za šolsko nadzornico novoustanovljenega šolskega okraja. Zaradi preobremenjenosti je zaprosila za razrešitev, delo nadzornika je predala Stanetu Volku.²⁷ V kroniki natančnejših datumov o imenovanju nadzornikov ni, v kasnejših povojnih letih so navedeni le datumi inšpekcij na šoli. Navedli bomo nekaj imen: Staneta Volka je nasledil Lado Rape, nato so sledili Janez Perenič, Drago Vončina, Danica Hudales, Biserka Rugovac, Slavko Mihelčič ...

Šolsko leto 1945/46

Šolsko leto se je pričelo 1. oktobra. Pouk se je pričel s 15. oktobrom. Učiteljski zbor pa se je sestel že 12. oktobra k prvi in otvoritveni konferenci. Pripravili so urnik, razdelili ure, spregovorili o političnem in gospodarskem položaju in pripravili vse za nemoten začetek pouka; razdelili so si delo po razredih, v šolskih organizacijah in izven šolskih ustanovah. Šolsko leto pa so zaključili 30. junija 1946.

VPIS:

v osnovno šolo:

128 dečkov, 132 deklic, skupaj 260;

v višjo ljudsko šolo:

103 dečkov, 98 deklic, skupaj 201;

SKUPAJ: 231 dečkov, 230 deklic, skupaj 461.

Število razredov je ostalo enako, 8 temeljnih razredov in 7 vzporednic. Skupaj torej 15 oddelkov. Na novo so odprli dva oddelka otroškega vrtca in od 10. januarja do 17. maja 1946 oddelek za Bosančke.

V začetku decembra 1945 so na Vrhniki sprejeli **30 bosanskih sirot**. Med njimi je bilo 9 popolnih sirot, 19 jih je imelo le po enega od staršev in le dva sta imela očeta in mamo. Zanje so našli zavetišče »Stari šoli«, kjer so dobili prehrano in vso oskrbo. Nekateri med njimi so v mesecu decembru začeli hoditi k pouku skupaj z domačimi otroki. Januarja pa so zanje odprli poseben oddelek, ki ga je obiskovalo 29 otrok, eden pa je hodil v tamkajšnji vrtec. Zanje je bilo težko določiti, koliko in kakšno snov naj učiteljica predele, saj niso vedeli, koliko časa bodo ostali v Sloveniji. Razred so razdelili na tri oddelke. Učili so se slovnico in cirilico. Spoznavali pa so Vrhniko, nato širšo okolico in Slovenijo. Učila jih je Petra Petrovčič, ki je dosegla lepe uspehe. V njihovem oddelku se je šolsko leto zaključilo 17. maja, ker so se vrnili domov.

Prosti dnevi in praznovanje praznikov

Med letom so imeli prosto v času božičnih praznikov od 23. decembra 1945 do 9. januarja 1946 in ob veliki noči od 17. do 23. aprila 1946.

Učni načrt je ostal enak, izločili so verouk, ki je postal neobvezen učni predmet. Duhovniki ga niso več poučevali v šoli, ampak v okviru cerkve. V tem letu še ni bilo daljših šolskih izletov – razen krajših poučnih, ki so bili v povezavi s poukom.

Poleg praznovanj so imeli v tem šolskem letu 27. oktobra 1945 slovesnost ob prenosu zemeljskih ostankov, padlih med vojno. Prenesli so štiriindvajset posmrtnih ostankov domačinov. To so bili: Stane Dobovičnik, Konrad Šimnica, Boris Mohar, Pavel Zalaznik, Anton Istenič, France in Marije Petavs. Položili so jih na okrašen mrtvaški oder v Mladinskem domu. Vrhničani so se poklonili umrlim; naslednji dan je bil na domačem pokopališču svečan pogreb. Sredi marca 1946 je sledil drugi prenos padlih nedomačinov. Od njih so se poslovili v prostorih Stare šole in od tam je šel žalni sprevod na farno pokopališče. Enega so odpeljali v domači kraj – na Vipavsko.

V tem šolskem letu so nastale znatne **spremembe v učiteljskem zboru**. Po odloku ministrstva za prosveto v Ljubljani so bili(e) v jeseni 1945 na novo nameščeni(e) od avgusta do decembra 1945, in sicer:

Stane Volk, Vera Volk²⁸, Frančiška Košmerl, Marija Grabeljšek, Franc Strehovec, Daniela Štular, Julijana Spitzer, Francka Gortnar, Daniela Vavpotič, Nada Della Savia, Petra Petrovčič, Elizabeta Gajzer, Slavko Vuk, Marija Stroj.

Med zgoraj na novo imenovanimi učitelji so bili nekateri premeščeni že leta 1945, nekateri pa 1946:

Marija Stroj v Ligojno (27. 8. 1945 – preklic), Petra Obersnu Petrovčič v Ligojno (27. 10. 1945), Marija Jurjevčič v Ligojno

(5. 10. 1945), Jože Jordan²⁹ – Primorje (20. 10. 1945), Antonija Krašovec, Ivana Dekleva – Primorje (5. 10. 1945), Slavko Vuk – Primorje (30. 1. 1946), Stane Volk (30. 4. 1946), Grega Novak in Marija Žeks, Danijela Vavpotič je bila premeščena v cono B – Primorje (17. 12. 1946), Franc Strehovec je bil 23. 11. 1945 odpuščen.

V tem šolskem letu je šolo vodil Franc Pavletič, ki je bil oproščen razrednega pouka zaradi obsežnega dela pri vodstvu šole. Daniela Štular³⁰ in Franja Košmerl sta učili v prvem razredu, Julijana Spitzer in Cecilija Novak v drugem, Marija Petkovšek in Ljudmila Sirnik v tretjem, Stana Šušteršič³¹ in Marija Grabeljšek v četrtem, Francka Gantar, Marija Žekš, Albina Zakrajšek v petem, Stane in Vera Volk v šestem, Anton Pirnat v sedmem in Gregor Novak v osmem razredu. V prvem oddelku otroškega vrtca je bila Danijela Vavpotič, v drugem pa Nada Della Savia. Za Bosančke je skrbela Petra Petrovčič, za ženska ročna dela Eleonora Berginc³²; oddelek gospodinjske šole sta vodili Vida Fister³³ in Sonja Caserman. Ko se je gospodinjska šola pod vodstvom Vide Fister osamosvojila, nista bili gospodinjski učiteljici več članici učiteljskega zbora osnovne šole Vrhnika. Danijelo Vavpotič je nadomestila Elizabeta Gajzer. Danijela Vavpotič je bila premeščena iz otroškega vrtca v šolo.

Zaradi ukinitve oddelka za Bosančke, odhoda Staneta Volka in Gregorja Novaka ter bolezni Julije Spitzer so ukiniteli 5. c razred in ga združili z a in b razredom. Tako je učila v 5. a Albina Zakrajšek, Danijela Vavpotič v 6. a, Francka Gantar 8. a-b in Petra Obersnu Petrovčič 2. a.

V novi državi so bila napredovanja učiteljev določena v službenem redu. Avtomatično so napredovali na štiri leta 1-4, 5-9, 10-14 itd.

Verouk je postal neobvezen predmet. Poučeval ga je Alojzij Dobrovoljc, župni upravitelj,

in sicer z dovoljenjem Ministrstva za prosveto, 22. marca 1946, št. II. – 350/1. Prvega februarja je prenehal s poučevanjem, ker so ga odpeljali organi varnostne službe. Pozneje je poučeval verouk kaplan Martin Tavčar, in sicer z dovoljenjem Ministrstva za prosveto 18. aprila 1946, št. 680/2, v vseh razredih osnovne šole po dve uri, v višjih razredih pa eno uro tedensko.

Po razrešitvi Staneta Volka je bil imenovan za okrajnega šolskega nadzornika Lado Rape, po aprilu 1946 mu je sledil Janez Perenič.

Z osvoboditvijo se je **socialno stanje** izboljšalo. Tudi hrana je postala dostopnejša, kar se je poznalo tudi na **zdravstvenem stanju** otrok v šolskem letu 1945/46, saj v kroniki ni najti podatkov o boleznih, pojavile so se le garje. Okrajna zdravnikinja Žekš in Klepec sta tedensko pregledovala šolske otroke in potrebnim nudila brezplačno pomoč. Cepljenje šolskih otrok je bilo to šolsko leto 1. junija, pregled pa 8. julija. Zdravstveni pregled otrok za vpis v prvi razred je bil 15. maja 1946 skupaj s cepljenjem.

Šolsko leto 1946/47

Šolsko leto se je za višje razrede začelo 16. septembra 1946, za nižje, tj. 1. in 2. razred, pa popoldne isti dan.

VPIS:

v nižje razrede:

129 dečkov, 132 deklic, skupaj 261;

v višje razrede:

106 dečkov, 108 deklic, skupaj 214;

SKUPAJ: 235 dečkov, 240 deklic, skupaj 475.

Učenci so bili razdeljeni v 8 razredov s šestimi vzporednicami. Na šoli je bilo 14 od delkov.

Konec šolskega leta so proslavili s proslavo v Cankarjevem domu. Na programu je bilo petje, recitacije, deklamacije in govori.

Na zaključni proslavi je bilo obdarovanih 14 najboljših učencev in dva najbolj revna otroka iz vrtca. Nagrada je bila knjiga s posvetilom OLO Ljubljana okolica.

Spremembe v učiteljskem zboru

V šolskem letu 1946/47 se je upokojil dolgoletni učitelj in ravnatelj vrhniške osnovne šole France Pavletič. Ob upokojitvi vestnega, dobrega vzgojitelja ter ljubitelja šolske mladine je mladina v znak hvaležnosti pripravila proslavo. Enako je storil tudi učiteljski zbor. Pavletič ni bil le upravitelj in pedagoški vodnik, ampak je vedno kazal veliko tovarištva, saj je tudi v času najhujšega terorja spodbujal k boljšemu in lepšemu življenju. Kot je zapisal kronist, je »kot borec za pravice slovenskega ljudstva bil v času okupacije večkrat zaprt in preganjan. Oba njegova sinova sta odšla v partizane, eden je daroval svoje življenje za boljšo bodočnost. Kot rodoljub in poštenjak je bil že v stari Jugoslaviji zapostavljen, ker se ni strinjal z nazori takratnih političnih strank. Šola je z njegovo upokojitvijo izgubila vzornega upravitelja in šolnika.« V ta namen je mladina uprizorila igro »Pionirji iz Tihega dola«, ki je bila trikrat dobro obiskana.

Darka Verbole, učiteljica pripravnica. Sprva je učila na Vrhniki, kasneje je bila premeščena v Preserje, za tem še v Polhov Gradec.

Karolina Škufca je bila otroška vrtnarica. Leta 1947 je bila premeščena v DID (Dom igre in dela) v Spodnjo Šiško.

Elizabeta Gajzer, otroška vrtnarica, je bila 1946 premeščena v otroški vrtec Litija.

Milena Šubert, učiteljica, je bila premeščena iz Koroške Bele na Vrhniko, a je bila še isto šolsko leto (1947) premeščena v gluho-nemnico v Ljubljani.

Danijela Vavpotič, učiteljica pripravnica, je bila premeščena na Primorsko, v cono B (17. 12. 1946).

Ivana Dekleva, učiteljica, je bila 1947 premeščena v Ljubljano na Osnovno šolo Bežigrad.

Jože Jordan, učitelj, je bil iz matične šole na Vrhniki premeščen v Ljubno.

Milena Jan, učiteljica, je bila dodeljena na Osnovno šolo Log.

Stane Volk je bil 7. marca 1947 premeščen iz Ilirske Bistrice na Vrhniko, in sicer kot ravnatelj šole.

Slavko Vuk je bil 6. avgusta 1947 premeščen iz Čepovana na Vrhniko.

Franc Pavletič, ravnatelj vrhniške šole, je bil na lastno prošnjo upokojen 31. oktobra 1946.

Začasno je vodila šolo do 20. marca 1947 **Vera Volk**, nato **Stane Volk**.

Med dopusti učiteljstva naj omenimo le porodniški dopust Marije Grabeljšek, in sicer od 1. septembra do 23. novembra 1946. V tem letu so bile na bolniškem dopustu: Petra Petrovčič, Albina Zakrajšček, Karolina Škufca, Eleonora Berginc, Ljudmila Sirnik, Nada Della Savia.

Učiteljski zbor: Šolo je vodil do 31. oktobra 1946 ravnatelj Pavletič, nato učiteljica Vera Volk do 29. marca 1947, potem je prevzel ravnateljsko mesto Stane Volk.

Daniela (Danica) Štular, Frančiška (Fanči) Košmerl – prvi razred

Marija Grabeljšek, Cilka Novak – drugi razred

Vera Volk, Francka Gortnar – tretji razred

Marija Petkovšek, Ljudmila Sirnik – četrti razred

Stana Šušteršič, Petra Petrovčič – peti razred

Albina Zakrajšček, Ana Varšek – šesti razred

Ivana Dekleva – sedmi razred

Anton Pirnat – osmi razred

Eleonora Berginc – ženska ročna dela

Nada Della Savia, Karolina Škufca – otroški vrtec

V šolskem letu 1946/47 so izdelali podrobni učni načrt, ki je bil v korelaciji z okvirnim načrtom Ministrstva za prosveto. Telovadbo in ročna dela so poučevali po predpisanem učnem načrtu. Za ročna dela je imela učiteljica Berginčeva več krožkov, kjer je dekleta seznanila s pletenjem in šivanjem.

Med dijaki v šolskem letu 1946/47 ni bilo hujših **bolezni**. Tudi v tem letu so prevladovali garje, okuženih je bilo 40 otrok. Zdravnik Žekš je med letom skrbno vodil evidenco o otrocih in njihovih boleznih. Zdravstveni pregled za vpis v prvi razred je potekal 25. junija 1947. Na osnovi zdravniškega pregleda in podpore, ki jo je nudila AFŽ organizacija na Vrhniki, je prejemale mleko na šoli 75 otrok dnevno v glavnem odmoru.

Po mnenju kronista je bilo **socialno stanje** prebivalstva zadovoljivo. Standard ljudi se je počasi boljšal, vsega se še ni dobilo, predvsem se je občutilo pomanjkanje industrijskega blaga. *»Ljudje so se z omenjenim stanjem sprijaznili, svoje razumevanje so kazali s tem, da so se redno udeleževali zborov volivcev, prihajali na proslave ... Tudi pri oddaji poljskih pridelkov je kmečko prebivalstvo uvidelo potrebo po oddaji. Delavstvo se je organiziralo v sindikatih. Pri volitvah v krajevne OF odbore so se vsi odzvali in pokazali svojo zavest in pripadnost.«*

Ob nedeljah so večkrat organizirali udarniško delo, in sicer na progi v Borovnici in dvakrat na cesti skozi Vrhniko. Delovale so tudi druge organizacije. Najbolj aktivne so bile ženske v AFŽ, ki so se izkazale pri organizaciji proslav, z raznimi nabiralnimi

akcijami, bodisi v denarju ali hrani. Tudi politično stanje je bilo zadovoljivo, seveda so bili med prebivalstvom nezadovoljni posamezniki »nergači« – kot jih je označil kronist –, ki zaradi osebnih koristi niso bili zadovoljni.

V šolski kroniki beremo, da je država stopila v petletno plansko gospodarstvo. »Prebivalstvo je tudi na dejstvih videlo kako pomemben je plan za delovnega človeka.« Na Vrhnikih so v tem obdobju gradili tovarno usnja, izvajala so se že zaključna dela. Že v prvi polovici leta so začeli zaposlovati večje število ljudi. Zaposlovali so domačine in ljudi iz okolice in od drugod.³⁴ Povpraševanje po delovni sili je bilo iz dneva v dan večje. Število prebivalstva se je večalo, vračali so se izseljenci iz Francije in iz Westfalije, ki jim stara Jugoslavija ni mogla dati kruha. V tem povojnem obdobju je primanjkovalo stanovanj, zato je vodstvo tovarne za svoje delavce začelo graditi stanovanjski blok na Lošci. Blok je obsegal dvanajst stanovanjskih enot. V prvem letu naj bi bili zgrajeni dve stavbi, a se je pri gradnji blokov zataknilo. Izkazalo se je, da je bilo na voljo premalo delovne sile, da bi lahko bila stanovanja pravočasno zgrajena. Poleg tovarne in blokov so na Vrhnikih začeli v mesecu juniju s širjenjem glavne ceste. V ta namen so podrli vse kostanje in lipe.

Socialni status staršev

Na šoli so bili trije učenci, ki niso imeli staršev, in 43 učencev, ki so imeli le enega.

Delavci	168
Poljedelski delavci	36
Mali kmet	86
Srednji kmet	26
Mali obrtnik	73
Nameščenci (zasebni, državni)	34
Upokojenci	10
Svobodni poklici	20

Nacionalnost učencev, 1946/47

Hrvat	1
Bosanec	1
Srb	(4 dečki in ena deklica) 5

ŠOLSKO LETO 1947/48

Pouk se je začel 15. septembra ob 8. uri zjutraj, popoldanski pouk pa ob 13. uri.

Z odločbo ministrstva za prosveto LRS (Vestnik št. 12, z dne 13. septembra 1947/II., št. 15245/1, 11. avgusta 1947) sta bila 5. in 6. razred pretvorjena v sedemletko, sedmi razred pa je ostal kot višji razred osnovne šole.

Pouk v višjih razredih: učenci so imeli predmetni pouk, predelovali so snov prvega in drugega razreda gimnazije. V nižjih razredih so imeli razredni pouk, v sedmem razredu so obravnavali snov za višje osnovne šole.

VPIS:

v osnovno šolo:

153 dečkov, 135 deklic, skupaj 288;

v sedemletko:

44 dečkov, 60 deklic, skupaj 104;

v sedmi razred višje osnovne šole:

21 dečkov, 19 deklic, skupaj 40;

SKUPAJ: 218 dečkov, 214 deklic, skupaj 432.

Učenci so bili razdeljeni v 7 razredov s petimi vzporednicami, skupaj 12 oddelkov.

Med šolskim letom so imeli učenci počitnice v polletju in daljše počitnice v mesecu juliju in avgustu. Ob zaključku šolskega leta so imeli proslavo v Cankarjevem domu. Ob tej priložnosti so bili nagrajeni najboljši učenci.

Prvo polletje je šola končala s slavnostno pionirsko prireditvijo v Cankarjevem domu. Akademija je bila posebej za šolo in posebej za odrasle. Vrhničani so se množično ude-

ležili te prireditve. Program je bil pester in vsečen. Nastopi vrhniških učencev so bili zelo uspešni; bili so povabljeni v Domžale, nato še v Kranj in Ljubljano. Na festivalu v Ljubljani so dobili posebno pohvalo.

V tem šolskem letu se je **učni načrt** nekoliko spremenil. Razredniki so morali pripraviti podrobni učni načrt vsak za svoj razred, in sicer na podlagi zveznega učnega načrta, ki ga je pripravilo ministrstvo za prosveto LRS. Telovadbo so poučevali po predpisanem učnem načrtu. V višjih razredih sta poučevala dečke učitelj Anton Pirnat, dekleta pa učiteljica Stana Šušteršič.

Spremembe v **učiteljskem zboru**: Zaradi bolezni je bila v tem šolskem letu upokojena Albina Zakrajšek. Vrsto let je vestno opravljala svoj učiteljski poklic, udeleževala se je pri dramskem krožku. Upokojena je bila tudi Ljudmila Sirnik, ki je aktivno delovala v šoli in izven nje. Službovala je 36 let, in to večinoma na vrhniški šoli. Premeščeni sta bili Ana Varšek in Eleonora Berginc. Obe sta bili premeščeni 27. decembra 1947, prva na šolo Ig, druga pa na šolo v Podlipo. Obe sta opravljali delo zelo vestno. Eleonora Berginc je delovala aktivno pri socialno-zdravstvenem skrbstvu.

Med šolskimi počitnicami sta bili premeščeni z vrhniške šole še Francka Kranjc, ki je želela na metliško gimnazijo. Stana Šušteršič pa je odšla v Šempeter pri Gorici na tamkajšnjo gimnazijo.

Na vrhniško šolo sta prišli Ana Szabo³⁵ in Joža Razinger.

Dopusti: Ljudmila Sirnik, Albina Zakrajšek, Franja Košmerl so bile na bolniškem dopustu. Francka Gortnar pa je bila odsotna zaradi študijskega dopusta, nato zaradi poroda in porodniškega dopusta.

Učiteljski zbor

Daniela (Dana) Štular, Franja Košmerl – prvi razred

Cilka Novak – drugi razred

Marija Grabeljšek³⁶ – tretji razred

Marija Petkovšek – četrti razred

Stana Šušteršič, Petra Petrovič – peti razred

Stanko Vuk – šesti razred

Anton Pirnat – sedmi razred

Slovenski jezik je v višjih razredih poučevala Francka Kranjc.

Žensko ročno delo so prevzele razredničarke v svojih razredih, ker je bila učiteljica Berginčeva premeščena na šolo v Podlipo. V višjih razredih pa je po učnem načrtu ročno delo odpadlo.

Število razredov se je od prvotnih 12 oddelkov zmanjšalo na 10, združila sta se oba druga in oba tretja razreda. Do združevanja je prišlo zaradi pomanjkanja pedagoškega kadra.

Zdravstveno stanje otrok je bilo zadovoljivo. Pojavljale so se še vedno garje, ki jih je zdravnik Zekš brezplačno zdravil. Vpis in pregled otrok je bil kot druga leta (15. junija 1948).

Socialne razmere

Revnim učencem so skušali pomagati na razne načine, predvsem z obleko in obutvijo ter hrano. V tem šolskem letu so razdelili približno 80 parov čevljev po znižani ceni. S pomočjo mednarodnega fonda je RK razdelil 120 otrokom pomoč v obliki mleka v prahu in nekaj maščobe.

Na Vrhniki je še vedno primanjkovalo delovne sile tako v tovarni usnja kot v drugih podjetjih.

Socialni status staršev

Delavci	188
Kmetje do 10 ha zemlje	65
Kmetje nad 10 ha zemlje	33
Obrtniki, trgovci	39
Državni in privatni uradniki	81
Upokojenci	19
Svobodni poklici	14

Statistični podatki

Slovinci
dečki 222, deklice 198, skupaj 424.

Hrvati
/, dekllica 1, skupaj 1.

Srbi
dečki 3, /, skupaj 3.

Bosanci
deček 1, /, skupaj 1.

Razno

V tem šolskem letu je bila tlakovana cesta od Ljubljane do Vrhnike, za naslednje leto pa je bilo predvideno nadaljevanje tlakovanja ceste od Vrhnike do Logatca.

Vse leto je še vedno primanjkovalo stanovanj in delovne sile. Tovarna usnja je dogradila dve stanovanjski hiši na Lošci. Tovarniške družine so se vselile le v eno stavbo, saj je pri drugi primanjkovalo materiala za opremo.

Socialne razmere so vplivale tudi na politično razgibanost prebivalstva. Množično so sodelovali pri vseh domoljubnih manifestacijah – sestankih, zborih volivcev ...

11. marca 1948 je bil opravljen vpis v državljansko knjigo in 17. marca izveden popis prebivalstva. Bile so tudi volitve v okrajni ljudski odbor. Volitev se je udeležilo 97 % prebivalstva.

Julija je bil opravljen vpis ljudskega posojila. Na Vrhniki so vpisali preko milijon din posojila in učitelji so zbrali 26.000 din. Pri vsem delu je sodelovalo in pomagalo učiteljsstvo vrhniške šole.

ŠOLSKO LETO 1948/49

Pouk se je začel za nižje razrede 3. septembra, za sedemletko pa 6. septembra. V razredih sedemletke je veljal predmetni pouk, v nižjih razredih pa razredni pouk.

VPIS:

v osnovno šolo:

172 dečkov, 145 deklic, skupaj 317;

v sedemletko:

74 dečkov, 90 deklic, skupaj 164;

SKUPAJ: 246 dečkov, 235 deklic, skupaj 481.

Šolske počitnice so bile med 15. in 30. januarjem 1949. V tem času so organizirali izlete v bližnjo okolico in se ukvarjali s športom. Od 27. aprila do 2. maja so imeli učenci prosto, in sicer na čast osmi obletnici ustanovitve OF in praznovanja 1. maja. Šolsko leto so zaključili s 16. junijem. Na sedemletki so imeli učenci 20. junija tečajni izpit, ki je trajal do 25. junija.

Zaključne izpite na osnovni šoli so imeli na vrhniški šoli skupaj s šolo iz Ligojne. V komisiji so bili učitelji vrhniške šole, iz Podlipe in Ligojne. Uspeh je bil zadovoljiv.

Na sedemletki je bilo pripuščeno k izpitu 19 dijakov in dijakinj. Ostali so imeli popravne izpite, ki so jih opravili v jeseni. Učni uspeh je bil v nižjih razredih 84,4 %, na sedemletki pa 42,3 %. Na šoli je bilo povprečno 70,1 % pozitivnih uspehov.

Učenci višjih razredov so obiskali Zagreb in si ogledali njegove znamenitosti. Pionirji so obiskali Postojnsko jamo. Učenci tretjega in četrtega razreda so šli v Opatijo. Igralska družina (krožek) je obiskala Sežano in tam tudi nastopila.

Spremembe učiteljskega zbora

Za strokovnega učitelja petja je bil sprejet učitelj Stanko Habe³⁷.

Slavko Vuk je bil dodeljen šoli na Rakitni

(10. 12. 1948).

Stane Volk je bil dodeljen šoli v Trbovljah (22. 2. 1949).

Gregor Novak se je vrnil na vrhniško šolo, imenovan za ravnatelja (15. 9. 1949).

Emilija Pujić je bila premeščena iz Stranj pri Kamniku na vrhniško šolo (2. 3. 1949).

Daniela Štular je bila imenovana za začasnno ravnateljico vrhniške šole. Kasneje je bila premeščena na Zaplano (25. 3. 1949). Na vrhniško šolo se vrne še isto leto meseca septembra.

Stane Mulej je bil imenovan za ravnatelja nižje gimnazije na Vrhniki (2. 7. 1949).

Ana Szabo je bila premeščena v Iško vas (2. 7. 1949).

Anica Čelebić je bila premeščena iz Škofje Loke na vrhniško šolo, kjer začne poučevati 15. decembra 1949.

V tem letu pedagoški kader ni imel daljših **dopustov**. Na trimesečnem porodniškem dopustu je bila učiteljica Košmerl.

Učiteljski zbor

Ana Szabo in Franja Košmerl – prvi razred
Joža Razinger, Cilka Novak – drugi razred
Danica Štular, Marija (Minka) Grabeljšek – tretji razred

Vera Volk – četrti a in b razred

Marija Petkovšek, predmetna učiteljica – peti razred

Petra Petrovčič, predmetna učiteljica – šesti razred

Anton Pirnat – sedmi razred

Stane Habe

Slavko Vuk

Zaradi pomanjkanja učnih moči je med letom učila Ana Szabo oba prva razreda, učiteljica Novak oba druga razreda, učiteljica

Štular oba tretja razreda in Vovkova oba četrta razreda.

Zdravstveno stanje otrok je bilo v tem šolskem letu zadovoljivo. 8. februarja je bilo na šoli organizirano cepljenje proti tuberkulozi. Cepljeni so bili vsi šolski otroci, učitelji in hišnik. V juniju pa je bil organiziran obvezen pregled vseh otrok, ki so se jeseni vpisali v prvi razred vrhniške šole.

Socialne razmere

Zaradi pomanjkanja čevljev je dobila šolska mladina 80 parov nizkih čevljev. Čevlje so plačali polovico z boni, polovico pa z denarjem.

Po 10. januarju 1949 je začela delovati tudi šolska kuhinja, kjer so dobivali otroci obroke kakava ali kave in kruha. Hrano je poslal MDF (Mednarodni dečji fond). Kuhinjo je vodila učiteljica Petrovčič. Mleko je prejemale 340 učencev, 248 pa tudi kruh.

Razno

V letu 1948/49 so Vrhnici s prostovoljnimi delom pospešili delo pri vrhniškem vodovodu. Speljan je bil vodovod s črpalko iz Primcovega studenca do vodnega hrama pri Sv. Trojici. V šolski kroniki je zapisano, da z novo napeljanim vodovodom na Vrhniki ni več primanjkovalo vode, celo višje ležeče hiše so bile preskrbljene z njo.

Drugo pomembno delo, pri katerem so Vrhnici sodelovali, je bila gradnja športnega stadiona. Prostor so izbrali ob Ljubljani v bližini šole na Lenarčičevem travniku. Z delom so začeli 1. septembra 1949, končali pa so decembra 1950. Pri delu so pomagali krajani in šolska mladina. Kopali so zemljo in jo odvažali s samokolnicami.

Med ostalimi akcijami so krajani uredili Cankarjev dom znotraj in zunaj. Dom je prevzela organizacija Zveze borcev.

Na Drči so 27. novembra 1949 odkrili spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega terorja. Pod spomenikom je grobnica, v

katero so bili prepeljani po vsej naši zemlji raztreseni padli borci – partizani.

V Močilniku so uredili prostor za zabavo, kjer je Turistično društvo postavilo pivnico z dvema plesiščema. Ob nedeljah so se tam radi zbirali Vrhničani. Obisk je bil množičen.

Takratna država je v tem letu pridobila še več ugleda v svetu. Oktobra 1949 je postala redna članica Varnostnega sveta. To je bil tudi čas hudega pritiska na našo državo s strani Rusije – to je bil čas informbiroja in z njim povezanih mednarodnih in notranjih političnih pritiskov. Kronist vrhniške osnovne šole piše, da so državljani – Vrhničani kmalu razumeli, kaj se dogaja in so sledili vsem pozivom takratne oblasti.

ŠOLSKO LETO 1949/50

Šolsko leto se je pričelo 1. septembra, reden pouk se je začel 3. septembra. Konec šolskega leta je bil 20. junija, 21. junija pa redovalna konferenca. 24. junija so otroci dobili spričevala. Zaključna slovesnost je bila v Cankarjevem domu.

Otroci so imeli med šolskim letom polletne počitnice od 15. do 31. januarja.

VPIS:

Vpisalo se je:

178 dečkov, 151 deklic, skupaj 329 otrok.

Prvič po vojni je pouk potekal v vseh razredih in paralelkah nemoteno. Zaradi pomanjkanja pedagoškega kadra, ki je botroval v prejšnjih letih, da so razrede združevali – se to v tem šolskem letu ni zgodilo – ker je bil v tem letu učiteljski zbor celoten, so manjkajočo učiteljico nadomestili s suplencami.

Ob začetku šolskega leta so pripravili podroben **učni načrt** v skladu s planskim delom na osnovni šoli. V tem letu so bili ukinjeni končni izpiti po 4. razredu za prestop v niž-

jo gimnazijo. Pri izpiti so ugotovili, da so razredniki vložili veliko truda, saj so učence pripravili tako, da so lahko sledili pouku tudi v nižji gimnaziji.

Spremembe v učiteljskem zboru

15. septembra 1950 je bil imenovan za ravnatelja šole Grega Novak. Daniela (Danica, Dana) Štular-Tatalović, prejšnja upraviteljica, je bila premeščena na Zaplano, a se je kmalu vrnila na vrhniško šolo. Iz Škofje Loke je bila premeščena na vrhniško šolo 15. decembra 1949 učiteljica Anica Čelebić.

Krajši dopust sta imela Gregor Novak in Jožica Razinger. Emilija Pujić je imela trimesečni porodniški dopust, Ana Čelebić pa enomesečni bolniški dopust.

Učiteljski zbor

Prva dva razreda – razredničarki: Franja Koshmerl, Daniela (Dana) Štular-Tatalović.

Druga razreda: Cilka Novak in Ana Čelebić. Ko je le-ta odšla na porodniški dopust, pa Emilija Pujić.

Tretja razreda: Marija (Minka) Grabeljšek, Jožica Lukačević.

Četrti razred pa Grega Novak in Vera Volk.

Stanko Habe je na šoli od drugega razreda dalje poučeval petje.

Zdravstveno stanje šolske mladine je bilo zadovoljivo brez posebnih infekcijskih bolezni. Učenci prvega in drugega razreda so bili cepljeni proti davici 25. februarja 1950. Zdravstvena ekipa ministrstva iz Ljubljane je izvedla fluorizacijo zob šolski mladini, in sicer 22. aprila, 13. maja in 3. junija. Fluorizacijo so izvedli pri 300 otrocih.

Tragičen dogodek se je zgodil 14. marca, ko je Egidija Cankarja, učenca 2. a razreda, po nesreči ustrelil brat.

Socialne razmere v šolskem letu 1949/50

Šolska mlečna kuhinja je delila malico 200

učencem. Vsak dan so prejeli mleko, kava ali kavo. Kruh je dobilo 150 otrok. Kuhinja je vodila Daniela (Danica) Štular-Talovič, vzdrževal pa jo je OLO – Ljubljana okolica, in sicer poverjenišvo za socialno skrbstvo – MDF. Pomoč v hrani se je vsem učencem vidno poznala.

Šolski otroci so bili med šolskim letom preskrbljeni z obutvijo in obleko. Obisk šolskega pouka je bil v vseh razredih reden.

Socialna sestava staršev

Delavci	113
Kmetski delavci	8
Srednje bogati kmetje	43
Siromašni kmetje	21
Obrtniki	21
Uslužbenci	54
Ostali poklici	68

Po narodnosti je bilo na šoli 325 Slovencev, dva Hrvata in dve Srbkinji.

Šolsko poslopje in vrt

Takoj po osvoboditvi, maja 1945, so šolsko poslopje s prostovoljnim delom obrtniki in ostali krajani delno popravili: razbite šipe na oknih in polomljena vrata, vodovod in sanitarije; popleskali in očistili so stavbo, da so se učenci lahko iz dislociranih prostorov vrnili v šolsko poslopje. Vsa naslednja leta, od 1945 do 1948, na šolskem poslopiju in na vrtu ni bilo niti popravil niti obnove. Pred šolskim poslopijem so leta 1948 zaradi ureditve in širitve glavne ceste požagali vse lipe. Po štirih letih so junija 1949 s finančno pomočjo ministrstva za prosveto prepleskali okna (okvirji), jih zatesnili in zasteklili. (Opomba v kroniki, da okna niso bila prepleskana – Novak).

Za vrt so skrbeli vsi člani učiteljskega zbora. Razdeljen je bil med učitelji in dijaki, vsak je obdeloval del vrta. Učenci so imeli del vrta, ki je bil namenjen preizkuševališču za žita. Vrtnarski krožek je vodil ravnatelj šole. V šolskem letu 1949/50 so dijaki v del šolske-

ga vrta posadili nekaj divjakov in preko 500 sončnic. Semen pa so pobrali bore malo, saj so jih prehiteli ptiči.

Tečaji – oddaja prostorov

Na vrhniški šoli so začeli v šolskem letu **1945/46** oddajati proste šolske prostore v najem za izobraževalne namene. Oddajali so jih do leta 1949.

Učiteljskim tečajnikom so oddali v času velikih počitnic 1946 prostore v II. nadstropju. Tečaj je vodil okrajni šolski nadzornik Janez Perenič. V telovadnici so bili od 1. maja do 15. junija 1946 gojenci ljubljanske srednje tehniške šole, ki so kot praktikanti pri gradbenem podjetju Gradis sodelovali pri gradnji tovarne usnja Kalin. V treh učilnicah v I. nadstropju so imeli predavanja oficirji, rekruti pa analfabetske tečaje. Proforski zbor iz Logatca je vodil gimnazijske tečaje.

Na šoli so organizirali marca **1947** harmonikarski tečaj. Učenci so imeli vaje, pod vodstvom učitelja Sameja iz Domžal, dvakrat na teden v pevski sobi. Bili so uspešni, saj so pod vodstvom mentorja velikokrat nastopali.³⁸ Poleg harmonikarskega tečaja so bili v najetih učilnicah še drugi tečaji:

- Oficirska gimnazija, ki je imela predavanja trikrat na teden v treh učilnicah. Oficirsko gimnazijo je vodil proforski zbor iz Logatca.
- Dve učilnici sta bili na razpolago za analfabetski tečaj vojakov rekrutov. Tečaj pa so vodili vojaki.
- Dvakrat na teden so imeli na šoli harmonikarski tečaj za pionirje, ki ga je vodil učitelj Sameja. Pionirji so velikokrat nastopali s svojim mentorjem. Vaje so imeli v pevski sobi.
- Za polkvalificirane delavce je tovarna usnja leta 1947 organizirala v večernih urah trikrat tedensko knjigovodski te-

91. Vrhniški harmonikarji 1947. Od leve, prva vrsta: Leon Mihevc, Milena Hodnik, Maruša Stržinar, Primož Rožmanc, Martina Kavčič, Alojz Drašler, Mira Okrajšek, Marinka Grom, Majda Brilej; druga vrsta: Franci Oblak, Marija iz Idrije, (por. Peič), Boža Mauri, Ančka Grom, profesor Tone Sameja, Neda Novak, Mirjam Langenvalter, Jana Žitko, Vilibald Pušnik; zadnja vrsta: Štefka Celarc, Erna Biba Gutnik - edina violina, Tončka Dobrovoljc, Ani Mencin, Anton Gutnik, Draga Žitko, Milena Rotar, Mitka Petrovčič, Demšar (iz Sinje Gorice). (Fotografijo hrani Muzejsko društvo Vrhnika. Podatki: Amalija Majer.)

čaj. V letu 1949/50 so imeli delavci tovarne usnja priprave na zaključni izpit. Gregor Novak jih je učil zgodovino in zemljepis.

- V času poletnih počitnic leta 1947 so imeli tečaj vajenci v gospodarstvu, in sicer krojaške stroke. Tečaj je bil organiziran internatsko, vpisalo se je 56 vajencev. V najemu so imeli I. nadstropje. Za spalnice so uporabljali tri učilnice, dve pa za učilnici. Kuhinjo so imeli v prizidku ob telovadnici. 7-tedenski tečaj je vodil ravnatelj Stanko Volk s šolskimi kolegi.

Množičnih tečajev, ki so bili značilni za prva povojna leta, pa po letu 1950 ni bilo več.

Vrtec, gospodinjstva, obrtna šola

V šolskem letu 1945/46 sta dobila v šolskem poslopjučasne prostore otroški vrtec in gospodinjstva šola.

Novoustanovljeni vrtec je odprl vrata 12. novembra, gospodinjstva šola pa 1. decembra. Otroški vrtec in gospodinjstva šola sta imelačasne prostore v ravnateljevem stanovanju.

V vrtec se je vpisalo 72 otrok, in sicer 34 dečkov in 38 deklic. Otroke so razdelili v dva oddelka: v dopoldanski, ki je štel 14 dečkov in 20 deklic, skupaj 34 otrok, in v popoldanski, ki je štel 20 dečkov, 18 deklic, skupaj 38 otrok.

Naslednje leto so starši vpisali v vrtec 64 otrok. V vrtcu so imeli dva oddelka, dopoldanskega in popoldanskega. Starejši otroci so bili v vrtcu dopoldne, mlajši pa popoldne. Vrtec se je avgusta 1947 preimenoval v Dom igre in dela. Nato so vrtec ukinili. Kot samostojna ustanova se je preselil v stavbo KLO na Novi cesti. Učiteljici Della Savia in Škufca nista bili več članici učiteljskega zbora osnovne šole Vrhnika. Učiteljica Škufca je bila v šolskem letu 1946/47 premeščena v DID Spodnja Šiška.

Učiteljico Danijelo Vavpotič, ki je bila iz varstvene ustanove premeščena 17. decembra 1946 v cono B – Primorje, je v dopoldanskem oddelku nadomestila Elizabeta Gajzer.

Gospodinjska šola

Gospodinjska šola je odprla vrata 1. decembra 1945 v okviru vrhniške šole. Prvo šolsko leto se je vpisalo 18 deklet. Oddelek gospodinjske šole sta vodili Vida Fister in Sonja Caserman. Gospodinjska šola se je 7. januarja 1946 pod vodstvom Vide Fister osamosvojila. Najela je prostore v prejšnji gospodinjski šoli. Po odcepitvi učiteljici Fister in Caserman nista bili več članici učiteljskega zbora osnovne šole Vrhnika.

Obrtna šola

Hkrati z gospodinjsko šolo je začela delovati tudi obrtna šola 1. decembra 1945. Šolo je do upokojitve vodil Franc Pavletič, njegovo delovno mesto je nato prevzel Anton Pirnat. Šola je imela najete prostore v vrhniški osnovni šoli. Prvo leto je bila šola dvoletna. Prvo leto po osvoboditvi je šolo obiskovalo 46 učencev. Poučevali so: Franc Pavletič, Gregor Novak, Anton Pirnat, Stane Volk. Po potrebi so učili tudi drugi učitelji bližnjih šol in upokojenci. Zaključek šolskega leta na obrtni šoli je bil 27. junija 1946. Naslednje šolsko leto se je vpisalo na obrtno šolo 66 učencev. Učenci so imeli pouk trikrat na teden popoldne v treh šolskih učilnicah.

V šolskem letu 1947/48 je obiskovalo šolo 60 učencev. Število vpisanih je nihalo, saj je v šolski kroniki omenjena tudi številka 69 – morda tudi zaradi ukinitve tretjega razreda, ker je večina učencev (vajencev) tretjega letnika že opravila pomočniški izpit. Ob zaključku šolskega leta, 15. junija 1948, so imeli skupno proslavo. Gojenci vajeniške šole so ob tej priložnosti pripravili razstavo svojih šolskih izdelkov.

V šolskem letu 1948/49 so se izmenjali kar trije učitelji, ki so vodili šolo. Po odhodu Slavka Vuka je vodstvo prevzel upokojeni učitelj Pavletič, za njim je prevzel vodstvo učitelj Anton Pirnat. Učenci tretjega letnika obrtne šole so ob zaključku šolskega leta imeli zaključni izpit in pripravili so razstavo svojih izdelkov. Po petih letih so se učitelji na obrtni šoli le odločili, saj so z ostalimi odločujočimi faktorji v letu 1949/50 natančneje opredelili, kakšno obrtno šolo potrebujejo na Vrhniku. Glede na potrebe so se odločili za obrtno šolo raznih strok.

V šolski kroniki žal niso navedeni podatki, katere predmete so poučevali in kateri poklici so bili na Vrhniku potrebni izobraževanja. Vrhniška obrtna-vajeniška šola je sodila med splošne strokovne obrtne šole, kjer so se izobraževali skupaj učenci – vajenci različnih strok.

Privatna glasbena šola

Jesen 1949 je bilo ustanovljeno KUD (Kulturno in umetniško društvo) Stane Dobovičnik. V društvo se je vpisalo več kot 100 članov. Že v decembru so priredili predstavo »Novoletna jelka«. Ob tej priložnosti so obdarili 600 otrok. Društvo je bilo zelo aktivno in je mnogokrat nastopalo. Med ostalimi prireditvami je sodelovalo tudi na tekmovanju s Kreftovimi Celjskimi grofi, kjer je bilo v okrajnem merilu ocenjeno kot najboljša.

S poukom je jeseni pričela v povezavi z društvom delovati privatna glasbena šola KUD Stane Dobovičnik. Takrat pri nas še ni bilo privatnih glasbenih šol, zato je vrhniška delovala v okviru društva KUD Stane Dobovičnik. Začetki glasbenega šolstva segajo v leta 1948/49, ko so starši vrhniških otrok izrazili željo in dali pobudo za ustanovitev oddelkov glasbene šole. Ravnatelj vrhniške osnovne šole je odstopil prostore, v katerih so začeli poučevati.³⁹ V šolski kroniki pa

92. Kontrolna knjižica Glasbene šole KUD Stane Dobovičnik Vrhnika, šol. l. 1949/50.

je zapisano, da je šolo ustanovil ravnatelj osnovne šole Gregor Novak, kot predsednik omenjenega društva. V šolo se je vpisalo 84 učencev. V šoli so poučevali klavir, harmoniko, violino, pihala in teorijo. Pedagogi na šoli so bili: Stanko Habe, Rudolf Pilih, Tone Sameja, Jože Klepec, Milan Stibilj. Vodja pa je bil Gregor Novak.

"Glasben šola« KUD Stane Dobovičnik je priredila 16. junija 1950 svojo prvo produkcijo.

Organizacije

Med vojno na šoli ni delovalo nobeno društvo, nobena šolska organizacija. Že prvi mesec po osvoboditvi je oživila mladinska organizacija. Takoj so ustanovili mladinski pevski zbor pod vodstvom Ivane Dekleva, zbor mladih pionirjev in pionirk pod vodstvom Ljudmile Sirnik ter Podmladek rdečega križa pod vodstvom Marije Žekš.

Mladinski-pionirski pevski zbor je vodila

leta 1945/46 učiteljica Daniela (Danica) Štular, zbor višjih razredov pa Albina Zakrajšček. Na šoli je deloval tudi odsek za telovadbo. Pionirje sta vodila Anton Pirnat in Stana Šušteršič. Mladinski telovadni odsek pa sta vodila Anton Pirnat in Francka Gantar. Nastopali so na šolskih akademijah, tekmovanjih in na festivalskih prireditvah. Pod vodstvom Antona Pirnata so učenci na Miklavžev dan organizirali obdarovanje šolskih otrok in varovancev otroškega vrtca ter Bosančkov. Ob tej priložnosti so uprizorili Triglavsko rožo. V juliju so dvakrat odigrali Mogočni prstan, delo Milčinskega. V Sindikalnem domu (Rokodelski dom) so vsako drugo nedeljo priredili lutkovno igro za mladino in odrasle.

Med letom so učenci zbirali star papir, železo, gume, steklo, obrabljene žarnice, zdravilna zelišča, bukov žir in drugo. Zbrano so oddali novo nastajajoči industriji.

Podmladek Rdečega križa pod vodstvom Marije Žekš je štel 193 članov, dopisoval se je z ostalimi organizacijami v ožji in širši domovini. 24. marca 1946 so priredili akademijo. Zbrali so 4.387 din. Zbrano vsoto so poslali glavnemu odboru Rdečega križa. V zameno za zbrani in oddani denar so dobili 22 kg sladkorja, 20 l ribjega olja, zdravila za šolsko lekarno in 60 kosov zvezkov, ki se je razdelilo med člane.

V šolskem letu 1946/47 so delovali na šoli:

- Pionirska organizacija;
- Dramska skupina pod vodstvom učiteljice Pirnata. Lutkovno gledališče v tem šolskem letu ni delovalo zaradi premajhnega zanimanja učencev.
- Pionirski pevski zbor je vodila učiteljica Daniela (Danica) Štular.
- Vsako leto so organizirali nabiranje žira, polžev, želoda. Pogozdovali so v okolici borovniškega mostu in ob železniški progi, kjer so v času vojne izsekali gozd.

Mladina je sodelovala tudi pri udarniškem delu pri gradnji ceste.

- Denar, ki so ga učenci zbrali z nastopi, so porabili za nakup radia in mladinske literature za šolsko knjižnico.

Naslednje šolsko leto **1947/48** so delovale vse že imenovane organizacije. Omenimo le, da je na šoli delovala pionirska organizacija, ki je imela tedenske sestanke po razredih.

V tem letu so začeli z organizacijo krožkov. Najbolj sta bila obiskana ruski in modelarski krožek. Učenci so aktivno sodelovali pri mnogih akcijah. Jeseni in spomladi so sodelovali pri pogozdovanju. Vse leto so pod vodstvom učitelja Pirnata čistili, urejali, sadili park pred šolo in skrbeli za telovadišče.

23. septembra **1948** so posadili 3.100 smrekovih sadik nad Štampetovim mostom. Med 13. in 15. februarjem 1949 so priredili akademijo s pestrim sporedom. Stroške za dvorano, kurjavo in razsvetlavo naj bi pokrili s prodajo vstopnic, vendar je prevladala odločitev, da je zasluženi denar bil namenjen za potrebe šolske mladine.

Učenci so očistili park pred šolo. V tednu ceste so pometli tudi novo tlakovano cesto od Jelovška do mlekarne. V tem šolskem letu so učenci obiskovali že devet različnih krožkov. Pri nabiralnih akcijah so zbrali 110 kg starega železa in nekaj vreč starih cunj. Podjetje Odpad jim je nakazalo za nabrano blago 1.195.50 din. Ta denar so porabili za izlet v Postojnsko jamo.

Šolska mladina je 12. aprila pogozdila področje na Kladivu s 1.500 smrekami.

Pionirski pevski zbor vrhniške šole je imel nastop na ljubljanskem radiu 5. maja 1949.

13. aprila 1949 so pionirji izvedli pomladanski kros pri Sv. Trojici. Zmagovalci so dobili knjigo, kot najboljši pionirski odred v okraju Ljubljana okolica so bili nagrajeni z dvema

žogama, dobili so 2 para boks rokavic in boks žogo ter bombe. Dobili so tudi 4 štajerske kokoši in petelina.

V šolskem letu **1949/50** je na šoli delovala pionirska organizacija pod vodstvom LMS (Ljudska mladina Slovenije). Čeprav je uradno vodil pionirje odbor LMS, so imeli za sluge za dobro delovanje organizacije le učitelji, predvsem učiteljica Jožica Razinger. V vsakem razredu so imeli lepo urejene stenčase, tudi odredni stenčas je bil odraz dela pionirjev. Med letom so se učenci vrhniške šole družili z učenci v Ligojni, Blatni Brezovici. Med letom so sodelovali pri raznih zbiralnih akcijah: zbirali so staro železo, papir, steklo, cunje. Zbran material so oddali podjetju Odpad. Očistili so park pred šolskim poslopjem in skrbeli za lepo ureditev Cankarjevega spomenika. Posejali so travo ob spomeniku Partizana. V šoli pa so sodelovali pri raznih interesnih dejavnostih – v krožkih.

Šolske slovesnosti

Spremembe na področju šolskih slovesnosti, na katerih so praznovali državne, kulturne in cerkvene praznike, so bile precejšnje. Državni prazniki »stare Jugoslavije« so bili ukinjeni, nadomestili so jih novi. V obdobju, ki ga obravnava prispevek, so se ohranili še nekateri cerkveni prazniki, kot npr. praznovanje božiča in miklavža. Po letu 1950 sta bila tudi ta dva ukinjena, ostala sta le kot družinski-osebni praznik. Spremenil se je družbeni in politični red, zato je bilo razumljivo, da so se verski prazniki vrnili v okvir cerkvene inštitucije. Kulturni prazniki niso bili ukinjeni, a so se na šolskih proslavah praznovali – spominjali so se le slovenskih kulturnikov. Med vojnoma so na šoli obravnavali in se s proslavami spominjali tudi kulturnikov z drugih področij Jugoslavije.

Vse dogodke na Vrhnikih je šolska mladina svečano proslavljala, in sicer je 20. oktobra proslavila drugo obletnico osvoboditve

Beograda in 29. obletnico oktobrske revolucije. Slavnostno je bilo tudi ob volitvah v krajevne ljudske odbore in ustavodajno skupščino FLRJ 11. novembra 1945. Slavnostnemu vzdušju prvih povojnih volitev je s svojo udeležbo ob praznovanju doprinesla tudi šolska mladina, ki je korakala po trgu z narodnimi prapori in prepevala narodne in partizanske pesmi. Mladina in odrasli so okrasili volišča, kamor so se ta dan v skupinah s prapori na čelu, prepevaje domorodne in partizanske pesmi, vsipale množice. Volitev se je udeležilo do 97 % upravičenih volivcev, od katerih je oddalo za kandidate OF 96 %. Na dan objave volitev in proglasitev naše domovine za FLRJ (Federativna ljudska Republika Jugoslavija), dne 29. novembra 1945, je bilo na Cankarjevem trgu kot v čebeljem panju. Šolska mladina je skupaj z ostalim trškim prebivalstvom vzklikala FLRJ in se udeležila povorke. Prvič v zgodovini so se udeležile volitev tudi ženske. Zanimivo je, da so ženske že v drugi polovici 19. stoletja zahtevale enakopravnost z moškimi in s tem tudi volilno pravico. V nekaterih evropskih državah so jo dobile po prvi vojni, in sicer v Veliki Britaniji, Nemčiji, Avstriji, Belgiji in na Švedskem. Ženske v državi Srbov, Hrvatov in Slovencev in v Kraljevini Jugoslaviji niso imele volilne pravice, dobile so jo po drugi svetovni vojni.

Šolska mladina se je v tem šolskem letu spomnila Ivana Cankarja s spominskim govorom, deklamacijami in recitacijami. K spomeniku so položili venec s trobojnico.

V času od 1. do 8. februarja 1946 so proslavili Prešernov teden, ki je bil posvečen spominu velikega slovenskega pesnika Franceta Prešerna. V ta namen so pripravili razstavo njegovih del in okrasili izložbeno okno trgovine družine Malavašič z njegovo sliko, ki so jo okrasili s cvetjem, zelenjem in zastavami.

Kot vsa prejšnja leta so slavili obletnico ok-

tobrske revolucije in Stalinov ter Titov rojstni dan. Ta praznovanja so v šolski kroniki le bežno omenjena.

Peto obletnico ustanovitve OF je šolska mladina praznovala z ostalim prebivalstvom 27. aprila. Okrasili so pročelje šolskega poslopja z zelenjem, venci, veliko peterokrako zvezdo in s sliko Tita in Stalina – z narodnimi in zavezniškimi zastavami. Tudi Vrhnika je bila ta dan okrašena – postala je pravi cvetlični gaj, ki so ga dopolnjevale narodne in zavezniške zastave. Na Cankarjevem trgu so domače in okoliške organizacije izvajale od 9. do 13. ure slavnostni program. Prireditelj je bila množično obiskana, saj je ta dan skozi kraj šla štafeta, ki je nesla pozdrave Titu iz Trsta, Gorice in ostalega slovenskega Primorja.

Leta 1946 so prvič praznovali državni praznik dela, 1. maj. Pred Domom sindikatov so razvili sindikalni prapor.

9. maja so Vrhničani skupaj s šolsko mladino praznovali dan zmage, tj. prvo obletnico zmage nad okupatorjem.

ŠOLSKO LETO 1946/47

Šolska mladina je kot vsako leto praznovala državne in kulturne praznike. Učenci in učitelji so za te priložnosti pripravili proslave, in sicer novembra na dan oktobrske revolucije, na dan obletnice ustanovitve SFRJ in ob obletnici ustanovitve OF ter ob prazniku dela, 1. maja. Slovesnosti pred praznikom dela so bile pred Sindikalnim domom. Na dan praznika 1. maja je mladina odšla na izlet na Tolsti vrh, kjer je bil partizanski »lagar« v času vojne.

Na obletnico Cankarjeve smrti je mladina pred spomenik pisatelja položila venec. Ob obletnici njegovega rojstva, 10. maja, so učenci okrasili spomenik s cveticami. Nanj

93. Po letu 1947 so proslave na Vrhniki ob obletnici Cankarjevega rojstva postale tradicionalne. V kulturnem programu so sodelovali gojenci Doma Ivana Cankarja in gojenke Doma Anice Černejeve (DIC 1882-1997, Ljubljana 1997, str. 52).

so se spomnili z deklamacijami in govorom. V nedeljo, 12. maja, so gojenci Doma Ivana Cankarja iz Ljubljane obiskali Vrhniko in v spomin na pisatelja priredili celodnevno proslavo.

Na Vrhniki so imeli 8. junija pevski festival, ki so se ga udeležile vse šole zahodnega dela ljubljanskega okraja. Festival je vzbudil veliko zanimanje, saj je bil program zelo pester. Prebivalcem Vrhnike je ostal v lepem spominu, saj take prireditve v kraju še ni bilo. V Cankarjevem domu je nastopilo 400 pevcev.

Tudi v letu **1947/48** so praznovali vse državne in kulturne praznike kot prejšnja leta. K vsem praznikom se je ob zaključku šolskega leta 28. junija pridružil materinski dan. Učenci vrhniške šole in sosednjih šol so se udeležili povorke, nato so si ogledali razstavo ročnih del in razstavo rejcev malih živali v Domu armade. Učenci so imeli v Domu

popoldne sejem, zato so primerno uredili dvorišče, postavili paviljone. Pri ureditvi so jim pomagali člani sindikata, ki so postavili na dvorišču vrtljak in gugalnici. Vsi šolarji so dobili pecivo in malinovec s sladkorjem. Sindikati so prireditev podprli s precejšnjim gmotnim zneskom. Ves program sta vodila učitelja Pirnat in Vuk.

Leta **1949** so učenci v tednu matere in otroka od 25. septembra do 2. oktobra obeležili z raznimi prireditvami:

- 1. oktobra so sodelovali učenci pri veliki akademiji v Cankarjevem domu.
- 2. oktobra je bil pionirski sejem. Članice AFŽ so pripravile precej igrac in slaščic za otroke.
- 28. novembra so bile v Cankarjevem domu proslave ob dnevu republike. Poleg ostalih množičnih prireditev so na

akademiji sodelovali tudi šolski otroci.

- 10. decembra je bila v Cankarjevem domu spominska svečanost v čast Ivanu Cankarju. Dopoldne je bila spominska svečanost pred njegovim spomenikom, učenci so položili venec.
- 31. decembra je KUD St. Dobovičnik za učence pripravilo novoletno jelko. Ob tej priložnosti so bili vsi učenci in predšolska mladina obdarjeni, in sicer je bilo obdarjenih več kot 600 otrok.

Ob stoletnici smrti Franceta Prešerna so imeli 8. februarja **1950** na šoli razredne proslave. Zvečer je bila v Cankarjevem domu v sodelovanju s šolsko mladino velika akademija.

Kronist vrhniške šolske kronike je v letu 1950 omenil praznovanje 8. marca, tj. dan žena, ki so ga obeležili z razrednimi proslavami. Razredne proslave so imeli tudi za 27. april in 1. maj. Proslave ob obletnici oktobrske revolucije ni bilo več, saj smo se politično in gospodarsko razšli s Sovjetsko zvezo (Rusijo).

Zaključni dan so imeli dijaki v Cankarjevem domu 24. junija. Ob tej priložnosti je prejelo 16 odličnjakov lepe knjižne nagrade, 24 odličnjakov pa pohvale. Vsi nagrajenci so bili pogoščeni. Pogostitev je organiziral KLO Vrhnika.

Ljubljanska drama je na Vrhniku 5. marca 1950 gostovala s Cankarjevo dramo Za narodov blagor. Predstavo si je ogledalo več kot 1.000 ljudi.

V Cankarjevem domu so imeli koncert 1. in 2. maja. Osrednje slovesnosti, ki je bila v Ljubljani, so se udeležili predstavniki vrhniških sindikalistov.

Gojenci Doma Ivana Cankarja iz Ljubljane so 9. maja obiskali Vrhniko in pripravili veliko proslavo. Priredili so tudi športno tekmovanje med učenci nižjih in višjih razredov osnovne šole ter dijaki internata. Popoldne so »Ljubljančani« priredili slavnostno akademijo v Cankarjevem domu. Dvorana je bila napolnjena do zadnjega kotička.

Učenci so si ob 100-letnici železnice ogledali razstavo v Ljubljani, ki je bila odprta od 11. septembra do 11. oktobra.

V tednu knjige, od 17. do 24. septembra, so učitelji navduševali mladino z raznimi predavanji za branje slovenskih knjig. Učenci pa so ob tej priložnosti prodajali spominske značke. Prodali so jih več kot 700.

Od 2. do 9. oktobra so učitelji v gasilskem tednu spregovorili o pomembnosti te organizacije.

V tednu pogozdovanja so pionirji posadili 1.500 smrekovih sadik.

V tednu varčevanja, od 1. do 7. decembra, je več učencev dobilo pri poštni hranilnici hranilno knjižico. Hranilno knjižico je dobila tudi šola. Vanjo so učenci vlagali razredne prihranke.

Mladinski časopisi

Po vojni so bile razmere glede šolskih in poljudnih knjig dokaj slabe. Knjižnica v letu 1945/46 se ni pomnožila, razen z mladinski-ma listoma Cicibanom in Pionirjem ter učiteljskim glasilom Popotnik. Poverjenica za Ciciban je bila Cecilija Novak, za Pionir pa Franja Košmerl. Zaradi pomanjkanja učbenikov sta oba mladinska lista nadomeščala čitanko pri jezikovnem pouku. Bila sta primerna tako kot učna literatura in kot domače branje. Na Ciciban je bilo naročenih 210 učencev, na Pionir pa 200.

Mladinsko knjižnico je leta **1946/47** preuredila Franja Košmerl, zastarele in raztrgane knjige je izločila, naročila nove, sodobne knjige. Knjižnica je štela 433 enot. Tudi v učiteljski knjižnici so stare enote dopolnili z novimi s področja pedagogike. V tem letu je bilo naročenih na Ciciban 169 učencev, na Pionir 209. Cecilija Novak je ostala poverjenica za Ciciban, Pionir pa je prevzela učiteljica Vera Volk.

Mladina je tudi v šolskem letu **1947/48** z zanimanjem segala po mladinskih listih. Redno so prejeli 203 izvode Pionirja in 201 izvode Cicibana. Knjižnica je naročila v tem šolskem letu še 115 izvodov Pionirskega lista. Mladinska knjižnica je štela 427 knjig.

Naslednji dve šolski leti, 1949 in 1950, so v mladinski knjižnici ostali zvesti Pionirju, Cicibanu in Pionirskemu listu.

V zadnjem letu poročanja vrhniške šolske kronike so na šoli za učiteljsko knjižnico naročili vrsto novih strokovnih revij, in sicer Popotnik, Človek in zdravje, Novi svet, Sodobna pedagogika, Priroda, Človek, Zdravje, Sadjarstvo, Vinarstvo in Obzornik.

Poučni filmi in radijske ure

Med šolskim letom **1947/48** so učencem v Cankarjevem domu prvič predvajali šest poučnih filmov. Tri filme so si ogledali v šoli.

V letu **1948/49** so učenci gledali **poučne filme** iz zgodovine, zemljepisa in biologije v šolskem poslopju. Učencem so predvajali filme s pomočjo projektorja, ki ga je ravnatelj dobil iz Logatca. Učenci so 5. februarja 1949 gledali film Na svoji zemlji.

V letu **1950** so dobili učenci vstopnice za kino predstave po znižani ceni. Ogledali so si lahko le filme, ki so bili primerni za mladino. Predstave so si učenci ogledali skupinsko.

V pionirski sobi so vsak torek poslušali radijske ure. Najbolj so jim bile všeč pravljичne igre in pravljice.

Počitniške kolonije

Že med obema vojnama so šolske otroke peljali na morje; bolne, predvsem tiste s tuberkulozo, so pošiljali na Rakitno. Nekaj let po vojni, dokler se socialne in gospodarske razmere niso uredile, so hodili otroci le na enodnevne izlete. Leta **1948** so 23 učencem vrhniške šole omogočili počitnikovanje na Bledu. Delovna brigada šolske mladine iz Kočevja je obiskala Vrhniko v avgustu 1948. Na Vrhniki in njeni okolici so učenci nabirali zdravilne rastline. Prvo zdravstveno počitniško kolonijo v Puli so organizirali v juliju **1949**. V koloniji sta bili dve izmeni. V obeh so bile samo deklice. Vse so bile zdrave, med njimi je bil le en primer škrlatinke. AFŽ je organizirala počitniško kolonijo na Bledu za 25 otrok. Počitnikovali so v hiši Zveze borcev Vrhnika. Po vrnitvi domov so nastopili in pokazali, kaj so se naučili na Bledu.

Leta **1949/50** so prišli na Vrhniko hrvaški učenci. V šolski stavbi je v dveh izmenah bivalo 180 dijakov. Vsi so bili navdušeni nad Slovenijo.

ZAKLJUČEK

V tem prispevku, ki govori tudi o šoli v vojnem času, premišljujemo o vojnem nasilju, nasilju nad otroki. Zaključek posvečamo 12-letnemu dečku, ki mu usoda ni bila naklonjena, bil je žrtev nesmiselne vojne. Na tragično zgodbo o dečku, učencu vrhniške osnovne šole, smo naleteli ob pregledovanju arhivskega gradiva. Morda je bralec že ugotovil, da je to zgodba Janeza Mraka. Po njem se je nekaj časa imenovala vrhniška osnovna šola.

Po zapisu Helene Car in Marjance Kozelj»Kaj pripoveduje Mrakova mama o svojem sinu«,

ki je izšel leta 1960 v časopisu Kurir⁴⁰, deloma povzemamo zgodbo.

"Zaradi nasilja, ki ga je okupator izvajal nad domačim prebivalstvom, so bili nekateri prisiljeni oditi v gozd. Mnogi so se pridružili partizanom. Mnogi so ostali doma in pomagali partizanom, tako je tudi družina Mrak med vojno sodelovala s partizani. Na Vrhnikih so vedeli za njihovo delovanje, zato so jih oblasti nameravale prijeti. Družina se je na opozorilo, da jim grozi zapor in morda tudi taborišče ... še pravi čas, na sveti večer umaknila proti Storževemu griču, nato na Staro Vrhniko k sorodnikom, pot jih je nato vodila še z nekaterimi drugimi prebivalci Stare Vrhnike na Planino v partizanski bunker. Od tod so odšli proti Brezjem in Dobravi, nato pa še proti Polhovemu Gradcu. Ves čas je Janez bil ob materi. V polhograjskih dolomitih so naleteli na četo, ki se je borila z Nemci. Splet okoliščin je privedel do tega, da je 12-letni Janez postal kurir. Ves čas je bil dejansko izpostavljen nevarnosti, da ga bodo ujeli, in zgodilo se je. Ko je nesel sporočilo partizanski enoti, so ga ujeli domobranci - beli. Kruto so se znesli nad njim - otrokom in ga pustili na mestu dejanja. Neka ženska je našla mrtvega, nepokopanega dečka. Pokopala ga je.«

V prejšnji številki smo že zapisali, da so vojne nesmiselne, tragične in maščevalne. Vojne v ljudeh zbudijo najnižje strasti, ki so človeka nevedne. Čas vojne je čas, ko si ljudje ne priznamo človeškega dostojanstva, v vojni smo slepi, nismo sposobni pametnega razmisleka. Ne v vojni ne v miru ne bi smeli drug drugemu odrekati dostojanstva. Vojne in zlasti povojne zgodbe nam vedno znova zastavljajo težka vprašanja. »Zakaj vojne?« Odgovorov je veliko. Nasilje prizadene nedolžne. Najbolj trpijo otroci, ki izgubijo dom, starše ali postanejo še sami žrtve nasilja. Ali je prav, da umirajo otroci? Ali je

prav, da jih enačimo z odraslimi? Še danes v miru veliko govorimo o pravicah otrok, a jim ne prizanesemo niti v miru, kljub tolikim izgovorjenim in napisanim besedam o njihovi zaščiti, nenasilju, izkoriščanju – to so le prazne besede v zraku in na belem papirju. V vojni ni besed, le grozljiva dejanja kažejo, kako smo kljub napredku še vedno nasilni.

OPOMBE

- 1 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Osnovna šola Janeza Mraka na Vrhnikih, VRH-48, Kronika osemrazredne osnovne šole na Vrhnikih, VI. knjiga.
- 2 Tršan, Lojz: Pouk verouka v Sloveniji leta 1947. V: Arhivi XVIII. (1995), str. 103–105.
- 3 ZAL, VRH 48, Zapisniki učiteljskega sveta, zvezek 2/priloga. Ureditev personalnih vprašanj na tamkajšnji šoli, 7. julija 1945, š. 2. V zapisniku je seznam učiteljev, ki so poučevali na vrhniški šoli 1941–1945.

Hinko Ravbar (1905–1985) je bil v jugoslovanski vojski do aprila 1941. Potem je učil na šoli v Dobrniču do avgusta 1942, ko so ga odpeljali v internacijo v Trbiž, nato v Gonars. Jeseni 1943 se je vrnil v Verd k staršem svoje žene, nekaj časa je bil brez službe. Na vrhniški šoli je začel učiti marca 1944. V tem letu so ga v Verdu napadli pripadniki Črne roke.

Arhiv Republike Slovenije, Ministrstvo za prosveto AS 231 (SI AS 321), personalne mape, š. 37.

Hinko Ravbar je bil rojen 19. februarja 1905 v Vrhovljah pri Senožecah. Umril je 12. januarja 1985 na Vrhnikih. Štiri razrede osnovne šole je končal v Repen Tabru, leta 1920 učiteljske v Tolminu. Bil je provizorični učitelj v Repen Tabru, Dutovljah, Podgradu, Velikem Dolu. Služboval je v Srednji Bistrici, kjer je bil leta 1933 razrešen in imenovan za učitelja in 1936 za šolskega upravitelja v Zamostju pri Dolnji Lendavi. Pot ga je prinesla tudi na šolo pri Sv. Juriju pri Grosuplju, nato je bil šolski upravitelj v Dobrniču pri Novem mestu. Leta 1932 se je oženil na Vrhnikih z učiteljico Marijo Šušteršič. V šolskem letu 1943/44 je učil na vrhniški šoli, začasno zaposlitev na vrhniški šoli so mu podaljšali še v šolsko leto 1944/45. Leta 1946 odide v Sv. Urban (Ptuj). Zadnji podatki v službenem listu so, da je odšel v cono B, in sicer v

Senadole.

Dodatne podatke je posredovala hči, gospa Jelislava Ravbar Tovornik. Po letu 1945 je Hinko Ravbar služboval v Doberdobi, med leti 1946 in 1947 je bil organizator slovenskega šolstva na Svobodnem tržaškem ozemlju, v Senadolah je poučeval 1947 in 1948, v Tomaju 1949–1952, Ilirski Bistrici 1952–1954. Na Vrhniko se je vrnil 1954, kjer je poučeval do upokojitve.

4 ZAL, VRH 48, š. 2.

Marija Ravbar je do junija 1943 učila na šoli v Dobrniču, nato je bila dodeljena šoli na Drenovem Griču, jeseni 1944 pa vrhniški šoli.

SI AS 231, š. 37.

Marija Ravbar, roj. Šušteršič, se je rodila 20. junija 1907 v Verdu pri Vrhniki. Umrla je 15. 12. 1993 v Izoli. Osnovno šolo je končala na Vrhniki. Šolanje je nadaljevala v II. in III. razredu meščanske šole pri šolskih sestrah v Šmihelu, IV. razred je obiskovala pri uršulinkah v Škofji Loki (1922–25) in II., III., IV. razred v zasebnem učiteljišču pri šolskih sestrah v Mariboru. Spričevalo o zrelostnem izpitu je dobila leta 1926. Še v istem letu je nadomeščala manjkajočega učitelja na vrhniški osnovni šoli, jeseni pa je bila imenovana za učiteljico v Črenšovcih. Leta 1933 je bila dodeljena na šolo v Zamostju. Z možem sta dobila službo leta 1936 na šoli v kraju Sv. Jurij pri Grosuplju, 1937 je bila premeščena v Dobrnič, 1943/44 je bila dodeljena na šolo na Drenovem Griču, 1944/45 je bila začasno zaposlena na vrhniški šoli. Po letu 1945 sta z možem Hinkom Ravbarjem odšla v Trzič in Sežano.

Dodatne podatke je posredovala hči, gospa Jelislava Ravbar Tovornik. Z možem Hinkom Ravbarjem je leta 1945 poučevala v Doberdobi, od leta 1946 do 1952 je bila ravnateljica osnovne šole v Sežani, v Pivki je učila od 1952 do 1954, na vrhniško šolo se je vrnila leta 1954, kjer je ostala do upokojitve.

5 SI AS 231, š. 22.

Antonija Krašovec je bila rojena 16. januarja 1909 na Vrhniki. V letih 1922–1925 je končala tri razrede meščanske šole pri uršulinkah v Ljubljani. Izobraževanje je nadaljevala na zasebnem učiteljišču pri uršulinkah (1925–1929). Strokovni izpit je opravila 1934 v Mariboru. Leta 1942 je bila sprejeta na šolo v Žazarju. Na vrhniško šolo je bila premeščena 1944, naslednje leto pa je bila ime-

novana za učiteljico v Šalovcih.

6 ZAL, VRH 48, š. 2.

Jurjevčič Marija (+1973) je učila na mestni dekliški šoli v Celju. Leta 1941 je bila izgnana v Grubiško polje na Hrvaškem, septembra se je vrnila v Ljubljano. Za učiteljico na Vrhniki je bila dodeljena maja 1942.

7 ZAL, VRH 48, š. 2. Albina Zakrajšček, roj. Malavašič, je učila do 1. septembra 1943 v Blatni Brezovici, nato na Vrhniki.

Hojan, Tatjana: Albina Malavašič Zakrajšček (1895–1964), vrhniška učiteljica. V: Vrhnikiški razgledi 11 (2010), str. 124. Albina Zakrajšček je bila rojena 1895 na Vrhniki. Osnovno šolo je končala na zasebni šoli Lichtenthurn v Ljubljani. Tam je med letoma 1910 in 1914 obiskovala učiteljišče. Zrelostni izpit je opravila 1914. Še isto leto se je zaposlila kot neplačana praktičantka na vrhniški šoli, 1915 je bila suplentka, 1919 začasna učiteljica, 1920/21 pa stalna učiteljica. Na Vrhniki je največkrat poučevala prve tri razrede. Leta 1930 se je omožila s šolskim upraviteljem v Blatni Brezovici Josipom Zakrajščkom. Albino Zakrajšček so na njeno željo leta 1932 premestili na šolo v Blatno Brezovico. Leta 1938 sta skupaj z možem odšla na šolo v Notranje Gorice. Med vojno so Albino Zakrajšček večkrat premeščali, službovala je v Blatni Brezovici, Notranjih Goricah. Na Vrhniko se je vrnila 1944, kjer je bila stalno nastavljena leta 1945. Poučevala je v višjih razredih. Zaradi bolezni je februarja 1948 zaprosila za upokojitve, aprila je bila upokojena.

V svojem dolgoletnem pedagoškem delu je bila zelo delavna. Poleg dela v šoli je objavljala članke v pedagoških revijah, aktivno sodelovala pri šolskih prireditvah. Imela je tudi predavanje Slike iz našega življenja na velikonočnem zborovanju Slomškove zveze leta 1938. Režirala je igro Romantične duše, Maksima Gorkega ‚Mati‘, opereto Ralpa Benatzkyja in dramtizirala Cankarjevi povesti Križ na gori in Martin Kačur. Pod njenim vodstvom so dijaki odigrali igro Dve Marički, Začarani krog. Vdila je tudi dramski tečaj, kjer so učenci vadili govor. Delovala je tudi v Učiteljskem društvu, v Društvu učiteljic; bila je članica knjižnega kluba društva Slovenska šolska matica.

8 Hojan, Tatjana: Marija Arrigler (1893–1967), učiteljica. V: Vrhnikiški razgledi 14 (2013), str. 111–113. Rojena je bila v Kamniku. Osnovno šolo je obiskovala v Gorici. Maturirala je 1913. Poučevala je v Gorici na šoli Družbe Cirila in

Metoda, Erzeltu, v Loškem Potoku in Ribnici. Leta 1918 je opravila strokovni izpit in nato odšla v Trst, kjer je učila na osnovni šoli Družbe Cirila in Metoda. Leta 1924 je bila odpuščena, ker ni dobila italijanskega državljanstva. Pot jo vodi v Trebnje, leta 1931 se je zaposlila na vrhniški šoli. Vodila je šolski pevski zbor, ki je nastopal na proslavah in se udeleževal proslav – nastopov tudi izven Vrhnik. Med vojno je bila aretirana, vrnila se je leta 1945. Do upokojitve leta 1947 je poučevala na Vrtači. Bila je članica društev in organizacij.»Njen odnos do dela je bil skrben, z mladino je ravnala zelo ljubeznivo.«

9 ZAL, VRH 48, š. 2.

Anton Pirnat je učil na Vrhu pri Sv. Treh kraljih do avgusta 1942, ko so ga okupatorji zaprli in iz Logatca odpeljali v internacijo. Vrnil se je maja 1943 in že v mesecu juliju je bil imenovan za učitelja v Borovnici, septembra 1944 za učitelja v Bevkah in dva meseca kasneje je že učil na Vrhniku.

SI AS 231, š.34.

Anton Pirnat se je rodil 25. aprila 1914 v Verdu. Končal je sedem razredov vrhniške osnovne šole, nadaljeval je šolanje na meščanski deški šoli v Ljubljani na Prulah in končal moško učiteljske v Ljubljani leta 1936. Učil je na Vrhu pri Sv. Treh kraljih (Logatec). Leta 1943 je bil premeščen v Borovnico, nato v Bevke; v šolskem letu 1944/45 je učil na Vrhniku, nato znova v Bevkah, in končno je bil 5. oktobra 1954 imenovan za učitelja na Vrhniku.

10 SI AS 231, š. 26.

Marjeta Markič je bila rojena 6. maja 1908 v Glincah. Končala je štiri leta zasebne šole pri uršulinkah, I. letnik učiteljskega pri šolskih sestrah v Mariboru ter II. in III. letnik na državnem učiteljskem v Ljubljani. Šolanje je končala z izpitom 20. junija 1929. Po diplomu je bila začasna učiteljica pri Sv. Štefanu, leta 1936 pa je bila premeščena na lastno željo v Škocjan. Kasneje je bila zaposlena v Kopanju, Ljubljani, v Bevkah. Leta 1945 je le nekaj časa učila na Vrhniku, saj je bila še isto leto razrešena obveznosti na vrhniški šoli. Vrnila se je v Škocjan pri Turjaku, nato pa je dobila začasno službo v Mirni Peči pri Novem mestu. Leta 1946 je odšla v Prekopo in leta 1947 v Dobravo pri Novem mestu.

11 ZAL, VRH-48, š. 4, 5, Ocenjevalni listi, napredovanja, premestitve: v arhivskem gradivu

smo našli le skope podatke o učiteljici Justini Urbančič. Rojena je bila 20. novembra 1907 v Selcah pri Postojni. Osnovno šolo je končala na Vrhniku, šolanje je nadaljevala v Ljubljani na meščanski šoli. Leta 1927 je maturirala na ljubljanskem ženskem učiteljskem. Preden je začela učiti na vrhniški šoli, je službovala v Šmarjeti, Ajdovcu in Lescah. V letu 1931 je od 17. do 23. avgusta obiskovala tečaj konzerviranja sadja, zelenjave in izdelovanja sadnih sokov. Na vrhniški šoli je začela poučevati 29. novembra 1939. Takoj po vojni je zapustila šolo in odšla v tujino.

12 ZAL, VRH 48, š. 2. Eleonora Kerkoč je bila ena izmed učiteljic, ki so med vojno učile na vrhniški šoli.

Hojan, Tatjana: Eleonora Kerkoč Križman (1897–1983), učiteljica. V: Vrhniški razgledi 14 (2013), str. 114–116.

Rojena je bila 13. novembra 1897 v Trstu. Leta 1942 se je omožila z učiteljem Nazarijem Križmanom. Meščansko šolo je končala v Trstu, učiteljske je obiskovala tri leta v Gorici, šolanje je prekinila prva svetovna vojna. Družina se je preselila v Ljubljano, kjer je po enoletnem privatnem šolanju maturirala leta 1916. Po končani šoli je poučevala dve leti v Šentjerneju na Dolenjskem. Leta 1918 naj bi bila sprejeta na Ciril-Methodovo šolo v Trstu (šola je začela delovati 1920/21). Na deški šoli je učila tudi italijanščino, zato je leta 1929 opravila izpit zanjo. Jeseni 1930 so šolo zaprli, ostala je brez zaposlitve, zato je odšla v Jugoslavijo. Od 1930 do 1932 je aktivno sodelovala v prosvetnem oddelku Banske uprave v Ljubljani, sodelovala je tudi pri izdelavi statistik oziroma pregledovanju proračunov in obračunov krajevnih šolskih odborov. Njeno delo ni bilo plačano. Na vrhniški šoli je poučevala od 20. junija 1932 do 28. julija 1945, med 21. decembrom 1934 in 3. marcem 1935 je učila v Ligojnih. Več let je bila tudi varuhinja Ubožne knjižnice. Po vojni je učila v Rojanu, kjer je nadaljevala svoje delo tudi na področju mladinskih iger, ki so jih na šoli pripravljali ob raznih proslavah. Od 1962 pa do upokojitve je učila v Repen Tabru. Delovala je v raznih društvih: v Ženskem dobrodelnem društvu Ciril-Methodove družbe, telovadnem društvu Sokol, bila je tajnica prosvetnega odbora in režiserka Mladinskega odra, v društvu Branibor (blagajničarka 1938/39), članica pevskega odseka delavskega prosvetnega in podpornega društva Tabor. V času 1922–1924 je bila v šolskem društvu v Trstu,

od leta 1929 pa članica Učiteljskega pevskega zbora v Julijski Benečiji.

- 13 Hojan, Tatjana: Slavko (Alojzij) Vuk (1897–1977) učitelj. V: *Vrhniški razgledi* 13 (2012), str. 112–115.

Rodil se je v Sovodnjah. Šolal se je na učiteljsku v Gorici. Šolanje je končal na ljubljanskem učiteljsku 1915. Do konca prve vojne je bil v vojaški službi. Na vrhniški šoli je začel poučevati kot suplent leta 1919, še isto leto je postal začasni učitelj. Strokovni izpit je opravil leta 1920. Leta 1921 je postal stalni učitelj. Dodatno se izobraževal na številnih tečajih: kmetijsko-sadjarški, komercialni tečaj za učitelje risanja. Od 1920/21 je poučeval tudi na vrhniški obrtno nadaljevalni šoli do leta 1960, ko je bila vajeniška šola ukinjena. Med okupacijo je bil aretiran in poslan v taborišče na Liparske otoke. Po kapitulaciji Italije se je pridružil Prekomorcem. 1946 je odšel v Čepovan. Po priključitvi Primorske se je vrnil na Vrhniko. Tudi izven šole je bil zelo dejaven na pedagoškem področju, ob šolskih slovesnostih je imel velikokrat priložnostna predavanja. Bil je član mnogih društev: telovadnega, čebelarkega, gasilskega, rdečega križa, Branibora ... Režiral je nešteto dramskih prireditev. Ni bil le dober režiser, ampak tudi odličen masker. Bil je priljubljen in spoštovan, ker je bil nesebičen in požrtvovalen.

- 14 Hojan, Tatjana: Marija Petkovšek (1897–1982), učiteljica in šolska upraviteljica. V: *Vrhniški razgledi* 14 (2013), str. 122–124. Rojena je bila na Vrhniki, obiskovala je šestletno vrhniško ljudsko šolo, nato dekliško nadaljevalno šolo pri šolskih sestrah de Notre Dame v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Šolanje je nadaljevala na učiteljsku pri uršulinkah v Ljubljani. Leta 1917 je opravila zaključni izpit na državnem učiteljsku v Ljubljani. Poučevala je na zasebni dekliški šoli šolskih sester v Trnovem pri Ilirski Bistrici. Leta 1919 je opravila strokovni izpit. Usposobljena je bila za učenje nemščine, slovenščine, petja, telovadbe na osnovnih šolah. Na vrhniško šolo je prišla leta 1920 in ostala do upokojitve 1949. Skupaj z Marijo Pleško je poučevala praktični pouk gospodinjstva v gospodinjski učilnici v ubožnici. Skozi vse obdobje učiteljevanja pa se je dodatno izobraževala na raznih tečajih. Bila je poverjenica Mladih junakov, prirejala predavanja o treznosti. Bila je poverjenica mladinskega lista Vrtec. Sodelovala je pri božičnicah, bila je članica Prosvetnega društva, društva Sokol, odbornica Elizabetine

konference, članica Rdečega križa, Jadranske straže, podružnice Ciril-Methodove družbe, Branibora.

- 15 Hojan, Tatjana: Franc Pavletič (1890–1975) učitelj in šolski upravitelj. V: *Vrhniški razgledi* 13 (2012), str. 108–111. Rojen je bil v Štandrežu, danes Sant. Andrea. V Podgorici je končal učiteljsko pripravnico. Med šolskima letoma 1905/06 in 1908/09 je obiskoval moško učiteljsku v Kopru. Služboval je v Podsobotinu, Biljah, Kanalskem Lomu, Braniku. 1911 je opravil strokovni izpit v Gorici. Po vojni je odšel na Koroško, da bi pomagal odpirati slovenske šole. Služboval je v Borovljah, nato v Vrhpolju pri Moravčah. Svoje znanje je izpopolnjeval na raznih tečajih: ročna dela za dečke, kmetijski in komercialni tečaj za obrtno nadaljevalne šole in tečaj za učitelje risanja. Na šoli je imel pogosto predavanja skupaj z učiteljem Vukom, in sicer o pomenu Rdečega križa, pomenu Vidovega dne, Masaryku, o Cankarju na komeemoraciji; leta 1934 je vodil žalno sejo ob smrti kralja Aleksandra. Bil je član raznih društev in organizacij. Upokojen je bil 1946. leta.

- 16 Kronist šolske kronike ni navedel datuma nastanka seznama učiteljev. Predvidevamo, da je nastal po maju 1945, saj nekaterih učiteljev, ki so bili navedeni v začetku šolskega leta, ni več na seznamu.

- 17 SI AS 231, š. 7.

Ivana Dekleva je bila rojena v Kopru 24. julija 1895. Izobraževala se je v Lichtenthurnovem zavodu v Ljubljani. Od leta 1910 do 1914 je obiskovala ljubljansko učiteljsku z nemškim in slovenskim učnim jezikom. Zrelostni izpit je opravila 26. septembra 1914 v Ljubljani, strokovni izpit pa leta 1917. Bila je usposobljena za učenje nemščine, italijanščine in slovenščine. Učila je v Lichtenthurnovem zavodu, na slovenski šoli pri Trstu, Radovici pri Metliki, Sori, v Žazarju pri Vrhniki; začasno je službovala 1920–1926 v Mostah v Ljubljani, nato je leto dni učila v Mošnjah – Radovljica. Na Vrhniki je učila 1927–1945, ko je bila dodeljena za leto dni v Ilirsko Bistrico, a se je že leta 1946 vrnila na Vrhniko. V šol. letu 1947/48 je bila premeščena v Ljubljano.

- 18 ZAL, VRH 48, š. 2.

Marija Žekš je sprva učila v Preserju, od leta 1941 pa na Vrhniki.

SI AS 231, š. 81.

Marija Žekš, roj. Torkar, je bila rojena 23. junija 1907 v Podbrdu pri Grahovem (takrat je kraj spadal pod Italijo). Končala je dva razreda meščanske šole. Štiri leta je obiskovala učiteljske v Tolminu (1922–1926), peti letnik učiteljskega je obiskovala in končala v Ljubljani z zrelostnim izpitom leta 1932. Strokovni izpit je opravila leta 1935. Omožila se je leta 1939 z zdravnikom Zoltanom Žekšem, ki je služboval na Vrhniki. Leta 1940 se jima je rodil sin. Marija Žekš je bila učiteljica pripravnica v Tišini. Naslednje učiteljsko mesto je opravljala leta 1941 v Preserju. Od tod je bila na prošnjo premeščena na Vrhniko, kjer je poučevala do leta 1946, ko se je odpovedala državni službi.

- 19 ZAL, VRH 48, š. 2. Petra Obersnu Petrovčič je med vojno učila vrhniške otroke.

Hojan, Tatjana: Petra Obersnu Petrovčič (1899–1991), učiteljica. Vrhniki razgledi 12 (2011), str. 153–155.

Rojena je bila v Gorici. Šestrazredno osnovno šolo, pripravljavnico za učiteljske in prvi letnik učiteljskega je obiskovala v Gorici. Družina je emigrirala v Slovenijo, tako je nadaljevala šolanje na ljubljanskem učiteljskem. Maturirala je leta 1918. Strokovni izpit s slovenskim in z nemščim učnim jezikom je opravila 6. maja 1922. Službovala je v Nabrežini, zaradi italijanske okupacije kraja je odšla v Slovenijo. V Ljubljani je učila na prvi mestni deški šoli, nato je bila nekaj mesecev prostovoljna vzgojiteljica v dnevnem zavetišču za revno šolsko mladino. Leta 1919 je postala nadomestna učiteljica na osnovni šoli Moste. Leta 1920 pa je že poučevala na vrhniški šoli, kjer je službovala vse do upokojitve. Nekaj časa med 27. oktobrom in 11. decembrom je učila tudi v Ligojni. 1934 se je omožila z Ignacijem Petrovčičem, ključavničarjem iz Verda. Ves čas je bila zelo delavna in požrtvovalna na vseh področjih. Sodelovala je tudi v društvih. Pod njenim vodstvom je šolska mladina odigrala nekaj dramskih prizorov, pevski zbor pa je pel na proslavah. Imela je predavanja ob raznih slavnostnih priložnostih: Dnevi treznosti, Strossmajerjev dan, Vidov dan. Organizirala je tudi karitativne dejavnosti – društvo Elizabetina konferenca. Zanimivo pa je, da je bila ena redkih med vrhniškimi učitelji članica Orla.

- 20 ZAL, VRH 48, š. 2.

Marija Stroj je med vojno učila na vrhniški šoli. Ko je vojska zasedla šolske prostore, so učitelji tudi sami iskali možnosti, da bi nadaljevali s

poukom. Milena Borštnik, roj. Rotar, se spominja, da je učiteljica Marija Stroj učenke svojega dekliškega razreda poučevala po dve uri dnevno kar v sobi, kjer je stanovala, tj. v Šušteršičevi hiši na Novi cesti. K pouku jih je prihajalo kakih deset (Milena Borštnik, izjava 2015).

Pouk se je v šolskem letu 1943/44 odvijal v prav težkih razmerah. Prišel se je 11. oktobra 1943 v šolskem poslopju, a že 16. oktobra je vojska zasedla vse učilnice. Tako otroci niso imeli pouka devet tednov. Pred božičem so dobili dve učilnici, a v njih so imeli pouk le pet dni, in znova so bili učitelji in otroci na cesti. Ker ni bilo pouka, so nekateri premožnejši starši prosili posamezne učitelje, da so njihove otroke učili doma. Na Vrhniki se je govorilo, da bodo ti otroci ob koncu šolskega leta opravili izpite in tako ne bodo izgubili šolskega leta. Prizadeti so bili predvsem otroci revnih staršev, ki jih ni poučeval nihče. Položaj je bil mučen, a končno je poveljnik nemške vojaške oblasti dal na razpolago dvorano in malo sobo v Stari šoli, Grabenčanovo hišo in nekoliko kasneje so dobili še sobo v Prosvetnem domu. 24. januarja se je pouk začel v dveh zasilnih učilnicah v Grabenčanovi hiši. V eni učilnici je bilo prostora za 32, v drugi pa za 34 učencev. V obeh sobah sta bili železni peči, ki sta zelo dobro grela. Poslopje je bilo staro, dolga leta je v njem živel bogata Grabenčanova Johanca, ki je bila posebnica in za svojo lastnino ni kaj dosti skrbela. Vrhnici niso mogli verjeti in se načuditi, ko so pri oznanilu v cerkvi izvedeli, da bo pouk potekal v taki »podrtiji«. A za čuda so bili prostori in stopnice v stavbi dokaj dobro ohranjeni. Učilnica v Stari šoli, ki je bila res velika, je bila pripravljena za redni pouk 31. januarja 1944. Poleg velike učilnice je bila na šoli še manjša, kjer so poučevali ženska ročna dela. Pouk v Prosvetnem domu se je začel 14. februarja. Učilnica v prosvetnem domu je bila od vseh najlepša. Pouk so imeli organiziran v dveh turnusih po dve uri in pol, tj. tri učne ure. Šest višjih razredov je imelo pouk tedensko štirikrat, devet nižjih pa petkrat na teden.

SI AS 231, š. 42.

Marija (Mira) Stroj je bila rojena 1. septembra 1904 v Dolenji vasi (Dolnji Logatec), končala je osnovno šolo in nadaljevala izobraževanje na zasebnem učiteljskem. Šolanje je končala 1923. Leta 1924 je začela učiti na šoli Sv. Duh pri Logatcu, naslednje leto je bila premeščena na Rakitno, potem na Planino; šoli v Cerknici je bila dodeljena leta 1926, v Borovnici je bila

premeščena leta 1931. Zadnji podatek v personalni mapi je, da je bila jeseni 1945 imenovana za učiteljico na Brezovici.

21 ZAL, VRH 48, š. 2.

Antonija Krašovec je do junija 1941 učila v Šalovcih. Ko so Prekmurje okupirali Madžari, je bila odpuščena in izgnana. Odšla je k bratu na Vrhniko. Šele 1942 je dobila začasno zaposlitev v Žažarju, a kmalu je bila znova brez zaposlitve. Za učiteljico na vrhniški šoli je bila imenovana 17. oktobra 1944.

22 ZAL, VRH 48, š. 2.

Cecilija Novak (1904–1970), žena učitelja Gregorja Novaka. V arhivskem gradivu smo našli le podatke, da je med vojno učila na vrhniški šoli.

23 Hojan, Tatjana: Ljudmila Sirnik (1891–1967), učiteljica. V: *Vrhniški razgledi* 9 (2008), str. 184–186.

Rojena je bila 11. novembra 1891 v Ljubljani. V osnovno šolo je hodila na mestno dekliško šolo pri Sv. Jakobu, šolanje je nadaljevala na Višji dekliški šoli. V sklopu te šole je obiskovala tudi pedagoški tečaj. Na ljubljanskem učiteljskišću je maturirala 8. junija 1911. Med že omenjenim šolanjem je obiskovala tudi tečaj za klavir na glasbeni matici v Ljubljani. Svojo poklicno pot je začela na osnovni šoli v Zapotoku. Leta 1913 je opravila strokovni izpit za učiteljico osnovnih šol s slovenskim in nemškim jezikom ter izpit za poučevanje ženskih ročnih del na osnovnih in meščanskih šolah. Poseben izpit je opravila za poučevanje verouka. Kljub vsem opravljenim izpitom je postala stalna učiteljica šele leta 1917. V Zapotoku je poučevala do leta 1919, ko jo je njena poklicna pot odpeljala v Novi Sad, Sombor, Čavolj, Sekiće v Bački. Leta 1923 pa je bila dodeljena za učiteljico srbohrvaščine na osnovni šoli Vrhnika. Leta 1924 je opravila še izpit za pouk srbohrvaščine na meščanskih šolah. Na Vrhniki je učila srbohrvaščino v tretjem in četrtem razredu in v vseh višjih razredih. Zaradi premajhnega števila učiteljev je poučevala tudi druge predmete. Aktivno je sodelovala pri šolskih proslavah, dobrodelnih akcijah, od leta 1927/28 je vodila dijaško knjižnico. Delovala je tudi v različnih društvih. Po letu 1945 je vodila zbor mladih pionirk in pionirjev. Upokojila se je leta 1947.

ZAL, VRH 48, š. 2.

Ljudmila Sirnik (1891–1967) je bila ena izmed

učiteljic, ki je v času vojne učila na vrhniški šoli.

SI AS 231, š. 75.

Ljudmila Sirnik je bila rojena 11. oktobra 1891 v Ljubljani. Bila je stalna učiteljica na vrhniški osnovni šoli, upokojena je bila 29. februarja 1948. Končala je osemrazredno osnovno šolo pri Sv. Jakobu v Ljubljani, nato tri letnike nižje dekliške šole in pedagoški tečaj na tej šoli; zrelostni izpit je opravila leta 1911. Strokovni izpit je naredila na ženskem učiteljskišču v Ljubljani. S pričevalom je bila usposobljena za učenje nemškega in slovenskega jezika na osnovnih šolah, leta 1924 pa je dobila še pričevalo o usposobljenosti poučevanja srbohrvaščine za meščanske in druge šole. Prvo delovno mesto je nastopila leta 1911 kot provizorična učiteljica v Zapotoku, potem pa je službovala izven Slovenije v Somboru, Čavolju, Sekiće. Šele leta 1923 se je vrnila na Vrhniko.

24 ZAL, VRH 48, š. 2.

Stana Šušteršič je učila v Žireh. V času vojne je bila preganana in je bila ves čas brez službe. Službo na vrhniški šoli je dobila šele 5. julija 1945.

25 Hojan, Tatjana: Gregor Novak (1901–1974), učitelj in šolski upravitelj. V: *Vrhniški razgledi* 14 (2013), str. 117–121. Obiskoval je osnovno šolo v D. Logatcu, meščansko v Postojni. Učiteljskišče je končal leta 1919 v Ljubljani. Služboval je v Dobu pri Domžalah, Črnomlju, Dragatušu, Metliki. Leta 1922 opravil strokovni izpit. Usposobljen je bil za poučevanje slovenščine, petja in telovadbe. Na vrhniški šoli je začel poučevati 1923. Izpopolnjeval je svoje zanje na raznih tečajih. Poleg pedagoškega poklica je bil zelo dejaven na mnogih področjih. Bil je poverjenik Podmladka Jadranske straže, član Učiteljskega društva, telovadnega društva Sokol; sodeloval je s pevskim, dramskim in glasbenim odsekom; bil je član Narodne čitalnice, Ciril-Methodove družbe, tajnik Šahovskega društva, član Rdečega križa, Olepševalnega društva, Branibora, Gasilskega društva ... Med vojno je bil interniran v taborišču Gonars; kasneje je bil v Dresdnu. 1946 je bil okrajni šolski nadzornik, 1949/50 je bil imenovan za šolskega upravitelja.

26 SI AS 231, š. 7.

Davorinka Dežela (1890–1969) je bila rojena 8. novembra 1890 v Idriji. Končala je višjo dekliško šolo v Ljubljani, pedagoški tečaj na višji

- dekliški šoli v Ljubljani. 2. julija 1910 je uspešno končala učiteljske v Ljubljani. Strokovni izpit za učenje na ljudskih in meščanskih šolah je opravila leta 1914. Obvladala je francoščino, nemščino in daktilografijo. Leta 1910 je začela učiti v Preddvoru, 1911 na ljudski šoli v Idriji, od leta 1923 je bila zaposlena v Dolnjem Logatcu. Bila je kontraktualna (pogodbena) učiteljica v Dolnjem Logatcu.
- 27 SI AS 231, š. 50.
- Stanislav Volk je bil rojen 5. maja 1905 v Sodražici. Po osnovni šoli je končal tri razrede realne gimnazije v Ljubljani in štiri leta državnega moškega učiteljskega v Ljubljani; zrelostni izpit je opravil 1927. Leta 1932 je bil na risarskem tečaju za učenje na strokovnih nadaljevalnih šolah. Leta 1931 se je izpopolnil še na področju merkantilnih predmetov, ki so bili pomembni za učenje na trgovskih in obrtno nadaljevalnih šolah. Vse obdobje se je izpopolnjeval. Bil je začasni učitelj na deški osnovni šoli v Hrastniku, nato stalni učitelj v Hrastniku. Leta 1943 je bil začasno sprejet v službo na vrhniški šoli, kjer je leta 1945 postal stalni učitelj. Po vojni je bil nekaj časa šef prosvetnega oddelka v Ilirski Bistrici, a je bil po lastni želji premeščen nazaj na Vrhniko, kjer je bil šolski upravitelj. Oženil se je leta 1935 v Trnovem v Ljubljani z učiteljico Veroniko Kalan.
- 28 ZAL, VRH 48, š. 2.
- Vera (Veronika) Volk, roj. Kalan, je učila v Hrastniku, od koder so jo Nemci maja 1941 pregnali. Odšla je na Vrhniko, kjer so jo septembra 1942 aretirali Italijani in jo odpeljali v ljubljanski zapor, nato v koncentracijski taborišči na Rab in v Gonars. Aprila 1943 se je vrnila na Vrhniko. Zbolela je. Ko je ozdravela, je prosila za službo, vendar je ni dobila. Preživljala se je z ročnim delom in pletenjem.
- SI AS 231, š. 50.
- Veronika (Vera) Kalan, por. Volk, je bila rojena 3. januarja 1909 v Ljubljani. Štiri razrede osnovne šole je končala na Vrtači v Ljubljani (1915–1919), šolanje v petem razredu pa je nadaljevala pri uršulinkah.
- V letih 1920–1924 je obiskovala meščansko šolo pri uršulinkah. 1924–1928 je obiskovala žensko učiteljske v Ljubljani. Bila je volonterka na osnovni šoli v Polju, nato začasna učiteljica v Hrastniku. Omožena je bila z učiteljem Stanislavom Volkom (1935). Za učiteljico na Vrhniki je bila imenovana 27. avgusta 1945.
- 29 ZAL, VRH 48, š. 2.
- Jože Jordan je učil v Vratih pri Muti. Od tam so ga pregnali okupatorji, zavetišče je našel v Verdu. Na Vrhniki so ga zaprli. Odpeljali so ga v internacijo v Italijo in Nemčijo.
- 30 SI AS 231, š. 45.
- Daniela (Dana, Danica) Levstek, por. Štular, je bila rojena 8. februarja 1909 v Sodražici, Kočevje. Leta 1921–1925 je obiskovala štirirazredno meščansko šolo pri uršulinkah v Ljubljani. Končala je štiriletno zasebno učiteljske pri uršulinkah v Ljubljani in opravila zaključni izpit za učiteljico osnovnih šol (1929). Zrelostni izpit je opravila leta 1933. Leta 1934 se je v Mariboru omožila z davčnim pripravnikom Janezom Štularjem. Imela sta tri otroke: Matej 1937, Andrej 1939 in Marka 1940. Prvi mož Janez Štular je umrl v koncentracijskem taborišču Dachau. Prvo zaposlitev je dobila leta 1931 na Sladkem Vrhu. Leta 1933 je bila premeščena v Gaberje, 27. avgusta 1945 pa je bila imenovana za učiteljico na Vrhniki. Po vojni se je znova omožila in prevzela priimek Štular-Tatalović.
- 31 SI AS 231, š. 45.
- Stanislava Šušteršič je bila rojena 19. novembra 1909 v Verdu. Končala je zasebno učiteljske pri šolskih sestrah v Mariboru leta 1929, praktični izpit je opravila v Ljubljani leta 1934. Leta 1932 je bila imenovana za dnevno učiteljico na vrhniški šoli, 1934 je bila sprejeta v državno službo v Pišcece; že naslednje leto je bila znova imenovana na Vrhniko za dnevno učiteljico, nato so jo premestili v Žiri (Logatec). Leta 1944 je zavrnila službo na Zaplani. Po vojni je dobila zaposlitev na vrhniški osnovni šoli, a je bila leta 1947 razrešena. Po službeni potrebi je bila premeščena v Šempeter pri Gorici na tamkajšnjo gimnazijo (1. 8. 1948).
- 32 ZAL, VRH 48, š. 2.
- Eleonora Berginc je učila v Brežicah do 23. aprila 1941, ko je bila izgnana v Samobor. Od tam se je vrnila v Ljubljano. Nekaj časa je bila zaposlena v kuhinji Učiteljskega doma, nato dva meseca v Delavskem domu. Septembra 1941 je dobila službo na Vrhniki, kjer je učila ročna dela do avgusta 1944. Ko ni bila več imenovana za šolsko učiteljico na Vrhniki, se je nekaj časa preživljala z ročnimi deli.
- SI AS 231, š. 3.
- Eleonora Berginc, roj. Rustija. Rojena je bila 22. februarja 1894 v Kalu pri Kanalu (Gorica).

- Bila je učiteljica ročnih del. Šest razredov osnovne šole je končala na zavodu društva »Šolski dom« v Gorici (1900–1908), v letih 1912–1914 je obiskovala dva letnika ženske obrtne šole s pravico javnosti v Gorici. Pred komisijo je opravila strokovni izpit. 20. junija 1914 je v Gorici dobila spričevalo za učiteljico ženskih ročnih del. Njeno prvo službeno mesto je bilo v Metliki (1919), od leta 1925 je poučevala v Brežicah. Leta 1941 je bila začasno sprejeta na vrhniško osnovno šolo; šele leta 1945 je dobila na vrhniški šoli stalno službo. Omožila se je 1922 v Ljubljani, soprog je bil Andrej Berginc, zasebnik, ki je v istem letu umrl. Ostala je sama s sinom Radivojem Francem, ki se je rodil marca 1922. Brat Vladimir Rustija je bil telovadni učitelj na realni gimnaziji v Novem mestu.
- 33 ZAL, VRH 48, š. 2.
- Vida Fister je učila na vrhniški šoli do septembra 1943, ko se je umaknila pred zasledovanjem okupatorja v Ljubljano, nato na Gorenjsko. Nekaj časa je poučevala na partizanski šoli v Ovšicah, a je morala zaradi vnovičnega zasledovanja domobrancev prekiniti poučevanje na tej šoli. Na Vrhniki se je vrnila junija 1945.
- 34 Istenič, Katja: Zgodovino Industrije usnja Vrhnika so zaznamovali tudi optanti. Intervju s strojarjem Miho Markičem. V: *Vrhniški razgledi* 15 (2014), str. 123–133.
- 35 SI AS 231, š. 42.
- Ana Kiferle, por. Szabo (Sabo), je bila rojena 15. marca 1904 v Naklem pri Kranju. Oče Ivan Kiferle je bil šolski upravitelj v pokoju, njena sestra Ljudmila Benkovič, roj. Kiferle, je bila šolska upraviteljica v Ženavljah. Leta 1928 se je Ana omožila z Velimirjem Szabom, ki je bil poslovodja v Murski Soboti. Da se je lahko omožila, je dobila dovoljenje ministrstva 31. marca 1927. Končala je osem razredov osnovne šole v Ljubljani (1911–1919). Šolanje je nadaljevala na ljubljanskem ženskem učiteljskišču 1919–1923. Usposobljena je bila za učenje slovenskega jezika in ženskih ročnih del, opravila je tudi izpit iz verouka. Prvo službo je dobila leta 1923 v Srednji Bistrici pri Dolnji Lendavi. Leta 1940 je bila premeščena v Rakovce pri Murski Soboti. V šolskem letu 1947/48 je dobila službo na vrhniški osnovni šoli.
- 36 SI AS 231, š. 12.
- Marija Grabeljšek, roj. Junger, je bila rojena 31. decembra 1911 na Vrnskem, omožila se je leta 1938 z učiteljem Karlom Grabeljškom. Končala je šest razredov narodne šole, leta 1928/29 pa četrti razred državne dekliške meščanske šole v Celju. 1933/34 je nadaljevala šolanje na učiteljskišču v Mariboru, kjer je končala pet razredov. Leto dni je bila brezposelna. Junija 1935 je bila imenovana za učiteljico pripravnico v narodni šoli v Artičah. Na Vrhniki je začela poučevati 3. oktobra 1935.
- 37 Stanko Habe (1929–2003), glasbenik in zborovodja, častni občan občine Domžale. Glej: Dr. Velimir Vulikić, Glasbenik Stane Habe. Vrhničan v Domžalah. Glasbena šola Domžale, 2000.
- 38 Poleti leta 1948 so šle Neda Novak, Milena Rotar, Mitka Petrovčič in Draga Žitko z Domžalčani za 14 dni v Slavonijo na avtocesto Bratstva in enotnosti. Vodil jih je učitelj Sameja. Prirajali so koncerte od brigade do brigade. (Izjava: Milena Borštnik, roj. Rotar, 2017.)
- 39 Glušič, Mateja; Breljih Elica. Razvoj glasbenih dejavnosti na Vrhniki. V: *Vrhniški razgledi* 10 (2009), str. 113.
- 40 Kurir, glasilo Osnovne šole J. Mraka (Pionirski odred).

ANA KOČEVAR VARŠEK (1904–1999), UČITELJICA, ŠOLSKA UPRAVITELJICA

94. Ana Kočevar Varšek (1904–1999).

Rojena je bila 16. oktobra 1904 na Vrhniki. Oče Franc je bil posestnik, mati pa Valentina, roj. Eržen. Živelii so na Vrhniki, št. 16. Imela je še brata Jožeta. Osnovno šolo je obiskovala na Vrhniki, nato pa med šolskima letoma 1917/18 in 1919/20 obiskovala trirazredno meščansko šolo pri uršulinkah v Škofji Loki. Od 1920/21 do 1923/24 je obiskovala državno žensko učiteljišče v Mariboru in maturirala 12. junija 1924. Službo na Vrhniki je nastopila 10. aprila 1925 kot začasna učiteljica. Poučevala je v 3. a razredu. Po opravljenem strokovnem izpitu 7. novembra 1927 je postala stalna učiteljica. V šolskem letu 1928/29 je postala razredni-

čarka 4. a razreda, naslednje šolsko leto pa razredničarka 1. a razreda. Februarja 1916 ji je umrl oče. Zaradi poroke je bila 30. maja 1930 »razrešena službe«.¹

6. julija 1930 se je omožila z Antonom Varškom, stavbenikom iz Kragujevca, in opustila državno službo. Sin Janez Varšek je bil rojen 27. aprila 1931 v Planini pri Rakeku. 1. maja 1934 se je ponovno zaposlila in nastopila službo v Planini kot »dnevničarka-zvaničnica«. Od moža se je ločila 20. marca 1935. 25. junija 1935 je bila nastavljena v Primskovem, kjer je bila do 15. februarja 1936, nato se je vrnila v Planino, kjer je bila do leta 1946. Med vojno, 29. junija 1942, je bila skupaj z učiteljico in dvema učiteljema aretirana, a kmalu izpuščena. 22. avgusta 1946 je bila prestavljena v Stari trg, na prošnjo pa 25. septembra 1946 na Vrhniko.²

Tu je bila do decembra 1947, nato je odšla na Ig. Na Vrhniki je poučevala 2. a in b razred s 36 učenci, pripravljala proslave na šoli in sodelovala tudi zunaj šole pri dramskih uprizoritvah. Ob prvem novembru je sodelovala pri ureditvi grobov padlih za svobodo. Za učiteljsko konferenco je pripravila predavanje O agrarnem in kmečkem vprašanju.³

USLUŽBENSKI LIST

I. Ime in priimek *Varšek Ana Kocičeva*

II. Rojen dne *šestnajstega* meseca *oktobra* ¹⁹*19* *četitega* leta*)¹⁾

v kraju *Trhnika*, sreza *Julijanske oblasti* *Julijanske*

III. Narodnost *slovenska*, vera *rim. kat.* pristojnost *Trhnika*

Položaj v državni službi, kategorija in skupina, mesto službovanja**)

razredna učiteljica 4. kategorije, 5. sku.
na osnovni šoli Trhnika

razredna učiteljica - 4. kat. 5. skup. (100%) - na Trhniku.

~ ~ ~ ~ ~ 1. kat. 4. skup. - na Trhniku,

Oslarka.

Inspektorica - zvanjšnica v Plavici p. Rak;

95. Zapis v uslužbenskem listu.

31. avgusta 1948 je prevzela upraviteljstvo osnovne šole v Ligojni. Šola je bila dvorazrednica. V stavbi iz leta 1928 je bila učilnica, pisarna, kabinet, 2 stanovanji za učiteljsko in kletni prostori. Ana je vodila tudi pionirsko organizacijo, krožke, roditeljske sestance, vse prireditve na šoli. Na njih je tudi predavala. Na šoli je organizirala šolsko kuhinjo. Oskrbovala je šolski vrt, ki je obsegal 12 arov in 67 kvadratnih metrov, imel čebelnjak, zelenjavni vrt in drevesnico.⁴

Bila je članica krajevnega šolskega odbora. Na sejah je poročala o stanju na šoli. V začetku šolskega leta 1957/58 je bila razrešena upraviteljstva in marca 1958 upokojena.⁵

Umrla je 4. maja 1999. Pokopana je na Vrhniku.⁶ Nazadnje je živela v Domu upokojencev v Kranju. Na njen pogreb so prišli njeni bivši učenci in zapel ji je pevski zbor. Njen sin, ki je živel v tujini in jo je pogosto obiskoval, je po njeni smrti v Našem časopi-

su objavil o njej prispevek. Napisal je, da je življenje posvetila vzgoji mladine in kot njena generacija prehodila pot skozi različne družbene ureditve prek dveh svetovnih vojn. Članku je dodal tudi njeno fotografijo.⁷

Opombe

- 1 Zgodovinski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju ZAL), VRH 48, Osnovna šola Janeza Mraka Vrhnika, Šolska kronika, t. e. 1.
- 2 Arhiv Slovenije, AS 231, Ministrstvo za prosveto, personalne mape, škatla 48.
- 3 ZAL VRH 48, Osnovna šola Janeza Mraka, Zapisniki učiteljskih konferenc 1946, 1947, t. e. 2.
- 4 Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka, mapa osnovne šole Ligojna.
- 5 ZAL VRH 43, Osnovna šola Ligojna, Kronika osnovne šole, t. e. 1.
- 6 Podatek Mihajla Vujoševića, 10. marca 2015.
- 7 Janez Varšek, V spomin moji mami Ani Varšek, Naš časopis 1999, junij, str. 8.

TATJANA HOJAN

PAVEL JAPELJ (1906–1980), UČITELJ, ŠOLSKI UPRAVITELJ

96. Pavel Japelj (1906-1980).

Rojen je bil 26. januarja 1906 na Viču. Oče Franc in mati Jera sta imela deset otrok. Oče je bil čuvaj na železnici. Družina je stanovala v železniški čuvajnici na Viču. Pavle je med letoma 1912/13 in 1920/21 obiskoval 8-razredno osnovno šolo na Viču v Ljubljani. Po prvi svetovni vojni je družina kupila hišo v Kurji vasi na Vrhniki. Od tam je hodil na učiteljsišče v Ljubljani¹, ki ga je obiskoval med letoma 1921/22 in 1925/26. Maturiral je 7. junija 1926. Najboljše ocene je imel v predmetih: verouk, specialna metodika in praktične vaje, zgodovina in ustavoznanstvo in kmetijstvo. Neobvezno je opravil izpit tudi iz fonetike.²

Strokovni izpit je opravil leta 1930 in 23. junija postal stalni učitelj.

6. decembra 1932 se je oženil z učiteljico Darinko Šemrl. Imela sta šest otrok: Marjano, Miho, Boštjana, Tomaža, Špelco in Janeza. Tomaž in Špelca sta kmalu umrla.

Prva njegova služba je bila na dvorazredni šoli Golo, kamor je prišel 14. oktobra 1926. Tam je ostal eno šolsko leto. Nato je odšel v Tomišelj, kjer je bil do avgusta 1927. Odslužil je še vojaščino. 12. marca 1929 je nastopil službovanje na vrhniški šoli.³

V šolskem letu 1929/30 je bil razrednik 5. a razreda, naslednje leto pa 6. a. Ko so 3. maja 1930 v šolski telovadnici praznovali Dan protituberkuloznega gibanja, je imel govor. Skupaj z učiteljema Pavletičem in Vukom je obdeloval šolski vrt.

V šolskem letu 1929/30 je bil razrednik v pripravljalnem razredu na obrtno nadaljevalni šoli, v katerem je bilo 27 učencev. Poučeval je prostoročno risanje in lepomis.⁴

Leta 1930 je sodeloval na slavnostih ob odkritju spomenika Ivanu Cankarju. 9. avgusta 1930, na predvečer odkritja spomenika, so

Velj. razj.

USLUŽBENSKI LIST

I. Ime in priimek uslužbenca Pavel Japelj - Franov

II. Rojen dne dvajset sisetega meseca januarja ¹⁹~~18~~ sisetega leta*)
v kraju na Vrhu, sreza Gubjana okraja, oblasti Gubjanske

III. Narodnost slovenska, vera rim. kat., pristojnost Vič

Položaj v državni službi, kategorija in skupina, mesto službovanja**) učitelj: II. kategorija, V. skupina
I. stopnja
Galo

Prejani učitelj - II. kat. (60%) skup. - v Tomišlju (Gubj. ok.)
Stalni učitelj brez d. m., II. Kat. 5. skup. (100%) - Vrhnika

97. Zapis v uslužbenskem listu.

pripravili v Rokodelskem domu na Vrhniki slavnostno akademijo. Na njej je deklamiral zgodbo Ivana Cankarja Tuja učenost. Naslednji dan so odkrili spominsko ploščo na Cankarjevi rojstni hiši in spomenik. Ob odkritju spomenika je deklamiral pesem Cankarju, ki jo je napisal Fran Jurca, predsednik Odbora za Cankarjev spomenik.⁵

Z odlokom kraljeve banske uprave 3. novembra 1930 je bil premeščen v Stari trg pri Rakeku. V Hinje je prišel 17. januarja 1931, šolski upravitelj je postal 25. februarja 1936. Vodil je tudi kmečko nadaljevalno šolo. Na šolskem vrtu je napravil in skrbel za čebelnjak.

2. oktobra 1936 je postal šolski upravitelj v Smledniku, kjer je bil do konca leta 1939. Tam je bil poveljnik gasilskega društva.

V Primskovo pri Kranju je prišel 31. decembra 1939, kjer je poučeval višje razrede. Tam

je družina dočakala drugo svetovno vojno, ko je morala zapustiti šolo. Med vojno so se preselili na Vrhniko, kjer so prebivali najprej v stari šoli pri cerkvi sv. Pavla, kasneje pa pri Verbičevih, tj. v hiši ob glavni cesti na Vrhniki. Zaposlen je bil na vrhniški občini, žena pa je gospodinjala.⁶

Po vojni so se morali učitelji javiti na prejšnja delovna mesta. Oba z ženo sta dobila odločbo za Šentjanž na Dolenjskem. Šola je bila med vojno požgana, zato so pouk imeli v gostilni Repovž in v dvorani starega Prosvetnega doma. Najprej so stanovali v baraki ob Štirnovi kmetiji, kasneje pa v Repovževi hiši. Pouk se je pričel 11. januarja 1946 in končal 5. julija.⁷ Darinka Japelj je opisala takratno delo na šoli: »Bili smo brez šole, brez inventarja, brez vsega. Pa je vendar delo za silo steklo. Moj pokojni mož Pavle Japelj, tedanji upravitelj šole, se je povezal z mizarjem Kosom. Skupaj sta požrtvovalno in z lastno iznajdljivostjo le»spravila vkup« ne-

kaj klopi, mizo in tablo. Kje sta vse to našla, ne vem. Verjetno so bili kje kakšni ostanki. Prva šolska tabla pa so bila vrata v Repovževi gostilni, ki je bila tudi naš razred. In delo v razredu? Ni bilo zvezkov ne knjig. Pa vendar smo delali. Iz starih vrečk iz trgovine so si učenci likali liste, da smo lahko pisali prve črke in številke. Ves razred je imel le eno škatlico dvanajstih voščenih barvic. Pa smo vsi risali, barvali. Tudi drugih pripomočkov ni bilo. Mnogo učil smo izdelali sami.«⁸

Leta 1947 sta dobila službo v Dobrniču. Tudi tam so morali šolsko poslopje obnoviti. V njem se je pouk lahko začel šele 15. septembra 1947. Učiteljica Ivanka Kuhelj Lazar je v spominih na šolo zapisala: »V šolskem letu 1947/48 je prišel na dobrniško šolo učiteljski par Darinka in Pavel. Ljudje so družino hitro vzljubili. Imeli so majhnega sina Janeza, rekli so mu Zkec, in otroci smo se radi vrteli okoli njega. Učitelj Pavel je bil zelo strog, a je znal otrokom tako dobro razložiti vsako snov, da si moral ohraniti v spominu, kar je povedal.« Nato je opisala, kako ji je pomagal pri testnih nalogah, ki so jih morali opraviti učenci, ki so želeli napredovati iz četrtega v peti razred.⁹

Avgusta 1949 sta odšla v Dolenjo Nemško vas, kjer sta službovala do leta 1967, nato pa sta odšla v Trebnje. Upokojil se je leta 1968. Bil je predsednik Društva upokojencev v Trebnjem.

Bil je odličen učitelj, vendar je bil po svojem srcu prednostno igralec in kulturni zanesešnjak. Povsod, kjer je služboval, je organiziral in z veliko predanostjo režiral številne šolske in druge kulturne dogodke.

Bil je zavzet čebelar, nekaj let tudi predsednik Čebelarске zveze Slovenije. Sodeloval je tudi v gasilstvu. Leta 1939 je bil predsednik Kongresnega odbora II. Jugoslovanskega kongresa v Ljubljani. O tem kongresu je

napisal tudi članek v reviji Naša moč.¹⁰ Po vojni je bil do leta 1955 tajnik Okrajne gasilske zveze v Novem mestu, od leta 1956 pa predsednik Gasilske zveze v Trebnjem.

O njegovem delu so zapisali ob njegovi petdesetletnici: »Predaval je v Kmetijski gospodarski šoli, na izobraževalnih tečajih PLZ in drugeje ... V Dolenji Nemški vasi je sekretar vaškega odbora SZDL, pa tudi vse ostale krajevne organizacije so deležne njegove pomoči in nasvetov.«¹¹

Umrli je 20. januarja 1980 v Trebnjem.

Opombe

- 1 Miha Japelj: Globoki, večni in neusahljivi spomini na mojega očeta. Rast, 2011, št. 6, str. 39.
- 2 Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU 198, Učiteljski list v Ljubljani. Katalogi zrelostnih izpitov 1926, t. e. 32.
- 3 Arhiv Slovenije, AS 231, Ministrstvo za prosveto, Personalne mape, škatla 15.
- 4 Zgodovinski arhiv Ljubljana, VRH 48, Osnovna šola Janeza Mraka na Vrhnikih, škatla 1, knjiga VI.
- 5 Damir Globočnik: Cankarjev spomenik na Vrhnikih. Vrhniški razgledi 13, 2012, str. 154, 159.
- 6 Podatek dr. Mihe Japlja.
- 7 Jožica Žabkar: Povsod sej zrna ljubezni in veselja. (Pogovor z Darinko Japelj.) Stoji učilna zidana: šolstvo na Trebanjskem skozi čas, Trebnje, 1998, str. 63–66.
- 8 Darinka Japelj – prva povojna učiteljica v Šentjanžu. Šola v Šentjanžu 170 let. Šentjanž, 2009, str. 14–15.
- 9 Ivanka Kuhelj Lazar: Leta mladostnih sanj. Šola v objemu preteklosti in sedanjosti. Ob 200-letnici pouka v Dobrniču. Trebnje, 2000, str. 48.
- 10 II. Jugoslovanski gasilski kongres v Ljubljani. Naša moč, 1939, str. 47–48.
- 11 Pavle Japelj – petdesetletnik. Dolenjski list, 1956, (27. 1.), št. 3.

KAREL PODHOSTNIK (1919–1982), RAVNATELJ

98. Karel Podhostnik (1919–1982).

Rodil se je 12. septembra 1919 v Dragoviču pri Ptujju, očetu Ivanu in materi Uršuli, roj. Toplak. V družini je bilo devet otrok. Učiteljski študij v Mariboru je končal leta 1940. Naslednje leto je bil imenovan za učitelja v Sv. Rupertu (Šentrupertu) pri Laškem. Tam je služboval do okupacije. Leta 1942 je bil prisilno mobiliziran v nemško vojsko, ki se je borila v Rusiji. Zaradi vnetja ledvic je bil sedem mesecev hospitaliziran v bolnišnici v Hannoveru. Leta 1943 je dezertiral v rusko vojsko, kjer je srečal tudi nekaj Slovencev. Nato se je vrnil domov. Leta 1944 je odšel v partizane, v Kozjanski odred.¹ Od junija do novembra 1945 je bil ravnatelj osnovne šole

v Juršincih, nato do 1951 v Podlehniku, od tega leta pa do 1960 je vodil nižjo gimnazijo v Ormožu. Ravnatelj osnovne šole Janeza Mraka na Vrhniki je bil od 1960 do 1964.

Leta 1951 je diplomiral na Višji pedagoški šoli v Ljubljani iz kemije in biologije, 1961 pa na Filozofski fakulteti iz pedagogike in filozofije. Leta 1964 je bil imenovan za strokovnega sodelavca za proučevanje strokovnega šolstva pri okrajni gospodarski zbornici v Ljubljani. Na Pedagoški akademiji v Mariboru je bil izvoljen za profesorja višje šole za metodiko spoznavanja narave in družbe. Od leta 1965 je predaval didaktiko in pedagogiko na Pedagoški akademiji v Ljubljani, od 1973 dalje pa tudi metodiko spoznavanja narave in družbe v dislociranem oddelku v Novi Gorici.²

Oženil se je z učiteljico Regino Cukale. Leta 1948 se jima je rodila hčerka Jana, leta 1953 pa sin Karel. Na Vrhniki je z družino stanoval v šolskem poslopju, potem pa sta si z ženo postavila hišo in v njej živela do smrti.

Grega Novak, tedanji ravnatelj osnovne šole Janeza Mraka, je Karla Podhostnika predstavil na učiteljski konferenci, 3. septembra 1960, kot novega ravnatelja. Ta je potem

vodil konferenco in predstavil načrt dela za šolsko leto 1960/61. Iz zapisnika konference razberemo, da je predlagal zvezek za psihološko opazovanje učencev, t. i. »psihološko popisnico«. Vsebovala naj bi fizične in psihološke karakteristike, okolje in socialne razmere učenca. Predlagal je, da včasih k sejam učiteljskega zbora pokličejo tudi člana razredne skupnosti iz višjega razreda, če bi bilo to potrebno. Na seji 30. maja 1960 so razpravljali o časopisu Kurirček^{2a}, ki je izhajal na šoli in bo ob koncu šolskega leta 1961 izšel s podnaslovom Naš kraj danes in jutri. Ravnatelj je predlagal, da pri tej številki sodelujejo vsi člani kolektiva tako, da si razdelijo delo.³

Iz poročila, ki ga je poslal leta 1962 Zavodu za prosvetno pedagoško službo Vič, razberemo, da je bila takrat osnovna šola Janeza Mraka centralna šola s podružnicami Drenov Grič, Bevke, Log-Zaplana in Zaplana. Stanje šolske stavbe je opisal kot primerno. Na šoli so delovali naslednji krožki: literarni, dramski, aktiv mladih zadrušnikov, strelski, prometni, šahovski in namizni tenis.⁴

Prve članke je začel objavljati med službovanjem na Vrhniki. Leta 1962 je pisal o testih, ki bodo izboljšali kvaliteto znanja in so jih že uvedli na šolah, ki so spadale pod Zavod za prosvetno-pedagoško službo Ljubljana-Vič.

Leto kasneje je podrobno opisal izkušnje na njihovi šoli pri izboljšanju vzgojno-izobraževalnega dela. Napisal je, da je v njihovih oddelkih od 26 do 33 učencev, šola je srednje dobro preskrbljena z učili, poučujejo pa strokovno dobro usposobljeni učitelji.

Ob začetku šolskega leta sta učiteljski kolektiv in šolski odbor sprejela program dela. Dogovorili so se, da bodo posebno pozornost posvetili naslednjim trem problemom: člani šolskega odbora bodo seznanili z vzgojno-

-izobraževalnim delom in jih usposobili za uspešnejše delo v šolskem odboru, izboljšali kvaliteto računskega pouka na šoli ter izboljšali pouk slovenščine, posebno spisja. Za člane odbora so organizirali posebno obliko dela. Za vsak razred so ustanovili razredni odbor. Začeli so pri petem razredu. V odboru so bili razredniki petih razredov, po dva starša iz vsakega razreda, ki sta bila izvoljena na roditeljskem sestanku, predsednik tega odbora pa je bil član šolskega odbora. Odborniki se bodo tako seznanili z delom v vsakem razredu, učnim načrtom, učnimi pripomočki in s svobodnimi aktivnostmi. Spoznati bi morali tudi delo učiteljev, njihovo pripravo na pouk, si ogledati šolske zvezke učencev in njihove domače naloge. Tako bi lahko vsak odbornik konkretno razpravljal o problematiki pouka in šole. Navedel je tudi primer z njihove šole: na redovalno konferenco so povabili vse člane šolskega odbora. Učitelji so analizirali učno-vzgojno problematiko. Posebno pozornost so posvetili učencem, ki težje napredujejo. Razpravljali so o vzrokih, zakaj ne napredujejo in kako jim pomagati. Že na konferenci je član šolskega odbora povedal, da si niti najmanj ni predstavljal take temeljitosti pri obravnavanju problemov in da ima sedaj čisto drugo mnenje o delu učiteljev.

Pri pouku računstva so se dogovorili za medsebojne hospitacije vseh učiteljev računstva, tako učiteljev razrednega pouka kot predmetnih učiteljev v posameznih razredih. Nato so se skupaj posvetovali in dogovorili o izboljšanju pouka računstva. Izvedli so kontrolne naloge v razredih, da bi videli, koliko so učitelji upoštevali navodila. Šele nato so sprejeli sklepe, kako popraviti dosedanje pomanjkljivosti pri tem pouku in kaj storiti, da se izboljša.

Pri pouku slovenskega jezika so na šoli opazili, da je v zvezkih učencev veliko slovnič-

nih napak, ki jih učitelji niso popravljali. Za jezik bi morali skrbeti prav vsi učitelji, zato so pripravili predavanje o metodiki pouka spisja. Za posamezne razrede so pripravili načrt dela. Poleg obveznih šolskih nalog so morali v drugem razredu pisati še 25 spisovnih vaj, v tretjem 20, v četrtem 16, v ostalih pa 10. Učitelj jih je moral tudi popravljati. Kako učenci napredujejo, pa so ugotavljali tako, da so v vseh razredih pisali nalogo z istim naslovom Naš razred. Ugotovili so, da učenci napredujejo. Hkrati pa so poudarili, da je še mnogo odprtih problemov.⁵

Gospod Zdenek Mohar je o Podhostniku zapisal: »S Karlom Podhostnikom sva istočasno nastopila službo na šoli« Janez Mrak«, on kot ravnatelj, jaz pa kot začetnik in to 1. septembra 1960. Šola je brez dvoma potrebovala veliko organizacijskega preoblikovanja, saj je v istem poslopiju delovala tudi šola Ivana Cankarja. Ta je leta 1961 dobila s samoprispevkom zgrajeno novo poslopje. Tudi za Podhostnika je bilo vse novo: nov kraj, velika šola in novi ljudje. Ni bilo videti, da bi bil v zadregi. Znašel se je, veliko pa mu je brez dvoma pomagala žena Regina – domačinka, ki je bila učiteljica na razredni stopnji. V 60. letih so bile ukinjene podružnične šole in otroci prešolani na Vrhniko. Podhostnik je moral razporediti učence iz Zaplane, Bevk in Drenovega Griča, kupiti kombi, zaposliti šoferja in urediti urnik prevozov. Spomnim se, da je med zimskimi počitnicami leta 1963, ko je bilo snega več kot en meter, ukazal hišnici odkidati sneg okoli cele šole pa tudi sam je pomagal. Menil je, da bi sneg shladil stavbo v času, ko centralna kurjava ne deluje.«⁶

V naslednjih letih je napisal še veliko aktualnih člankov o delu v šolah v revijah Sodobna pedagogika, Vzgoja in izobraževanje, Pro-

svetni delavec in Delo. Najbolj pomembne pa so njegove knjige. Leta 1969 so izšli Zapiski s predavanj iz didaktike, leta 1974 pa Didaktika, ki je bila večkrat ponatisnjena. S področja didaktike je tudi brošura Artikulacija pouka – osnovni didaktični problem iz leta 1970. Sodeloval je v knjigah Celodnevna osnovna šola leta 1977 in Pedagoška praksa študentov v učiteljski usmeritvi leta 1979. Ko je bil sodelavec za proučevanje strokovnega šolstva na gospodarski zbornici, je pripravil dva elaborata, in sicer Predlog za ureditev mreže šol in poklicev vajeških šol, šol s praktičnim poukom in industrijskih šol ljubljanskega okraja (1964) in Poročilo o učnem kadru v vajeških šolah, šolah s praktičnim poukom in industrijskih šolah v ljubljanskem okraju (1965).

Več let je bil predsednik komisije za strokovne izpite predmetnih učiteljev in izpraševalec za vzgojno-izobraževalni sistem. Na Pedagoški akademiji je bil član komisije za študentska vprašanja in vodja delegacije za zbor združenega dela občine Ljubljana-Center. Kot član republiškega sveta za preventivo in vzgojo v cestnem prometu je bil leta 1974 odlikovan z značko s srebrnim vencem.

Umrli je 26. januarja 1982. Pokopan je na Vrhniki.

Kolegica s Pedagoške akademije v Ljubljani je ob njegovi smrti zapisala: »S svojim publicističnim delom je dokazal sposobnost, kako prenašati teoretična spoznanja v prakso, in vnemo za dejavno strokovno in publicistično delo.« O njegovi osebnosti pa: »Zavedal se je vloge učitelja v vzgojno-izobraževalnem procesu, zato je bil do študentov dosleden. Bil je strog učitelj in hkrati očetovski prijatelj, poklicnim tovarišem pa bil zanesljiv, zvest in dober srčen tovariš.«⁷

Opombe

- 1 Podatek hčerke Jane Suhadolc, 29. decembra 2015.
- 2 Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev, III. knjiga, 1966–1976, II. del, Ljubljana, 1981, str. 1332.
- 2a Kurir, glasilo Osnovne šole Janeza Mraka na Vrhniki (Pionirski odred). V CKV so ohranjene 4 številke (23–26) za šol. leto 1976/77.
- 3 Sejni zapisniki od 1. 4. 1957 dalje. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Osnovna šola Janeza Mraka, VRH 48, škatla 2.
- 4 Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka, mapa osnovne šole Janeza Mraka na Vrhniki.
- 5 Nekaj izkušenj pri iskanju poti za izboljšanje vzgojno-izobraževalnega dela na naši šoli. *Sodobna pedagogika* 1963, str. 75–81.
- 6 Zdenek Mohar, pismo avtorici, 10. decembra 2015.
- 7 Ana Tomić, Karel Podhostnik, *Prosvetni delavec* 1982, (15. 3.), št. 5, str. 16.

FRANCE KUNSTELJ (1914–1945)

DUHOVNIK, PISATELJ, PESNIK, DRAMATIK, UREDNIK

99. France Kunstelj

DOM IN ROD

France Kunstelj je bil rojen 22. novembra 1914 na Vrhnikih, na Vasi, pri Bajtnovih, Ob potoku 32¹ (danes Dobovičnikova 4).² Francetov Oče Jakob (1881–1940) se je v družino Ovsenek, k Bajtnovim priženil l. 1907. Z ženo Ano, rojeno Ovsenek, (1886–1971) sta imela osem otrok: dva fanta in šest deklet: Ana (1908–2004), por. Zelenc (sin Jože), živel v ZDA; Ivana (Nada) (1909–1994), samska, živel v rojstni hiši; Marija (Mici), por. Nagode (hčeri Majda in Jana), živel v Mariboru; Viktorija (Vika), por. Koprivec (hče-

ri Barbara in Helena); France (1914–1945); Elizabeta (1917–2000), por. Ogrin (sin Aleš, hčeri Irena in Jana), živel na Stari Vrhnikih; Antonija (Tona), por. Stich (hči Truda, sin Ernst), živel v Avstriji; Lovro (1927–1945), pogrešan.³ Preživljali so se z majhno kmetijo; v hlevu so bile tri ali štiri krave. Zanje so nakosili sena na travnikih in lazih pod Sveto Trojico, sicer pa je bil oče zaposlen kot predelavec, delovodja, na žagi lesnega trgovca Mihaela Tomšiča, kasneje na žagi Josipa Kunstla.⁴ Torej je bil kmečko-delavskega porekla.

"Otroštvo in osnovnošolska leta so Francetu tekla v razgibanem okolju, zajela ga je pastirska obveznost, poleti se je udeleževal pri-

100. Kunstljeva rojstna hiša na Vasi na Vrhnikih, Dobovičnikova 4, prej Ob potoku 32.

god ob potoku Beli, ki je iz votline pod Zaplano po zmajevo bruhal vodo dvakrat na dan, ob devetih dopoldne in ob petih popoldne. To je bila njegova enajsta šola pod mostom,« je zapisal F. Pibernik.⁵

101. Iz družinskega albuma: 1. vrsta (sedijo z leve) teta Helena Jesenko, brat Lovro, mati, oče, sestra Tonca, stric Franc Jesenko; 2. vrsta (stojijo z leve) sestra Betka, Nada, Mici in Vika ter France, 1929 (Vir: F. Pibernik, Luč na mojem pragu, MD, Celje 1994, str. 276.)

V ŠOLO

Kljub slabim gmotnim razmeram se je Kunstelj leta 1927 vpisal na ljubljansko Klasično gimnazijo. Verjetno je na njegovo odločitev vplivalo dejstvo, da sta šla v šole že njegova bratranca Ignacij Kunstelj⁶ in Ciril Jerina⁷ ter njegov sošolec Jože Cukale.⁸ Že naslednje leto je iz Klasične gimnazije v Ljubljani prestopil na Škofijsko klasično gimnazijo v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu. Tu je bil zelo dober dijak; poleg učenja ga je zaposlovalo tudi pisanje za šolska leposlovna gasila. Pisal je v dijaški glasili *Jutranja zarja*⁹ in *Domače vaje*,¹⁰ poleg tega pa je bil zelo dejaven v igralski sekciji zavodskega kulturnega društva *Palestra*. V osmi gimnaziji je bil tudi predsednik tega društva. Gledališče in igranje ga je zelo privlačilo. Leta 1934 so v zavodu na oder postavili Shakespearovega Julija Cezarja; v tej drami je igral glavno vlogo. Da mu je bila igra silno blizu, priča njegov prvi

izven šole objavljen zapis *Igra življenja*. Spis je izšel v *Duhovnem življenju* v Argentini. V njem odkriva drobec svojega otroštva in zgodnjo nagnjenost do gledališkega odra:

"Še vsi nebogljeni smo se podili po vasi, pa so nas že klicali in nam delili vloge ali pa smo si jih sami izbirali. Igrali smo, da je bilo veselje. Z režiserjem ali pa brez voditelja, režiserja. /.../

Življenje je teklo naprej. Igra, igra, igra, ta je bila vedno naše veselje, pri njej so se naše misli najraje mudile. V nedeljo smo šli k maši, a maša nam je bila deveta briga. Svoje misli smo podili po odru, kjer se bomo popoldne postavili! Nismo bili hudobni. Jezus nas je imel rad, nasmehljaj se nam je iz tabernaklja in tudi mi njemu ... Mladi, veseli, polni upanja in nad, visokih načrtov in gotovih zmag, se niti zavedali nismo, da stojimo pravzaprav sredi prave in resnične življenjske igre, da se sučemo po pravem življenjskem odru.«¹¹

Kot ‚zavodar‘, dijak v Zavodu svetega Stanislava, je na skrivaj skupaj s sošolcem Cukaletom večkrat proti domskim pravilom smuknil v Ljubljano, v Dramo. Tudi sicer se je živo zanimal za gledališče, v gimnaziji vodil dramski krožek, bral dramska dela in gledališke kritike.

102. Zavod sv. Stanislava v Šentvidu.

Po maturi leta 1935 se je moral odločiti za nadaljnje šolanje oz. za poklic. Vleklo ga je na slavistiko in k delu v gledališču. Rad bi postal režiser, a tovrstnega študija v Ljubljani ni bilo, pa tudi njegov gmotni položaj je bil tak, da se je najlažje odločil tako, kot je želela mati: šel je na teologijo. Glede poklicne odločitve je še po vstopu v bogoslovje kolebal, vendar se je za duhovništvo v prvem letniku bogoslovja dokončno odločil, in sicer tudi zato, ker je bil prepričan, da bo lahko tudi kot duhovnik izživel svoj književni in gledališki talent, kot npr. F. S. Finžgar, s katerim se je zblížal, ko je sodeloval pri njegovi Mladiki.¹² Po tej odločitvi se je sprostil, se vrgel v študij, pa tudi v književno in gledališko delo. V bogoslovju je skupaj z drugimi za književnost zavzetimi bogoslovci ustanovil literarno glasilo *Mlada setev*.¹³ Med sodelavci izstopajo Viktor Zorman,¹⁴ Jože Cukale, Tone Polda,¹⁵ Janez Kmet,¹⁶ France Lokar¹⁷ in Karel Mauser.¹⁸ Uredništvo lista je prevzel Kunstelj in ga obdržal vsa leta izhajanja (od l. 1937 do 1941). V uvodniku v prvo številko tega rokopisnega lista je zapisal, da »brze krog nas in preko nas sumljive sape«, očitno zavedajoč se totalitarizmov, ki so bili v tem času v silovitem vzponu, in kot da bi tudi že slutil vojni vihar, ki se bo rodil iz teh »sap«. V tem uvodniku se je opredelil tudi do levičarske teze, da katoličan, še posebej duhovnik, ne more ustvariti umetniškega dela, ker da je zamejen s svojim nazorom, za umetnost pa je potrebna odprtost, svoboda. Kunstelj polemizira s to levičarsko tezo o duhovnikovi nesvobodi.»*Očitajo nam, da delavec vinograda Gospodovega nima poslanstva izven svojega delokroga. Da nima pravice, še delj, da nima fundamenta za gradnjo umetnostnih del. Da nima torej bistvenega elementa človekovega ustvarjanja, nima duhovne sproščenosti. Da ne more oz. ne sme poleteti v kraljestvo lepote, v kraljestvo umetnosti /.../ Duhovnik je vezan, zato ne more pisati. Pa poskusimo, če je očitek upravičen.*«¹⁹

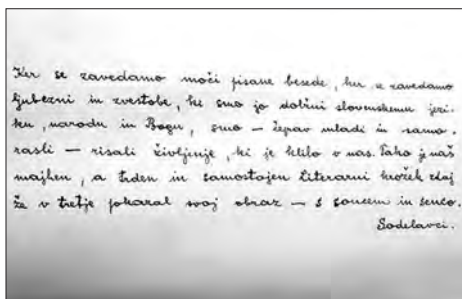
Potem čez dobro leto v Mladi setvi analizira sodobne literarne in miselne tokove in ugotavlja, da je katolištvo na Slovenskem v popolni defenzivi, da se ne zna ustrezno odzvati na levičarske teze in miselne površnosti. Zato predlaga, da »bi opasali ledja, nabrusili meče in udarili, udarili.«²⁰ Seveda misli na idejni boj, pa tudi na umetniško ustvarjanje. Na njegov poziv k delavnosti mu je nekdo od kolegov defetistično odgovoril: »Kaj boš s tem, saj nimaš časa, to vendar zahteva dela, dela!« Na to pa on: »Delo in samo pozitivno delo nas bo rešilo in nas preobličilo v tvorce časa ... Nil sine magno labore!« (Nič ni brez velikega truda.)²¹

103. Naslovnica Mlade setve, rokopisno glasilo; hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani.

Kunstelj se vsekakor ni predal malodušju. Veliko energije je posvetil organizaciji literarnega krožka in urejanju revije *Mlada setev*. S kakšnim idealizmom in notranjim zanosom so se mladi literati zbirali v literarnem krožku in kaj jih je gnalo, pričajo vznesene besede, ki so jih kot nekakšen literarni manifest zapisali in objavili leta 1940 na prvi

strani svojega literarnega glasila:

104.

"Ker se zavedamo moči pisane besede, ker se zavedamo ljubezni in zvestobe, ki smo jo dolžni slovenskemu jeziku, narodu in Bogu, smo - čeprav mladi in samorasli - risali življenje, ki je klilo v nas. Tako je naš majhen, a trden in samostojen literarni krožek zdaj že v tretje pokazal svoj obraz - s soncem in senco. Sodelavci.«²²

V okviru krožka so mladi pisci odpirali različna vprašanja. V njih niso objavljali le literarnih besedil, ampak tudi filozofska, teološka in socialnokritična. Tudi niso bili dejavni le znotraj bogoslovja; posegli so tudi v konkretno družbeno oz. socialno življenje. Vzdušje pred drugo svetovno vojno je bilo napeto. Velik del Slovencev je sicer prišel v novo, varnejšo državno tvorbo, v Jugoslavijo, a slovensko narodno vprašanje še zdaleč ni bilo rešeno. Še posebej so bili izpostavljeni Slovenci na Primorskem in Koroškem. Ob porajajočem nacizmu so bile v zraku zle slutnje, da bo nad Slovence prišlo nekaj silno usodnega. Pomladi 1938 se je z Anchlussom nemški rajh nevarno približal našim mejam. Istega leta je v Škocjanu na Koroškem umrl narodni delavec, duhovnik Vinko Poljanec,²³ in sicer za posledicami nacistične torture. Poljančevega pogreba sta se udeležila tudi vrhniška bogoslovca Jože Cukale in France Kunstelj, ki je imel na Koroškem sorodnike. V kraju Trebinje (Treffen) pod Osojšči-

co je živela njegova teta Liza; k njej je hodil na počitnice in zato mu je bila Koroška še toliko bolj pri srcu. O tem, kakšno je bilo vzdušje in kako sta se nanj odzvala s Cukaletom, govori izjava: »Med potjo sva krepko trgala plakate po Podjuni, ki so klicali Hitlerjugend v zbor.«²⁴ Lahko si mislimo, kako je mladi bogoslovec doživljal uboj Vinka Poljanca, tak brutalen napad na Slovence, v deželi, ki mu je bila tako pri srcu in o kateri je dve leti pred tem v *Domu in svetu* objavljeni črtici *Njeni večeri* v cankarjanskem slogu zapel visoko pesem: »Zemlja Korotana, kako si mi sveta! Vzljubil sem te, kakor sem vzljubil sanje, porojene iz čistega srca, kakor sem vzljubil ljubezen, ki je spala daleč tam nekje in čakala name, trudnega in lačnega popotnika. Vzljubil sem tvoje ljudi, ki sesajo iz tujčevih prsi, vzljubil sem tvojo kri, vzljubil tvoje dneve in noči, ki so mi dale občutiti dih tvojega srca.«²⁵

Kunstelj je bil izredno dinamičen in radoveden fant. Za širjenje svojega obzorja je izrabil vse možnosti. O tem, kako je preživljal počitnice, je pisal svoji sestri Ani v Ameriko: »Prišle so težko pričakovane počitnice in že sem se odpravil na rajžo. Najprej na nove maše na Štajersko. Hm, tam so nove maše - kar po teden dni trajajo - in svatov! Na dveh sem bil in na vsaki jih je bilo cca 300. In potem še posebna muzika in posebni običaji, da se še popisati ne da v enem romanu. Potem pa smo jo v gore mahnili za štirinajst dni. Oblezli smo celo Logarsko dolino iz Maribora, nato cele Kamniške planine (Ojstrica, Planjava, Kamniško sedlo, Kočna, Grintovec, Storžič) in vse Karavanke (Ljubelj, Zelenica, Stol) - tako da smo prišli na Jesenicah ven - pa smo mislili še naprej, pa so mi omagali tovariši, da je morala tura na Triglav potem odpasti.«²⁶ Potem poroča, kako je šel v Italijo, v Benetke in si vse »temeljito ogledal«.

V bogoslovju se je za ideale navdušeni fant vključil tudi v socialno delo za uboge. Pridru-

žil se je *Vincencijevi družbi* in vsa leta v bogoslovju deloval v Karitas. Med počitnicami je del svojega prostega časa preživel z otroki iz najrevnejšega ljubljanskega predmestja *Sibirije* v Baragovi koči na Zabreški planini pod Stalom.²⁷

Tik pred drugo svetovno vojno se je politični razkol čutil tudi v bogoslovju. Nekateri bogoslovci so bili bliže krščanskemu socializmu, Kocbekovemu Dejanju, akademskemu društvu Zarja in kasneje OF; med temi zadnjimi je kot bogoslovec bil tudi Kunstelj in tudi ostali literati v bogoslovju. Odločilen v tem smislu je bil vpliv Franceta Finžgarja in Edvarda Kocbeka, ki sta jim bila blizu. Na drugi strani pa so bili tisti bogoslovci, ki so bili bliže Katoliški akciji, »stražarjem« in Lambertu Ehrlichu.

Pričakovali bi, da se bodo Kunstelj in njegovi literati, ki so se zbirali okrog *Mlade setve*, in se navduševali nad Kocbekovim personalizmom in njegovim Dejanjem ter njegovo navezavo na levičarski politični blok, tudi angažirali v tej smeri, a se to ni zgodilo. Ravno nasprotno: prav ta književniška skupina je postala najostrejša nasprotnica OF in tudi Kocbeka. Ta obrat, če ga smemo tako imenovati, se je zgodil potem, ko so člani te skupine kot mladi duhovniki med vojno prišli v dušno pastirstvo na deželo in so na svoji koži oz. v živo doživeli in videli revolucionarno nasilje.

KULTURNO DELO NA VRHNIKI

Kot bogoslovec pa je bil France Kunstelj skupaj z Jožetom Cukaletom izredno agilen na kulturnem področju tudi v domačem kraju, na Vrhniki. Skupaj z drugimi vrhniškimi študenti sta ustanovila društvo 'Vrhnika',²⁸ v okviru katerega so se odvijale različne kulturne dejavnosti. Imeli so dramsko sekcijo in leta 1940 izdajali revijo, »poljudnoznanstveni list« *Močilnik*. Ta je izšel žal le dvakrat, obe

številki je uredil F. Kunstelj. (Leta 1940 je urejal kar dve reviji!)

O društvu in njegovi usmeritvi je v prvi številki *Močilnika* pisal predsednik Cukale takole: »*Smo katoliški slovenski študentje! Katoličani, ki hočemo verske nauke preliti v življenje,*

Slovinci, ker hočemo veliko in sveto dediščino naših očetov, to je jezik in izročila ohranjati od rodu do rodu nepokvarjena./.../

Ob največjem sinu Vrhnik - Cankarju smo se napili ljubezni do svojega kraja in domovine, pod farnim zvonom sv. Pavla ljubezni do Boga. Tedaj je planila iz mladih src kakor iz enega:

Mati, Domovina, Bog! ...

In zdaj imamo društvo. /.../ Počasi se je nabrala skupina mladih rodoljubov, ki se je napila doma in v šoli ljubezni ob naših velikih možeh. V mislih imam Cankarja, Opeka, Petkovška, Ogrina pa Sušnika²⁹ in Turšiča, ki so delali in živeli med nami.«³⁰

Podobno kot Cukale je usmeritev društva in njegove temeljne vrednote opredelil Kunstelj v uredniškem uvodniku v prvi številki *Močilnika*: »*Za narod naš in za Boga, taka je naša ustanovna listina.« Za Močilnik pa pravi, da naj bo odraz dejavnosti društva: »Močilnik naj bo izraz naše skupnosti, naj bo glas, ki naj pove, kaj smo in kaj hočemo biti, naj bo torej odsvit naše dejavnosti.«³¹*

V *Močilniku* so objavili poleg leposlovnih tudi zgodovinske, etnološke, domoznanske in druge vrste prispevkov. Cel list je bil na zavidljivi strokovni in umetniški ravni.

Kulturno življenje mladih Vrhnčanov, predvsem študentov in dijakov, je zelo spodbudila gradnja novega katoliškega kulturnega doma, *Prosvetnega doma*, leta 1938.³² Okrog tega projekta se je zbralo domala vse vrhniška kulturniška elita. Od mladih kulturnikov tistega časa je treba poleg Kunstlja in

Cukaleta omeniti vsaj še Marijana Marolta,³³ ki je bil po poklicu sicer pravnik, vendar se je veliko ukvarjal tudi z umetnostno zgodovino, pa tudi z režijo in pisateljevanjem.

Poleg tega da je Kunstelj urejal *Močilnik*, se je močno angažiral tudi na dramskem področju. V času bogoslovnih študijev je režiral več zahtevnih iger: Klabundrov *Praznik cvetočih češenj*, Ibsenovo *Gospo z morja* in Shakespearovega *Julija Cezarja*. V prvi številki *Močilnika* je poročilo, kako je društvo Vrhnika 8. septembra 1939 v *Prosvetnem domu* priredilo akademijo in postavilo na oder igro *Luč z gora*, ki jo je režiral »tov. Kunstelj France«. ³⁴

Udeleževal se je tudi drugega, bolj ‚ljudskega‘ kulturnega življenja. Njegova sestra Tona je pisala sestri Ani v Ameriko: »Letos smo imeli na vasi lepo domačo pobožnost. Devet dni pred Božičem smo nosili Marijo po hišah. Vsak večer v drugo hišo. Ljudi je bilo pa toliko, da jih ni šlo niti četr v nobeno hišo. Vse je bilo v svečkah. Otroci so svečili z laternicami. Naš France, Cukalov Jože, Škvarča in Kraljič so nam pa peli po poti lita-

nije. V hišah po oknih je bilo vse v lučkah.«³⁵

Poleg tega je leta 1939 mnogo pisal in nastopal tudi na radiu Ljubljana, prevajal, pripravljaval svoje kratke zgodbe za tisk, skratka, bil je silno dejaven. Na radiu Ljubljana je predstavil adventno pobožnost »iz vrhniške okolice« *Marijo nosijo*.³⁶

NOVA MAŠA

Sredi te Kunstljeve zagnanosti je Bajtnov dom obiskala nesreča: umrl je oče Jakob, zadet od srčne kapi. To je Franceta hudo prizadelo. Duhovniško posvečenje je prestavil na naslednje leto, pač pa je bil tega leta (1940) v duhovnika posvečen prijatelj Jože Cukale in ob njegovi novi maši je imela Vrhnika pravi veliki praznik. Novomašna pogostitev je bila kar v *Prosvetnem domu*, v katerem so se mladi vrhniški katoliški izobraženci počutili kot doma. France pa je bil posvečen naslednjo pomlad; zaradi negotovih razmer predčasno, in sicer na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941, na dan nemškega napada na Jugoslavi-

105. Nova maša, 15. april 1941.

jo, novo mašo pa je imel na Vrhniki na belo nedeljo, 15. aprila 1941.

Leta 1939 se je seznanil s primorskim bogoslovcem Jožkom Kragljem,³⁷ ko je bil ta na kongresu Kristusa Kralja v Ljubljani in je potem obiskal tudi Vrhniko. Kraglju je po novi maši z bogoslovcem Jazbecem vrnil obisk na Mostu na Soči. Skupaj so odšli na Gregorčičev grob in v njegovo rojstno hišo na Vrsnem. Iz Kunstljevih potovanj k zamejskim Slovencem (na Koroško in na Primorsko) je moč sklepati na njegovo močno zavzetost za narodno vprašanje. Lahko si mislimo, da ga na Tolminsko ni vodilo le zanimanje za pokrajino niti ne samo ljubezen do lite-

106. Z bogoslovcem Stankom Jazbecem in Jožkom Kragljem na Gregorčičevem grobu, poleti 1941.

rature oz. Gregorčiča, ampak tudi sočutje »trpečimi primorskimi brati«, ki se borijo, da bi rešili svoj ‚narodni čolnič‘.³⁸

DUHOVNIK, VOJAŠKI KURAT

Kunstelj bi po novi maši rad šel študirat, a zaradi vojnih razmer to ni bilo mogoče. Nameščen je bil za kaplana v Mirni na Dolenjskem. F. Pibernik takole opisuje čas in položaj mladega duhovnika Kunstlja: »Bil pa je to čas italijanske okupacije, ko je bilo prosvetno in kulturno delo skrajno omejeno. /.../ Že od srede 1941 se je v mirenski dolini oblikovalo tako imenovano narodnoosvobodilno gibanje. Do spomladi 1942 so bile razmere dokaj znosne, saj je mogel od maja 1942 delovati celo znameniti ‚Stajerski bataljon‘, prva formacija bele ilegale, ki pa se je postavila zoper očitno prevlado komunistične partije v odporiškem gibanju. Majhna skupina prvih članov Slovenske legije se je nekaj časa gibala v območju Šentrupert, Mirne in Mirne Peči. Ali je Kunstelj prišel v kakšen neposreden stik z njo, ne vemo. /.../ Razpolagamo pa s pričevanjem, da so partizani neke noči Kunstlja odpeljali s seboj in ga vso noč zasliševali, vendar so ga naslednji dan izpustili, ker po vsem videzu pri njem niso našli nič obremenjujočega. Kunstelj je imel veliko srečo, da se je rešil iz rok zasliševalcev. Vedeti moramo namreč, da se je s številnimi likvidacijami po Ljubljani in na podeželju, ko so padali predvsem vplivni katoliški možje in duhovniki, začela državljanska vojna. Samo v letu 1942 so partizanski likvidatorji v Ljubljanski pokrajini pobili 17 duhovnikov.«³⁹ Mnogi med njimi so bili njegovi znanci, npr. Vinko Kastelic in njegov novomašni pridigar Jožef Geoheli.⁴⁰ Zaradi stopnjevanje napetosti in partizanskega nadlegovanja se je umaknil v Ljubljano. O svojem položaju je prijatelju Kraglju za božič 1942 pisal: ... pri nas je položaj čedalje slabši, bojimo se najhujšega. Ali veš, kaj je Marija rekla v Fatimi. So to stvari življenjskega pomena, grozljivo

resne. Dal ljubi Bog, da bi ta tok zaustavil, sicer gorje nam! Jaz imam eno samo glavo, pa še to sem komaj odnesel. In zdaj jo čuвам v Ljubljani, koliko časa še, ne vem.«⁴¹

Ker je bil brez službe, se je pozno jeseni 1942 vpisal na ljubljansko slavistiko. Vpisan je bil sicer tudi naslednje leto, v tretji semester, vendar študirati ni mogel, čakale so ga druge dolžnosti. Pomladi leta 1943 ga je skupaj s še z drugimi enajstimi kaplani škof G. Rožman imenoval za vojnega kurata vaških stražarjev.

Bil je dodeljen enoti v Rovtah, kjer je ostal tudi po razpadu Italije vse do konca vojne. Vojna je vsekakor zavrla njegovo literarno ustvarjanje, ob koncu vojne je sicer pripravljaval izdajo knjige,⁴² vendar ji ni bilo dano ugledati belega dne.

V njegovi objavljeni literaturi ni nikakršnega odmeva na medvojno dogajanje. Kaže, da so bila vojna nasprotja tako močna in pretresi v mladem pisatelju tako veliki, da ni našel ne energije ne miru, da bi hudo usodo, v katero je bil vržen, zmogel literarno obdelati. Kot bi se v njegovem medvojnem času uresničilo reklo starih Rimljanov *Inter arma Musae tacent* (*Med vojno muze molčijo*).

Kunstelj se je maja 1945 skupaj s svojimi bojnimi tovariši domobranci umaknil na Koroško, v Vetrinj, od koder jih je britanska vojska vrnila preko Pliberka in Celja v uničevalno taborišče Teharje, kjer je bil po hudem mučenju ubit.⁴³

F. Pibernik zaključuje študijo o njegovem življenju z besedami: »*To se je dogajalo nedoločljivega dne v juniju 1945. Kunstljevo truplo leži nekje pod nasutimi plastmi industrijskih odpadkov, ki naj bi prikrili sramoten zločin nove oblasti, ki je prihajala v imenu tako imenovane svobode. Žalostna usoda premnogih nadarjenih slovenskih katoliških*

izobražencev, med njimi tudi pisatelj France Kunstelj, ki je odšteval svoje mladostne koračke na isti poti kot literarni sopotniki Janez Remic,⁴⁴ Ivan Hribovšek,⁴⁵ Leopold Legat⁴⁶ in Tone Polda.⁴⁷«⁴⁸

LITERARNO DELO

Poleg duhovniškega in kulturnoorganizacijskega ter uredniškega dela je treba omeniti Kunstljevo literarno delo v ožjem pomenu besede. Ustvarjal je predvsem kratka prozna dela – črtice in novele, nekaj dramskih poskusov in pesmi.

Skoraj vse njegove zgodbe so postavljene v vrhniško okolje, večino kar na Vas, ki jo obkrožajo Košaci in Sveta Trojica; z nje se širi razgled na Planino, Raskovec, Ljubljanski vrh ... Protagonisti so pogosto otroci, pa tudi vaški proletariat, skratka, preprosti ljudje, ki se otepajo revščine in po cankarjansko hrepenijo, da bi se je rešili. To hrepenenje pa ne najde utehe in ima pogosto verske razsežnosti. Pogosti so motivi iz verskega življenja: jaslice, butare, procesija, zvonjenje. Njegove zgodbe so pogosto le slika, nekakšen izsek iz življenja njegovih literarnih likov, nikakor noče vsiljivo vzgajati. Zgodbe večinoma nimajo katarzičnega konca. Pisatelj bralca preprosto postavi v sredo življenja. Kot bi hotel dokazati, da je lahko tudi v literaturi katoliškega avtorja v ospredju življenje in njegova lepota, ne pa vzgoja. Če že izstopa kakšna tendenca, je to socialna: prikaz revščine je hkrati protest zoper njo in njene vzroke. Po tej plati, pa tudi slogovno, nadaljuje Cankarja. Nekateri pasusi so taki, da bi jih bralec zlahka pripisal njegovemu slavnemu rojaku. Vendar se v Kunstljevi prozi oglašata tudi vpliv Ivana Preglja, katoliškega pisatelja s Tolminskega, pa Finžgarja in še koga. Kot pri Preglju je tudi v njegovi prozi precej ekspresionistične krčevitosti, dramatičnosti, napetosti, ki je v marsičem nasprotna cankarjanski mehki valovitosti. Kunstelj, kot

Pregelj, išče nove besede, in tako kot avtor Tolmince v uporablja mnogo dialektizmov, narečnih besed.

Tine Debeljak pravi, da »daje Kunstljevimi spisom pravo ceno in vrednost: ne njegova vzgojiteljska volja, temveč njegov pisateljski talent, njegova poezija, njegov prijem in obdelava, njegova pokrajina, njegov jezik, njegov stavek in njegovo človeško srce. /.../ Kunstelj je velik človekoljub, humanist, ki pa ne izhaja iz vpitja po razrednem sovraštvu, temveč po ljubezni, ki je resnično duhovska v ožjem in najširšem smislu besede: gledati vrednega človeka tudi v najbolj odvišnem človeku. In tu dosega Kunstelj največje uspehe v risanju tudi psiholoških odtenkov njih duševnosti. Je to svet malih ljudi, zajet v praznični okvir cerkvenih slovesnosti in narodnih običajev, ožarjen v idealistični luči ljubezni.«⁴⁹

Kunstljeva dela so bila objavljena v različnih glasilih: najprej v *Mentorju*, potem v *Domu in svetu* in *Kresu*, bil je redni sodelavec mladinskega lista *Vrtec*, največ proznih besedil, kar sedem, je objavil v Finžgarjevi *Mladiki*, sodeloval je tudi v *Mohorjevem koledarju* in še kje. Pisal je tudi za Vigred, Bogoljub, *Domoljub*, *Stražo v viharju* in *Slovenčev koledar* ter za vrhniški *Močilnik*. Večina njegovih proznih besedil je nastala v času, ko je bil v bogoslovju. Po posvečenju je le malo ustvarjal; vsaj objavljenega oz. ohranjenega je le malo. Kot je bilo že zapisano in kot ugotavljajo raziskovalci njegovega dela, je njegovo ustvarjalnost zavrla vojna.

KUNSTLJEVA PRIPOVEDNA PROZA

Njegova prozna besedila bi najlaže uvrstili v žanr kratka zgodba. Zdi se, da Kunstelj nadaljuje Cankarjevo izročilo in kot pri Cankarju bi tudi večino njegovih kratkih zgodb lahko opredelili kot črtice, vendar nekatere daljše lahko imenujemo tudi novele ali kratke povesti.

V našem članku bomo na kratko predstavili njegove kratke zgodbe, ki jih je v zbirko Luč na mojem pragu uvrstil France Pibernik.

Skopuh in zaklad je nekaka pravljica o skopuhu, ki hoče priti do zaklada pod Planino, a ga zmaji in druge pošasti pokončajo. Planina in potok Bela locirata dogajanje na vrhniško Planino, zmaji in pošasti pa spominjajo na Lintvern, izvir potoka Bele.

Očetov prstan je pravljica o treh bratih. Dva se ob očetovi smrti spreta za dediščino, tretji pa za očetom žaluje in obdeluje izropano kmetijo. Tretji sin obogati, brata pa propadeta. Pisatelj nadaljuje ljudsko pripovedno tradicijo o treh bratih.

Njene jaslice je zgodba z božičnim motivom – podoba družine. Gre za izrazito cankarjanski slog in motiviko, tudi imena spominjajo nanj, glavna oseba je Francka. Poved »*Francka je stala pred njo vsa majhna in še bolj se je materi zazdelo, da je negoden otrok*« bi čisto lahko pripisali Cankarju. Prav tako motiv: bolna mama, oče v Ameriki, Francka čaka, da pride nazaj, mama pravi, da bo prišel z Jezuškom ..., a mati umre, Francka ostane sama. Njen božič je samota.

Butara.⁵⁰ Pripoved uvede z orisom narave: »*Mrzle deževne kaplje so mrcinile izpod nizkega deževnega meglene neba /.../ Nizke, grde, skoraj neprijazne kočice so dremale ob cesti kakor lene kokoši.*« Spet izrazito cankarjanski slog in motivika; tema: žgoča socialna stiska. Francka je bolna, dela pri Kramarjevih, fant dela butaro, ki jo bo, tako upa, nesel h Kramarjevimi in jo dal gospe, ki ga bo vzela v službo. A ko pride Francka iz službe, sporoči: »*Gospa me je od-pustila!*« in socialna stiska se poglobi. Ne bo denarja, da bi plačali najemnino za borno stanovanje. »*Že drugi mesec nismo gospodarju plačali,*« vzdihne mama in nanje leže nepremagljivo breme revščine.

Pesem tihe rebri. Dolči je za veliko soboto šel namesto v šolo iskat gobo. Po gozdovih pod Sveto Trojico, pod Košaci in za Betajnovno je poslušal »pesem tihe rebri«, ki ga je vsa prevzela. Dolgo ga ni bilo domov. Materi se je zlagal, da je »pometoval« krompir z Gromovim Nacetom na Klisu. In ko je šel spat, se mu je zbudila vest in zjutraj »se je sam sebi zdel betežen stavec, ki je zapravlil mladost, sonce in pomladno pesem«. Tudi tu nastopa Francka, ki je guvernanta pri *Muleyevih*.

Po martinčke. Črtica spominja na Franckino romanje v Cankarjevem romanu *Na klanecu*. Hlapec Ivan hrepeni po »martinčkih«, po sladkariji, ki so jo romarji kupili na martinovo pri romarski cerkvi sv. Martina na Zaplani. S sestro Francko, ki je dekla v vasi, gresta skupaj na božjo pot. Ko pa prideta k cerkvi, ju prevzame sejemski vrvež in na srečelovu zapravi Ivan ves denar, upajoč, da bo zadel zlato uro. Namesto te dobi ogledalce in v cerkvi nima kaj dati za ofer. In za oltarjem je videl podobo sv. Martina in Boga, ki ga je grajal, ter podobo matere. Prej sta mislila iti k njej na Hlevišje, a sedaj sta šla kar domov – brez martinčkov.

Na kvatarno nedeljo. Berač Gregček, hromi invalid brez enega očesa, gre na kvatarno nedeljo na romanje iz Borovnice v trg in od tam na Vijolno goro (Sv. Trojica). Na poti se spominja svojega življenja, svoje nesrečne ljubezni z Maričko, ki je umrla za posledicami nesreče, ko sta se peljala s Prezida, a je pred smrtjo rodila hčer Malči, ki sedaj služi nekje v Trstu. Gregček je na koncu moči in v nekakšni agoniji opazuje sejemski vrvež pred cerkvijo. Ko je v jeseni zapadel sneg, ga niso več videli na nobeni božji poti, ne na Dobrovi ne na Žalostni gori, ne pri sv. Martinu ne pri Svetih Treh Kraljih, kajti na poti iz Borovnice proti Vrhniki je zmrznil.

Dolči se začne: »Tista jesen je bila kakor iz zlata vlita. /.../tudi zanj je bila jesen vsa

umita, vsa zlata in srebrna. Po cele dneve je preživel v objemu njene razkošne ljubezni.« Gre za zanimivo podobo, ki jo srečamo tudi pri Cirilu Kosmaču, v njegovem *Pomladnem dnevu*, kjer se kot nekakšen vodilni motiv ponavlja stavek: »Tisti pomladni dan je bil lep, svetel in zvoneč, kot iz čistega srebra ulit.« Gre morda za literarni vpliv?

Izrazito socialna črtica o Dolčiju, ki je namesto v šolo hodil nabirat kostanj in je z žalostjo pričakal sneg, ki je prekinil to njegovo delo. Ko je šel v šolo, je poslušal zgodbo o pridnem Jožku, ki je delal jaslice. Tudi on je hotel za božič narediti jaslice, a namesto predbožične idile je za sveto noč doživel tragiko lastne revščine. K hiši je prišel gospodar, ki je hotel denar za stanarino. Dolči je stanarino plačal z denarjem, ki ga je zaslužil s prodajo kostanja, in je z njim mislil kupiti jaslice. Mama in sestra Francka – vsi so služili. Črtica se izteče v elegični konec: »Prišel je sveti večer. Ivana ni bilo iz mesta, tudi Francke ni bilo domov. Mati in Dolči sta se grela ob pečici. Tam v kotu je bilo prazno, brez pastirčkov, brez ovčic, brez jaslic. Ko je iz župne cerkve zadonelo slovesno zvonjenje, sta se napravila in sta šla k polnočnici ... Sneg je naletaval in jima močil obraz.«

Ta grba. Deklica Mimi ima grbo. S fanti gre na Kuren nabirat zelenja za butare. Z njimi jo povabi prijazni Janči. Ta ji naredi butaro. Fantje se pogovarjajo o Miklavžu; ona si zaželi, da bi ji odnesel grbo in prinesel čevlje – da bi bila lepa. A mati premalo zasluži na dnini, mora plačati stanarino. Mimi gre z butaro v cerkev, posluša poročilo o Jezusovem trpljenju.

Za veliko soboto se s fanti odpravi po blagoslovljeni ogenj, ki ga otroci z gobami raznesejo po hišah in s tem kaj zaslužijo. Mimi pri ognju nekdo sune v grbo, da pade po tleh in izgubi gobo. Tako je odpadel zaslužek in spet je ostala brez novih čevljev.

Na veliko soboto je mati sama šla k vstajenju, Mimi z raztrganimi čevlji ni upala iti.

Prijazen fant Janči pa je Mimi prinesel pirhe in pomaranče.»*Janči, ne smeš priti več k meni, ' je iztrgala iz sebe. 'Zakaj ne?' ga je zabolelo. 'Ker - sem - grda ... 'Mimi je zastokala in krčevito zaihtela.*«

Poroka v skednju. Mali pastir Darin se je zaljubil v hromo Zalko, ki je imela bergle. Sklenila sta, da se poročita. Poročil ju bo pastir Kadeletov Pepč, in sicer na Kadeletovem skednju. Po poroki se je skedenj vnel in nevesta Zalka je umrla. In konec je bilo nedolžne otroške ljubezni.

V mesto. Polde, ki služi pri Kroparjevih, si zaželi na sejmu v mesto. Gospodar Kropar ga res vzame s seboj in mu da desetico. Fant se na sejmu zgubi in pride k ciganom. Šele čez par dni ga pride iskat oče.

Spominčice. Profesor petošolkam predlaga, naj pripravijo proslavo za materinski dan. Vesele se pripravljajo na prireditev; vsaka prevzame svojo vlogo. Glavno prevzame Mimi, ki bo imela govor o veličini materinskega življenja. Par dni pred praznikom pa pride pred šolo Francka, Mimina sestra, slabo oblečena; Mimi se jo sramuje. Ta sporoči sestri, da je mati hudo bolna. Mimi gre domov, kjer je prisotna ob materini smrtni postelji. Proslava materinskega dne odpade.

Pisatelj mojstrsko slika dekliško dušo, hrepenenje deklet po tem, da bi bile lepe, tudi da bi se uveljavile; prikaže pa tudi rivalstvo in nevoščljivost.

V svojih pripovedih nikoli ne zaide v cenenih»happy and«. Pogosto hoče naslikati samo razpoloženje oz. odsliskavati vzdušje. Brez želje po kakšni vzgoji, ampak želi predvsem nastaviti življenju ogledalo.

Marija je zgodba o dekletih, ki obiskujejo gimnazijo in bivajo v internatu v samostanu. Nekega dne gredo na božjo pot k Sveti Luciji in od tam vidijo domači kraj in morje in še dlje. V ospredju pripovedi sta učenki Velena in Marija in njun notranji svet. Marija sanjari o svojem poklicu. Morda bo kdaj tako učena

kot s. Lucija, morda se bo imenovala s. Serafina. Predvsem pa sanjari o fantiču Borisu, ki se je vanj zagledala še v ljudski šoli in ji nikakor ne gre iz spomina. Z njim je povezana vsa milina življenja.

Tisto pomlad. Šukančeva Mici živi sama doma na vasi. Mož Lovro je šel v Ameriko, da kaj zasluži in ni ga že sedem let. V tem času Mica pridno gospodari, a se nekega dne spozabi z drugim moškim in zanosi. Tako se prvorojencu Lovru kmalu pridruži polbratrec Nacek, o katerem pa Mici možu v Ameriko nič ne sporoči. Neke pomladi, čez sedem let, pa se Lovre vrne iz Amerike. Mici ga je vesela, a se srečanja tudi boji - boji se možu priznati, da mu je bila nezvesta. Ko pa vidi Lovre Nacka, mu mora žena razkriti svoj greh. Sledi katarzičen konec.

Andrejas, udari je zgodba o bolnem kovaču, ki se vrne iz bolnice domov. Upa, da bo še vse dobro. Doma ima ženo in otroke, za katere nakupi igrač. Ko se vrne v domači kraj, ga vsi ogovarjajo, a izogibajo se govoriti o njegovi bolezni - o jetiki, ki ga kmalu po sv. Gregorju položi na smrtno posteljo. V cankarjanskem slogu lepo prikaže samodopovedovanje in sprenevedanje okolice, da je hudo bolan.

Mežnar Jernejec je zgodba o starem mežnarju, ki je bolan in mu smrt trka na vrata, on sam pa se ne da, noče sprejeti dejstva, da je na smrt bolan. Z zadnjimi močmi gre še zadnjič zvonit, a v cerkvi obnemore in odpeljejo ga domov, kjer umre. Črtica je pretresljiv psihološki oris človeka, ki sluti bližajočo se smrt, o kateri govorijo tudi sosedje, on pa hudega dejstva noče sprejeti.

Košakova Štefa je kratka novela o dekletu, ki je zanosilo s fantom Frenkom, a to svoje stanje skriva. Kot članica *Marijine družbe* je izbrana, da tudi ona sodeluje v adventnem običaju Marijo nosijo. Žreb jo določi, da

med devetimi dekleti (devetdnevnic) prva nese Marijo. Ko pride Marijin kip h Košakovim, je pri njih vse slovesno in veselo, posebej še v trenutku, ko se v Košakovi hiši slovesno, s petjem in molitvijo, poslavljajo od Marije, preden jo odnesejo k naslednji gostiteljici Francki. Ko bi morala Marijo odnesti od doma, Štefo obide slabost, pade po tleh ona in Marijin kip. In »pri Košakovih se je poprej tako svet večer sprevergel v pravi pekel«. Mati joka, oče se zapre v kamro, brat Andrejec pa se s silo spravi nad Frenka in ga tako hudo rani, da ga mora župnik dati v sveto olje. Za božič pa Štefa povije otroka in sanjari o tem, kako bo šla v tovarno delat, da se bosta preživljala.

Novela je slavospev novemu življenju in kritika moralističnega obsojanja nezakonskih mater. Hkrati pa čudovit prikaz vaške adventne folklore. Vaško okolje podpirajo tudi narečno-pogovorni izrazi. Npr.: *turščica, men-trga, jeprge, robkati, skavsati, češarek, ušeniiti, melerin, odfrleti, klana*. Tine Debeljak pravi o Košakovi Štefi, da je »najmočnejša črtica v tej Kunstljevi zbirki«, in jo primerja s Finžgarjevo Deklo Ančko.⁵¹

Kakor Judeži. »Lagodni večernik je pljusnil staremu Kočarju v razorana lica, ko je stopil na prag in izbuljil velike oči prek doline. /.../ Mrak je tkal plaho kopreno in jo neslišno razgrinjal nad nizkimi bajtami. Vas je bila mirna, le tu pa tam se je utrgalo v somrak pasje lajanje, ki se je zateglo izgubljalo daleč nekje v samoto.« Tako ustvarja Kunstelj impresijo večerne pokrajine. V to naravno harmonijo pa udari disonančna zgodba socialno-moralnih odnosov med ljudmi. Pri Kočarjevih živijo sorazmerno udobno življenje, njihova Micka pa živi v mestu in tolče revščino, nima stanovanja in njena družina se le s težavo prebija skozi življenje. Da ne bi plačevala visoke najemnine, prosi brata, če bi lahko prišla živet nazaj domov h Kočarjem, a mladi Kočar tega ne dovoli. Vse dogajanje

je postavljeno v predvelikonočni čas, v čas delanja butar. Stari Kočar sinovo odločitev gleda v versko-moralni perspektivi, da so kot Judeži, saj so s tem, da ne pomagajo Micki, ki je v težkem položaju, izdali svojo kri.

Ob košnji je črtica iz kmečkega življenja. Prikazuje kmeta Slaparja, ki pridno kosi na svoji majhni kmetiji, da bi imel dovolj sena za krave in telico. Kosi od zore do večera, pozno v noč. Ko naj bi mu hčerka prinesla južino, mu z jokajočim glasom naznani, da se je doma udušila najlepša telica. Z žalostjo doma opazuje mesarja, ki je zaklal telico, in premišljuje, kakšna škoda je telice, ki bi »čez poldrugi mesec lahko že storila«.

V kamnolomu je kratka črtica, ki prikazuje delavca Grega, ki odhaja v deževnem jutru delat v kamnolom. (Vrhničan bo po opisu prepoznal kamnolom nad Verdom.) Ko pride Grega na delovno mesto, so tam zbrani delavci, a nikogar ni od vodilnih. Čez kake pol ure se le prikaže dolg suhec v pumparičah, delovodja, ki naznani, da ta dan zaradi dežja »ne bomo lomili«, ob tem pa vse čakajoče delavce popiše. Trije najavljeni so manjkali, in zanje pravi, da so odpuščeni, ostali pa naj gredo domov. Gregu se je zdel tak odnos do delavcev krivičen; naslednji dan tudi on ni šel delat - in bil odpuščen. Gre za tipično socialno temo.

Odpoved je kratka zgodba, katere dogajanje je postavljeno v usnjarno. V prvem poglavju je prikazan plačilni dan, sobota, ko naj bi delavci dobili tedenski zaslužek, a 13 delavcev poleg denarja dobi tudi obvestilo, da so odpuščeni. Med njimi je tudi Čonšek, ki ne more verjeti, da je odpuščen. Z veliko žalostjo gre na vlak in iz mesta domov, na vas. Doma ga čaka šest otrok in žena, ki ravno ta dan rodi sedmega otroka. Stiska stiska odpuščenega delavca, ki pa mu novorojeni vendarle dá moč, da se za nekaj časa zaposli kot dninar, kasneje pa dobi novo službo v mestu.

Eksekutor pripoveduje o sodnem rubežniku Vanetu, ki se ne more privaditi na svoj poklic. Z veliko težavo je prisoten, ko izseljuje iz hiše bankrotirano družino s petimi majhnimi otroki.

Kunstelj se je socialnega vprašanja lotil na res zanimiv način: socialno tragedijo opazuje skozi oči eksekutorja. Nasprotno kot prevladujoča tovrstna literatura ni črno-belo slikanje, ampak poskuša socialno vprašanje videti v vsej njegovi razsežnosti. Eksekutor ni kruti izvrševalec sodnih odločb, ampak človek, ki ga zelo prizadene človeška tragika, ki jo skuša po svoje blažiti.

Na stopah je najdaljše Kunstljevo prozno besedilo. Lahko ga opredelimo kot novelo. Nekoliko spominja na Gogoljeve novele, v katerih so pogosto v središču zanimanja revni in odrinjeni, 'božji otroci'. Govori o življenju v hiši na Stopah, ki je bila kot zakleta: nesreča jo je spremljala iz roda v rod: enkrat je pogorela, drugič jo je odnesla voda ... V tej revni hiši je bival Žanč, ki ga spremljamo dobršen del njegove življenjske poti. Pisatelj ga prikaže predvsem, kako išče srečo. Najprej v delu – kot dninar na gruntih, potem kot delavec v opekarni. Tu ga doleti nesreča, da ostane komaj živ. Pohabljen, grbast, živi osamljeno v svoji koči. Išče človeka, ki bi ga sprejel in osrečil. Najprej se pri njem naseli potovka, ki pa ga le izkorišča, zato jo odslovi. Nato se spoprijatelji z vaškim čevljarjem Bančarjem, pri katerem se je tudi sam naučil popravljati čevlje, od česar tudi živi. Nekega dne zagleda skozi okno lepo dekle Štacunarjevo Štefo in se vanjo zaljubi. Ves gori za to ljubezen, in ko izve, da se je poročila, se mu podre svet. A prijatelj Bančar ga reši samote in obupa tako, da mu ponudi v zakon svojo slepo hčer Manico. Zgodba se konča s prizorom idilične ljubezni med pohabljenim grbavcem Žančem in slepo Marinko, med dvema odrinjenima na rob družbe.

Vdovec Gašperin je kratka zgodba o ovdovelem Gašperinu, ki težko preboli smrt svoje žene Mice, a se kmalu potolaži, drugič poroči z vdovo iz Zaklanca in jo pripelje na vas. V noveli je predstavljeno kmečko življenje, ki ga odlično ilustrira narečno in kmečko žargonsko izrazje; v ospredju je tudi življenje na vasi (morda kar na Vasi, Kunstljevem predelu Vrhnike) ter čustvena nihanja glavne osebe. Ta nihanja so nekoliko preveč šablonska – zdaj je pretirano žalosten, zdaj vesel. Tudi ta poteza Kunstljevega pisanja spominja na Cankarja oz. na njegove literarne like.

Kakor misel tematizira boj za dediščino na kmetiji pri Legerjevih. Po očetovi smrti si premoženje samovoljno prisvoji sin Luka, Tine, Katrica in Cila pa ostanejo praznih rok. Požrešni Luka požene od doma umsko prizadeto sestro Cilo, a se ta kmalu vrne domov in tudi za dediča sodnija ne imenuje Luka, ampak Tineta. Luka se od žalosti in jeze obesi. Kot nasprotje krutemu boju za dediščino je predstavljen Cilin notranji svet, svet 'božjega otroka', ki je čuden, a lep.

Pismo pripoveduje o župniku, ki mu mlad bogoslovec Zemljakov Jože sporoča, da ne bo duhovnik, da se je premislil. Župnik hoče to težko novico sporočiti Jožetovi materi in gre k Zemljakovim. A ko zagleda Jožetovo mater, vso nebogljeno z velikim hrepenejem po tem, da bi sin postal 'gospod', se premisli. Naslednji dan pa Jože sam sporoči hudo novico svojim domačim; mati ne prenese njegove odločitve. Bolečina jo položi v grob.

Gre za temo, ki je bila mlademu Kunstlju gotovo zelo blizu. Tudi sam se je pomišljal, da bi postal duhovnik, tudi sam si je gotovo predstavljal, kako bi to njegovo odločitev sprejela mati, kako bi jo sprejel domači župnik, kako ljudje na Vrhniki.

Težke ure gospoda Tadeja. Kratka zgodba je izrez iz življenja duhovnika. Muči ga skrb

za bogoslovca Milana, ki naj bi imel čez eno leto novo mašo. O njem je župnik dobil pismo iz bogoslovja, da Milan »v teku teh zadnjih let ni pokazal zadostnega smisla« za duhovniški poklic. Župnik nikakor ne more razumeti, kako tako slabo ocenjujejo njegovega bogoslovca. Zdi se mu, da so mu krivični. Morda pa samo zato, ker se poleg za duhovne reči zanima tudi za umetnost, zgodovino, botaniko, kemijo.

Zgodba nima jasnega konca. Po vsej verjetnosti ima avtobiografsko ozadje. Morda tudi Kunstlja v bogoslovju niso razumeli, ker se je ukvarjal z veliko drugimi stvarmi, npr. z gledališčem, organiziranjem kulturnega življenja na Vrhniki ...

Gospod Šimen je novela o duhovniku Šimenu, ki je pri zdravniku izvedel, da je hudo bolan in da bo moral zapustiti svojo službo. Svojo stisko razodene duhovniku prijatelju, ki mu svetuje, naj uboga zdravnika. Ves negotov se vrača domov in še isti dan ga odpelje rešilni avto v sanatorij, od koder se ne vrne več.

V noveli prevladuje psihološki oris, ki ga podpirajo natančni pejzaži jesenske pokrajine. Prav v tem upodabljanju narave je Kustelj mojster, vreden velikega učitelja Cankarja.

POEZIJA

Poleg proznih besedil je Kustelj pisal tudi pesmi. Gre predvsem za otroške pesmi pa tudi prigodne pesmi z versko tematiko. Svoja pesniška besedila je objavljala v otroški reviji Vrtec. Nekaj pesmi, pretežno verske vsebine, pa je objavil v *Mladi setvi*.

Spodaj so njegove otroške pesmi iz *Vrtca*. Nekoliko spominjajo na Župančičevo tovrstno poezijo.

Zunaj snežec naletava⁵²

*Metuljčkov belih, mehkokrilih
vsa polna je dobrava.
V gorki izbi dedek ždi.
Mi k njemu sedemo,
strme poslušamo,
ko nam o kraljeviču govori:
– Bila nekoč
je zlata noč,
je jezdil kraljevič čez plan,
pred njim je grad blestel krasan.
– Zunaj snežec naletava,
na okna mraz že potrkava,
a mi v deželi smo deveti,
kjer ni snega, kjer sonce,
zlato sonce sveti.*⁵³

Ded s pipico⁵⁴

*Dedek pipico kadi,
dedek sladko se smeji:
"Eohoho, kaj pa spet to?"
"Hiša, dedek, hiša bo!"
"Hahaha, za koga pa?"
"Tvoja, dedek, tvoja ta."*

*Dedek pipico kadi,
dedek tiho se smeji:
"Hihihhi, o, dete ti,
veš za moje dolge dni ...?"
Dedek pipico spusti,
v srcu tiho se solzi.*

Svetonočni zvonovi⁵⁵

*Krog gorke pečice sedimo
in v jaslice svetle strmimo;
od zunaj nekje se zvon oglasi,
že angelci vabijo k polnočnici.
Ting, ting, ting, tang,
ting, tingel, tingel, tingel, tang.*

*Vstanimo, vstanimo, bratci, sestrice,
hitimo, hitimo čez snežne gorice!*

*Kaj mar nam nocoj je burja in mraz,
k polnočnici angelci spremljajo nas!
Ting, ting, ting, tang,
ting, tingel, tingel, tingel, tang.*

*Zvonovi, zvonite,
v Betlehem sveti nam pot pokažite,
da najdemo malega Jezuščka
in mater Marijo in Jožefa.
Ting, ting, ting, tang,
ting, tingel, tingel, tingel, tang.*

Jesenska⁵⁶

*V rebri brajda rumeni,
v listju žlahtni grozd zori,
sonce z neba se smehlja,
z žarki toplo boža ga.*

*Kmetič z brento v reber gre,
radostno mu je srce -,
kar mu sladka kaplja da,
bo za ženko, mala dva.*

Koledniška⁵⁷

*Mi smo sveti trije kralji:
Gašper, Miha, Boltežar.
Prosimo vas, da bi dali
Detecu vsaj skromen dar.*

*Zvezda nas je popeljala
v revni betlehemski hlev;
Mati Dete je zibala,
rajski slišali smo spev.*

*Luč nebeška zažarela
v jaslicah je Detecu,
nas pa radost je prevzela,
vse smo dali Jezusu.*

*Radi, radi bi še dali,
prosimo pri vas za dar,
saj smo sveti trije kralji:*

Gašper, Miha, Boltežar.

Na počitnice⁵⁸

*Oj zbogom zdaj, klopi strupene,
črna tabla, puste stene:
gospod učitelj, gospodična,
mar spričevala nam krivična!*

*V prostost se zlato razpršimo,
puščobo, dolgčas preženimo;
na trato, v tihi log med cvetke,
božje tetke,
v ringarajo, tja med ptičke,
božje stricke.*

*Potem pa z otcem, Mimi, Ivko,
po travico za našo sivko
in z dedkom v senco čebelnjaka.
Glej ga, spaka!
Daj medu nam, dedek sivi,
saj smo zaslužili!*

Ptička⁵⁹

*"Kljunčka nočeš več odpreti,
pesmi lepih nočeš peti?
Gorko sončece že sije,
zlate žarke v kletko - lije!
Daj nam, daj zažvrgoleti,
saj toplo, svetlo je v kletki.«*

*Zlato sončece se skrije,
v sobo mrak se tiho zlije.
Ptička v perje kljunček stisne,
zadnji vzdih ji iz grla pljusne.*

Večer v maju⁶⁰

Za holmom zarja je tonila,

*nad trudne lehe in stezice
je mrak razgrnil širna krila.
Pastir je v tiho vas popeval
zameketale so ovčice.*

*zacepetale so nožice,
ko glas je v gluho noč odmeval.
Od fare ave zazvoni ...
Na pragu siromašne koč
srce se materi razjoče,
spomin na sina jo boli ...*

Zima⁶¹

*Starka zima k nam se je vselila,
hrib in dol čez noč nam pobelila.*

*Vsi smo v belo jutro se zazrli,
vrata starki na stežaj odprli.*

*"Hej, ženica, noter stopi malo,
pa povej nam kako svojo šalo!"*

*Starka dvignila je sivo glavo:
"Kaj, da vam bila bi še v zabavo?"*

*Rada bi za hipec se spočila,
pot me je do smrti utrudila.*

*Ne utegnem, pot me nova čaka,
že podi me vihra iz oblaka.«*

*V reber starka trudna je hitela,
pot za sabo s snegom je odela.*

KUNSTELJ DRAMATIK

Kaže, da mu je bilo od umetnostnih oblik najbližje gledališče. Sam se je zelo zanimal za dramsko umetnost, sledil dramskim predstavam, pisal nekakšen leksikon gledaliških besedil, tudi sam režiral in igral. Npr. v gimnaziji v Šentvidu, na Vrhniki v igri *Luč z gora* in še kje.

Sam je tudi snoval dramska besedila. Prevedel je dve igri, in sicer *Modri z Jutrovega* Friderika Klenka in *Marijine sanje* Margarete Cordes in sam napisal dramsko besedilo o škofu Baragi *Za velikim vzorom*. Poleg že omenjenih gledaliških iger je prevedel Wagerlovo knjigo *Leto Gospodovo*. Žal, da tega svojega daru za gledališko umetnost ni mogel razviti. Gotovo bi se Kunstelj, če bi mu bilo dano, razvil v pomembnega slovenskega gledališčnika, morda tudi dramatika. Ohranjeni dramski poskusi so večinoma uporabnostno usmerjeni. Gre za besedila, ki so bila primerna za razne cerkvene praznike in prireditve ob njih.

V *Mladi setvi* je l. 1939 objavil božično igro *Modri z Jutrovega*.⁶² Morda je bilo besedilo scenarij za kako prireditev v bogoslovju ali pa na Vrhniki. Na to misel nas navajajo dokaj natančna navodila režiserju in igralcem, kako naj izgleda oder, kako naj se igra.

Drugo tako dramsko besedilo, ki ga je Kunstelj objavil v *Mladi setvi*, je igra v šestih prizorih *Marijine sanje*, prevod igre *Margarete Cordes*. Tudi za to delo lahko sklepamo, da je šlo za priložnostno besedilo, uporabljeno za kako igro ali akademijo (morda za praznik Brezmadežne).

V *Mladi setvi* je leta 1940 objavil svoj radijski prispevek⁶³ o vrhniškem adventnem obredu Marijo nosijo. Gre za predstavitev ljudske verske igre. V tem prispevku je poleg predstavitev običaja tudi besedilo te ljudske adventne igre. Gre za sorazmerno obsežno besedilo, v katerem nastopajo na eni strani igralci, ki predstavljajo Marijo in Jožefa kot revna popotnika, ki iščeta prenočišče, na drugi pa ljudje, ki se revnih popotnikov nočejo usmiliti – in na koncu se morata popotnika naseliti v revnem hlevu. Te igre mu gotovo ni bilo težko predstaviti, saj jo je zelo dobro spoznal, ko je – kot smo že zapisali – tudi sam sodeloval pri ljudskih običajih oz. obredih.

Naslednji njegov objavljeni dramski poskus je prav tako priložnostni. Gre za že omenjeno igro *Za velikim vzorom*, ki je bila objavljena v knjigi *Slava Baragu*, zbirki gradiva za Baragove proslave.⁶⁴ Tridejanka prikazuje šolske otroke, ki se veselijo, da ni pouka in uprizorijo srečelov, vendar denarja ne porabijo za novo žogo, ampak za kapelico, posvečeno misijonarju Baragi kot zahvalo, ker je bila po Baragovi priprošnji uslišana molitev enega od otrok, ki je molil za ozdravitev svoje mame. Seveda ne gre za umetniško, ampak za »uporabno« besedilo, ki ga je Kunstelj očitno napisal po naročilu. Vsebinsko dokaj skromno, vendar se vidi, da ga je napisal človek, ki mu je svet gledališča zelo blizu.

KUNSTELJ UREDNIK, ESEJIST IN KRITIK

Izrednega pomena je Kunstljevo organizacijsko oz. uredniško delo. V gimnaziji je v Zavodu svetega Stanislava bil predsednik kulturnega društva *Palestra*, v bogoslovju je skupaj z za literaturo zavzetimi sošolci ustanovil literarno glasilo *Mlada setev* in bil vseskozi tudi urednik tega literarnega rokopisnega glasila. Skupaj z drugimi vrhniškimi študenti je v svojem rojstnem kraju ustanovil kulturno društvo *Vrhnika* in literarno glasilo *Močilnik*.

Kunstelj je bil kot urednik tudi usmerjevalec in ocenjevalec literarnega ustvarjanja. V svojih esejih in uredniških uvodnikih v revijo *Mlada setev* ter v kritičnih prikazih literarnih del se je pokazal kot bistroviden opazovalec literarnega ustvarjanja v tedanjem času. Zavedal se je temeljnih dilem v slovenskem literarnem in miselnem prostoru, predvsem napetosti med liberalno-marksističnimi in katoliško usmerjenimi pisci. V svojih kritičnih zapisih se kaže kot kultiviran bralec in objektivni ocenjevalec. Ko je leta 1939 izšla Prežihova Požganica, je

kot urednik *Mlade setve* to delo predstavil in ga ocenil kot »knjigo, ki je velika obogatitev slovenskega povojnega pripovedništva«. ⁶⁵

Gre za laskavo oceno zgodovinskega romana, brez ideološke pristranosti, in to kljub temu, da je bil Voranc eden najbolj izpostavljenih socialnorealističnih in idejno marksistično usmerjenih piscev, Kunstelj pa trdno zasidran v katoliškem duhovnem prostoru. Mlademu kritiku Kunstlju pri ocenjevanju literature očitno ni šlo za ideologijo, ampak za umetnost.

KNJIŽNE OBJAVE

Po besedah Tineta Debeljaka naj bi se leta 1945 v Ljubljani tiskala knjiga Kunstljevih del, »a ji ni bilo dano ugledati belega dne«. ⁶⁶ Takoj po vojni so oblastniki namenili Kunstljevemu literarnemu delu enako usodo kot njemu samemu. Kot večina knjižnih del slovenske katoliške inteligence je bilo tudi njegovo delo zamolčano ali celo prepovedano objavljati. Leta 1945 so bila namreč dela vseh s protirevolucijo povezanih književnikov umaknjena iz prodaje, knjižnic in sploh iz javnosti. ⁶⁷

Izbor iz Kunstljeve pripovedne proze je tako prvič izšel šele ob 30-letnici njegove smrti v Argentini, pri *Slovenski kulturni akciji*. ⁶⁸ Urednik Tine Debeljak je izboru njegove kratke proze dal ime Butara. Poimenoval ga je po eni njegovih črtic; tako tudi zato, ker se mu zdi, da predstavljajo zgodbe zbirko – butaro različnih ljudi in usod.

V domovini je po demokratizaciji Slovenije njegovo literaturo iz pozabe začel reševati prof. France Pibernik: leta 1991 je Kunstlja predstavil med 21 zamolčanimi književniki v zborniku *Jutro pozabljenih*, leta 1994 pa je poskrbel za izdajo njegovih »Izbranih črtic in novel« *Luč na mojem pragu*. Lepo bi bilo, če bi kdaj izšlo njegovo zbrano delo. Tudi na

Vrhniki je ostal Kunstelj bolj ali manj zamolčan, zgodovinski spomin nanj se v javnosti ni gojil.⁶⁹

Opombe

- 1 Ulica Ob potoku leži ob Beli, potoku Kunstljeve»enajste šole pod mostom«. Ulice na Vasi so bile očitno večkrat preurejene oz. preimenovane. Danes sta nad vrati njegove rojstne hiše dve tablici: *Ob potoku 32* in *Dobovičnikova 4*. (Tine Debeljak ima zapisano Ob potoku 30. Verjetno gre za napako.)
- 2 Ko sem avtor članka hodil po Vasi in iskal Kunstljevo rojstno hišo, sem povprašal kar nekaj starejših ljudi, kje je bil rojen France Kunstelj, a niso vedeli, ne kdo je bil F. K. ne kje je njegova rojstna hiša. Na srečo sem prišel v hišo, v kateri živi sin njegove sestrične Janez Jurjevčič, ki mi je ljubeznivo pokazal njegovo rojstno hišo, ki je sedaj prazna in jo je že krepko načel zob časa.
- 3 Vir: Janja Ogrin, Vrhnika, januar 2015. Najmlajši iz Bajtnove družine, Lovro, je bil maja 1945 kot domobranec vrnjen iz Vetrinja v Jugoslavijo v taborišče v Teharju. Kot mladoleten je bil iz taborišča izpuščen, vendar domov ni prišel. (Vir: družinsko izročilo, januar 2015.)
- 4 Glej: F. Pibernik, *Pisatelj France Kunstelj*, spremna študija h knjigi France Kunstelj, *Luč na mojem pragu*, Izbrane črtice in novele, MD, Celje 1994, str. 241.
- 5 Prav tam.
- 6 Ignacij Kunstelj (Vrhnika 1908–Stuttgart 1981), v duhovnika posvečen 1933, kaplan v Škocjanu na Dolenjskem, v Velikih Laščah, Zagorju ob Savi, župnik na Rakitni (1939–43), 1944–45 domobranski kurat na Primorskem, od 1945 do 1948 duhovnik po različnih begunskih taboriščih v Italiji in Nemčiji, od 1948 v Londonu skrbel za Slovence, tam zgradil Slovenski dom, imel verske oddaje na BBC. (Več glej: Ignacij Kunstelj, Politika in duhovnik, Samozaložba, Celovec, 1979.)
- 7 Ciril Jerina, rojen 1899, v duhovnika posvečen 1927, od 1934 do 1964 župnik v Borovnici, od 1965 do 1976 v Zaplani, kjer je tudi pokopan.
- 8 Jože Cukale (Vrhnika, 1915–1999) Dhyan Ashram, Bengalija, duhovnik, misijonar, pesnik, slikar.
- 9 Literarno glasilo nižješolcev v Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu.
- 10 Literarno glasilo višješolcev v Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu; slovensko literarno glasilo z najdaljšo tradicijo, od l. 1854, izhaja še danes.
- 11 Duhovno življenje (slovenska verska revija), Buenos Aires, 1934, 63, 146–47. (Glej: Pibernik, Luč na mojem pragu, str. 243.)
- 12 Prim. France Pibernik, navedeno delo, str. 247.
- 13 *Mlada setev* je bila rokopisna literarna revija. Izdajal jo je Literarni krožek ljubljanskih bogoslovcev, založilo Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslovcev. Izhajala je od l. 1937 do 1941, urejal jo je France Kunstelj, pisal France Lokar, risal Lado Tomazin. Revija hrani Arhiv semeniške knjižnice v Ljubljani.
- 14 Viktor Zorman (1918–28. maj 1945), duhovnik, pisateljsko nadarjen, objavljajl v *Mladi setvi*, Mentorju, Bogoljubu, Slovenčevem koledarju, Domu in svetu.
- 15 Tone Polda (1917–23. junij 1945), duhovnik, pesnik, pisatelj; objavljajl v revijah *Jutranja zarja*, *Domače vaje*, *Mlada setev*, *Vrtec*, *Kres* in *Naša zvezda*.
- 16 Janez Kmet (1917–1965), duhovnik in pisatelj.
- 17 France Lokar (1917–1994), duhovnik, pesnik, objavljajl v *Domačih vajah*, *Mladi setvi*, *Družini*, *Koledarju MD*, *Novi mladiki*, *Mavrici*, izdal več pesniških zbirk.
- 18 Karel Mauser (1918–1977), pesnik in pisatelj. Prozo in pesmi objavljajl v listih *Mlada setev*, *Dom in svet*, *Mentor*, *Mlada setev* in *Vrtec*, po begunstvu pa največ pri Mohorjevi družbi v Celovcu in *Slovenski kulturni akciji* v Buenos Airesu in drugem zdomskem tisku v ZDA in Kanadi.
- 19 Uvodna beseda, *Mlada setev*, št. 1 (13. XII. 1937), str. 6.
- 20 France Kunstelj, Ob zaključku teh strani, *Mlada setev*, št. 4–5 (28. 5. 1938), str. 11.
- 21 Prav tam.
- 22 *Mlada setev* 1940, št. 1 (22. 11. 1940).
- 23 Vinko Poljanec (1876–1938), duhovnik, župnik v Škocjanu na Koroškem, narodni delavec, politik, predsednik Slovenske prosvetne zveze. Gestapo ga je aretirajl takoj po Anschlussu, 12. 3. 1938; umrl je kmalu potem, ko so ga izmučenega in shiranega izpustili iz pripora.

- 24 Dr. Tine Debeljak, Beseda o pisatelju. V: France Kunstelj, Butara, *Slovenska kulturna akcija* (SKA), Buenos Aires 1975, str. 253.
- 25 F. Kunstelj, Njeni večeri, Dom in svet, 1936, 518–519.
- 26 Pibernik, navedeno delo, str. 257.
- 27 Karel Mauser je ta socialni podvig tematiziral v svoji povesti Kaplan Klemen. (Karel Mauser, Kaplan Klemen, Družba svetega Mohorja v Celovcu 1965.)
- 28 "Ustanovni zbor našega študentskega društva»Vrhnika« se je vršil 23. julija 1939, ob pol osmi uri zvečer v Rokodelskem domu. Priljubljeni odbor je izdal lična vabila in tako se je zbralo v dvorani nad 50 ljudi. Tov. Cukale Jože je po pozdravnem nagovoru imenoval zapisničarja in ob kratkem poročilu takoj prešel na volitve. Sledeča lista je bila predlagana in tudi izvoljena: Cukale J., predsednik; Suhadolnik St. tajnik; Velkavrh V., blagajničarka, Umek M., Levec I., Cukale F., odborniki; Kunstelj F. urednik; Reven, Jerina, revizorja; g. dekan Burnik; gdč. učit. Urbančičeva in Nago-detova: razzodiščec« (Močilnik 1940, 1. št., str. 37). Glej še: T. Oblak Milčinski, Močilnik: poljudnoznanstveni list, ki ga je leta 1940 izdajal Dijaški krožek Vrhnika, Vrhniški razgledi št. II. (2010), str. 164–180.
- 29 Verjetno misli na duhovnika Mateja Sušnika, ki je l. 1904 ustanovil *Mlekarsko zadrugo Vrhnika* in kasneje kot župnik v Rovtah (1907–1933) veliko naredil za gospodarski napredek v kraju.
- 30 Močilnik (1940) 1, str. 9.
- 31 Močilnik (1940) 1, str. 6.
- 32 Glej: Marjana Kos, *Iz zgodovine Cankarjevega doma na Vrhniku*, Vrhniški razgledi 11 (2010), str. 84–103; K Marjana Kos: *Prosvetni dom včeraj, Cankarjev dom danes* (Hiša ljubiteljske kulture na Vrhniku). Izdala Zveza kulturnih društev Vrhnika. Vrhnika 2003.
- 33 Glej: Darinka Koderman Patačko, *Marijan Marolt kot pripovednik*, Vrhniški razgledi 7 (2006), str. 90–107; Teresa Kores, *Marijan Marolt, umetnostni zgodovinar*, Vrhniški razgledi 7 (2006), str. 90–107.
- 34 Prav tam, str. 38.
- 35 Prim. Pibernik, str. 260.
- 36 Besedilo z naslovom *Pri nas Marijo nosijo*, ki ga je prebral na ljubljanskem radiu 16. dec. 1939, je kasneje objavil. Glej: France Kunstelj, *Mlada setev*, 1940, št. 2, str. 125–135.
- 37 Jožko Kragelj (1919–2010), duhovnik, pisatelj in publicist. V okviru sodnih procesov proti duhovščini je bil na Tolminskem procesu leta 1948 obsojen na smrt z ustrelitvijo, a je bila sodba spremenjena na 20-letno zaporno kazen; zaprt je bil do l. 1958. O svojih zaporniških letih je napisal knjigo *Moje celice*. Poleg nje pa še več knjig črtic, pričevanj, povesti in poljudnoznanstvenih prikazov različnih osebnosti in znamenitosti z Goriške.
- 38 Prim. S. Gregorčič, *Naš čolnič otmimo* – pesem, ki je navdihnili Zdenka Kalina, ki je leta 1937 izdelal spomenik na Gregorčičevem grobu na pokopališču pri sv. Lovrencu. (glej: Pibernik, navedeno delo, str. 259.)
- 39 Prim. Pibernik, navedeno delo, str. 264.
- 40 Jožef Geoheli (1911–1942), župnik v Zaplani, umorjen 16. julija 1942.
- 41 Pibernik, navedeno delo, str. 262, 263, 264.
- 42 Dr. Tine Debeljak v spremni besedi h Kunstljevemu izbranim novelam in črticam *Beseda o pisatelju pravi*: »... pričakoval je skorajšnji izid svoje prve izvirne knjige, ki se je tiskala v Ljubljani. A ni ji bilo dano ugledati belega dne: uničena je bila v stroju tistih dni, ko je bilo uničeno tudi njegovo življenje.« Glej: France Kunstelj, Butara, SKA, Buenos Aires 1975, str. 249.
- 43 O Kunstljevih zadnjih dneh življenja obstaja več pričevanj tistih, ki so preživeli teharsko taborišče. Navajata jih Debeljak in Pibernik. Glej Debeljak, navedeno delo, str. 259–261; Pibernik, navedeno delo, str. 268–269. Debeljak tudi pravi: »Tudi sem mislil na Kunstlja in to njegovo mučenje, ko sem v Veliki črni maši za pobite Slovence opisoval umirajočega kurata ...« Lirsko-epska pesnitev Tineta Debeljaka *Velika črna maša za pobite Slovence* je prvič izšla leta 1949 v Buenos Airesu pod psevdonimom Jeremija Kalin in predstavlja prvo leposlovno knjigo povojne emigracije v Argentini.
- 43a Prostor je danes pietetno urejen.
- 44 Ivan Remic, klasični filolog, urednik, pesnik (Bohinjska Bistrica 1921–1945).
- 45 Ivan Hribovšek, pesnik in filolog (19. junij 1923, Radovljica–1945).
- 46 Leopold Legat, pesnik (Selo pri Žirovnici, 1925–1945).

- 47 Tone Polda (1917–23. junij 1945), duhovnik, pesnik in pisatelj. S pesmimi in kratko prozo je sodeloval v rokopisnih listih in zborniku *Ju-tranja zarja*, *Domače vaje* in *Mlada setev*, objavljaj pa je tudi v revijah *Vrtec*, *Kres* in *Naša zvezda*.
- 48 Pibernik, navedeno delo, str. 269.
- 49 Dr. Tine Debeljak, *Beseda o pisatelju*. V: France Kunstelj, Butara, SKA, Buenos Aires 1975, str. 256–257.
- 50 Kratka zgodba, po kateri je dr. Tine Debeljak poimenoval izbor Kunstljevih novel in črtic.
- 51 Tine Debeljak, navedeno delo, str. 256.
- 52 *Vrtec*, letnik 68 (1937/1938), številka 4/5.
- 53 *Vrtec*, letnik 68 (1937/1938), številka 6.
- 54 *Vrtec*, letnik 69 (1938/1939), številka 5.
- 55 *Vrtec*, letnik 69 (1938/1939), številka 2.
- 56 *Vrtec*, letnik 67 (1936/1937), številka 4/5.
- 57 *Vrtec*, letnik 68, (1937/1938). številka 10.
- 58 *Vrtec*, letnik 67 (1936/1937), številka 7.
- 59 *Vrtec*, letnik 67 (1936/1937), številka 9.
- 60 *Vrtec*, letnik 69 (1938/1939), številka 6.
- 61 *Mlada setev* 1939, št. 2–3, (11. dec. 1939).
- 62 *Mlada setev* 1940, št. 2, (13. dec. 1940); na radiu Ljubljana je prispevek prebral 16. decembra 1939.
- 63 Slava Baragu, Misijonska knjižnica (XI. zvezek), zbral in uredil Ladislav Lenček, založba Katoliških misijonov, Domžale 1940.
- 64 *Mlada setev* 1939, št. 2–3, (11. dec. 1939), str. 144.
- 65 France Kunstelj, Butara, Buenos Aires, Slovenska kulturna akcija, 1975, str. 249.
- 66 Glej: *Seznam izločenih knjig in revij v: Temna stran meseca, Kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji (1945–1990)* (Zbornik člankov in dokumentov, uredil Drago Jančar), str. 798–805. Nova revija, Ljubljana 1998. Kunstljevega imena na seznamu sicer ni, pač pa je bil Debeljakov izbor njegovih novel in črtic *Butara v NUK-u* uvrščen v »fond D«, knjižnični oddelek prepovedanih knjig.
- 67 *Slovenska kulturna akcija* (SKA) je osrednje kulturno društvo slovenskih emigrantov po drugi svetovni vojni s sedežem v Buenos Airesu in založba, ki je skrbela za izdajanje slovenske literature.
- 68 Spletna stran občine Vrhnika ga uvršča med »znane Vrhničane«, z biografijo in fotografijo. Za stoletnico njegovega rojstva (22. november 2015) je bila v vrhniški župnijski dvorani Jožeta Cukaleta 8. februarja 2015 proslava ob slovenskem kulturnem prazniku posvečena 100-letnici rojstva Franceta Kunstlja. Na proslavi sta kot pričevalki nastopili tudi njegovi nečakinji Irena Jesenovec in Jana Grohar. O proslavi in Francu Kunstlju je nato v Našem časopisu 26. 2. 2015 izšel priložnostni članek. (Jože Kurinčič, *Ob 100-letnici pisatelja Franceta Kunstlja*, Naš časopis 424 (februar 2015),

USNJAR TINE BRADEŠKO (1923-2015)

O Tinetu (Valentinu) Bradešku, legendi usnjarstva na Vrhniki, je na srečanjih članov Muzejskega društva Vrhnika večkrat z navdušenjem govoril njegov dolgoletni sodelavec iz Industrije usnja Vrhnika, Niko Šušteršič. Dober mesec po dopolnjenem 90. rojstnem dnevu sva gospoda Bradeška skupaj obiskala na njegovem domu v Janezovi vasi v Verdu. Pogovor je potekal 27. marca 2013.

Kje se je začela vaša življenjska pot?

Na Mirkah, pri *Levc* sem se rodil 8. februarja leta 1923.

Kako velika je bila vaša družina?

Takrat je bila polsestra pa mama in oče. Polsestra je bila mamina hči, rodila jo je med 1. svetovno vojno. Sem sestro vprašal: *A pa ti sploh veš, kdo je bil tvoj oče?* Pa mi je odgovorila, da je bil en Avstrijec. Seveda, tukaj so bili soldatje, pa ...

Od kje pravzaprav sta bila vaša starša?

Moj oče je bil iznad Lučin, *Pr'Metovšk* so rekli. Matevž mu je bilo ime, bil je letnik 1899. Sem dol¹ se je prišel izučiti za mesarja. *Pr'Kusu* se je učil, tako so včasih rekli, kjer je zdaj Turšič. Tam je potem še kar dolgo časa delal, potem se je pa oženil. Moja

107. Pri *Levc* (Furlan) na Mirkah, rojstna hiša Tineta Bradeška (foto: Tatjana Oblak Milčinski).

mama Franca Meze je prišla iz Logatca. Ona je bila pa letnik 1898.

Sta imela kasneje vaša starša še kakšnega otroka?

Ja, še - brata Matevža. Je že umrl. On je tudi delal v *fabrk*².

Pri Levcu na Mirkah ste bili verjetno podnajemniki?

Seveda. Kasneje smo se preselili gor, k *Povšet*³ na Vas, pa med drugo svetovno vojno še k *Jarc*, nazadnje pa dol k *Turšič*, kjer smo nazadnje stanovali. Od tam sem se šel pa učiti. Še pred tem, sem eno celo poletje delal v Jelovškovi *cegunc*, sem *šajtrgo* vozil.

108. Friderik Jeršinovič z ženo in vnukinjo Heleno, prvi z leve je sin Anton (1902–1953), druga z desne je Antonova žena, ostali so njegovi delavci (Last Betke Šurca – Ogrin, MDV 1035).

Oče je bil bolan, denarja ni bilo, sem pa jaz moral iti. Sem vozil, star štirinajst let.

Verjetno je bilo to izredno naporno delo - samokolnica, zvrhana težke opeke oziroma mokre gline ...

Joj, se spomnim prvega delovnega dne. Bilo je ravno po dežju in se je *šajtrga* ves čas udirala. Sem bil tako *zmatran*, da sem se, ko sem se vračal domov, pri Impeksu kar dol ulegel, nisem mogel čisto nič več ... Res je bilo naporno.

Bili ste stari štirinajst let, to je bilo torej, okrog leta 1937. Kako ste pa zašli v »usnjarske vode«?

Ja, sem rekel, da bi se šel rad nekaj učiti. Najprej sem si želel iti v Logatec, da bi se učil za *mehankarja* pri Žvabu Poldetu, pa ni

bilo možno, ker me ni mogel nihče vzdrževati. Potem sem se šel pa k Jeršinovčevim za usnjarja učiti. Tam sem imel hrano, stanovanje, pa še prali so me.

Koliko ste bili torej stari, ko ste se preselili k Jeršinovčevim⁴?

To je bilo 1938., imel sem petnajst let. Na koncu sem tam še ženo dobil! (se zasmeji)

Jeršinovčevo hčer?

Ja, njihovo hčer Heleno.

Koliko vas je pa delalo pri Jeršinovčevih? Lahko malo opišete, kako je delo potekalo?

Ni nas bilo veliko, sploh proti koncu. Jaz sem bil edini vajenec, od časa do časa je prišel še kakšen pomočnik. Sam *gazda* Tone se je tako

malobrižga 452. Med znanejše vrhničarje se šteje avtor knjige o Vrhniku Jože Rode (Vrhničar, ki vsaj malo spoznal na vse skupaj, ne bi bilo mogoče za stoletja, Ljubljana 1997.)

Torej gospodar ni bil ravno najbolj zainteresiran za usnjarstvo?

Kje pa, sam *šverc* ga je zanimal.

Je imel to obrt bolj tako, za zraven?

Prej, ko je bil še stari gospodar⁵, so imeli zmeraj po dva pomočnika in tri vajence in so ves čas delali. Si pa moral znati in delati vse, če si bil njihov vajenec – vsa kmetijska in usnjarjska dela.

Ste tudi vi delali na kmetiji?

Seveda, vse kar je bilo. Delal sem od jutra do večera. Ni bilo najmanjše možnosti, da bi prosil *majstra*, če grem lahko malo po svoje, na primer na kakšno telovadbo. Bi mi rekel, naj kar grem, za zmeraj. O ja, včasih so znali izkoriščat. Morda mi je dal na štirinajst dni kakšnih 10 dinarjev *tringelta* ... Ja, pa hrano in stanovanje sem imel.

Kakšna je bila pa hrana in kje ste spali?

Jedel sem pri mizi z gospodarji, tu nas niso pa nič ločili. Soba je bila pa pod streho, tam gor smo spali.

Pa so bili na kmetiji še kakšni drugi pomočniki – hlapci, dekle?

Včasih, v boljših časih so imeli hlapca, deklo in trije vajenci smo bili. Je bil Stanovnik pa Pavle Nagode, *Lezgarjev* s Kačje vasi⁶ pa jaz. Ta zadnji njihov vajenec je bil pa *Šklep-cov* Dane, Velkavrh Daniel. On se sicer ni do konca izučil, sva šla pa oba v Konjice.

Koliko časa je trajala vajeniška doba?

Tri leta. Ves čas, ko sem delal pri *Jeršinovc*⁷, sem hodil dvakrat na teden v obrtno šolo na Vrhniko. Pouk je bil samo popoldne. Na obrtni šoli so bile vse mogoče smeri: *tišlarji*, *mehankarji* ...

Koliko predmetov ste imeli vi, ki ste se učili za usnjarja?

Imeli smo en sam predmet. Učil nas je Pavletič, tudi Vuk je bil nekaj časa - tisti pač, ki je imel čas. Šolo sem naredil tik pred 2. svetovno vojno, *majstrski* izpit pa po vojni, v Domžalah.

Kakšen je bil izpit - praktičen in teoretičen?

Samo teorijo so me spraševali. Prakse tudi v šoli nismo imeli nič, saj smo prakso opravljali v delavnicah, pri naših *majstrih*.

Verjetno je vojni čas precej zaznamoval vašo poklicno pot?

Seveda jo je. Od Jeršinovca sem šel enkrat v Trst, pa so me partizani ujeli, ko smo v eni gostilni pili. Pol sem bil pa pri partizanih en čas, in ko sem prišel domov, sem šel delat v usnjarjo Indus v Ljubljano, prej se je reklo *Pr' Polak*⁷, kasneje je pa to postala tovarna Rog. To je bilo tam, okrog leta 1943. Potem me je pa spet ena družba našla, pa mi predlagala, naj bom kurir. Naj z Ljubljane nesem pošto na Vrhniko, na konec Dolgih njiv, tja proti *Toniku*. No, in tam sem predal tisto pošto. Potem pa nisem upal domov, da me ne bi videli *ta bel* pa me ubili. Tako sem ležal kar tam, sredi Dolgih njiv v enem grabnu do zjutraj, do petih. Ob petih se je zdanilo, takrat sem šel pa domov, pa na vlak, pa spet na *siht*.

Pa so se take akcije večkrat ponovile?

Večkrat sem pošto nesel. Potem sem pa podeli štiriinštiridesetega dobil pošto, da moram iti v partizane. In sem šel. Smo šli gor, čez Ljubljanski vrh in na Pokojišče tako, da smo prišli ven na Blokah. Z Blok smo šli pa z vozovi na Čabar, od tam pa v Belice⁸ – Ožbolti so bili tam doma. Tam smo pa kože strojili. Tam sta bila dva generala; Jože je bil že general, Drago je pa takrat še v šolo hodil na Plešče, on je pa kasneje general postal.

109. Sušenje usnja v usnjarni v Kanižarici, 1945. (F. Podnar, Partizanske delavnice na Dolenjskem in v Beli Krajini. Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto 1986, str. 47.)

To mi morate pa malo bolj natančno opisati: kako ste v partizanih, v gozdu, strojili kože?! Kakšni sploh so bili delovni pogoji za to zahtevno opravilo, ste imeli morda celo čisto pravo usnjarsko delavnico?

Ma, kje pa, ne! Tam smo imeli samo štiri velike čebre za čresl. Eden je bil, ki je ves čas čresl s sekirco sekal, ker drugače ni šlo. Jaz sem imel pa lužilnico čez. To je bila velika kad, v katero smo metali kože, da so se razlužile. Za obdelat kože sva bila pa jaz, pa majstr, ki je bil šef. Majstr je bil privatnik, Burja se je pisal in je bil iz Ribnice.

V partizane so vas torej poklicali prav s tem namenom, da boste tam strojili kože?

Zato ja. Ves čas, do osvoboditve sem bil tam, malo manj kot eno leto vse skupaj. Ves čas sem strojil kože za potrebe partizanov. V glavnem je bil ta material namenjen izdelavi čevljev, še jaz sem si dal narediti ene gozjarje.

Kakšne kože so bile to in kako so prišli partizani do njih?

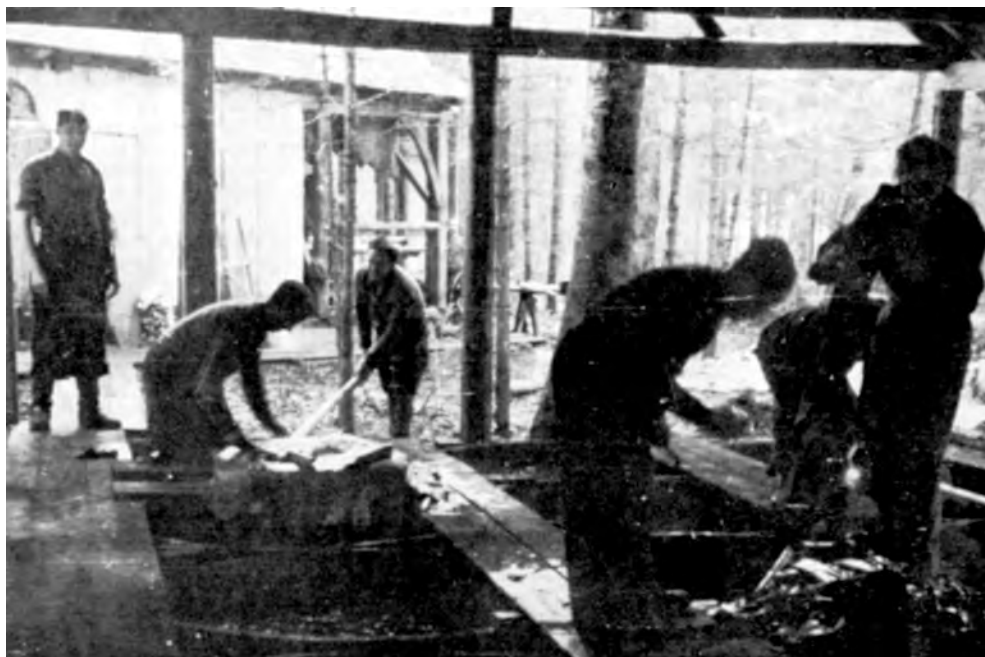
V glavnem so bile goveje. Ja, kako so prišli do njih – žival so kmetu *rekvilirali*¹⁰, meso je bilo za prehrano, kožo so dali pa ustrojiti.

Mogoče veste, koliko takih – partizanskih usnjarn je bilo med vojno v Sloveniji?

Jaz vem za dve¹¹. Ta, naša v Belcah blizu Čabra, pa v Starih žagah, tam med Dolenjskimi Toplicami in Semičem. Tam sta delala tudi dva Vrhničana: Leskovec Tone – *Glažarjev*¹² pa Srše Ivan, Johan¹³ smo mu rekli.

Kolikšne količine kož ste strojili v tej vaši partizanski usnjarni?

Največ so jih ustrojili na Starih žagah, tam so tudi začeli s to dejavnostjo. So pa vse te strojene kože transportirali v Ljubljano.

110. Namakanje kož v usnjarni »Sovjet« v Starih Žagah, 1944. (Partizanske delavnice na Slovenskem, katalog razstave.)

Ste med delom v usnjarni doživeli tudi kakšen boj, napad?

Edino, ko so šli četniki iz Sušaka proti Delnicam in Čabru, smo se mi umaknili v breg, se skrili in čakali. Tam smo čakali že dva dni, z mano je bil tudi Jože Brenčič iz Hotedrščice. Pa sem predlagal, da greva malo pogledat, če je nevarnost že mimo. In sva se kopala po tistem bregu vse do gozdarske ceste, ko naredi: *prfff!* Midva skočiva približno štiri metre globoko, je bila pa ravno tam škarpa. Midva padeva pod tisto škarpo, dava *patrone* notri, ker sva imela s sabo tudi *flinte* ... Čakava, čakava – spet približno dva dni ... lačna kot cucka! Pa je rekel Jože, da gre dol k bajtam. Potem me je poklical in sva dobila nekaj malega za pojest. V tem času je šla pa že ena naša brigada mimo in zagledam brata.

Vaš brat je bil tudi v partizanih?

Ja, moj brat Matevž! Štiri leta je bil mlajši od mene, petnajstleten je šel v partizane. Bil

je velik ... Je bil v partizanih ranjen skozi pljuča! Na rami je imel mitraljez in sem mu ga potem še jaz pomagal nesti tja, proti Osilnici. Jaz sem se vrnil v svoj rajon in kmalu smo šli s tisto našo mulo proti Kočevju in dalje proti Ljubljani. Bila je že osvoboditev.

In potem, ste se vrnili v osvobojeno Vrhniko?

Takoj, ko sem se vrnil na Vrhniko, so me poslali v usnjarno Verbič. Tam sem bil mogoče en mesec, in so vsi tisti fantje – usnjarni dobili pozive, naj se zglasijo v Logatec. To ni pa nič dobrega pomenilo, so bili dejansko vseh vrst ... Sem šel kar jaz z njimi. Tam sem povedal komisiji, da jaz te fante nujno rabim v usnjarni za delo, da bo ogromna gospodarska škoda, če jih ne bo. Rekel sem, da jaz jamčim, da bodo delali v usnjarni. Naj komisija v miru preveri, če je kdo od njih kaj narobe med vojno delal in potem ukrepa. Vsi moji so šli domov, druge so pa pobili.

Rešili ste vse fante iz Verbičeve usnjarne. Kako velika skupina je to bila?

Približno 10 ljudi. In res smo kar nekaj časa še skupaj delali. Je prišla pa spet nova komanda in so mene in Velkavrh Daneta¹⁴ poslali v usnjarno v Konjice¹⁵. Gor sem delal slabo leto. Ko se je pa na Vrhnikih spet *Pr´Kalin* začelo, sem dal pa takoj odpoved in sem prišel nazaj. To je bilo že spomladi leta 1946. Se je pa Kalin precej modro odločil. Ko je videl, da pod novo oblastjo ne bo mogel obdržat tovarne, jo je podaril novi državi.¹⁶ Potem je bil pa na ministrstvu za enega šefa¹⁷.

V kakšnem stanju pa je bila tovarna¹⁸ takoj po vojni? Kolikor vem, je bila med vojno zasedena?

Seveda je bila. Tu so imeli Italijani in domobranci kasarno. Gor na vrhu so imeli skladišče moke, tam, kjer je bila *šloserija*, so imeli še pa še olja. Ob kapitulaciji Italije sem jaz kot mulc odnesel tri *žaklje* moke – en je imel 70 kilogramov! Najprej sem nesel *žakelj* do Tomšiča, potem sem šel domov po voziček pa odpeljal domov. Ko sem šel še enkrat nazaj, je bila pa že *fovšija* in sem videl, kako je en drugemu cel *žakelj* moke na hrbtu prerezal ... Ajej, to je bil hudič!(smeh)

Med vojno tovarna sploh ni delala kot usnjarna?

Kje pa, že dolgo pred vojno ne! Koliko Vrhničanov je zato odšlo v Ameriko za delom ...

So kljub vsemu ostali še kakršnikoli ostanki stare, Pollakove usnjarne, kakšni stroji, oprema, karkoli?

Ne, sploh ne. Bili so samo goli zidovi, nič drugega. Po Kalinovem prevzemu se je na enem koncu delalo – strojilo, na drugem koncu pa zidalo. Ko sem se jaz vrnil v *fabriko*, je bilo samo ročno delo: špeh dol, pa vse drugo. Vse se je delalo še po starem, tako

kot se je delalo prej, pri Jeršinovc. Če si znal delati ročno, si lahko tudi dosegel normo. Takrat smo imeli akord; več si naredil, več si bil plačan. Ko je *mašinerija* prišla, sem bil pa nekaj časa pri *špoltmašini*¹⁸, pol pri *folcmašini*²⁰. Ko je pa Knaflič²¹ prišel, so me pa za *majstra* postavili. Sem šel v Domžale²², kjer sem naredil še *mojstrski* izpit.

A to pomeni, da ste vso vašo nadaljnjo delovno dobo delali v IUV?

Tako je.

Vrniva se nazaj, v vašo vajeniško dobo. Mi lahko opišete postopek strojenja *po starem*²³? Glede na to, da so bile strojilne jame v glavnem na prostem, se je strojilo v vseh letnih časih, ne glede na temperature? Je morda na delo kaj vplivala zmrzal?

Ves čas se je delalo. Vsi leseni sodi so bili itak vkopani v zemljo, ki je zadrževala toploto. Strojenje je sestavljeno iz več faz. Prva se imenuje odmok ali namok – v tej se koži povrne prožnost, ki jo je izgubila med konzerviranjem. Vedeti je namreč treba, da so bile kože konzervirane s soljo, drugače bi do strojenja razpadle. Potem, ko so se kože v vodi namakale dva dni, si jih moral dati v *valjavko*²⁴, da so se prevrtele, potem jih je bilo treba pa še z rokami dobro pretegnit, da so se res dobro zmehčale. Iz soda smo jih vrgli na *šrogel*²⁵, da so se zravnale in odtekle. Goveje kože so nato *mezdrili*²⁶, svinjske pa *apfetali*²⁷.

Kaj pa smrad, katera faza je bila najbolj smrdeča – takrat, ko se je delalo še samo z naravnimi sredstvi?

Ko se privadiš, še veš ne, da smrdi. Ko je prišel pa kakšen tak, ki še nikoli ni bil notri, je pa vsak takole naredil ... (si zatisne nos in se zasmeji). Sigurno je najbolj smrdelo, ko se je kože vleklo iz *namoka* ven, torej čisto na začetku dela. No, potem smo jih preložili

111. Sodelavci v IUUV, slikani 1958 (last: Niko Šušteršič).

pa v velike lesene sode, vkopane v zemljo. V njih je bilo apno. V njem so se kože namakale tri tedne. Vmes smo jih dvakrat na teden premetavali. Kasneje so to namesto ljudi delali vrtljivi sodi. V apnu je koža spustila dlako, ščetine, volno in se zrahljala. Ta faza se imenuje luženje.

Ko so prišle kože ven iz apna, smo odstranili vse dlake, mesno stran pa obrezali s posebnimi usnjarskimi noži. Šerovc²⁸ je bil takole dolg nož (pokaže približno 70 cm) in je moral biti *ojster ku britu!* Šobouc²⁹ je bil pa takole dolg (pokaže približno 50 cm) in malo ukrivljen. Si moral kar močno pritiskati nanj.

Potem je prišlo pa *čimžanje*³⁰ na vrsto. To je dalo usnju potrebno mehko in prožnost. To so bile posebne kopeli, v katerih so bili golobji, kurji, kravji, pasji iztrebki ali pa otrobi. *Uf, ja tle je pa spet smrdel, ku hudič!*

Ha, ha ha. Mi smo na srečo delali v glavnem z otrobi. To je bila ena banja, v kateri so bili ves čas otrobi. Tisti otrobi so seveda gnili, mi smo pa potem še nekaj novih stresli zraven in v tisti čorbi vrteli kože³¹ par ur.

Potem so šle pa kože naprej. Za tri, štiri mesece smo jih dali v čresleno vodo, spet v nove jame. Čresl – to je bilo zdrobljeno smrekovo ali pa kostanjevo lubje. Kože smo enkrat na teden menjali, *ajnmohali*. Zadnjih štirinajst dni smo povečali količino čresla, pa še en ekstrakt zraven dali.

Razloži Niko Šušteršič:

Ta ekstrakt je bil pa *kebračo*³². Dobili so ga iz Južne Amerike kot suh, zdrobljen prah, ki se je dodajal v sod med kože ali v jame skupaj s kostanjevim ekstraktom. Ko je koža vsrkala ves tanin, so jo pa ven vzeli.

Tine Bradeško nadaljuje:

Ja, in taka koža je morala biti rjave barve. Če smo jo prerezali in je bila na sredi še rumena, smo morali postopek *čreslanja* podaljšati.

Se imenuje postopek strojenja z izključno naravnimi sestavinami vegetabilni postopek?

Tako je, *vegetabil*. Kmetje so nam z vozovi pripeljali lubje, mi smo imeli pa tak stroj - mlin, ki je drobil lubje na majhne delčke.

Kaj pa hrastove ježice, ste jih tudi uporabljali?

Ježice so pa v glavnem mleli za podplate, ker je moralo biti to usnje bolj močno. Si položil en *krupon*³³, pa potresel z zmletimi ježicami, pa drugega gor ... pa tako naprej. Na koncu si pa vse skupaj še z močno *čreslouko* zalili in tako pustil par mesecev.

Vonj po zmletem lubju ... na koncu je pravzaprav vse skupaj celo prijetno dišalo!?

Je, ja. Jaz sem se celo kopal v čreslenki! Ponoči sem bil v *ših*tu, bilo je poletje, toplo, pa sem se slekel, se ulegel in tako ležal pol ure. Ko sem pa vstal, sem bil pa cel od smole! Ampak čutil sem, da mi je *nucal*. Ja, ja, sem šel večkrat v čresl, sploh kadar sem čutil kakšno revmo³⁴.

Pa potem, kako se je nadaljeval postopek strojenja kože?

Ja, ko smo s šobovci odstranili čreslo, ki se je prijelo kožo na mesni strani, se je začelo pa sušenje. Pri Jeršinovcu smo kože sušili na podstrehi, na prepihu. Sušile so se do tri dni, odvisno od vremena. Pozimi, ko so vmes še zmrznile, so bile še boljše - mehkejše.

Kje, na čem so kože sušili? So bila za to potrebna kakšna posebna stojala?

Rante. Čez *ranto*³⁵ si jo vrgel, pa spustil. Ko so bile suhe, si jih pa dol zmetal in šel z nji-

mi na potok, pa si jih *durhcigou*, to se pravi *skuz vudo potegnu*.

Že suhe, spet v vodo?!

Ja. Koder se pa ni dovolj namočila, si jo pa še z mokro cunjo navlažil. Potem si jo čez noč pustil. Drugo jutro smo kože raztegnili in jih začeli mazat z maščobo³⁶ po mesni strani. Potem smo jih dali v *valjavko* - sod, ki se je vrtil dve uri, dve uri pa pol. Potem smo jih pa gor znosili, v *curihtcimer*³⁷, kjer smo jih *štosal*³⁸ s *štosaljznom*, to je bil tak kamen³⁹.

Kakšen namen je imela ta faza dela, je bilo to spet ene vrste mehčanje kože?

Ne, s tem smo kožo *peglal*, jo gladili.

To je bilo pa verjetno zelo naporno?

Seveda je bilo. Vse moči si moral napet za to, bolj si pritisnil, boljše je bilo! Ko je bilo to narejeno, si pa kožo spet čez ranto vrgel, da se je sušila.

Ste morali kože spet znositi nazaj na podstreho?

Ne, so bile rante tudi v delavnici. Ko je bila koža na pol suha, smo jih pa - temu smo rekli *nahholen*⁴⁰, še enkrat vse predrgnili, potem pa s *krocanjem*⁴¹ vso tisto mast pobrali po licu, pa dali nazaj sušiti. Ko so bile suhe, smo jih po mesni strani *planžiral*⁴² - na roko. Tisti nož je pa na obe strani rezal. Potem smo jih morali pa še *krišplat*⁴³ pa *krautat*, da si kožo še dodatno zmeščal. To si naredil tako, da si naredil *biks*, to je bila taka *žajfn-co*⁴⁴, pa s tistim premazal mesno stran, drugi dan pa spet z *glazem* ...

Čakajte, a ste to delali s steklom?!

Niko Šušteršič:

Ja, to je bila pa *glancmašina*⁴⁵ - taki okrogli stekleni valji, masivni.

112. Člani prvega delavskega sveta v IUUV, ustanovljenega 11. maja 1950. Z leve Tine Bradeško, Franc Pleskovič, Otmar Jeršinovič, Andrej Caserman, Franc Okrajšek. (Vir: Usnjar, glasilo delovne skupnosti IUUV, maj 1970, št. 11. Hrani domoznanski oddelek CKV.)

Nadaljuje Tine Bradeško:

Ne, ne je bil kar tak *štos*, steklen, ampak je moral imeti živ rob, drugače ni podrgnilo. Ja, in zdaj je bila koža ustrojena.

Končno pripravljena za prodajo. Kako dolgo je torej trajal celotni postopek vegetabilnega strojenja kože?

Ja, kar pol leta je vse skupaj trajalo.

Pa se je pojavljala kakšna prostorska stiska v delavnici glede na to, da so kože tako dolgo potovale čez posamezne faze obdelave. Ne predstavljam si, kako je to izgledalo v taki manjši privatni delavnici.

Ne, ne. Nikoli ni bilo toliko dela. Vsaj takrat, ko sem bil jaz tam, ne. Dela smo imeli toliko, da smo vse sproti naredili. Odvisno je bilo, koliko kož so nam prinesli kmetje. Včasih so prinesli dve na dan, včasih pa tudi cel teden nobene.

So kmetje strojene kože tudi odnesli s sabo?

Seveda, pa plačali strojenje. Ne vem pa koliko so računali.

Glede na to, da je bilo na Vrhniki več privatnih strojarn, nam lahko poveste, kako so med sabo sodelovale, se je čutila kakšna konkurenca?

Takrat, ko sem jaz delal, je bila poleg te Jeršinovčeve, še pri *Štefic*, pa pri *Bricelj*, pa pri *Grogarji* - tu še zdaj lahko vidiš lužilnico. No, dol, preden bi šel čez most, tam je bila pa že usnjarna *Štritof* (Tomšič), čez cesto je bil pa Pollak, kasneje Kalin. Tam je pa voda že sod gonila. Največ je podelal Tomšič.

In ko ste prišli po vojni h Kalin, torej že v IUUV, ste strojili na star – vegetabilni način?

Ja, začetki so bili čisto naravni: najprej smo mast *dol potegnili*, *pol smo jih v vudo vrgli*,

iz vude so šle v apn. Tam so jih na začetku še nemški ujetniki prekladali. Pol so tisto ščetino dol spravl, pol so jih spral pa špotal, no pol so šle pa na čimžanje, pol so jih pa obeslu v čreslenko, pol so šle pa sedem dni iz jame v jamo. V jamah so bile različne koncentracije čresla – od najnižje do najvišje. Iz zadnje jame so šle kože pa v sod, v valjavko.

Ste pri delu uporabljali kakšne posebne zaščitne obleke, rokavice?

Nič. Včasih je kri tekla ... (pokaže na prste na roki).

Niko Šušteršič:

Kako smo že rekli? Štinglci! (se zasmeje)

Štinglc⁴⁶ je bil obrabljen prst?

Bradeško, Šušteršič (oba smeje):

Ja, ja, štinglc!

Usnjeni predpasnik ste pa imeli?

Tega pa, ja. Šurc smo mu rekli, iz kože je bil.

Ko je postal čisto mehak, smo ga pa z apnom premazali, da je postal trd, pa je bil spet v redu.

Pa čevlji?

Smo imel pa tudi usnjene, in ko smo jih premazali z apnom, so spet vodo držali.

Do kdaj ste strojili naravno?

Mogoče dobrih deset let. Potem so prešli na krom. Krom je pa strup, za luženje se je uporabljal sulfid, ki je strup, kislina je strup, pa krom je strup. Prej si lahko vse v vodo spustil, pa ena riba ni krepala, zdaj – to kemijo, si moral pa vse čez čistilne naprave usmerit. Na koncu, po vojni⁴⁷ so prepovedali delat s kromom.

Koliko je pa krom skrajšal postopek strojenja kože?

V štirinajstih dneh je bilo lahko vse narejeno, prej pa pol leta ... Mi je enkrat Knaflič rekel: »Tine, če bi bil jaz še enkrat mlad, samo vegetabil bi delal!« Ja, pa, če bi danes delali vegetabil, bi še danes fejest prodajal.

113. Sodelavci iz IUV na obisku usnjarne v Šoštanjju okrog leta 1975. Z leve: Otmar Jeršinovič, Tine Bradeško, Rudi Velkavrh (*hrani MDV*).

114. 1977 je bil Bradeško Tine odlikovan z Redom zaslug za narod s srebrno zvezdo (odlikovanje hrani njegov sin Simon Bradeško).

Niko Šušteršič:

Prima bi se vegetabil prodajal! Italijani imajo eno *fabrko*, ki dela *vegetabil* podplate ... kako to gre!

Krom pa verjetno tudi ni bil ravno najbolj prijazen do zdravja ljudi, delavcev?

Res je, kdor je v kromu delal, ni bil noben ravno zdrav. Najbolj so bila prizadeta dihala, koža. Eni so bili čisto v spuščajih.

Kakšna je bila sicer vaša pot v usnjarni, s takimi izkušnjami in znanjem ste gotovo napredovali?

Nič posebnega. Kdo te je pa kaj vprašal? Bil si tam, kamor so te postavili⁴⁸. Bil sem za *majstra* do upokojitve. So bili to pa taki časi, da če nisi bil kakšen vzgojitelj partije, nisi nikamor napredoval. Koliko nič izučenih je postalo *majstrov* samo zaradi partije. Pritiski so bili ... v škodo obrti.

Vzporedno ste tudi doma delali?

Ja, *mal sem delal na kosmat!* (se zasmeji)

Kako ste pa ta postopek strojenja doma izvedli?

Nisem imel nobenih jam, samo čebre ... smo že nekaj *spacal*. V glavnem sem strojil kakšne lisice, pa kakšen dinar si dobil več.

Kako se spominjate odnosov med zaposlenimi v usnjarni?

Še danes, ko pridem k *penzionistom*, me kakšni Bosanci vprašajo: »Pa šta češ pit?« So me imeli kar radi. Zahteval sem delo in nič drugega. Ko je normo dosegel, sem ga pustil pri miru.

V usnjarni ste torej delali od 1946 pa do ...?

Vse do 1. decembra 1988. Takrat sem pa rekel: *Na svidenj*, pa sem šel.

Najlepše se vam zahvaljujem, da ste nam povedali toliko zanimivih stvari.

Gospod Tine Bradeško je umrl 7. julija leta 2015 – dobri dve leti po tem posnetem intervjuju.

Opombe:

- 1 Na Vrhniko
- 2 V Industriji usnja Vrhnika
- 3 Velkavrh
- 4 Jeršinovčeva hiša stoji na Hribu, ob Hribskem potoku v samem središču strojarskega ceha, kot ga slikovito opisuje Marijan Marolt v: Zori, noč vesela, Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1956, str. 10.
- 5 Friderik Jeršinovič
- 6 Danes območje ob vrhniški Dobovičnikovi cesti in Tičnici.
- 7 Karel Pollak je bil lastnik usnjarn v Kranju, Ljubljani in na Vrhnikih. Združene so bile v skupno podjetje Indus. Vir: Olga Pivk, Usnjarstvo na področju okrajnih glavarstev Logatec in Ljubljana okolica, Zbornik referatov simpozija, Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem Šoštanj, 26. 9. 2011.
- 8 Belica ob potoku Belica, pritoku Čabranke, tik ob meji s Hrvaško. Med splošno ofenzivo proti partizanom so 21. 7. 1942 italijanski vojaki divizije Cacciatori delle Alpi (rdeče kravate) obkolili v dolini Čabranke tudi vasice: Papeži, Belica in Bezgarji, jih v celoti požgali in ubili 12 zajetih moških. Vir: Vodnik po partizanskih poteh, Založba Borec, 1978.
- 9 Partizanske delavnice so imele v slovenskem narodnoosvobodilnem boju pomembno vlogo pri uspešnem bojevanju partizanskih enot in preskrbi civilnega prebivalstva na osvobojenem ozemlju. Vojaške enote so oskrbovale predvsem z orožjem, obutvijo, oblačili in vojaško opremo. Delavnice so partizanski vojski nadomeščale tovarne, kakršne so imele redne armade drugih držav. Vir: Franc Podnar: Partizanske delavnice na Dolenjskem in v Beli krajini, Dolenjski muzej, Novo mesto, 1986, str. 5.
- 10 Usnjarn je bilo več, niso pa delovale istočasno. Vir: Glej opombo 7, str. 44-48.
- 11 Rekvizicija: Odvzem premičnin zaradi nujnih potreb vojske, države, zlasti v vojnem času (Slovar Slovenskega knjižnega jezika).
- 12 Usnjar Tone Leskovec - *Metod* je poleti leta 1943 organiziral in vodil partizansko usnjarno ob Divjem potoku v Starih Žagah. Septembra istega leta je njegovo delo prevzel Ivan Srše - *Sovjet*. Odslej se je ta delavnica imenovala Sovjet. Januarja 1944 je Tone Leskovec dobil nalogo organizirati še eno usnjarno v bližini Kanižarice pri Črnomlju. Usnjarno so poimenovali po Leskovčevem partizanskem imenu: *Metod*. Vir: Glej opombo 7, str. 46.
- 13 Izučeni usnjar Ivan Srše je pred tem, leta 1942, že vodil partizansko usnjarno v Dolomitih. Vir: Jože Zupančič: Partizanske delavnice v Starih Žagah, Diplomaska naloga na oddelku za zgodovino, mentor: prof. dr. Mikuž, dr. M. Stiplovšek, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1976.
- 14 Velkavrh Daniel je kasneje kot tehnični direktor IUUV nasledil Franca Knafliča.
- 15 Lavričevo usnjarno v Slovenskih Konjicah so po 2. svetovni vojni preimenovali v Konus.
- 16 Cenitev tovarniškega kompleksa last tov. S. Kalina-a, industrijalca v usnjarski stroki na Vrhnikih, ob priliki Podaritve istega v obč. ljudsko last v roke države. Izdelala stalno sodno zaprisežena cenilca: Ing. Accetto Viktor, Ljubljana, Kavškova 15 in ing. arch. Medved Ivo, Ljubljana, Gajeva 8/VI, 28. januar 1946. Hrani Domoznanski oddelek Cankarjeve knjižnice Vrhnika (CKV).
- 17 Dne 12. oktobra je bila izredna seja kolegija Industrije usnja Vrhnika v navzočnosti tovariša Kalina, zastopnika Glavne direkcije usnjarske industrije LRS (Ljudske republike Slovenije); v: Usnjar, glasilo delavskega sveta industrije usnja Vrhnika, 27. oktober 1951. Hrani Domoznanski oddelek CKV.
- 18 Ob koncu 1. svetovne vojne je postal lastnik Tomšičeve usnjarne Karel Pollak. Sredi leta 1944 je usnjarno odkupil Savel Kalin. V: Olga Pivk; Usnjarstvo na področju okrajnih glavarstev Logatec in Ljubljana okolica, Zbornik referatov simpozija 4, Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem Šoštanj, 26. 9. 2011, str. 137-139.
- 19 cepilni stroj
- 20 stroj za struženje
- 21 Franc Knaflič, inženir kemije, tehnični direktor v IUUV. Izhaja iz znane kamniške usnjarske družine.
- 22 V nacionalizirani Pollakovi usnjarni v Domžalah je začela leta 1948 delovati edina štiriletna usnjarska tehnična šola v Jugoslaviji - Usnjarski tehnikum. Vir: Tanja Stergar, Zgodovina usnjarskega šolstva v Domžalah, Zbornik referatov simpozija 5, Muzej Velenje in Muzej usnjarstva na Slovenskem Šoštanj, 23. 9. 2013.

- 23 Vrhniške usnjarne, Raziskovalna naloga učen-
cev zgodovinskega krožka OŠ Ivana Cankarja
Vrhnika, mentorica prof. Nuška Železnik, šol-
sko leto 1998/99.
- 24 lesen sod
- 25 leseno stojalo na kolesih, tudi koza
- 26 čiščenje mesne strani
- 27 odmaščevanje
- 28 Šerovc, nož z dvema držaloma, so uporabljali
za odstranjevanje mesa z govejih kož.
- 29 Šobouc, rahlo ukrivljen nož z dvema držalo-
ma, so uporabljali za odstranjevanje maščobe
s svinjskih kož.
- 30 Čimžanje, mehčanje kože z encimi.
- 21 Najprej so mešali ročno, s kolom, kasneje s po-
sebnimi vitli (motovili) - hašpel.
- 32 *Kebračo* (špansko *quebracho*: *quebrar*: lo-
miti + *hacha*: sekira). Z ekstrakcijo prido-
bljena snov iz južnoameriškega lesa z vi-
soko vsebnostjo tanina (20 % do 23 %).
V Usnjarju, št. 1-2, leto III (19. 1. 1952) v
prispevku *Odkod dobivamo quebracho ek-
strakt?*, beremo, da ga največ proizvedeta
Argentina in Paragvaj. Sledijo podatki, da je
Jugoslavija uvozila leta 1950 639 ton ekstrak-
ta, v prvi polovici leta 1951 pa kar 499 ton.
- 33 Krupon je osrednji, najmočnejši del kože, brez
okrajnin (vrat, noge).
- 34 Po pripovedovanju je čreslovka zdravilna. Kot
zdravilno kopel in pijačo so jo uporabljali tudi
v času kuge.
- 35 debelejši drog
- 36 maščoba za mazanje kož, narejena iz mešani-
ce maščob in olj, imenovana *degras*
- 37 prostor za dodelavo
- 38 gladili
- 39 orodje za glajenje kož - kamen ali kovina, pritr-
jena na leseno držalo
- 40 ponovili postopek
- 41 čiščenje nesnage z lica kože
- 42 Tudi *blanžiranje*: glajenje, tanjšanje kože.
- 43 Upogibanje, prepogibanje kože. Kasneje so za
to opravilo uporabljali stroj *krišplmašina* z va-
lji, oblečenimi v pluto.
- 44 Mazilo, narejeno iz loja in mila.
- 45 stroj za loščenje
- 46 Od apna prežrta koža na prstih usnjarjev. Rde-
če (krvave) poškodbe so bile najpogostejše na
palcu in kazalcu. Poimenovano po ptici štin-
gelc (tudi lišček), ki ima okrog kljuna značilno
rdeče obrazno masko.
- 47 Po letu 1991.
- 48 Usnjar, Glasilo Delavskega sveta IUV, Št. 7,
leto 1, Vrhnika, 13. oktobra 1951, str. 3. Med
novicami preberemo, da je Bradeško Tine ok-
tobra 1951 postal član Biroja za napredek pro-
izvodnje in začasni vodja skladišča surovih
kož.

FRANC POTREBUJEŠ, IZDELOVALEC STILNEGA POHIŠTVA

Franc Potrebuješ (21. 2. 1928–25. 3. 1997) je bil rojen na Stari Vrhniki v obrtniški družini. Oče Jožef Potrebuješ (1892–1968), Vrbančev iz Horjula, mizar samouk, se je leta 1921 oženil z Ano Rode s Stare Vrhnike in se tja preselil. V letih krize, ko je bilo težko dobiti delo, je dobil zvezo z ljubljanskim trgovcem starinarjem in zanj začel popravljati najrazličnejše staro stilno pohištvo. Delo se mu je priljubilo, zato je sam začel posnemati stare sloge pri izdelovanju novega pohištva. V takem vzdušju, občudovanja in posnemanja starega, je odraščal Franc, najmlajši od štirih otrok v Potrebuješevi družini. Ko se je starejši sin Jože, ki je bil sprva določen, da bo nasledil očeta in njegovo obrt, odločil za fotografa, je Franc postal očetov vajenec. Končal je osnovno šolo in je takrat že služil za pastirja pri Andrejčetu. To je sicer rad opravljal in se je tam dobro počutil, a se je vseeno z veseljem vrnil domov.

Kot vajenec je leta 1947 na Vrhniki končal obrtno nadaljevalno šolo. Lepo spričevalo, z odličnimi ocenami za strokovno risanje pa tudi za slovenščino in spiseje, kaže na nadarjenega in vedoželjnega učenca. Svoje znanje je po končanem vajeništvu še izpopolnjeval. V prostem času je obiskoval muzeje, ogledoval, skiciral. Študiral je knjige o

115. Družina Potrebuješ Jožefa in Ane (Aloščenkovi) okoli leta 1930. V naročju Franc (1928), poleg Rezka (1923), desno Helena (1926), Jožef (1922). (foto: last družine Potrebuješ)

stilnem pohištvu in kataloge znanih evropskih pohištvenih firm z Dunaja, Zürich, Moskve. Tako se je dokopal do potrebnega znanja. Uspešno je izdeloval stilno pohištvo z zgledovanjem po starih vzorcih. Leta 1954 je delal mojstrski izpit. Mladi Franc bi rad postal mojster za izdelovanje stilnega pohištva. Komisija mu je v zadregi, ker podobnega primera še ni imela, dala naziv »oblaganje z lesom intarzija«, naziv, ki ga ni imel nihče drug v Sloveniji.

116. Mojstrsko spričevalo.

Največje povpraševanje je bilo po raznih vitrinah, komodah, pisalnih mizah, majhnih tabernakljih. Urejal je pohištvo v muzejih, njegovo delo je vloženo v muzeju na Blejskem gradu. Delal je za ljubljanski Dom, s katerim je sodeloval že njegov oče. Zanje je izdeloval šatulje, zibke vseh velikosti in podobno. Popravil je pohištvo za trgovino Antika v Ljubljani, ki je sprejemala v komisijsko prodajo stilno pohištvo vseh dob, renesanse¹, baroka¹, empira², secesije³. V te trgovine so prihajali številni tujci in se zanimali, kdo to dela. Nato pa so se oglašali pri njem s svojimi naročili. Za njegovo delo so se zanimali tudi domačini. Mnogi so se pozneje izselili v Nemčijo, Francijo, Ameriko. S seboj so odpeljali pohištvo mojstra Potrebuješa. Pri njem se je npr. oglasil ljubljčan Škof⁴, za katerega je izdelal pohištvo za dve baročni sobi. S tem pohištvom se je izselil v Ameriko. Od tam je mojstra povabil, naj se za nekaj časa preseli k njemu, da bi tam delal stilno pohištvo za ameriški trg. Za to se ni odločil.

Surovine za izdelavo svojih izdelkov je mojster našel v domačem okolju. V glavnem je uporabljal več sto let star orehov, hrastov in češnjev les. Nekaj ga je našel na barju. Od bližnjih kmetov pa je odkupoval stare omare, razne klopi in druge lesene predmete, ki so navadno neuporabni ležali na podstrežjih in skednjih. Mojster je ta les s pridom uporabil za izdelovanje novih kosov pohištva. Iz starih klopi je pod njegovimi veščimi rokami nastala prenekatera baročna vitrina. Posebnost so bile njegove intarzije z značilnimi črnimi vgrajenimi vzorci. Za nje je uporabil dva tisoč let star hrast, ki ga je odkril pri izkopavanju v Podlipščici»za malnom". Ležal je 2 metra globoko v ilovici. Meter debelo deblo je izkopal, izvlekel na površje z dvema paroma konj in spravil domov, kjer ga je pod kozolcem očistil, obložil z butaricami, da se je počasi posušil.

Njegov konjiček pa so bile baročne omariče, tabernaklji in vitrine v bidermajerju⁵, čeprav je terjalo to delo mnogo potrpljenja in mnogo truda.»Za majhno omarico porabim 15 dni, seveda če delam od zore do mraka«, je povedal v intervjuju,»toda kadar se zagrizem v delo, ne morem nehati«⁶. Ni mu bilo žal ne časa ne truda, dokler izdelki niso zažareli v polnem sijaju. Brez izjeme je pri svojih izdelkih dosegal visoko stopnjo obrtne umetnosti.

Franc Potrebuješ je bil neumoren delavec. V svojem delovnem veku je izdelal in popravil»za cel vlak stilnega pohištva« je povedal leta 1991 za Slovenske novice. Bil je takrat eden redkih Slovencev, ki je opravljal to delo in nadaljeval je z njim – kolikor mu je zdravje dopuščalo – tudi po upokojitvi. Med mladimi takrat ni bilo zanimanja za ta poklic. Podoba je bila, da obrt izumira⁷.

Vendar današnji, splošno priznani **retro slog** kot stil notranjega oblikovanja in stil pohištva v sodobnem domu, temelji na posnemanju starega in mojster Potrebuješ je že pristaš tega sloga. Znal je povzemati stare modne vzorce, jih na svojih izdelkih oživljati in nadgrajevati.

Zanimiva je – tudi v zvezi z mojstrom Potrebuješem – TV serija Kalejdoskop⁸. Gre za 85 oddaj Kalejdoskop, avtorja Draga Kocjančiča (1933–2008), ki so jih v letih 1964–1971 predvajali na ljubljanski TV. Kocjančič je hodil po terenu in iskal snov za serijo, ki jo lahko opredelimo kot filmsko reportažo. Med značilnimi tematskimi sklopi serije so slovenska etnologija, potopisi iz slovenskih krajev in prispevki, ki jih je avtor imenoval»domače zanimivosti«.

Za raziskovalce etnologe pa je zanimiva prav celotna serija. Iz posnetkov zunaj okvira osrednje pripovedi je namreč moč razbrati

119. Stilno pohištvo pri družini Potrebuješ. Na spodnji fotografiji Malči Potrebuješ, s kosom dva tisoč let starega hrasta. (Fotografije: Joži Krvina.)

120. Potrebuješeva nova hiša z delavnico, okoli leta 1960. (foto: last družine Potrebuješ)

še veliko drugih podatkov, ki pričajo o načinu življenja na slovenskem podeželju in v mestih v 60-ih in 70-ih letih prejšnjega stoletja – o naravni in kulturni krajini, podobi mest in pokrajin, arhitekturi, bivalni kulturi, notranji opreми, o kulturi oblačenja itd. Ustvarjalci te serije so največkrat posegli po temah: (domače) obrti in rokodelska dejavnost ter šege in navade z območja Slovenije in zamejstva⁹.

Francu Potrebuješu in njegovemu stilnemu pohištvu sta v seriji posvečena dva prispevka. Prvi iz leta 1965¹⁰ prikaže potek dela z intarzijami: mojster nariše vzorec na komodi, z dletom izdolbe kanalčke po risbi, nato vanje vstavlja koščke drugega lesa točnih dimenzij in oblik, nato prikaže še zaloge lesa, tudi raznobarnega, pripravljenega za uporabo. Na drugem prispevku iz leta 1969¹¹, (kjer zvok ni ohranjen), je predstavljen mojster pri žaganju lesa, predstavljena je njegova delavnica, orodje in nekaj pohištva.

Vse od nastanka serije, torej več kot 40 let, so ti trakovi pozabljeni ležali v televizijskem arhivu, ko so se na televiziji Slovenija lotili sistematičnega presnemavanja filmskega na magnetni trak. S tem so omogočili lažjo uporabo gradiva. Za raziskovalce s področja etnologije je bila zanimiva serija v celoti.

121. Franc Potrebuješ s svojim izdelkom tabernaklja, okoli leta 1965.

Po mnenju etnologov se je s serijo Kalejdoskop pokazala »potreba po preteklosti kot sredstvu za obvladovanje sprememb«¹². Potrdilo se je torej znano dejstvo, da je poznavanje preteklega nujno za razumevanje in obvladovanje sprememb v sedanosti. Tudi čas nastanka serije Kalejdoskop je bil čas sprememb. Morda ne tako velikih, a vendar so bile za stroko zelo pomembne. Povojne gospodarske reforme so postavljale v ospredje industrijo, delo v industriji, opuščale so se nekatere domače obrti in dejavnosti ... Ravno tem pa je morda res grozilo, da utonejo v pozabo, če ne bi vstopile v sfero folklorizma, ponovnega oživljanja oz. »ljudske kulture iz druge roke«¹³ – kulturne dediščine. V tem obdobju je pojem dediščina tudi dobil pomen, kot ga ima danes. Ni več le premoženje preminulega, ampak se je uveljavila raba, ki se nanaša na kulturno in naravno dediščino¹⁴.

Zanimivo je, da v ta čas segajo tudi začetki tovarne Stilles v Sevnici, ki ima v svoji ponudbi prodajo stilnega pohištva za opremo hotelov poslovnih in privatnih prostorov.

Franc Potrebuješ je dobil na XVI. mednarodnem obrtnem sejmu 16.–25. septembra 1983 v Celju za svoje delo priznanje Zveze obrtnih združenj Slovenije, Splošnega zdru-

ženja drobnega gospodarstva Slovenije in Zavoda Golovec Celje. Enako priznanje so mu podelili tudi na XVIII. Mednarodnem obrtnem sejmu v Celju septembra 1985. Leta 1991 pa je prejel priznanje Obrtne zbornice Vrhnika. Ob tej priliki so na Vrhniki priredili tudi razstavo njegovih del.

V njegovi hiši na Stari Vrhniki smo si ogledali z njegovimi mojstrovinami opremljeno dnevno sobo in spalnico. Mojstrova žena ga. Malči Potrebujesh, roj. Jereb, ki je bila tudi mojstrova pomočnica, nam je marsikaj povedala o njegovem delu in ustvarjanju. Njeno glavno delo je bilo politiranje, premaz s šelakom¹⁵, ki je dalo izdelkom končni videz in sijaj.

VIRI IN LITERATURA:

Zapuščina F. Potrebujesa (spričevala, priznanja, katalogi pohištvenih firm).

Arhiv RTV: Kalejdoskop št. 7, sign.: VKA 4231, Ponarejevalec (izdelovalec) starega pohištva Franc Potrebujesh s Stare Vrhnike, 1964.

Arhiv RTV: Kalejdoskop KFD 8/8. Po Sloveniji. Obisk pri mizarškem mojstru Francu Potrebujesu, 1969.

Ana Magajna, 2014. Z zornega kota kamere. Etnološke vsebine televizijske serije Kalejdoskop. Diplomsko delo. Mentor: red. prof. dr. Rajko Muršič, Odd. za etnologijo Filozofska fakulteta, Ljubljana 2014.

Slovenski etnološki leksikon, Ljubljana 2007.

Slovenska ljudska umetnost, uvodno besedilo in katalog, dr. Gorazd Makarovič, Ljubljana, 1979.

Milan Šparovec, Ponarejevalec antičnega pohištva. Obj. v listu (?)

Alenka Bibič, Mojster, ki ga tudi potrebujesh. Tovarish, ilustrirani tednik»Dela«, števil. 39, 2. 10. 1964, str. 24–25.

Tone Štefanec, Obrt, ki izumira. Za cel vlak stilnega pohištva. Slovenske novice, 5. 10. 1991.

Jezernik, Božidar, 2005. Preteklost in dediščina. V: Dediščina v očeh znanosti. Lj., F. F., Odd. za etnologijo in kulturno antropologijo.

Muršič Rajko, 2005.»Uvod: H kritiki dediščinstva ter slepega enačenja znanosti in stroke«. V: Dediščina v očeh znanosti. Lj., Odd. za etnologijo in kulturno antropologijo, str. 7–10.

Spletna stran Stara Vrhnika (<http://www.staravrhnika.si>).

INFORMATOR:

Malči Potrebujesh, roj. Jereb, 2010 in 2017.

OPOMBE

- 1 Barok – evropski umetnostni slog med renesanso in klasicizmom.
- 2 Empir – klasicistični umetnostni slog iz začetka 19. stoletja po izvoru iz Francije.
- 3 Secesija – srednjeevropska umetnostna smer ob koncu 19. in začetku 20. stoletja, ki se odcepi od tradicionalnih smeri in si prizadeva za nove oblike.
- 4 Tone Štefanec, 1991.
- 5 Bidermajer – srednjeevropski meščanski umetnostni slog v prvi polovici 19. stoletja.
- 6 Alenka Bibič, 1964.
- 7 Tone Štefanec, 1991.
- 8 Kalejdoskop – optičen valj z vdelanimi ogledalci in barvnimi steklenimi drobci, ki pri vrtenju ustvarjajo pisane spreminjajoče se simetrične like. Tudi otroška igrača»krasnogled«.
- 9 Ana Magajna, 2014, str. 13.
- 10 Arhiv RTV, sign.: VKA 4231.
- 11 Arhiv RTV, sign.: KFD 8/8.
- 12 Jezernik 2005, 16 (po Magajna).
- 13 Poljak Istenič po Moser 2008 (po Magajna).
- 14 Muršič 2005, 10 (po Magajna).
- 15 Šelak – afriška smola v lističih, raztopljen in pravilno razredčena v gorilnem špirtu.

DAMJANA BERGANT

PAVOL TESÁR,

SPOMINSKA SLIKARSKA RAZSTAVA ARGONAVTI NA VRHNIKI

Od 20. junija do 11. septembra 2016 so bila v Cankarjevem domu na Vrhniki razstavljena dela slovaškega slikarja Pavola Tesárja z naslovom Argonavti na Vrhniki. Na ogled so bile postavljene njegove študijske lavirane perorisbe in nekaj olj na platnu z motivi grških junakov, njihove ladje Argo, potem še nekaj vrhniških znamenitosti in vedut Ljubljane ter Pirana, ki sta prav tako bila na argonavtski poti.

Pavol Tesár je bil rojen v družini slovaško-nemškega porekla 6. septembra 1953 v Budimpešti kot Czimber Joszef Pal.¹ Kasneje se je preimenoval in deloval pod psevdonimom Pavol Tesár. Slikarstvo je študiral zasebno pri akademskem slikarju in profesorju Grabowieczkyju ter profesorju Vargi. V sedemdesetih letih je študiral književnost in zgodovino ter slednjo dolgo tudi poučeval. Od leta 1980 dalje se je posvečal ustvarjanju in študijskim potovanjem. Ustvarjal in raziskoval je po Nemčiji, Italiji, Avstriji in na Balkanu. Pred prihodom v Slovenijo je nekaj časa bival na Malti. Leta 1992 pa se je preselil v Brežice, kjer je imel svoj atelje. Za tem je nekaj časa živel v Piranu in nazadnje v Ljubljani. V Sloveniji je deloval kot svobodni umetnik. Preživeljal se je s prodajo svojih del.

122. Pavel Tesár (1953-2015).

Slednja tako najdemo po zasebnih domovih, v župnijskih prostorih, cerkvah (v Stožicah), podjetjih, bolnišnicah in v domovih za ostarele. Zadnja leta je imel hude težave z zdravjem. Umrl je 15. aprila 2015 v Ljubljani.

Slovenski javnosti se je predstavil na desetih razstavah, in sicer najprej na skupinski razstavi v gradu Mokrice, potem pa na samostojnih v Brežicah, Ljubljani, Termah Čatež in v Kranju. V posameznem kraju je večkrat razstavljal. Izmed razstav izven Slovenije je pomembno omeniti večjo razstavo zgodovinskih slik v Bratislavi, ki jo je pripravil na povabilo slovaškega ministrstva za kulturo. Zanj je prejel zlato nagrado za svoje delo.

Poleg slikarskega ustvarjanja so del njegove zapuščine tudi eseji: *Moja slovanska saga* (1995), *Postmoderna epopeja* (1997) in *Slovaška krona - Madžarska krona*. V literaturi najdemo tudi izjavo, da je bil promotor slovaške kulture v Sloveniji. Nedvomno je k nam prinesel novo veselje do upodabljanja zgodovinskih in mitoloških dogodkov.

Vrsto let je njegova dela prodajal galerist Zdravko Krvina iz Gorenje vasi, ki mu je v svoji galeriji namenil sobo, kjer je Tesár lahko razstavljal svoja dela. Po smrti svojega promotorja Krvine se je Tesár vedno težje preživljal.

Pavola Tesárja je na njegovi umetniški poti spremljal umetnostni zgodovinar in likovni kritik Mirko Juteršek. Napisal je besedilo za njegov katalog ob razstavi v Bratislavi in več pozitivnih strokovnih mnenj s cenitvijo slikarskih del.² Poudarjal je slikarjev smisel za upodabljanje zahtevnih figuralnih kompozicij, ki so potrebne pri slikanju zgodovinskih dogodkov, ter njegove barvite kompozicije, s katerimi je izražal svojo vedrino in optimizem. Tesárjeva ljubezen do zgodovine se je kazala v njegovem prikazovanju zgodovinskih in mitoloških dogodkov s posebnim

strokovnim žarom. Njegova posebnost je bilo slikanje dogodkov iz zgodovine Slovanov. Pri upodabljanju ključnih trenutkov so mu zelo prav prišle izkušnje, pridobljene s portretiranjem, upodabljanjem tihožitij in pokrajin, ki so del študijskega procesa praktično vseh slikarjev. Svoje zgodovinske slike je opremil z zapletenimi figuralnimi kompozicijami ter izrazitimi izpovednimi barvami. Njegova zgodovinska platna tako izražajo njegovo gledanje in razumevanje zgodovine. Juteršek je poudarjal tudi dejstvo, da Slovenija nima dolge tradicije zgodovinskega slikarstva. To se je pri nas pojavilo ob natečajih po drugi svetovni vojni. Zato imajo Tesárjeve zgodovinske slike pri nas posebno težo, sploh glede na nove okoliščine in na uvajanje novih možnosti utrjevanja nacionalne zgodovine.

Njegov opus poleg zgodovinskih in filozofskih tem obsega še številna tihožitja, portrete živali (konjev), krajine, podobe cerkva, vedute ter akte. Bil je zelo samosvoj slikar, izrazit kolorist, ki se ni osredotočal le na en motiv. Uporabljal je tradicionalne slikarske tehnike, kot so olje na platnu, akvarel in lavirana perorisba.

Mitološki motivi, ki so bili razstavljeni v Cankarjevem domu na Vrhniki, niso zelo pogosti v naših krajih. Zato je bila serija olj na platnu, ki jo je Pavol Tesár načrtoval naslikati za Vrhniko, zelo dobrodošla in težko pričakovana. Zgodba o talentiranem slikarju in ljubitelju zgodovine, Pavolu Tesárju, ki ga je Vrhnika s svojo preteklostjo in krajino očarala, se je začela jeseni 2014. Takrat si je v spremstvu članov Muzejskega društva Vrhnika ogledal Močilnik, ki ga je kasneje v seriji del uporabil kot glavno lokacijo dogajanja.

Razstavljena dela³ so bila ena zadnjih, ki jih je umetnik narisal oz. naslikal. Razdelili smo jih na dva dela, in sicer na upodobitve

mitološke zgodbe o argonavtih in na podobe vrhniških znamenitosti ter drugih krajev na argonavtski poti, ki so bili Tesárju blizu. Če se najprej osredotočimo na argonavte, lahko povemo, da se je »Z zanosom loteval svoje zadnje teme mitološke zgodbe o argonavtih ...«⁴ Svojega zadnjega projekta se je lotil enako kot vseh prejšnjih, torej z vsemi predpripravami, ki so vključevale branje grških piscev, ki so pisali o argonavtih, potem veliko slikanja, študijskih skic s tušem in v oljni tehniki. Študiral je njihove postavitve, stojne motive in obrazne poteze. Za vse to je morda uporabil tudi žive modele, tako kot pri svojih zgodovinskih slikah. Uspelo mu je narediti dvanajst študijskih risb s tušem, kjer je študiral upodobitve grških junakov z ladje Argo (več študij Medeje, Orfeja, Atalante, Meleagera, Evrita, Herkula in drugih) in tudi študije ladje Argo. Nekatere izmed risb so barvne, narejene v tehniki akvarela.

Barvno bogati sta tudi dve njegovi olji na platnu. Na eni je upodobljen pristanek ladje Argo v Močilniku, kjer je v središču slike lepa lesena ladja, na kateri je polno ljudi. Veliko ljudi pa se je zbralo tudi okoli nje, saj opazujejo nekoliko nenavadni dogodek za tako majhen kraj. V ozadju vidimo mogočno kraško steno in pisan, sicer le barvno nakanjan gozd. Na drugem razstavljenem platnu pa nad ožino ponosno stoji Jazon z zlatim ovnom in ščitom, na katerem je zeleni zmaj. Omenjeni dve platni sta študijski platni, kar se kaže po nedokončanih formah in detajlih.

Mitološko zgodbo o izkrcavanju argonavtov v Močilniku je načrtoval predstaviti na treh velikih platnih (dve dimenziji 100 x 70 oz. 80 cm in eno sredinsko 200 x 120 cm), ki bi bila postavljena skupaj, pri čemer bi bilo večje na sredini. Na levem platnu je imel namen prikazati glavne protagoniste

123. Meleager, slavni lovec, eden izmed argonavtov.

124. Atalanta, lovka, edina žensla med grškimi junaki, ki se je udeležila pohoda argonavtov.

126. ARGONAVTI NAUPORT (Argonavti v Močilniku), olje na platnu, 70 x 100 cm, Ljubljana 2014 (hrani MDV).

126. JAZON IN LADJA ARGO, akvarel s tinto, 40 x 60 cm, 2014 (MDV).

med grškimi junaki z ladje Argo. Na desnem platnu je želel prikazati lokacijo izkrcavanja Močilnik, kjer bi se tudi jasno videle figure argonavtov. Na največjem platnu pa bi bil prikazan detajl pristanka ladje v Močilniku. Svoj zanos ob tem projektu je izrazil z besedami: »S to sliko bom pustil svoje ime v Sloveniji.«⁵ Dogovorjeno je bilo, da bo slike dokončal do aprila 2015, a mu to žal ni uspelo.

Razstavo smo dopolnili še z drugimi risbami in slikami, ki so tako ali drugače povezane s slikarjem oz. z Vrhniko. Tesár je upodobil nekaj vrhniških znamenitosti, med katerimi so Cankarjeva rojstna hiša, Lavrenčičeva hiša (Stara pošta), krajina z Ljubljano, slikana z mostu nad nekdanjim rečnim pristaniščem, in barvite upodobitve povodnega moža. V obdobju ustvarjanja mitskih podob za Vrhniko so verjetno nastale tudi risbe s tušem z vedutami Pirana in Ljubljane ter dve olji na platnu Ljubljanskega zmaja in Oljke z morjem v ozadju. Potrebno je omeniti, da je bil Pavol Tesár zelo navdušen nad morjem in obmorskimi mesti, še zlasti nad Piranom.

Risbe mest Pirana in Vrhniko so izdelane natančno, saj je avtor poleg spomina pri sli-

kanju verjetno pri nekaterih uporabil tudi fotografsko gradivo. Pri drugih risbah je uporabil malo domišljije, kar se dobro vidi na veduti Ljubljane, kjer je po svoje interpretiral pogled proti ljubljanskim zvonikom. Pri študijskih risbah junakov z ladje Argo je dobro vidno, da je znal zelo dobro upodobiti obraze, poudariti njihove poteze in značilnosti. Njegova mitološka platna zrcalijo slikarsko spretnost in zmožnost predstaviti mitološki dogodek na nazoren način v okolju, kjer naj bi se pripetil. Nemitološka platna pa je prikazal s kontrastom hladnih in toplih barv, pri čemer slednje prevladujejo. Zato njegove slike izražajo optimizem, veselje do življenja in vsega lepega.

Bogat nabor del, ki jih je Pavol Tesár pustil za seboj, priča o ustvarjalnem in plodnem umetniku, ki bi v naš prostor in čas lahko vnesel še veliko svojega znanja in videnj tako preteklosti kot tudi sedanjosti. Slike s podobami argonavtov na Vrhniku, ki jih je za Muzejsko društvo Vrhnika začel ustvarjati Tesár, pa nedvomno predstavljajo velik prispevek k prikazovanju krajevne zgodovine in njenih zgodb. To razstavo smo zato posvetili njemu v spomin.

128. V Močilniku, 20. 10. 2014. Od leve T. Oblak Milčinski, J. Kos, P. Tesár (foto: M. Oblak Čarni).

129. VRHNIKA - LJUBLJANICA ob nekdanjem potniškem pristanišču, pogled z mostu v Verd, olje na platnu, 50 x 60 cm, 2014 (MDV).

130. JAZON z zlatim runom in ladja Argo v ožini med plavajočima skalama, olje na platnu, 80 x 70 cm, 2015 (MDV).

SEZNAM RAZSTAVLJENIH SLIK PAVOLA TESÁRJA:

- 1 ARGONAVTI NAUPORT (Argonavti v Močilniku) olje na platnu, 70x100 cm, Ljubljana 2014 (zasebna last Niko Šušteršič, hrani MDV).
- 2 JAZON IN LADJA ARGO, akvarel s tinto, 40 x 60 cm, 2014 (MDV).
- 3 JAZON z zlatim runom in ladja Argo v ožini med plavajočima skalama Simplegadama⁶, olje na platnu, 80 x 70 cm, 2015 (MDV).
- 4 (ladjar), lavirana risba, 60 x 40 cm, 2014 (depozit občine Vrhnika).
- 5 ATALANTA, lavirana risba, 60 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 6 MELEAGER, lavirana risba, 60 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 7 ORFEJ, akvarel s tinto, 60 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 8 TEZEJ, akvarel s tinto, 60 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 9 HERAKLES, akvarel s tinto, 60 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 10 EVRIT, lavirana risba, 60 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 11 MEDEJA, študija glave, akvarel s tinto, 56 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 12 MEDEJA, študija glave, akvarel s tinto, 56x40 cm, 2014 (MDV).
- 13 MEDEJA, študija glave, akvarel s tinto, 56 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 14 MEDEJA, študija glave, akvarel s tinto, 56 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 15 MEDEJA, študija glave, akvarel s tinto, 56 x 40 cm, 2014 (MDV).
- 16 VRHNIKA - LJUBLJANICA ob nekdanjem potniškem pristanišču, pogled z mostu v Verd, olje na platnu, 50 x 60 cm, 2014 (MDV).
- 17 VRHNIKA, POVODNI MOŽ V MOČILNIKU (LJUBLJANICI), olje na platnu, 38,5 x 25 cm, 2014 (MDV).
- 18 VRHNIKA, POVODNI MOŽ V MOČILNIKU (LJUBLJANICI), akvarel, 36 x 26 cm, 2014 (MDV).
- 19 VRHNIKA, CANKARJEVA SPOMINSKA HIŠA, olje na platnu, 60 x 80 cm, 2015 (MDV).
- 20 VRHNIKA, STARA POŠTA, olje na platnu, 60 x 80 cm, 2015 (MDV).
- 21 VRHNIKA, SPOMENIK NA DRČI, akvarel s tinto, 39 x 56 cm, 2014 (MDV).
- 22 VRHNIKA, KUNSTLJEVA VILA, akvarel s tinto, 39 x 56 cm, 2014 (MDV).
- 23 LJUBLJANA, LJUBLJANICA, čevljarski most, akvarel s tinto, 40 x 56 cm (MDV).
- 24 PIRAN, punta, akvarel s tinto, 39 x 56 cm, 2014 (MDV).
- 25 PIRANSKI ZALIV - SEČOVELJSKE SOLINE, akvarel s tinto, 39 x 56 cm, 2014 (MDV).
- 26 OLJKA, olje na platnu, 40 x 50 cm, Ljubljana 2014 (zasebna last).
- 27 PIRANSKI ZALIV - SEČOVELJSKE SOLINE, olje na platnu, 50 x 60 cm, Ljubljana 2014 (zasebna last).

Opombe:

- 1 Podatki o slikarjevem življenju, delu in bivanju v Sloveniji so povzeti po katalogu, ki je izšel ob njegovi razstavi v Bratislavi: Mirko JUTERŠEK, *Pavol Tesár, Historické maľby*, Bratislava 1998.
- 2 Ibid.; Mirko JUTERŠEK, *Strokovno mnenje o umetniški sliki Pavol Tesár, Bitka za Devin*, Ljubljana 2. 4. 1997; Mirko JUTERŠEK, *Strokovno mnenje - ekspertiza s cenitvijo umetniške slike Pavol Tesár, Sv. Metod leta 870 pred regensburškim tribunalom*, 1997, Ljubljana 1. 7. 2005.
- 3 Razstavljeni dela so v večjem številu last MDV. Dela v zasebni lasti so zapisana na seznamu, ki ga hrani MDV.
- 4 Po pripovedovanju gospe Darinke Kostevc-Blesch.
- 5 Povzeto po korespondenci z Muzejskim društvom Vrhnika. Hrani Muzejsko društvo Vrhnika.
- 6 Glej: Eduard Petiška, *Stare grške bajke*, prevedla Kristina Brenkova, Ljubljana, MK, 2009, (Jazon in Medeja, str. 91).

PIHALNI ORKESTER VRHNIKA DEVET DESETLETIJ DELOVANJA

KRATKA ZGODOVINA ORKESTRA

Začetek današnjega Pihalnega orkestra Vrhnika sega v leto 1925, ko se je mlademu trgovcu Jožetu Gromu, ki je okoli sebe zbiral fante, navdušene glasbenike, porodila misel o ustanovitvi godbe. Na nedeljo, 29. maja 1925, so potekali vpisi. »Vpis je pred vrhniško farno cerkvijo vodil Miha Jerina. Vpisal sem se kot prvi. Imel sem 15 let in vso mladostno navdušenost«, se je pred leti spominjal, danes že pokojni, Janez Habe.¹

Vpisalo se je 42 članov. Prvo ime društva je bilo »Slovensko godbeno društvo Kras na Vrhniki«, ki pa je bilo kmalu skrajšano v »Godbeno društvo Vrhnika«. Imenovali so pripravljalni odbor za pripravo pravil društva. Veliki župan ljubljanske oblasti je pravila potrdil 3. februarja 1926.²

S finančne strani je bilo delovanje društva v prvih medvojnih letih podprto z visoko članarino in nabiralnimi akcijami, ki so jih izvajali člani društva. Zbrana sredstva so zadoščevala za nakup prvih rabljenih inštrumentov. Ta čas pa je bil zaznamovan predvsem

131. Ustanovitelj godbe, Jože Grom. Sliko hrani Muzejsko društvo Vrhnika.

z menjavo kapelnikov oz. vodij. Za osnovno znanje glasbene teorije članov je poskrbel prvi učitelj Tine Jerebic, ki pa je vodil godbo manj kot leto dni. Skozi leta delovanja se je zamenjalo preko 20 vodij, vendar pa je vsak izmed njih s svojim predanim delom pripomogel, da so prišli tudi pomembnejši mejniki in uspehi v delovanju društva.³

26. maja 1926 so imeli prvi javni nastop, ko so zaigrali sokrajanom. Godba je hitro

napredovala in tako so člani doživeli svoj prvi večji uspeh, ko so leta 1928 kar štirikrat nastopili v Ljubljani. Še posebno uspešni so bili na koncertu Prosvetne zveze v hotelu Union. Istega leta je godbeno društvo skušalo pridobiti lastno uniformo, kar jim je, tudi s spremembo društvenih pravil, v maju 1929 uspelo. V pravila so vnesli nov člen o društvenem znaku in kroju z določitvijo, kdo in kdaj ju sme nositi. Dopolnjena pravila je Veliki župan potrdil 22. februarja 1929.⁴

132. Pravila Godbenega društva Vrhnika, del dokumenta s podpisi pripravljalnega odbora, dne 24. januarja 1926 (Arhiv Republike Slovenije).

133. Dopolnjena društvena pravila, del dokumenta, s potrditvijo Velikega župana, 22. februarja 1929 (Arhiv Republike Slovenije).

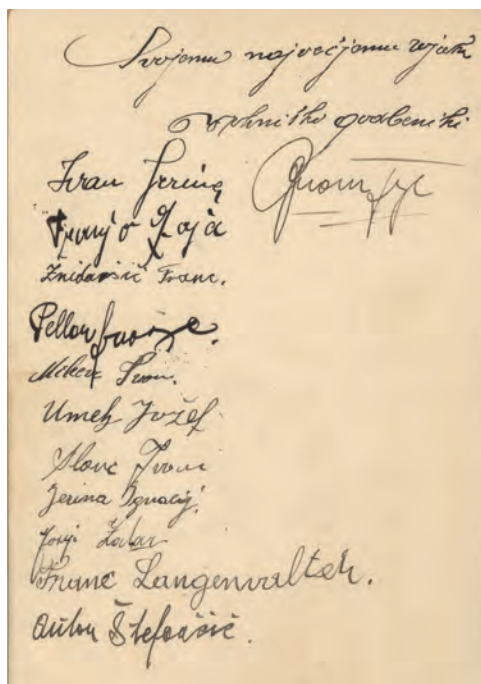
134. Člani vrhniške godbe v prvih uniformah, 1929 (brošura: 90 let Pihalnega orkestra Vrhnika).

135. Parada na Stari Vrhniki, 30. 4. 1930 (hrani Muzejsko društvo Vrhnika).

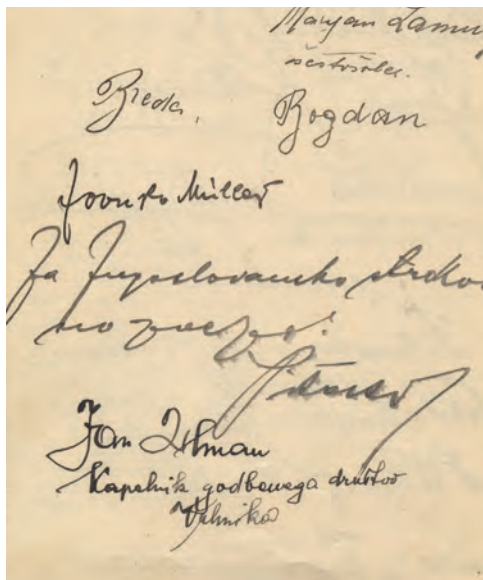
Avgusta 1930 so godbeniki sodelovali pri odkritju spomenika Ivanu Cankarju. Na predvečer odkritja, 9. avgusta, so pripravili promenadni koncert na Glavnem trgu. V nedeljo, 10. avgusta, ob 5. uri zjutraj so pripravili budnico. Igrali so dopoldne na sprejemu gostov, ki so se pripeljali s posebnim vlakom iz Ljubljane, nato so korakali in igrali na čelu sprevoda, ki je krenil po ulicah Vrhniko do Sv. Trojice in po cerkvenem obredu nazaj k odkritju plošče na Cankarjevi spominski hiši in k odkritju spomenika.⁵

V spominski knjigi, ki spominja na dan odkritja Cankarjevega spomenika, so podpisani tudi člani vrhniške godbe, Jože Grom (vodja), Ivan Jerina, Franjo Zajec, Franc Žnidaršič, Franjo Pellan, Ivan Mihevc, Jožef Umek, Ivan Slavc, Ignacij Jerina, Josip Zalar, Franc Langenvalter in Anton Štefančič, s posvetilom *Svojemu največjemu rojaku vrhniški godbeniki*.⁶ Na eni naslednjig strani se je podpisal tudi Jan Ulman.

Septembra 1930 so godbeniki praznovali 5. obletnico delovanja. Takrat so opozorili na gospodarsko krizo, ki je med drugim ogrozila tudi obstoj društva. Veliko članov je odhajalo na delo drugam, mnogi so morali k vojakom. Po letu 1930 so imeli veliko težav z izbiro dirigentov, saj so se, tudi zaradi vseplošne krize, pogosto menjavali. Godbeniki so imeli težave tudi z izbiro godbene sobe, saj so prvotno, v gostilni Turšič, izgubili. Nato so sobo dobili v gospodarskem poslopu na Hribu (v starem Domu upokojencev), vendar jim je bila leta 1935 odpovedana; na srečo jim je ni bilo potrebno zapustiti takoj, saj niso imeli niti vodje niti vaj.⁷

Politični položaj v svetu se je zelo spreminjal. Od septembra 1939 je po Evropi že divjala 2. sv. vojna. Junija 1940 so se godbeniki odločili, da v vojnih razmerah ne morejo nadaljevati z vajami. Inštrumente so spravili k članu Antonu Rožmancu in zaradi vojne prenehali z delovanjem. A vseskozi so verjeli, da bodo takoj, ko bo možno, ponovno začeli z vajami.⁸

136. Strani iz Spominske knjige s podpisi godbenikov (knjigo hrani Muzejsko društvo Vrhnika).

137. Člani društva ob 25. obletnici delovanja, 1950 (90 let pihalnega orkestra Vrhnika).

OBDOBJE PO 2. SVETOVNI VOJNI

6. maj 1945 je bil poseben dan za Vrhniko in godbenike. Nekaj nekdanjih članov je zbralo skrite inštrumente in po štirih letih zopet skupaj zaigralo. Praznovanje težko pričakovane osvoboditve ni moglo miniti brez godbenikov in njihovega igranja. Kljub temu da je društvo na novo začelo na temeljih 15-letnega uspešnega predvojnega delovanja, so prišle tudi težave. Mladi člani, ki so se godbi pridružili prvič, so se spopadali s pomanjkanjem glasbenega znanja, primanjkovalo pa je tudi inštrumentov.⁹

Po vojni se je moralo društvo ponovno registrirati. Leta 1950 je društvo praznovalo 25. obletnico, dobili so tudi nove obleke.¹⁰

Leta 1975 je orkester praznoval 50. obletnico. Orkester je vodil Franc Žabjek, obletnico pa so proslavili z dopoldanskim promena-dnim in samostojnim večernim koncertom. Ob koncu leta je bil orkester, po ukazu predsednika SFRJ Josipa Broza Tita, odlikovan z redom zasluge za narod s srebrno zvezdo.¹¹

138. Odlikovanje, 1975 (60 let Godbe Vrhnika).

139. Orkester na 8. tekmovanju pihalnih orkestrów Slovenije v Krškem, pod vodstvom dirigenta Milana Matičiča, l. 1985 (80 let društva Pihalni orkester Vrhnika).

Sledila so leta, ko se je orkester pospešeno začel udeleževati tekmovanj. Enega svojih vrhuncev je takrat 55-članski orkester doživel leta 1985, ko je na 8. tekmovanju Zveze pihalnih orkestrów Slovenije, pod vodstvom Milana Matičiča, v tretji težavnostni stopnji za svoj nastop prejel zlato plaketo in zasedel prvo mesto.¹²

Istega leta je bilo tudi praznovanje 60. obletnice delovanja, ki je bilo obeleženo s slavnostnim koncertom, na katerem so se člani orkestra pokazali v novih uniformah in z novimi inštrumenti.

Poleg tekmovanj in vseh proslav je godba v teh letih pogosto igrala na pogrebih.

140. Godba na pogrebu Karla Gabeljška, 23. 4. 1985. (hrani Muzejsko društvo Vrhnika).

Leta 1989 je orkester osvojil še eno pomembno lovoriko, saj je na 10. tekmovanju Zveze pihalnih orkestrrov Slovenije, tokrat v drugi težavnostni stopnji, zopet dosegel zlato plaketo in 1. mesto. Dober glas je tako orkester ponesel tudi na uspešna večdnevna gostovanja izven meja Slovenije, in sicer v italijanski Gonars (1988) in švicarski Lenzburg (1992).¹³

Leta 1990 se je godbenikom uresničila želja, saj je društvo dobilo svoje prostore, v katerih domuje še danes. S finančnim prispevkom takratnih dobro stoječih lokalnih podjetij, Občine Vrhnika ter prostovoljnimi delom nekaterih članov društva so junija 1990 odprli vrata svojih prostorov v Domu Krajevne skupnosti Center-Vas-Breg, na Tržaški cesti 11.¹⁴

141. Godbena soba, Tržaška cesta, otvoritvena slovesnost, 1990 (80 let društva Pihalni orkester).

Prostorske razmere so nudile dobre pogoje za delo, žal pa je orkester štel manjše število članov kot v letih poprej. Kljub temu je orkester ob svoji 70-letnici pripravil uspešen koncert.

Slavnostni pridih pa je dodalo slovesno razvitje novega prapora Pihalnega orkestra Vrhnika. Obletnico je orkester obeležil z izdajo kronike z naslovom Sprehod skozi desetletje, v Godbenem domu je bila razstava fotografij, ki so prikazovale nastope in gostovanja orkestra, manjkal ni niti promenadni koncert z gostujočimi orkestri iz Cerknega, Cerknice in Goriških Brd.¹⁵

142. Koncert ob 70. obletnici z razvitjem prapora, dvorana Cankarjevega doma, 1995 (80 let društva).

Po enajstih letih je leta 2000 dirigentsko palico zopet prevzel Milan Matičič, ki orkester uspešno vodi še danes. Orkester je po prihodu Milana Matičiča ponovno zamikal tekmovalni duh. Na tekmovanju v Ormožu so 22. junija 2002 dosegli 1. mesto in kot prvi usvojili tudi pokal Ormož 2002. Odlični dirigent, starejši godbeniki z izkušnjami in mladi člani z bogatim znanjem – vse to je pripomoglo k uspehu. Zmaga pa je vsem vtila še več motivacije za nadaljnje delo, ki ga uspešno nadaljujejo še danes.¹⁶

Leta 2005 so bile vse misli zaposlene s praznovanjem 80. obletnice. Ob visokem jubileju so godbeniki po dolgih letih dobili nove uniforme. Oblikovala jih je mag. Tatjana Oblak Milčinski. Obleke je barvno uskladila z barvami, ki sodijo v vrhniško okolje. Modrozeleno Ljubljana predstavlja suknjič, brezrokavnik je v barvah rdeče-belega močvirskega tulipana, v belih bluzah odsevajo pene kraških izvirov, rjave hlače in krila so odsev gozdov in polj, črni čevlji pa predstavljajo barjansko črnico.¹⁷

Mladostna energija mlajših članov in izkušnost starejših je pripomogla k vedno večjim in zahtevnejšim ciljem. Izbor dogodkov, na katerih orkester sodeluje, se je vseskozi oblikoval in dopolnjeval. Od nastopov na občinskih proslavah, samostojnih večernih koncertov, promenadnih mimohodov, ga-

143. Člani orkestra ob 80. obletnici delovanja, 2005, Bistra (90 let pihalnega orkestra).

silskih parad, dobrodelnih prireditev so se godbeniki usmerili še h gostovanjem v tujini (Hrvaška 2007, Italija 2014), k organizaciji tekmovanj Zveze slovenskih godb (2011) ter celo k sodelovanju s slovenskim radijem in televizijo. Orkester je posnel glasbeno podlago za radijsko igro Piskač ter nastopil v oddaji Dobro jutro. Prav spogledovanje s snemanjem je člane orkestra spodbudilo, da so se odločili in posneli svojo prvo zgoščenko, ki jo je orkester izdal ob 90. obletnici, ki so jo praznovali maja 2015.¹⁸

Pihalni orkester je tudi za 90. obletnico pripravil slavnostni koncert, ki je potekal 15. 5. 2015 v dvorani Antona Martina Slomška na Vrhniki. Poleg slavnostnega koncerta so godbeniki pripravili tudi promenadni koncert, na katerem so gostili prijateljske godbe iz Vrha nad Laškim, Gornje Radgone in Gonarsa. Promenadni koncert je potekal 19. 6. 2015 po ulicah Vrhnike, z zaključkom na Sodnijskem trgu.¹⁹

Spomini Danijela Furlana

Nekaj iz svojih spominov na godbo nam je povedal njen dolgoletni član Danijel Furlan.

"Godbenik sem postal leta 1969, ko sem bil star 15 let. 69. leta smo imeli vaje v godbeni sobi, v Cankarjevem domu. Poučevali so različne inštrumente, večinoma profesorji glasbe iz Ljubljane. Odločil sem se za bobne, ki jih je hodil poučevati prof. Bukovnik iz Ljubljane. Spomnim se prvomajskih budnic, ki so bile nekaj posebnega. Po končani budnici na Vrhniki in Borovnici smo se odpravili v Ljubljano na Vič. Korakali in igrali smo skozi Vič, po Aškerčevi cesti preko Kongresnega trga do Tromostovja, kjer je bil zbor vseh godb. Budnice so bile zaradi dolgega igranja in kar nekaj prehojenih kilometrov naporene, pa vseeno posebno doživetje, saj so se pogosto zavlekle pozno v popoldne.

Veliko smo sodelovali z godbo iz Cerknega

144. Člani orkestra z dirigentom Milanom Matičičem ob 90. obletnici delovanja, 2015, pred Cankarjevim spomenikom na Vrhniku (90 let pihalnega orkestra).

in Goriških Brd, s katerima smo bili tudi pobrateni. Imeli smo koncerte v Cerknem ter se vsako leto udeležili praznika češenj v Goriških Brdih. Seveda sta obe godbi gostovali tudi na Vrhniku. Ker je bila občina pobratena z Gonarsom, smo hodili tudi v Gonars, kjer smo poleg igranja na proslavi imeli tudi samostojne koncerte. Veliko pa smo igrali na proslavah znotraj občine Vrhniku, imeli koncerte na prostem ter se za pustne karnevale našemili tudi godbeniki. Z aktivnim igranjem pri godbi sem prenehal po letu 1990, včasih pa se še z veseljem udeležim kakšnega nastopa.«²⁰

O delovanju orkestra v letu 2016, načrtih in ciljih za prihodnost smo povprašali predsednika Pihalnega orkestra Vrhniku Aleša Stružnika.

V preteklem letu je orkester izvedel dva samostojna koncerta in 21 individualnih nastopov na različnih prireditvah znotraj občine

Vrhniku ter v sosednjih občinah. Sodelovali smo na srečanju godb v krajevni skupnosti Vrh nad Laškim. Glede na odziv sodelujočih godb ter nas, članov, bomo stremeli k ponovni udeležbi na srečanju godb.

V letu 2017 načrtujemo obisk godbe v hrvaškem Zagorju, s katero smo navezali stike in si tako izmenjali kar nekaj dobrih skladb. Prav tako bomo izvedli že standardna koncerta, enega v mesecu maju in drugega v prednovoletnem času. Zaigrali bomo lepo število dobrih in zahtevnih skladb, za katere upamo, da bodo navdušile naše zveste poslušalce.

V zadnjem času, ko so gospodarske razmere precej spremenjene, je orkestru v veliko pomoč prav vrhniška občina, ki orkestru nameni sredstva, da lahko sploh deluje, hkrati pa orkester velikokrat tudi uspešno vključi v kulturne dogodke, kar izdatno pripomore k njegovi prepoznavnosti. Zelo uspešno pa

je tudi dobro sodelovanje z Glasbeno šolo Vrhnika, ki vsako leto poskrbi, da se orkestru pridružijo novi, mladi glasbeniki. Tako se generacije mladih in starejših godbenikov vseskozi povezujejo in skrbijo, da glasba na Vrhniki nikoli ne potihne.²¹

VIRI:

Arhiv Republike Slovenije, sign: SIAS 68, Kraljeva banska uprava Dravske banovine, upravni odd., Društvena pravila po katastru, št. 1894.

Naš časopis.

LITERATURA:

Vrhniški razgledi, Vrhnika, 13/2012

90 let pihalnega orkestra Vrhnika 2015. Vrhnika, JSKD OI Vrhnika.

80 let društva Pihalni orkester Vrhnika 1925-2005. Vrhnika 2005.

60 let Godbe Vrhnika 1985. Vrhnika, ZKO.

INFORMATORJA:

Aleš Stružnik, predsednik Pihalnega orkestra Vrhnika.

Danijel Furlan, nekdanji član Pihalnega orkestra Vrhnika.

OPOMBE:

- 1 Simon Seljak, Najstarejši vrhniški godbenik. Naš časopis, Vrhnika, 29, marec 2004, str. 45.
- 2 Arhiv Republike Slovenije, sign.: SIAS 68, Kraljeva banska uprava Dravske banovine, upravni odd., Društvena pravila po katastru, št. 1894.
- 3 80 let društva Pihalni orkester Vrhnika 2005, str. 6.
- 4 Arhiv Republike Slovenije, sign: SIAS 68, Kraljeva banska uprava Dravske banovine, upravni odd., Društvena pravila po katastru, št. 1894.
- 5 Damir Globočnik, Cankarjev spomenik na Vrhniki. Vrhnikiški razgledi 13/2012, Vrhnika, str. 154.
- 6 Marjeta Adamič, Spominska knjiga ob odkritju spomenika Ivanu Cankarju 10. avgusta 1930 na Vrhniki. Vrhnikiški razgledi 13/2012, str. 167.
- 7 80 let društva Pihalni orkester, str. 8-9.
- 8 Prav tam, str. 9.
- 9 90 let Pihalnega orkestra, str. 6.
- 10 Prav tam, str. 7.
- 11 80 let društva Pihalni orkester, str. 12.
- 12 90 let Pihalnega orkestra, str. 10.
- 13 90 let Pihalnega orkestra, str. 10.
- 14 80 let društva Pihalni orkester, str. 15.
- 15 80 let društva Pihalni orkester, str. 16.
- 16 80 let društva Pihalni orkester, str. 17.
- 17 Marta Rijavec: Spomini Tineta Jurjevčiča. Ob 80. obletnici Pihalnega orkestra Vrhnika, Naš časopis, 25. april 2005, str. 40.
- 18 90 let pihalnega orkestra, str. 12, 13.
- 19 Simon Seljak: Slavnostni in promenadni koncert. 90 let vrhniške godbe. Naš časopis, 29. junij 2015, str. 54.
- 20 Pogovor z Danijelom Furlanom, 2. 2. 2017, Verd.
- 21 Pogovor s predsednikom Pihalnega orkestra Vrhnika Alešem Stružnikom, 3. 2. 2017, Vrhnika.

JANEZ KOS PRIREDIL
PO VALENTINU ZARNIKU, POVODNI MOŽ

POVODNI MOŽ Z GERMEZA, META Z IGA IN ŠTEBALOV ANDREJ Z VRHNIKE

Osemnajstletni ljubljanski gimnazijec Valentin Zarnik (1837-1888) je leta 1855 objavil v dijaškem rokopisnem časniku Vaje¹ dvajset strani dolgo povedko o Povodnem možu z Germeza na Ljubljani, o dekletu Meti in njenemu očetu z Iga ter o Štebalovem Andreju z Vrhnike. Metin oče je bil čolnar na Ižci in na Ljubljani, mladi Andrej pa je bil premožen čolnar in trgovec z lesom in žitom z Vrhnike.

Zarnik je gotovo poznal povedke o Ljubljaničnem Povodnem možu, ki so bile v njegovih dijaških letih še zelo razširjene in je bilo zanimanje za ljudsko povedništvo živo. K zapisu povedke o Povodnem možu ga je gotovo spodbudila pesem Povodni mož dr. Franceta Prešerna, ki jo je leta 1830 objavil v Kranjski čbelici in leta 1847 v Poezijah.

Zarnik je povedko o Povodnem možu umetnil v starodavne čase, »ko še naše močvirje ni bilo suho, ko še ni ravna cesta proti Igu peljala, ko je le gosta šuma vse obdajala in ko ste Ižica in Ljubljana le samotno in tiho tekle, so tudi tukaj stanovali velikani, vile in druga bitja čudne narave, ki so vsak v svojem okrožju neomejeno vladali in se tudi velikokrat hudo razperli in bojevali.«

146. Gvidon Birolla, Povodni mož, ilustracija, 1957.

Tedaj je oče Anton peljal hčer Meto iz Ljubljane domov na Ig. Pogovarjala sta se in beseda je nanesla na Povodnega moža. Komaj je Meta omenila povodnega moža »se nedalječ neko ploskanje po vodi zasliši, nekaj enmalo pogoderna in zopet vse potihne.

147. Pavol Tesár, Povodni mož v Ljubljani (Močilnik), akvarel, 23 cm x 36 cm, 2014 (hrani CKV).

Dež je poprej enkrat hudo udaril, pa kmali se je vse izvedrilo, in blesketeči odsev je iz tamne Ižice polni luni nasproti migljal. Obema na enkrat vesli obstaneta, čoln obstoji, plašno gledata okoli sebe in ušesa proti raznim stranem obračata, pa ni bilo moč nobene reči zapaziti. Meta je bila naglo v očetovo naročje pritekla in kar sape ji je zmanjkovalo, ker bila šele pervikerat pri taki vožnji in na take pripetljeje še ne kaj navajena.

Ko si je enmalo od strahu oddahnila, popraša tiho očeta, ki so spet za veslo poprijeli in toliko ovirali, da čoln ni rakove poti začel: Kaj je bilo? Kaj to pomeni? Ali je morebiti povodni mož?

Nič se ne boj! Jo zavernejo, povodni mož to ni, je že kaj noter padlo, ali pa pa se je kaka riba vun pognala, ali pa so še celo zad drugi čolnarji, povodni mož pa že ni, zakaj ta vse drugač prihrumi, kar gori jo pribrede, včasi še tuli, potlej pa se za kermo prime, se noter vsede, da se pelje, ali pa se derži in zraven prav moško korači.«

Nakar sta spet urno veslala in oče je začel pripovedovati, kaj je doživel njegov stari oče.

"Pravili so: ko so enkrat iz Verhnike vozili, gori na široki Ljubljani, kjer še ti nisi bila, da so precej en čas povodnega moža peljali. Dolgo pred niso hotli verjet in so rekli, da to ni vse vkup nič, takrat pa so se sami prepričali. Obernejo se nazaj, kjer so šumenje slišali in pri svitem mesecu zagledajo moža, ki je bil čisto kosmat in zelo velik. Ljubljano, ki je vendar tam taka, da z nobeno žerdjo do dna ne prideš, je do kolen bredel – kmali je bil pri čolnu. Silno so se ga ustrašili, ker slišali so, da če je le količkaj ljut, čoln preverne ali pa čolnarja za pete zagradi in ga naravnost v vodo treši. Ko je en čas čoln držaje, dalje koračil, in take valove poganjal, da je čoln kar sam naprej tekkel, se le vsede na zadnjo kermo, noge v udo molé; - takrat so rekli, da so mislili, da se mora vse skup potopiti. Djali so:»Saj sem vendar že po dvajset sežnjevo naložil, pa me vendar še nikoli ni tako težilo. Zakliče mi: Le naglo vozi! - urno - urno! - ročno vudiš, poprej bova v obljubljeni deželi! Meni strah in groza tako moč da, de sim tako

veslal, da sim bil ves moker. Silno mi je bilo vroče in gledal sim, ali ne tečejo krvave kaplje s čela; - čoln pa je tekel kakor bi ga burja nesla. Kadar tako enkrat do globokega tumfa prideva, že blizu Ljubljanice mi reče: Stoj! Do tukaj je dosti, zdaj smo doma; le dobro glej, in pazi. Če se bodo bele pene za mano cedile, počasi vozi in jutri ob osmih pridi na breg po plačilo, pa dobro zapazi! Takrat, ko bo že polni solčni odsev; zagledaš pa rudeče pene, pa tako hitro jadraj, kar je nar bolj mogoče! Ko to izusti, ploskne v udo šterbonk! Pcedé se take pene, da so mi kar čoln naprej splavile, bile so vse bele. Mene pa šele zdaj prav groza in strah spreleti, še hitreje jamem veslati in prikoračil sim do doma v poldrugi uri, za kar sim sicer dobre štiri potreboval. Pa tudi, ko sim domu dospel, sim bil tak, kakor bi bil iz groba nazaj prišel, kar na klop sim padel, nisim se skoraj zavedil. Povedal sim vse dogodke te noči svoji ženi, ktera me posebno o plačilu izpraševala in uganjala, kaj bo, v čem bo obstalo, ali bo zlato, ali srebro, ali škerlat. Zjutraj ko je že solnce prisijalo, se prebudim in zagledam ženo, ki je s s svojim kislim obrazom pri postelji stala. Poprašam, kaj da ji je, ter mi odgovori da je bila že ob šestih na bregu. Ko se je solnce dobro izza gor pokazalo. Zagledam velik črn pisker, mi nadalje pripoveduje; ročno tje tečem in vidim samo oglje. Iz jeze zgrabim pisker in trešim vse vkup v vodo; pa ravno takrat je solnce dobro posijalo, voda se je blisketala; pogledam pod noge in vidim, da so bili trije ogli na suho padli in postali bili cekini, vidiš jih, reče mi in jih iz žepa pokaže. Blisketali so se, kakor luč in jel sim jo zmirjati, da vender mora biti tako radovedna, da ne počaka pravega čas. Vidiš, ji rečem, midva bi bila zdaj lahko tako bogata, de bi lahko vprašala, koliko Ig velja, tako pa sva po tvoji termi in neumnosti spet pri starem. Vidiš, to so mi oče pripovedovali, še za na zadnje pristavijo oče. Meta pa reče: Kaj pa vi, oče, ga še niste nikoli vidili? Ali -

Spet se je slišalo ploskanje in mermranje, na zadnje pa postane ropot, kakor da bi se skala zrušila in z germenjem v sobo zavalila; vidiš pa ni bilo nič. Potem je bilo spet vse mirno.

Oh, oče, mene je tako strah, reče Meta, in jez se tako bojim, da bi se kaka povodna pošast nama za kermo ne obesila! O, tega se nič ne boj, jo potolažijo oče, sva že v Ižici in tukaj sim jo ne malokterikrat pribrodil. Je že moribiti kaka druga povodna žival, kakšen tič, ali kaj tacega.

Kje pa stanujejo ti povodni možje in kje jih je naj več.

Naj bolj se drže gor proti Verhniki, kjer je v Ljubljanici toliko globocih tumfov, posebno v Germezu, to je ta hribec proti sv. Ani; tukaj, pravijo, da je njih prava domačija in stanuje njih cela rodovina. Imajo žene in otroke; gori

148. Jože Ciuha, Povodni mož v Savinji, ilustracija, 1956.

149. Jelka Reichman, Povodni mož ugrabi deklico, ilustracija, 2012.
(Irena Cerar, Pravljične poti Slovenije, Sidarta, 2012, str. 51)

na Krimu pa stanuje Krimski mož, od ktere-
ga pravijo, da je še vse večji. Vlada v celem
Krimu, prikaže se dervarjem večidel, kadar
prav germi in treska in marsikterega prekuc-
ne. Velikokrat se pa Krimski in povodni mož
srečata in strašno se zbijeta; pravijo, da, če se
pri vodi skrešeta, je taki ropot in tresk, kakor
da bi bil sodni dan in gorje takrat čolnarju,
če je z dervmi napolnjenim čolnom blizu, ta
jih gotovo več ne prodaja. Kakšen je izid tega
boja, se ne vé; da Krimska živino povodno
vendar le prekosi.«

Meta tedaj pove očetu, da je pred tednom,
ko je pasla blizu brega krave, videla za gr-
mom dva majhna, kosmata fantička, ki sta
se igrala s pipčkom. Ko sta jo zagledala, sta
kakor žabi planila v nebo in izginila. Ko
sta veslala naprej in sta že videla stolp far-
ne cerkve, se je zopet pojavil povodni mož,
kosmat, velik kot smreka, oči pa so se mu
svetili kot bakla.

"Bredel je h kraju, pa izruval debelo verbo in
zarjovel s čudnim glasom, kakor da bi tulil
in mukal. Ti le hitro! Le hitro! Le hitro! Meni
je Krimski mož vse pobral, ženo in otroke,
jez mu bom pa nocoj pokazal! Jez ga bom
zmahal. Ti le hitro vozi, tebi ne bo ta Krimec
hčere vzel! Pri teh besedah se napoti proti
Krimu, in slišalo se je še dalječ, ko je po mo-
čvirji čmokal«

Mladeniči z Igu so se zbirali v gostilni na
Studencu in hodili pevaje po vasi. Med nje
je prihajal tudi premožen Štembalov Andrej
z Vrhnike, ki je imel pet čolnov ter dve ladji
in je trgoval z lesom in žitom ter vsaj enkrat
na leto plul tudi na Hrvaško. Zagledal se je
v cvetočo Meto in ji hodil vasovat. Meti se je
priljubil. Vaščani so že ugibali, kdaj se bo-
sta poročila. Mladeničem se je tedaj pridru-
žil mlad, zal fant.

"Bil je velike postave, širokih pers vogelno-čr-

nih las, bolj bledega obličja, in diven ogerj mu je iz oči švigal, Bil je zmiraj krasno opravljen, posebno se je razločil škerlatasti podsuknjek, katerega je versta sreberno-blisketečih gumbov kinčala. Prišel je vsak večer okoli desete ure, tiho se je stran usedel, nikoli ga ni čez maseljc spil, akoravno je po dve uri sedel. Od konca so ga vsi pogledovali, si na ušesa šepetali: Kdo? Odkod? Kaj vender ta človek tuhta i. t. d.«

150. Andrejka Čufer, Povodni mož na znamki Pošte Slovenije, 2012.

Po daljšem času je le spregovoril z gostilniško strežajko Polono in jo spraševal, kdo je najizvrstnejši čolnar, katero dekle je najlepše, in če se Meta mož. Ko mu je Polona povedala, da bo Meta vzela Štembalovega Andreja z Vrhnike, se je neznanec pridružil fantom, ki so ga imenovali kar Janez, in šel z njimi pet pod Metino okno. Pel je tako lepo, da so drugi utihnili.

Meto in Andreja so tri tedne pred poroko oklicali. Teden dni pred poroko pa je Meto zvečer obiskal zali neznanec. Pozdravil jo je in povedal:

"Davnej sim te že mislil obiskati, pa nikoli ni bilo mogoče; oh Meta ali bi me mogla ljubiti? Oh gotovo bi me, ko bi vedela, kako te jaz ljubim, - kaj jaz zate preterpim - oh Meta ljubim te od tistega nesrečnega večera - Meta, saj veš, kdo sim - nič več me ne veseli na mojim domovanju - vse me gleda in že ribe se mi posmehujejo - vsi moji bratje se z mano norčujejo - Pojdi z mano v moje domovje - vse ti bo na prvi miglej streglo - domovala boš v Germezu, ali pa v stekleni palači, da bi bila le moja; ali me ljubiš?"

Meta, ki se tacega nagovora ni nadjala, vsa osupljena odgovori: Samo Andrej je moj! - Ko to izusti, zasliši smeh, stal je pred njo tisti mož, katerega je vidila tisti večer, ko se je tudi pervikrat Ljubljane nagledala. Z ravno tem gromečim glasom ji zadoni na ušesa: Kar si vidila in slišala, nikomur ne povej, ali - Ni slišala več.«

Padla je v omedlevalo. Ko se je zavedla, je bila v Andrejevem naročju. Povedala mu je, da je bil pri njej neznan fant iz studentske gostilne, a je bil v pravi podobi povodni mož.

"Ukaje so izanski fantje zvečer ob desetih iz Verhnike odrinili, peljali so na petih čolneh Andrejevo balo. Dobro jih je Andrej z iskrenim vincom napojil, in sam je že en četrto ure popred odrinil."

Ko pridejo na tako imenovano veliko vodo, kjer je toliko tonfov in grmovja, zaslišijo naenkrat trikrat strašni glas. Ura bije, človeka pa ni! Vse ukanje in vriskanje /utihne/ in narpogumniši so jeli: Naglo, naglo, povodni mož, povodni mož, oh da bi nas le ne došel! Še le ko vštric Iga privesljajo, zopet s prisiljenim glasom zavriskajo. Pa o strah in groza, ko začnejo iskati, Andreja z njegovo ladjo nikjer ni bilo. Našli so drugo jutro na veliki vodi pri najglobčjem tomfu njegov razklani, preverjeni čoln ali Andreja pa ne. Tisti večer, so pravili, da je Polonca z neznanim prazno oblečena proti bregu naglo korakala i ni je bilo več nazaj, ker zdavnaj je že šlogarica /povedala/, da Polona neznanega ljubi. Meta je samica ostala. Dan današnji se pa še sliši na veliki vodi, kadar kakšnega čolnarja voda požre, plakajoči glas: Ura bije, človeka pa ni!«

1 NUK Ljubljana, Rokopisni oddelek, Vaje 1855, in objava Zarnikovega spisa na internetu.

VEČ LJUDI VEČ VE

Na naslovnici 15. šte. Vrhniških razgledov je bila objavljena skoraj trikrat povečana fotografija v Verdu najdene skrivnostne najdbe. Lep, domnevno precej star kovinski predmet. Velikost in teža s predpostavko novca najbolj ustreza starogrškemu kovanču za deset drahem – dekadrahmi. Ker ni rečeno, da je bil predmet plačilno sredstvo, je najboljše ime zanj plaketa (francosko Plaquette, ploščica z reliefno podobo in napisom).

Po analizi v laboratoriju so lastniku povedali, da je njegova sestava 77,7 % bakra in 21,1 % srebra; v članku pa jo je tiskarski škrat zagodel z napačno navedbo podatka, tj. 27,7 % bakra. O analizi tudi ni bilo nobenega dokumenta z navedbo metode in rezultatov analize. Teža 45,98 g in premer 43,7 do 44,7 mm sta navedena korektno. Plaketo smo ponovno odnesli v analizo še zlasti zato, ker je metalurg že na oko ugotovil, da barva predmeta ne ustreza ugotovljeni količini bakra v zlitini.

Z metodo EDS (energy dispersive X-ray spectroscopy ali elektronska difrakcijska spektroskopija) je bilo na ZAG, Ljubljana ugotovljeno, da so v zlitini zastopani trije elementi: baker 69,78 % ut., arzen 5,92 % ut. in srebro 24,13 % ut. O tem je bilo Muzej-

skemu društvu poslano tudi uradno poročilo. Neporušna metoda zaradi unikatnosti predmeta je trenutno dovoljevala le analizo površine brez odbrusa zgornje plasti, s predpostavko homogenosti.

Vsebnost arzena pojasnjuje srebrno barvo predmeta. Že pred kositrnimi bronami so bili znani arzenovi bronami za izdelavo okrasnih predmetov, ni pa običajna kombinacija s srebrom. Vsi ti materiali se lahko vlivajo. Domnevno je tudi po drugih znakih ta predmet ulitek in ne kovanec.

Iz tega še ni bilo mogoče zaključiti, za kakšen predmet gre. Izkušen numizmatik je povedal, da so bili predmeti s podobnimi motivi znani zlasti v Južni Srbiji, kjer so jih kot amulet za srečo poklanjali mladoporočencem v ruralnem okolju ob svatbah. Že leta 1933 je srbski numizmatik Stanislav Krakov opisal v njihovi publikaciji plaketo z imenom »svinja so prasinja« po motivu na reverzu. Na drugi strani (averzu) je bil običajno upodobljen sveti Jurij na konju, ko s sulico prebada kačo oz. zmaja. Sv. Jurij, grško Georgos (Poljedelec), zavetnik raznih stanov, zgodovinska oseba, je bil spoštovan tudi pri nas. Numizmatiki so torej menili, da gre za fantazijski ponaredek starogrške dekadrahme brez numizmatične vrednosti.

151. Plaketa, najdena v Verdu (averz in reverz), premer 44,5 mm.

152. Grška dekadrahma (averz in reverz) iz srbskega numizmatičnega časopisa, premer 35,5 mm.

Slika plakete je dajala po velikosti in barvi vtis antičnega srebrnika. Podoben kovanc iz grškega Akragasa na Siciliji (zdaj Agrigento), najden v 12 primerkih, je bil na dražbi v New Yorku ocenjen 2,5 milijona USD, zato se mi je zdelo vredno nekoliko potruditi z razvozlanjem napisa na plaketi.

Zaradi slabo čitljivih pismenk, zlasti na averzu, prvotno nisem smatral, da so le-te grške. Zelo podroben ogled povečane slike reverza je omogočil, da sem v črki o našel piko, kar je v eni starejših grških pisav pomenilo črko omega in ne theta, če bi bila namesto pike tam črtica. Kot črka theta skoraj ne more biti zadnja črka v grški be-

sedi, je omega še kako pogosta. Tako sem brez težave prebral besedo AGALO, kar je futur glagola AGALLO, in pomeni: bom slavil, bom častil, bom spoštoval (zaradi enostavnosti pri tisku so besede v latinici, naglasi in pridihji se na kovancih nikoli niso označevali). Prva beseda na tej strani mi je povzročila več težav, ker je sestavljena. AIMA pomeni kri, rod (kakšen hematom je že vsak od nas kdaj staknil); pri prvem delu me je oviralo slabo znanje grščine, ker sem spregledal, da je HYS sopomenka od SYS in pomeni svinjo. Ob študiju starogrških ladij sem naletel na HYOPROROS NAUS, kar je pomenilo ladjo s premcem, podobnim svinjskemu rilcu.

VRHNIŠKA KRONIKA ZA LETO 2016

JANUAR

9. januar – Orkester Simfonika je s svojim »Novoletnim koncertom« napolnil veliko dvorano Cankarjevega doma kar dvakrat zaporedoma – s popoldanskim in večernim koncertom. Sodelovalo je 150 izvajalcev. Osrednjo vlogo je imel Orkester Simfonika, na odru pa sta se mu pridružila še Mešani pevski zbor Mavrica in Mešani pevski zbor dr. Frančišek Lampe iz Črnega Vrha. Kot solist je nastopil Žiga Lakner.

14. januar – V dvorani Glasbene šole Vrhnika je potekala predstavitev prve pesniške zbirke »Priklik večnosti«, avtorja Mihe Rusa. Predstavitve je vsebovala kulturno glasbeni program in intervju z avtorjem zanimive pesniške zbirke.

19. januar – V Galeriji Cankarjevega doma so razstavili dela umetnikov, ki so med 10. in 13. junijem ustvarjali v Zaplani v okviru »Simpozija Zaplana 2015«. Udeležili so se ga akademski slikarji: Janez Kovačič, Franc Golob, Igor Banfi, Vojko Gašperut,

Rok Malovrh, Edo Zupan, Blaž Tomšič in Nejc Balantič. Sodelovali so tudi gostje z Nizozemske: Daniel Oostdam, Maarten Marseit, Rund Souverijn in Mariyke Agterbosch.

22. januar – Športna zveza Vrhnika je v Cankarjevem domu razglasila najboljše športnike minulega leta. Za športnico Vrhniko je bila razglašena državna prvakinja v ciklokrosu Ajda Opeka. Slednja je za svoje dosežke prejela tudi zlato plaketo. Poleg nje so jo prejeli še Iza Grom, Špela in Liza Urbančič (vse tri navijaška skupina Žabice), avtomobilist Boštjan Avbelj, smučar Štefan Hadalin, kolesar Borislav Skubic in paraolimpijka v balinanju Brigita Grom. Posebno priznanje je prejel Janez Barbo, športni pedagog, pobudnik ustanovitve smučarskega društva na Vrhniku in njegov prvi predsednik.

29. januar – Ob stoletnici rojstva Julke Fortune so se ji v Podlipi poklonili s klekljarsko razstavo, kulturnim programom ter ji med drugim posthumno podelili spominjsko priznanje.

155. Posthumno priznanje krajevne skupnosti Julki Fortuna je v njenem imenu sprejel njen sin Marko Fortuna.

FEBRUAR

1. februar – V avli Cankarjevega doma je odprla svoja vrata fotografska razstava Ljubljana Janeza Marolta z naslovom »Sveži ambient«. Razstava je prikazovala različne arhitekturne projekte arhitektov. To je prva fotografska razstava v prenovljenem hramu kulture.

3. februar – V Grabeljškovi dvorani je potekala proslava Ustvarjalni ob dnevu kulture, ki so jo skupaj s Cankarjevo knjižnico Vrhnika pripravili učenci in mentorji Glasbene šole Vrhnika, OŠ Ivana Cankarja Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja Vrhnika.

7. februar – Osrednje občinsko pustovanje je za razliko od prejšnjih let potekalo v pokritem prostoru – v športni dvorani OŠ Ivana Cankarja Vrhnika. Pustovanja, ki ga je organiziral Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, se je udeležilo več sto pustnih mask, pretežno otroških.

10. februar – Galerija Cankarjevega doma je 10. februarja zacvetela s fotografijami razcvetenih rož. Na ogled so bile postavljene fotografije »Rože z naših poti«, avtorice

Sonje Zalar Bizjak. Razstavljene fotografije so plod pohodov s skupinami članov vrhniškega društva upokojencev, saj je tudi planinska vodnica. Razstava je bila odprta do 20. marca.

10. februar – V Cankarjevem domu so odprli razstavo slik in kiparskih izdelkov Prepletanja. Razstavljalo je dvanajst ustvarjalcev, ki se že mnogo let združujejo in ustvarjajo v kiparski skupini Izzivi v glini in v slikarski skupini CC 30. Razstava je bila na ogled do 28. februarja.

19. februarja – po dolgem času so nastanili 84 beguncev, kar pa je pri domačinih, za razliko od jesenskih beguncev, dvignilo kar nekaj prahu. Razlog je predvsem, da nihče ne ve natančno, kdaj bodo zapustili begunski center in koliko jih bo.

26. februar – Popoldne se je na parkirišču pred Mantovo zbralo okoli dvesto oseb v znamenju protesta proti begunskemu centru na Vrhniku. Po uri čakanja, kajti nikogar ni bilo, ki bi vodil program ali sploh kaj javno povedal, so se zbrani začeli razhajati. Njim nasproti, čez cesto pri Cankarjevem spomeniku, se je ravno tako zbrala gruča posameznikov, nasprotnikov bodeče žice in zagovornikov pravic beguncev. Med nključno mimoidoče so delili čaj ter predvajali avdio posnetek Cankarjevih del.

156. Prizorišče zbora na parkirišču pred Mantovo.

27. februar – V osrednjem kulturnem hramu Cankarjevega mesta je potekalo srečanje folklornih skupin območnih izpostav Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti Vrhnika, Cerknica, Ivančna Gorica in Ribnica. V poldruhi uri se je na odru zvrstilo sedem skupin. Njihove nastope je strokovno »ocenjeval« Mirko Ramovš. Iz območne Izpostave Vrhnika sta se revije udeležili folklorni skupini Cepci iz Ligojne in Šumnik iz Borovnice.

27. februar – Planet TV je začel predvajati resničnostni šov *Bilo je nekoč*, ki ga je 15 tednov snemal v opuščeni Lavrenčičevi hiši – v Stari pošti pri mostu čez Ljubljanico.

27. februar – Planinsko društvo Vrhnika je na občnem zboru oznanilo, da je začelo tudi uradno zbirati finančna sredstva za gradnjo nove koče na Planini nad Vrhniko. Prvi je prostovoljni prispevek vložil Roman Novak, sicer tudi prvi pobudnik gradnje nove koče.

MAREC

3. marec – Na pobudo večine svetniških skupin se je na izredni seji sestel občinski svet, kjer so razpravljali o začasnem namestitvenem centru Vrhnika, v katerem so od 19. februarja ponovno nastanjeni begunci. Seje so se udeležili številni zunanji poročevalci, med drugim tudi predstavniki Ministrstva za notranje zadeve. Sprejeli so enajst sklepov, med drugim se je prvi glasil, da je lokacija za nastanitev beguncev v vojašnici na Stari Vrhniki neprimerna zaradi bližine šol in vrtcev.

8. marec – V avli Cankarjevega doma je odprla svoja vrata razstava ljubiteljskega slikarja Luke Bergerja *Grudna*. Na ogled je postavil risbe oziroma slike, narisane z barvnimi svinčniki, ki predstavljajo razne živali in ženske akte. Razstava je bila odprta do 3. aprila.

9. marec – Na odru Cankarjevega doma se je zvrstilo dvajset nastopajočih plesnih skupin z območja izpostav Javnega sklada RS Vrhnika, Logatec in Ljubljana – okolica. Revijo, poimenovano *Vija vaja 2016*, je »strokovno ocenjevala« Daliborka Podboj, organiziral pa jo je vrhniški Javni sklad za kulturne dejavnosti.

11. marec – Komisar za okolje, pomorske zadeve in ribištvo Karmenu Vella se je z okoljsko ministrico Ireno Majcen mudil na Vrhniki. Na komunalni sta si ogledala primer dobre prakse ravnanja z odpadki in se na koncu pomudila še v trgovini Depo v središču mesta. Visokega gosta je vse, kar je videl, tako navdušilo, da je dejal, da je Vrhnika lahko na področju ravnanja z odpadki zgled ne samo Sloveniji, ampak vsej Evropi.

157. Levo direktorica Komunalnega podjetja Vrhnika Brigita Šen Kreže, na sredini komisar Karmenu Vella, desno župan Stojan Jakin.

12. marec – Po potoku Bela so najmlajši spustili na desetine gregorčkov. Nekateri so jih predhodno izdelali na delavnici v Domu upokojencev Vrhnika, drugi pa kar doma. Prizorišče je obiskala tudi ekipa TV SLO in dogajanje prenašala v živo.

16. marec – V Galeriji Kult 3000 v Ljubljani so postavili na ogled razstavo o zgodovini Zveze kulturnih društev Vrhnika, avtorice

Katarine Oblak Brown. Razstava je bila na ogled do 31. marca. Estetsko oblikovano in mobilno zasnovano razstavo je krasilo tudi zlato jubilejno priznanje, ki ga je ZKD Vrhnika prejela ob svoji 60-letnici.

18. marec – Občina je zaključila z asfaltiranjem pločnikov ob Robovi cesti in na Stari cesti. V obeh primerih so bili pločniki že tako dotrajani, da se je občina odločila za sanacijo le-teh.

21. marec – svetovni dan lutk so JSKD OI Vrhnika, Zavod Ivana Cankarja in učiteljice in vzgojiteljice z Vrhnike in iz Polhovega Gradca pod mentorskim vodstvom Borisa Kononenka počastili z lutkovno predstavo Mali Ivan. Tri zaporedne predstave so si ogledali otroci vrhniških vrtcev in najmlajši osnovnošolci.

22. marec – Osnovna šola Ivana Cankarja Vrhnika je v Galeriji Cankarjevega doma zopet pripravila množično obiskano razstavo ročnih in likovnih izdelkov učencev, ki obiskujejo interesne dejavnosti Oblikovanje gline, Ročne spretnosti in Klekljanje.

APRIL

1. april – Podjetje Trans Felix je slovesno odprlo nove prostore, ki so jih zgradili ob matični stavbi na Lesnem Brdu. Po novem je uporabnih pozidanih površin 6300 m², kar je 5500 m² več, kot so jih imeli pred tem.

5. april – V Cankarjevem domu je odprla svoja vrata razstava o zgodovini Podlipske doline in tamkajšnjih domačij. Ker gre za eno največjih tovrstnih razstav, so morali prvi sklop panojev – o posameznih domačijah – postaviti v avlo, drugi sklop – o splošnih zgodovinskih dejstvih Podlipe – pa so postavili v galeriji. Razstava je nastala v okviru cikla razstav Hiše se spreminjajo, sledovi ostajajo, ki je že šesta po vrsti.

Avtorica razstave je Polona Zalokar, sodelovali so še Janez Žitko, Marija Malovrh, Rozka Merlak in Rozka Saje, vse skupaj pa je nastalo pod okriljem tandema Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja Vrhnika.

158. Del razstave v predverju Cankarjevega doma.

7. april – Na odru Cankarjevega doma je v okviru območne pevske revije predšolskih pevskih zborov pred nabitto polno dvorano nastopilo sedem otroških pevskih zborov z Vrhnike, Brezovice, Polhovega Gradca, Dragomera in Borovnice. Strokovna spremljevalka Revije, ki jo je organizirala lokalna izpostava JSKD, je bila Branka Rotar Pance.

9. april – Skoraj sto moških se je v jutranjih urah zbralo v Beli dvorani vrhniškega župnijskega vrtca, kjer so po jutranji kavi in rogljičku prisluhnili besedam igralca Gregorja Čušina. Pogovarjali so se o pojmovanju pravega moškega, vplivu sodobne družbe na moškost in o vlogi le-te, ki se, kot kaže, spreminja.

14. april – Šolski sklad OŠ Ivana Cankarja Vrhnika je v osrednjem kulturnem hramu občine organiziral glasbeno-plesno prireditelstvo dobrodelnega značaja. Dobro uro dolg program, ki je nastal pod taktirko Joži Gruden Ciber, so oblikovali učenci – s plesom,

petjem, glasbo ali dramskimi vložki: prireditve je povezovala televizijka in nekdanja učenka omenjene šole Maja Sodja. Zbrali so 1225 evrov.

16. april – Turistično društvo Blagajana je na Sodnijskem trgu organiziralo spomladanski sejem, ki se mu je sočasno pridružil še redni mesečni sejem tamkajšnje tržnice. Društvo je v sodelovanju z Vrtnarstvom Hlebec pripravilo še 400 brezplačnih sadik cvetlic; veliko zanimanja pa je bilo tudi za menjavo semen, ki so ga v društvu organizirali drugo leto zapored.

16. april – Na odru Cankarjevega doma je potekal že 17. Pomladni gala koncert, ki sta ga izvedla orkester Simfonika Vrhnika in MePZ Mavrica. Tokratni koncert je bil posvečen v spomin nedavno umrlemu velikanu slovenske glasbene scene Dušanu Velkavrhju, zato je bilo mogoče slišati več njegovih zimzelenih popevk.

18. april – Cankarjeva knjižnica Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja sta organizirala literarni večer, na katerem je svojo razvpito delo Prevarana Slovenija predstavil avtor Matej Šurc. Pred polno dvorano je »celoviti zgodbi naše osamosvojitve« spregovorila med drugimi tudi Spomenka Hribar, prireditve pa je povezovala dramska igralka Draga Potočnjak.

19. april – Vrhniška glasbena šola, ki praznuje 40. obletnico delovanja, je jubilejno leto obeležila z več koncerti. Prvi je bil nastop »hišnega« Big Banda, ki se mu je na odru Cankarjevega doma pridružil še pevski zbor in Veliki orkester OUŠ Matka Brajše Rošana iz Labina, Hrvaška.

21. april – Na OŠ Ivana Cankarja s posebno prireditvijo in razstavo obeležili 50-letnico organizirane skrbi za učence, ki obiskujejo nižji izobrazbeni standard in posebni program vzgoje in izobraževanja.

159. Program so oblikovali tako učitelji kot učenci.

23. april – Cankarjeva knjižnica Vrhnika se je letos prvič pridružila projektu Noč knjige, ki ga je združila še z dnevom Zemlje. Pozno popoldne je svoj knjižni prvenec predstavila Terezija Nikolčič »Čaji dobre misli – 101 zelišče za ljudi in živali.« Odprli so fotografsko razstavo o Škocjanskih jamah, svojo knjigo je predstavil Anon Komat, uro in pol pred polnočjo pa so potekala še literarna branja ustvarjalcev vrhniške literarne skupine.

MAJ

1. maj – Turistično društvo Blagajana se je odločilo, da v koči v Starem malnu ne bo iskalo novega najemnika, pač pa bodo za strežbo poskrbeli kar društveni člani. Od prvega maja dalje je tako na tej priljubljeni izletniški točki od četrta do nedelje – vsak teden – dišalo po žaru, golažu in vrhniški kavi.

3. maj – V Galeriji Cankarjevega doma so odprli fotografsko razstavo Humanističnega in umetniškega društva »O« z naslovom »Odmevi iz bazena«. Fotografije so nastale v letih 2013 in 2014 skozi objektiv Rade Kikelj Drašler. Razstavo je z dvema video produkcijama – prav tako iz omenjenega vrhniškega bazena – obogatila še Gaja Naja Rojec.

3. maj – Na odru Cankarjevega doma je v okviru dvodnevnega regijskega srečanja gledaliških skupin osrednje Slovenije nastopilo trinajst skupin, od tega tudi ena »domača« – gledališka skupina POŠ Drenov Grič s predstavo Luna pri zobozdravniku.

4. maj – V okvirju Cankarjevih dni je na odru osrednjega kulturnega hrama na Vrhniki nastopil trio Intertempora, ki ga sestavljajo sopranistka Helena Maurič Jelovšek, flavtistka Ivana Barčič Mišič in pianistka Angelina Nanut Kališ.

6. maj – Cankarjevo mesto je 71. obletnico osvoboditve počastilo s proslavo in koncertom Tržaškega partizanskega zboru Pinko Tomažič. Na proslavi je župan Stojan Jakin zboru podelil županovo priznanje ter hkrati lokalnemu združenju borcev podelil spominski trak v spomin na leto 2006, ko je Vrhnika prejela najvišje državno odlikovanje zlati častni znak RS.

8. maj – V cerkvi sv. Pavla je nastopil Mešani komorni zbor Ljubljanski madrigalisti, ki jih od leta 2014 vodi Primož Malavašič iz Smrečja. Nastopil pa je tudi še godalni kvartet Quartissimo, ki ga sestavljajo violinistke Urška Gutnik, Sara Mivšek, Ema Brlan in čelistka Eva Mivšek, ki se pod vodstvom mentorice prof. Nastje Cajhen Rode izobražujejo na Glasbeni šoli Vrhnika.

10. maj – V Cankarjevem domu na Vrhniki je ob občinskem prazniku potekala slavnostna akademija. Župan Stojan Jakin je podelil občinska priznanja. Častni občan je postal pisatelj in slikar Ivan Malavašič iz Podlipe, Leon Marjan Možina je prejel zlato plaketo, Richard Beuermann, Pihalni orkester Vrhnika in Mirjam Suhadolnik pa srebrno. Posebno priznanje (tudi imenovano »županovo priznanje«) pa so prejeli Vesna Homar iz Zdravstvenega doma Vrhnika, Mešani partizanski pevski zbor Pinko Tomažič iz Tr-

sta in vrhniško Društvo gojiteljev malih pasemskih živali. Ta večer je v avli doma odprla svoja vrata tudi gostujoča razstava kočevskega muzeja »Narod si bo pisal sodbo sam«, avtorice Lele V. Njatin.

160. Ivan Malavašič, častni občan občine Vrhnika.

11. maj – V okviru obiska vlade v osrednjeslovenski regiji se je del njene ministrske ekipe pomudil tudi v Cankarjevem mestu. Dopoldne je vrtec Želvetica obiskala ministrica za okolje in prostor Irena Majcen. Popoldne se je v Kulturnem centru Vrhnika mudil Tone Peršak (v funkciji kulturnega ministra), na občini Boris Koprivnikar, minister za javno upravo, vrhniške policiste pa je obiskala notranja ministrica Vesna Györkös Žnidar. Skoraj istočasno je OŠ Ivana Cankarja obiskala še Maja Makovec Brenčič, ministrica za šolstvo. Ministru Tonetu Peršaku sta Zavod Ivana Cankarja in Cankarjeva knjižnica Vrhnika predstavila, kako so 100. obletnico Cankarjevega rojstva praznovali leta 1976 in kakšne načrte imajo za praznovanje 100.

obletnice smrti leta 2018. Predlagali so, da se leto 2018 poimenuje »Cankarjevo leto«.

11. maj – V dvorani Glasbene šole Vrhnika so se predstavili harmonikarski orkestri GŠ Vrhnika, GŠ Postojna in GŠ Vinka Vodopivca iz Ajdovščine.

12. maj – V Cankarjevem domu so v okviru Toporišičevega leta gostili krajšo izobraževalno dramsko uprizoritev dijakov Gimnazije Brežice o slengu, žargonu, argoju in narečju. Prireditev, ki so jo pripravili ZIC Vrhnika, OŠ Ivana Cankarja in Cankarjeva knjižnica, so sklenili z lutkovno predstavo o Cankarju v izvedbi Turističnega društva Blagajana.

13. maj – Na odru Cankarjevega doma je na svojem tradicionalnem koncertu »Pod jasnim nebom rdeča roža« nastopil MePZ Ivana Cankarja Vrhnika. V goste so povabili tamburaško skupino Tamika iz Železne Kaple in učence Glasbene šole Vrhnika.

14. maj – Zavod Ivana Cankarja je v prostori Cankarjevega doma in na ploščadi pred njim pripravil prvi Festival kave. Obiskovalci so lahko posegli po kopicah kulinarčnih mojstrov in z okusom kave, ni manjkalo pa tudi seminarjev o kavi in o uživanju le-te.

161. Na festivalu je bilo mogoče okusiti kavo na sto in en način.

Obisk je bil nad pričakovanji, več kot 2000 ljudi.

14. maj – Društvo gojiteljev pasemskih malih živali Vrhnika je v gostilni Pri Kranjcu obeležilo 80. obletnico delovanja. Podelili so priznanja, izpustili 80 golobov, nagovoril jih tudi župan Stojan Jakin. Za kulturni program je poskrbel Oktet Raskovec.

16. maj-16. maj – Izšli so šestnajsti Vrhniki razgledi, ki jih je izdalo Muzejsko društvo Vrhnika v sodelovanju z ZIC Vrhnika. Predstavili so jih v Cankarjevem domu, hkrati pa so podelili še plaketi častnemu članu društva Janezu Žitku in častni predsednici Mariji Oblak Čarni.

18. maj – Glasbena šola Vrhnika je v okviru praznovanja 40. obletnice obstoja pripravila v svoji dvorani Pisani svet glasbe, kjer so utrinek ustvarjalnosti pokazali solisti, komorne skupine in plesalci baleta vseh oddelkov GŠ Vrhnika.

18. maj – Ali je Cankar aktualen tudi v današnjem času? To je bilo vprašanje, na katerega so se trudili odgovoriti sogovorniki javne tribune »Cankar in raj pod Triglavom« – akademik Janko Kos, evroposlanec Milan Zver in dramski igralec Tone Kuntner. Srečanje v Cankarjevem domu je organiziral Zbor za republiko.

19. maj – V Cankarjevem domu je potekala zaključna prireditev vseslovenskega festivala otroške poezije Rima raja. Na že peti prireditvi je sodelovalo 54 šol iz vse Slovenije oziroma 428 »rimajočih« otrok. V starejši skupini sodelujočih otrok je drugo mesto zasedla domačinka Žanet Zakrajšek iz OŠ Antona Martina Slomška. Celotno prireditev so omogočili Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, Cankarjeva knjižnica Vrhnika in OŠ Ivana Cankarja Vrhnika, že od samega začetka festivala pa je gonilna sila njegov idejni oče Uroš Vošnjak.

20. maj - Pihalni orkester Vrhnika je na odru osrednjega kulturnega hrama na Vrhniki pripravil Pomladni koncert. Prvi del koncerta je bil nekoliko »resnejši«, drugi pa bolj živahen - s slovenskimi narodnimi skladbami.

23. maj - V mali dvorani Cankarjevega doma je v okviru Cankarjevih dni potekala javna premiera radijske igre Kralj na Betajnovi, ki jo je pripravil tretji program Radia Slovenija. Po koncu predvajanja so se občinstvu predstavili še igralci in režiser igre, domačin Jože Valentič. Prireditev je pripravil Zavod Ivana Cankarja Vrhnika v sodelovanju s Cankarjevo knjižnico in OŠ Ivana Cankarja.

24. maj - V Cankarjevem domu je odprla vrata še ena fotografska razstava Društva upokojencev Vrhnika, tokrat avtorja Vojka Bizjaka. V objektiv je ujel mikrosvet narave, ki ga ljudje v vsakdanjem hitenju niti ne opazimo več. Razstava je bila odprta do 19. junija.

25. maj - Na odru Cankarjevega doma je pred nabito polno dvorano potekala glasbeno-plesna upodobitev Mačka Murija, ki sta ga družno pripravili glasbena šola Rakovnik in Vrhnika. Ideja za glasbeno-plesno predstavo Mačka Murija se je porodila pri dirigentkah godalnih orkestrrov obeh šol: Nastji Cajhen Rode in Vanji Bizjak Podlessek. V mačjo prejo sta vključili še Jako Puciharja, ki je pripravil priredbo, Barbaro Prhavic in Lizo Volk z njenimi baletkami, Evo Hren, ki je prevzela vlogo solistke, ter pevski zbor obeh šol.

30. maj - Naš časopis je s 438. številko dobil novo grafično podobo, prvo celovito po štirih desetletjih. Prenovo je izvedlo vrhniško podjetje Studio Okusi.

31. maj - V Avli Cankarjevega doma je bila odprta Klubaska razstava foto kluba Okular.

162. Baletke v predstavi Maček Muri.

JUNIJ

1. junij - Glasbena šola Vrhnika je svojo 40-letno ustanovitev obeležila še s slavnostnim koncertom 1. junija v večnamenski športni dvorani OŠ Antona Martina Slomška na Vrhniki. To je bil že peti koncert GŠ Vrhnika ob praznovanju 40. obletnice. Na odru je nastopilo okoli 180 glasbenikov in pevcev vrhniških pevskih zborov, prisluhnilo pa jim je več kot sedemsto poslušalcev. Rdeča nit prireditve je bila »Vrhniška simfonija«, avtorja Jake Jerina.

2. junij - Big Band Vrhnika je na oder Cankarjevega doma povabil slovensko pevsko legendo Ota Pestnerja, ki je navdušil dvorano polno občinstva.

3. junij - V sklopu Evropskega tedna trajnostnega razvoja je vrhniško komunalo obiskala Tanja Fajon, poslanka EU, in si pogloblje pogledala primer dobre prakse na področju ravnanja z odpadki.

3. do 5. junij - V športnem parku je potekal enajsti turnir v malem nogometu »Zavas futsal turnir«. Petkov in sobotni del turnirja si je ogledalo rekordno število gledalcev, po ocenah so številke krepko presegale tisoč obiskovalcev na dan. Na turnirju je sodelovalo 39 ekip, med najboljše pa so razdelili 4700 evrov. Vrhniške ekipe niso dosegle vidnejših uvrstitev. Prireditve je organiziral Futsal klub Zavas.

6. junij - Občina Vrhnika je v začetku junija končala postavitve brezžičnega omrežja WiFi v centru Vrhnike. Omrežje je v prvi vrsti namenjeno vsem občanom Vrhnike, turistom ter drugim občasnim obiskovalcem, ki bodo na tak način lažje prišli do zelenih informacij. Dela je izvedlo vrhniško podjetje P&ROM.

10. junij - Športna zveza Vrhnika je v Can-

karjevem domu pripravila pogovor z Vrhničanom Štefanom Hadalinom, ki je v sezoni 2015/16 osvojil naslov dvakratnega svetovnega mladinskega prvaka.

11. junij - V Blatni Brezovici so krajanji pripravili Lovrinovi mami - Mariji Lovrin - ob njenem 100. rojstnem dnevu pravo slovesnost. Med drugim jo je obiskal Podokničar, preko videoposnetka pa ji je čestital celo predsednik Borut Pahor.

163. Marija Lovrin - Lovrinova mama

17. junij - Argonavtske dneve, 24. po vrsti, ki jih je organiziral Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, so odprli z glasbo: na velikem odru v športnem parku sta pred okoli šeststo-glavo množico ljudi nastopila združeni pevski zbor in veliki simfonični orkester Glasbene šole Vrhnika. Izvedli so Simfonijo št. 2., Vrhniška, skladatelja in dirigenta Jake Jerina

18. junij - Čebelarско društvo Vrhnika je v Bevkah obeležilo 110. obletnico obstoja. Zbrane je nagovoril predsednik društva Slavko Keršmanc in predstavniki Čebelarške zveze Slovenije, hkrati pa so najbolj zaslužnim članom podelili priznanja. Uradnemu delu je sledilo druženje ob živi glasbi.

164. Prejemniki priznanj.

18. junij - V cerkvi sv. Trojice je potekal tradicionalen koncert Tria Rupnik, ki ga sestavljajo violinistka Manca, Anže na klavirju in violončelist Nejc Rupnik. V prvem delu so se predstavili s solo točkami - z madžarsko gostjo prof. Beato Ilono Barzco na klavirju, drugi del koncerta pa so izvedli družno kot trio.

18. junij - V okviru Argonavtskih dni je prvič potekal tako imenovani Argotlon v organizaciji vrhniških gasilcev in ZIC Vrhnika. Udeležilo se ga je okoli 170 tekmovalcev, ki so po Vrhniki in okolici morali premagovati adrenalinske prepreke. Istočasno je v Matjaževki v Verdu potekala otroška animacija z zmajem Lintvernem in argonavti. Pripravila jo je lutkarska sekcija TD Blagajana.

165. Argotlon - po blatu do cilja ...

18. junij - Paradno prireditev Argonavtskih dni - Noč na Vrhniki - so zaznamovali Jelena Rozga, Jasmin Stavros, Djomla KS, Tanja Žagar in Nika Zorjan. Sredi noči je nebo razsvetlil ognjemet, največji koncertni spektakel v regiji, ki ga organizirata agencija Interplan in Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, pa si je ogledalo več tisoč obiskovalcev.

18. in 19. junij - V telovadnici OŠ Antona Martina Slomška je v sklopu Argonavtskih dnina Vrhniki potekal Harpaston cup - mednarodni turnir v rokometu. Poleg Vrhničank so nastopale še ekipe iz Srbije, Bosne in Hercegovine, Logatca in Hrvaške. Vrhničanke so osvojile dve prvi mesti (kadetinja in starejše deklice) in četrto (mlajše deklice).

18. in 19. junij - Dva dni je v kamnolomu na Verdu potekala najbolj ekstremna motociklistična preizkušnja pri nas: Verd Extreme Enduro 2016. Bila je prava paša za oči za gledalce, mnogo manj pa seveda za tekmovalce, ki so se gnali do skrajnosti. Dirko je organiziralo Športno društvo Verd od podpore verjanskih gasilcev, nekaterih posameznikov ter seveda Kamnoloma Verd.

166. Adrenalinski podvigi voznikov so bili paša za oči obiskovalcev.

19. junij–19. junij - V cerkvi sv. Lenarta v središču mesta je Mešani pevski zbor Ivana Cankarja Vrhnika pripravil letni koncert, tokrat že 15. po vrsti.

19. junij - Skoraj štiristo kolesarjev se je podalo na 80, 63 ali 33 km izziv od Vrhni-ke preko Borovnice, Horjula ali Polhovega Gradca nazaj do Cankarjevega mesta. Argo-navtski maraton, ki ni tekmovalnega znača-ja, je organiziralo ŠD Agonija z Vrhni-ke.

20. junij - V Galeriji Cankarjevega doma so postavili na ogled slikarska dela Pavola Te-sarja. Madžarski slikar, ki se je v začetku de-vetdesetih preselil v Slovenijo, se je dogovoril za slikanje mitološke zgodbe o Argonavtih na Vrhniki, a ga je leta 2015 prehitela smrt. Kljub temu mu je uspelo naslikati večjo sliko argonavtov v Močilniku in več študij, kar so tudi razstavili v Cankarjevem domu. Razsta-va je bila na ogled do 11. septembra.

20. junij - Cankarjeva knjižnica Vrhnika je v Cankarjevem lazju pripravilo istoimen-sko srečanje, tokrat že 23. po vrsti. Zbrane sta nagovorila direktorica knjižnice Sonja Žakelj in župan Stojan Jakin, za kulturni program pa sta poskrbela Andrej Rozman - Roza ter Janez Škof. Na koncu so sledili še tradicionalni štrukeljci in češnje.

23. junij - Na predvečer kresnega večera je vrhniška župnija na Sveti Trojici pripravila kresovanje in mašo za domovino s krajšim kulturnim programom. Slavnostni govornik je bil Janez Dular, nekdanji minister za kulturo.

23. junij - Že več let zaporedoma v okvi-ru Argonavtskih dni poteka v gostilni Pri Kranjcu turnir v namiznem nogometu. Tudi tokrat se je pomerilo več ekip, na kon-cu je slavila ekipa Rookies. Istočasno pa je pri Hotelu Mantova potekalo tekmovanje barmanov za sedemnajsti pokal Fructal

trophy. Med osmimi prijavljenimi je največ lovorik pobrala domačinka Draga Kepeš.

24. junij - Na Stari cesti je v organizaciji ZIC Vrhnika potekal tradicionalni sejem domače in umetnostne obrti, hkrati pa so preko kulinaričnih dobrot predstavljala tudi številna društva in skupine. Kulinarična posebnost tokratnega sejma pa je bil naj-daljši vrhniški štrukelj na svetu. Pripravila ga je ekipa iz Zavetišča na Planini in je v dolžino meril kar 24 metrov.

25. junij - Turistično društvo Blagajana je v Starem malnu ponovno organiziralo pri-re-ditev Tu smo doma - z namenom promocije Vrhni-ke priseljenim občanom. Deveto sreča-nje po vrsti se je začelo s tekom Stara Vrhni-ka -Star maln, ki ga je organiziralo ŠD Povž.

25. junij - Občina Vrhnika je Dan državnosti obeležila v Parku samostojnosti. Zbrane je nagovoril župan Stojan Jakin, slavnostni govornik pa je bil akademik dr. Branko Sta-novnik.

26. junij - Zavod Ivana Cankarja je v Zapla-ni odprl novo turistično pridobitev - temat-sko pot Rupnikova linija.»Otvoritvenega pohoda« se je udeležilo približno sto poho-dnikov.

167. Matevž Grošelj, poznavalec Rupnikove lini-je, na odprtju poti.

JULIJ

1. julij – Občina se je med poletjem lotila obnov več odsekov cest. Na relaciji Podčelo–Podlipa je po obnovi odseka pred letom dni nadaljevala s širitvijo naslednjega odseka v dolžini 1200 metrov. Gradbeni stroji so zabrnili tudi na cesti proti Sv. Trojici, kjer so na novo uredili odvodnjavanja in asfaltirali cestišče.

3. julij – V svoji koči na Ulovki je Lovska družina Vrhnika praznovala 70. obletnico obstoja. Jubileja so se udeležili številni gostje in predstavniki sosednjih lovskih družin, med drugim tudi župan Vrhniko Stojan Jakin, predsednik Lovske zveze Slovenije Lado Bradač in delegacija Lovskega kluba Gonars, s katerimi Vrhničani gojijo prijateljske odnose.

8. julij – V vrhniškem bazenu se je s koncertom Damirja Avdića začel dvomesečni cikel dogodkov pod skupnim imenom »Poletje v bazenu«. Program, petkove koncerte, dogodkovne sobote in kino nedelje so oblikovali uveljavljeni ustvarjalci in lokalni entuziasti. Organizator je bila skupina ljudi, ki predstavlja iniciativo za umetniški in kulturni program ter za uresničitev edinstvene priložnosti, ki jo predstavlja bazen kot letni zunanji prireditveni prostor Občine Vrhnika.

12. julij – Športni navdušenci so lahko po slabem tednu dni zaprtja začeli uporabljati košarkarsko igrišče v športnem parku. Igrišče, na katerem so nekoč igrale največje slovenske košarkarske zvezde, je dobilo gumirano protizdrsko zaščito v zeleni, oranžni in sivo-modri barvi.

12. julij – Mednarodna karavana starodobnih vozil, ki se je 12. junija podala iz Pekinga, je po mesecu prispela v Slovenijo in se za eno popoldne ustavila tudi v Bistri. Naslednji dan jih je pot preko Italije in Švice

vodila do Pariza. Dosegli so ga po 36 dneh potovanja.

12. julij – Na Vrhniko se je ustavil cirkus Kellners s Češkega. Cirkusanti so postavili šotor v športnem parku, kjer so pripravili tri večerne predstave.

15. julij – V športnem parku je agencija Interplan organizirala veliki koncert Severine in Petra Graša. Namesto slednjega je bil prvotno predviden Jan Plestenjak, ki pa je zaradi bolezni tik pred zdajci odpovedal nastop.

25. julij – Akademska kiparka Alenka Vidrgar je pred gasilskim domom v Verdu začela klesati v veliko skalo podobo 5200 let starega kolesa z osjo, ki je bil najden na Starih gmajnah pri Verdu. Krajevna skupnost Verd naj bi kamnit spomenik postavila v bližnji park.

AVGUST

1. avgust – Do konca avgusta je v Parku samostojnosti potekala tako imenovana Knjižnica pod krošnjami. Cankarjeva knjižnica Vrhnika je za mimoidoče pripravila knjige, ti pa so jih lahko v prijetni senci prebirali.

3. avgust – V Starem malnu se je ustavila in prenočila karavana 192 Francozov. Priljubljena turistična destinacija je bila ena od številnih postojank na njihovi poti po Evropi. Posebnost njihovega podviga je bila ta, da so vsi potovali samo z peugeotom 205. Tako je v Star maln pripeljalo kar 64 barvitih peugeotov. Za goste je poskrbelo TD Blagajana in nekatera druga društva.

5. avgust – Začel se je prvi zabavni družinski petek v Parku samostojnosti. Različne otroške prireditve z animacijami in delavnicami so razveseljevale najmlajše preko celega avgusta. Potekale so v okviru pro-

jekta Poletje na Vrhniki, ki ga tradicionalno organizira Zavod Ivana Cankarja Vrhnika.

11. avgust – Skupina STIK (Arheofakt), Kulturno društvo Vespesjan, Zavod za Podvodno Arheologijo in drugi partnerji so pri ribnikih v Verdu pripravili celodnevni dogodek z rimsko tematiko. Predstavili so projekt izdelave rimskega deblaka, rimski vojaški tabor, kovačijo, tržnico in kuhinjo. Med dopoldanskimi obiskovalci je bil tudi predsednik Borut Pahor, ki je izrazil navdušenje nad zanosom mladih znanstvenikov in zanesenjakov.

168. Predsednik Borut Pahor med Rimljani.

13. avgust – Skupina folkloristov Folklorne skupine Cepci iz Ligojne je z narodnimi nošami in ob zvokih harmonike zaplesala na helioportu pred kočjo na Kredarici. Planinci in pohodniki so bili nad njihovim podvigom navdušeni.

22. avgust – V kamnolomu Minerala na Lesnem Brdu se je začela že 20. petdnevna kiparska delavnica »Kamen«. V okviru JSKD jo je vodila akademska kiparka Alenka Vidrgar. Sodelovalo je osem ljubiteljskih kiparjev.

26. avgust – Ribiška družina Vrhnika je prvič pripravila ribiški tabor za najmlajše člane in nečlane društva. Tabor je potekal do 28. avgusta pri Ribiškem domu, udeležilo pa se ga je 19 otrok in deset mentorjev.

27. avgust – Društvo invalidov Vrhnika je v Sinji Gorici organiziralo tradicionalni balinarski turnir, ki se ga je udeležilo 13 moških in 13 ženskih ekip iz različnih koncev Slovenije, tudi z Vrhnike. Na žalost nobena od vrhniških ekip ni posegla po kolajnah.

27. avgust – Pri ribnikih v Verdu so v Ljubljano splavili deblak, ki so ga izdelali študenti arheologije in prostovoljci pod strokovnim vodstvom Skupine STIK in Zavoda za podvodno arheologijo. Splavitev si je ogledalo veliko ljudi, z deblakom pa so odpluli v Ljubljano, kjer so pripravili poseben sprejem.

169. Še zadnji popravki deblaka pred splavitvijo.

27. avgust – Športno društvo Agonija je v soboto popoldne organiziralo kolesarsko tekmovanje v vzponu na Ulovko, za njimi pa so se po vrhniških ulicah – tokrat prvič – zapodili še roleristi. Športni večer je bil sklenjen z nočnim tekom po Vrhniki. Na celotnem tekmovanju je sodelovalo okoli tristo tekmovalcev.

SEPTEMBER

1. september – Stekla je obnova Robove ceste, in sicer od odcepa za Staro Vrhniko do Delavskega naselja. Država kot investitorica je zamenjala asfalt, občina pa je položila nove komunalne vode. Dela so bila zaključena v začetku oktobra. Gradbena dela so stekla tudi v Verdu, in sicer od mostu čez

Ljubijo do Podgore, z namenom celovite obnove cestišča, komunalnih vodov in izgradnje pločnika. Projekt do konca leta 2016 še ni bil končan. Občina se je lotila še širitve zadnjega odseka (mimo Zakrajška) na relaciji Ulovka-Podčelo in pa krajšega odseka Podčelo-Pajsarjev kot. Dela so bila zaključena v letu 2017.

4. september – ŠD Lipa in Gostilna Jurca iz Podlipe sta priredila tradicionalni tek v Podlipi. Ugodno vreme je privabilo veliko domačih tekačev in iz okoliških krajev, poseben tek pa so pripravili tudi za najmlajše.

8. september – V Cankarjevem domu je potekala premiera plesne predstave V objemu sprožilca ali pot do točke nič, ki jo je odplesal domačin Jernej Bizjak, režijo pa je prevzela Sara Živkovič, tudi Vrhničanka.

11. september – V Bevkah so farani ob 25. obletnici osamosvojitve Slovenije postavili zahvalno-spravno obeležje, sestavljeno iz treh stopnic, ki predstavljajo 1. svetovno vojno, 2. svetovno vojno in vojno za samostojno Slovenijo. Obeležje je namenjeno spominu na vse, ki so umrli za svojo domovino, ki so jo imeli iskreno radi. Zahvalno-spravno obeležje je blagoslovil škof Metod Pirih, slavnostni govornik pa je bil predsednik SDS Janez Janša.

11. september – Turistično društvo Blagajana je v Starem malnu podelilo priznanja »Blagajana« za najlepše urejene hiše po krajevnih skupnostih. Eno od priznanj je prejel tudi obnovljen Cankarjev dom na Vrhniki. Dogodek je imel tudi družabni značaj, saj je po uradnem delu sledila zabava z Ansambлом Presenečenje.

13. september – V pritličju Kulturnega centra Vrhnika so odprli stalno razstavo Moja Ljubljana, kjer je na več kot tisoč kvadratnih metrih več kot štiristo izvornih

predmetov iz struge Ljubljance in kolišč na Barju. Slovesnega odprtja, ki mu je prisostvovala množica Vrhničanov, sta se med drugim udeležila tudi predsednik vlade Miro Cerar in kulturni minister Tone Peršak. Vrhnika je tako končno dobila svoj dolgo pričakovani muzej.

170. Miro Cerar med ogledom vsebine »muzeja«.

13. september – V Cankarjevem domu na Vrhniki je bila odprta slikarska razstava domačina Draga Leskovarja in Stanislava Makuca: Študije odnosov = Barve sveta in izginjanje. Razstava je bila odprta do 2. oktobra.

14. september – Turistično društvo Blagajana je v Močilniku začelo z javnim branjem Cankarjevih del. Na ta način so želeli opozoriti na neurejene lastniške razmere na tem območju. Zmenili so se, da se bodo na tem mestu srečevali vsako sredo ob 17. uri in na glas prebirali Cankarjeva dela.

23. september – Zavod Ivana Cankarja Vrhnika je pripravil prvi tridnevni festival vokalno-instrumentalne glasbe »Festival Vrhnika«. Koncerti so potekali v cerkvi na Sveti Trojici, nastopili pa so Klavirski trio Rupnik, Komorni zbor Ave, učenci Glasbene šole Vrhnika, Ženski zbor Carmen manet, Sekstet Odoica in Pihalni kvintet One man band.

24. september - V Cankarjevem domu je potekal promocijski koncert pevca narodno-zabavne glasbe Filipa Kranjca, ki je skupaj z orkestrom Simfonika predstavil novo zgoščenko.

28. september - V športnem parku sredi mesta je v organizaciji Športne zveze Vrhnika potekala tretja Mini olimpiada za druge in tretje razrede Slomškove in Cankarjeve šole ter podružnico iz Bevk. Na desetih postajah so spoznavali svet športa in se hkrati utrjevali v olimpijskem duhu: ni pomembno zmagovati, pomembneje je sodelovati.

28.–30. september - V Postojni je potekalo 55. Linhartovo srečanje gledaliških skupin Slovenije, kjer so med drugim podelili tudi nagrade. Klavdija Japelj iz Bevk, sicer dejavna v amaterskem gledališču Janeza Jalna iz Notranjih Goric, je prejela matička, najvišje priznanje, ki ga lahko prejme ljubiteljski gledališki igralec, za vlogo Zinke v predstavi Goli pianist.

OKTOBER

1. oktober - ŠD Lipa je organiziralo drugi pohod po obronkih Podlipske doline. Slabih dvajset kilometrov dolgega pohoda se je udeležilo okoli 50 pohodnikov.

3. oktober-3. oktober - V avli Cankarjevega doma so v okviru projekta »My piece for peace« ali »Moj košček za mir« razstavili likovna dela otrok iz sedmih evropskih držav na temo svetovnega miru. Med razstavljenimi deli (sodelovalo je 44 šol, izbranih pa je bilo 30 najboljših del) je bilo tudi delo Vrhnicičanke Hane Mrak.

4. oktober - V galeriji Cankarjevega doma je Žiga Okorn odprl razstavo svojih slikarskih del, imenovano Refugij. Razstavo sta pripravila Društvo Hic et Nunc in Zavod

Ivana Cankarja Vrhnika.

5. oktober - V Bevkah so odprli nov prizidek k vrtcu Rosika v katerem je od septembra dalje nastanjena skupina starejših otrok. Objekt je stal 170 tisoč, od tega je občina dala 48 tisoč, država pa 122.

171. Program ob odprtju prizidka so oblikovali najmlajši.

5. oktober - Vrhniška poslovna enota NLB na Trgu Karla Grabeljška je svojemu namestu tudi uradno predala obnovljene prostore, ki so po novem tudi mnogo manjši od prejšnjih. Banka je hkrati vrhniškemu vrtcu donirala 3000 evrov.

6. oktober - V Cankarjevi knjižnici so v spomin na 70. obletnico ustanovitve IUU odprli razstavo »Od obrtnih delavnic do Industrije usnja Vrhnika«. Razstavo je predstavila njena avtorica Nataša Oblak Japelj.

7. oktober - V Cankarjevem domu na Vrhniki je Lions klub Vrhnika organiziral koncert v spomin na v februarju preminulega Dušana Velkaverha. Njegovemu spominu so se z nastopi poklonili uveljavljeni glasbeniki: Alenka Godec, Branka Kraner, Anika Horvat, Anastazija Juvan, Matjaž Mrak, Rok Koritnik, Eva Hren, Aleš Strajnar, Elda Viler, Pepel in kri.

8. oktober - Prostovoljno gasilsko društvo Stara Vrhnika je pripravilo slovesnost, na

kateri so blagoslovili povečan gasilski dom in v svojo sredo uradno sprejeli novo gasilsko vozilo GV 16/15. To leto je bilo za gasilce iz Stare Vrhnike pomembno tudi zato, ker so postali enota širšega pomena – za področje nesreč v prometu.

14. oktober – V Gostilni Bajc je potekal tretji turnir v taroku. Sodelovalo je rekordnih 36 igralcev iz bližnje in daljne okolice. Po petih urah igranja je prvo nagrado odnesel domov Bojan Makovec, sicer večkratni državni prvak.

16. oktober – Do 21. oktobra je v Tokiu potekalo Svetovno prvenstvo barmanov, ki se ga je med drugim udeležila tudi Vrhnica. Draga Kepeš in osvojila tretje mesto v kategoriji After dinner. Ker je od žensk osvojila najvišje mesto, je hkrati neformalno postala tudi najboljša barmanka na svetu.

17. oktober – Na predvečer 110. obletnice rojstva Karla Grabeljška je v Cankarjevi knjižnici v organizaciji Zveze združenja borcev za vrednote NOB Vrhnika v sodelovanju z omenjeno knjižnico potekal literarni večer, katerega gost je bil slovenski pisatelj Ivan Sivec.

21. oktober – Na Stari Vrhniki so slovesno odprli Lukacovo kaščo. Obnovila jo je domačinka Anka Grom. Pripravili so krajši

172. Obnovljena kašča in njena lastnica Anka Grom.

kulturni program pred kaščo, dogajanje pa so sklenili v domu krajanov z nagovori gostov.

22. oktober – Društvo ljubiteljev narave in običajev Notranjske je na vrhniški tržnici postavilo stojnico s z razstavljenimi užjitimi in strupenimi gobami.

22. oktober – Območna obrtna-podjetniška zbornica Vrhnika je v Slomškovi športni dvorani obeležila 40 let obstoja. Govornik je bil predsednik območne enote, Simon Hlebec, zbrane pa sta nagovorila tudi predsednik Obrtne zbornice Slovenije Branko Meh in župan Stojan Jakin.

22. oktober – Orkester Simfonika je v Cankarjevem domu obeležil 25. jubilej obstoja s tradicionalnim koncertom »Klasično in drugačno«. Kot gostje so nastopili trobentač Aleš Klančar, violinist Benjamin Ziervogel, harmonikar Mirko Jevtović, sopranistka Leonida Sabo, flavtistka Eva Arh in tenorist Žiga Lakner.

24. oktober – V vrhniški knjižnici je kulturno društvo Nauportus v počastitev dneva suverenosti povabilo medse akterje in raziskovalce osamosvojitvene vojne. Na okrogli mizi so sodelovali Sanja Dolinar, ki je v diplomski nalogi raziskala osamosvojitveno vojno na vrhniškem koncu, brigadir Tone Krkovič, tedanji predsednik občinskega izvršnega sveta Vili Granda in Karel Nikolavčič, ki je bil med vojno referent za mobilizacijo.

25. oktober – Janez Rupnik je v Galeriji Cankarjevega doma odprl slikarsko razstavo. Prevladovala so cvetlična tihožitja, pozoren obiskovalec pa je lahko »odkril« tudi krajinske impresije in živalsko figuraliko. Razstava je bila odprta do 11. novembra.

173. Janez Rupnik, znan tudi pod psevdonimom Ruben Muha.

26. oktober – Do 29. oktobra je imel dirkaški klub Autosport Jazon v prostorih nekdanje vojašnice na Stari Vrhniki, kjer ima delavnice, dneve odprtih vrat. Zadnji dan so mu pridružili še starovrhniški gasilci – prav tako s predstavitev svoje opreme – za obiskovalce pa so pripravili še atraktivne gasilske prikaze gašenja avtomobilskega požara in rezanja ponesrečencev iz zveržene pločevine.

27. oktober – Do 9. novembra je v Argentini gostoval Mešani pevski zbor Ivana Cankarja. Zbor je izvedel pet samostojnih koncertov in dvakrat sodeloval s petjem pri bogoslužju.

30. oktober – Na južni strani hriba Sveta Trojica je župnik Blaž Gregorc v prisotnosti množice krajanov blagoslovili tamkajšnjo kapelico sv. Antona. Povod za obnovo je bil udar strele. Kapelica, o nastanku katere se ne ve veliko, je posebna, ker ima ploščo z arabskimi črkami.

NOVEMBER

1. november – Združenje borcev za vrednote NOB Vrhnika je pri grobnici na Drči pripravilo tradicionalno spominsko slovesnost s kratkim kulturnim programom in polaganjem venca.

8. november – V predverju Cankarjevega doma je odprla svoja vrata razstava »Le klekljaj, dekle, klekljaj«, ki sta je pripravila Muzejsko društvo Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja Vrhnika. Razstava, katere avtorica je Katarina Oblak Brown in je bila na ogled do 10. decembra, je govorila o Julki Fortuni, strastni čipkarici in zavedni Slovenki.

174. Avtorica razstave Katarina Oblak Brown ob plakatu z Julko Fortunino.

12. november – Mešani pevski zbor Mavrica z Vrhnike je v goste povabil koprsko pevce in pevke MePZ Obalca. Uro dolg koncert je potekal v dvorani vrhniške glasbene šole.

14. november – V Državnem zboru so za 5 dni odprli razstavo Komunalnega podjetja Vrhnika ponovne uporabe in preoblikovanja starih predmetov. Z njo so želeli opomniti na pomen trajnostnega bivanja in nujnost zmanjševanja odpadkov.

18. november – Vrhniški vrtci in šole so uživali »tradicionalni slovenski zajtrk«. V OŠ Antona Martina Slomška se jim je pridružil Primož Hainz, podpredsednik državnega zbora. V vrtcu Želvetica pa sta najmlajše nagovorila župan Stojan Jakin in predsednik vrhniškega čebelarstva Slavko Keršmanc.

18. november – Svetovni dan spomina na žrtve prometnih nesreč je Združenje šoferjev in avtomehaničev Vrhnika obeležilo na lokaciji v Gabrčah, kjer se je poleti zgodila prometna nesreča s smrtnim izidom. Zbrane je nagovoril Franjo Čretnik, predsednik združenja, župan Stojan Jakin in pomočnik Policijske postaje Vrhnika Janez Vtič.

21. november – Akademik prof. dr. Branko Stanovnik, sicer tudi častni občan Vrhnike, je prejel najvišjo nagrado v Sloveniji za dosežke na področju znanstvenoraziskovalnega dela in razvojne dejavnosti – Zoisovo nagrado. Ugleden kemik organske kemije je objavil več kot 600 znanstvenih in strokovnih del, redno predava doma in v tujini, je tudi organizator številnih kongresov. Je član SAZU in več tujih znanstvenih akademij.

175. Dr. Branko Stanovnik.

22. november – Javni sklad RS, območna izpostava Vrhnika, je v galeriji Cankarjevega doma pripravil odprtje likovne razstave skupine Akvarelisti. Razstava je nosila naslov »Lepote Vrhnike in lepote Barja«.

24. november – Gradbeni delavci so med obnovo ceste na relaciji Podgora–Ljubija pri izviru Žebravca naleteli na zaprt vodni jašek, ki je po preboju na plan prhnil tudi tri človeške ribice. Delavci so jih zajeli in spustili nazaj v obzidan izvir – od koder naj bi živali tudi izplavilo.

26. november – Vrhniška Karitas je v Cankarjevem domu pripravila dobrodelni koncert Dva novčiča na katerem so nastopili domači in okoliški izvajalci. Hkrati je omenjena lokalna organizacija obeleževala tudi 25. obletnico obstoja.

28. november – V Cankarjevem domu so predstavili zbornik »Telesna zmogljivost in boljše zdravje«, v katerem so nanizane raziskave, opažanja in pomisleke o pilotnem projektu zdravstvene preventive v Zdravstvenem domu Vrhnika (v letu 2014). Omenjeni projekt je za razliko od podobnih projektov vključeval tudi svetovalnico Jake Strela in kinezeologa Gregorja Mišiča. Rezultati so bili dobri, zato se je tovrstnega pristopa prijelo ime »Vrhniški model«. Izid zbornika je pozdravila tudi ministrica za zdravje Milojka Celarc Kolar.

29. november – V doživljajskem razstavišču Moja Ljubljana so postavili na ogled originalno kolo z osjo, staro okoli 5200 let, najdeno v Verdu. Ob tem so pripravili krajši kulturni program z glasbeno multivizijo vsestranskega umetnika Lada Jakše in branjem Cankarjevih odlomkov igralca Pavla Ravnohriba, zbrane pa so nagovorili tudi župan Stojan Jakin, predsednik KS Verd Tomaž Gorišek in avtorica razstave ter kustosinja Irena Šinkovec.

DECEMBER

1. in 2. december – Na Sodnijskem trgu je v organizaciji Zavoda Ivana Cankarja potekal tradicionalni Miklavžev sejem, popestren

z nastopi glasbenikov. Hkrati s sejmom je potekal tudi Smučarski sejem rabljene smučarske opreme v izvedbi Smučarskega društva Vrhnika.

3. december – V Cukaletovi dvorani Župnije Vrhnika je Jernej Vrtovec predstavil svojo knjigo Vloga nadškofa Alojzija Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije. Dogodek je organiziralo Društvo Nauportus Viva in župnija Vrhnika.

3. december – Mešani pevski zbor Društva invalidov Vrhnika je ob svetovnem dnevu invalidov v Cankarjevem domu pripravil tradicionalni koncert. Na odru so se jim pridružili še Ženski pevski zbor Upanje iz Doma upokoencev Vrhnika in mešani pevski zbor vrhniškega društva upokoencev.

5. december – Osrednje Miklavževanje na Vrhniki je potekalo pred cerkvijo sv. Trojice, kjer je bil krajši kulturni program, nato pa je med otroke prišel sv. Miklavž. Najmlajši so do prizorišča dogajanja prišli z baklami, ki so jih prižigali pod Klancem na Stari cesti.

6. december – Zavod Ivana Cankarja je v začetku oktobra razpisal natečaj za celostno grafično podobo blagovne znamke Vrhnika. Izbrana je bila rešitev, ki sta jo oblikovala Ivor Bogunić in Tomaž Apohal iz komunikacijske agencije Yootree ter predstavlja stilizirano obliko reke Ljubljane.

8. december – Turistično društvo Blagajna je v Cankarjevem domu pripravilo srečanje folklornih skupin in ljudskih pevcev ter godcev z Vrhnike in njene okolice. Nastopilo je kar devet skupin in posameznikov.

15. december – Planinsko društvo Vrhnika z vso močjo nabira finančno pomoč za gradnjo nove kočice na Planini. Sredi decembra

so že zbrali okoli 260 tisoč evrov, deloma v denarju deloma v obliki obljubljenih obrtniških del in materiala.

23. december – Občinska proslava ob dnevu samostojnosti je tokrat potekala v Cankarjevem domu – v preteklih letih je bila na prostem na Sodnijskem trgu. Slavnostni govornik je bil župan Stojan Jakin, kulturni program pa so pripravili učenci in učenke OŠ Ivana Cankarja in Pihalni orkester Vrhnika.

23. december – Športno društvo Povž s Stare Vrhnike je v domu krajanov obeležilo 30. obletnico obstoja. Pripravili so krajši kulturni program in pripravili razstavo o društveni zgodovini. Ob tej priložnosti je krajevna skupnost dolgoletnemu predsedniku Franciju Petkovšku podelila posebno priznanje »Zlati povž«.

176. Levo predsednik KS Stara Vrhnika Jani Krvina, na sredi Franci Petkovšek, desno predsednik ŠD Povž Anže Rode.

26. december – Člani Društva ljubiteljev narave in običajev Notranjske in območnega združenja veteranov vojne za Slovenijo Vrhnika - Borovnica so že 18. povabili na pohod po poti Cankarjeve matere od Vrzdence do Vrhnike. Pridružili so se jim še številni drugi pohodniki – vseh skupaj je bilo 125.

POROČILO O DELU MUZEJSKEGA DRUŠTVA VRHNIKA (MDV) V LETU 2016

Društvo sem v letu 2016 predstavljala predsednica Katarina Oblak Brown. Delo društva vodi izvršni odbor (*Marija Malo-vrh, Metka Miklavčič, Katarina O. Brown, Marija O. Čarni, Nataša O. Japelj, Olga Pivk, Mira Rančov, Branko Stanovnik, Niko Šušteršič, Janez Žitko*), ki se je v letu 2016 skupaj z nadzornim odborom (*Elica Breljih, Pavel Mrak, Milena Živec*) sestal trikrat: 25. januarja, 16. maja in 12. septembra.

Finančna sredstva za delo društva je prispevala Občina Vrhnika preko razpisa »Sofinanciranje ljubiteljske kulturne dejavnosti«, člani društva s plačilom članarine in prostovoljnimi prispevki, nekaj denarja je prejelo društvo tudi s prodajo Vrhnških razgledov in manjši del z donacijo iz dela dohodnine.

PREGLED DELA V LETU 2016:

Januar. 25. januarja smo se sestali na 1. seji izvršnega in nadzornega odbora Muzejskega društva Vrhnika, na kateri smo obravnavali naslednje točke: konstituiranje odbora, prijava za sofinanciranje Občine Vrhnika, možnost sodelovanja pri postavitvi spominskega obeležja na rojstni hiši akad. slikarju Florisu Oblaku na Stari vrh-

niki, problematika prostorov MDV in sodelovanje z Inštitutom za novejšo zgodovino pri projektu Padli v 1. svet. vojni. 29. januarja smo se prijavi s trinajstimi projekti na razpis Sofinanciranje ljubiteljske kulturne dejavnosti v letu 2016.

Februar. Reševali smo problem društvenega arhivskega depoja, ki nam ga je v rokodelskem domu (Tržaška 23, Vrhnika), kjer imamo pisarno, dodelila v najem leta 2014 Občina Vrhnika. Prostor je bil namenjen deponiranju zbranega muzejskega gradiva in eksponatov. Kljub veliki potrebi in večkratni prošnji za podaljšanje najema, smo 4. aprila 2016 dobili odpoved najemne pogodbe; prostor je bil dan v najem podjetju Terapevtski dotik, ki deluje v isti stavbi. Društvo tako ostaja skrajno utesnjeno le še v pisarni.

Marec. 16. marca smo sodelovali na odprtju razstave *60 let Zveze kulturnih društev Vrhnika* v Galeriji kulturnega centra KULT 3000, na Metelkovi v Ljubljani. Dogodek sta organizirala JSKD - izpostava Vrhnika in ZKD Vrhnika; z razstavo smo gostovali do 31. marca. Proti koncu meseca smo pripravili poslovno poročilo za računovodstvo za leto 2015.

April. 5. aprila smo odprli obsežno razstavo ob 750-letnici *prve omembe Podlipe* v Cankarjevem domu na Vrhniki. Razstava, ki je bila na ogled do 29. aprila, je bila rezultat poglobljene študije zgodovinskega razvoja vasi in posameznih domačij.

15. aprila smo v sodelovanju s Humanističnim in umetniškim društvom »O« (HUD"O«) ter v soglasju z Občino Vrhnika izvedli čistilno akcijo v objektu nekdanje Železniške postaje Vrhnika-mesto ter s tem podprli prizadevanje za ohranitev poslopja, zgrajenega z javnimi deli v času krize leta 1934. V tem mesecu smo člani društva počastili ob častitljivi starosti 95-ih let tudi našo najstarejšo in hkrati častno članico go. Francko Zalaznik.

177. Čistilna akcija nekdanje Železniške postaje Vrhnika-mesto; 15. april 2016.

Maj. V času Cankarjevih dni smo 10. maja izpeljali Dan odprtih vrat Muzejskega društva Vrhnika in stalne razstave akad. slikarja Florisa Obláka v rokodelskem domu. 16. maja smo imeli 2. sestanek izvršnega in nadzornega odbora Muzejskega društva Vrhnika, z obravnavanima naslednjima točkama: publiciranje razstave ob 750-letnici *prve omembe Podlipe* in sodelovanje na okrogli mizi o Kotnikovem posestvu v Verdu. Še istega dne smo v sodelovanju z Zavodom Ivana Cankarja javno predstavili

16. zvezek zbornika *Vrhnikiški razgledi*. Publikacija vsebuje 17 prispevkov dvanajstih avtorjev in obsega 286 strani (glej Bibliografijo). 23. maja smo z Inštitutom za novejšo zgodovino, koordinatorjem projekta Zbiranje podatkov o vojaških žrtvah 1. svetovne vojne na Slovenskem, podpisali dogovor o sodelovanju v projektu.

Junij. 20. junija smo odprli spominsko razstavo *Argonavti na Vrhniki*, likovno upodobitev prihoda argonavtov na Vrhniko. Avtor razstave, slikar in zgodovinar Pavol Tesar, je načrtoval upodobiti še več zgodovinskih in mitoloških motivov Vrhnike, a mu je načrte preprečila bolezen in kasnejša smrt. 26. junija je bila v okviru prireditve Argonavtski dnevi odprta tematska pot Rupnikova linija na Zaplani, kjer je v projektu sodelovalo tudi Muzejsko društvo Vrhnika (priprava študije, informativnega teksta in prevodov v angleščino).

178. Odprtje tematske poti Rupnikova linija – v projektu je sodelovalo tudi Muzejsko društvo Vrhnika; 26. junij 2016.

179. Izlet na avstrijsko Koroško, Bistrica ob Zilji, 2. oktober 2016.

Julij. V juliju je Muzejsko društvo Vrhnika ponovno naslovlilo lastniku stavbe nekdanjega Idrijskega skladišča dopis, v katerem je poudarilo izredno zgodovinsko vrednost objekta in upanje, da se le-tega obvaruje pred propadom.

September. 6. septembra je društvo naslovlilo dekanu vrhniške cerkve sv. Pavla prošnjo za obrazložitev aktualnih posegov na pokopališču v Verdu. Že pred leti je bila ob obnovitvenih delih zaradi nepoznavanja kulturno-zgodovinskih vrednot prekrita, po izjavah domačinov celo uničena, freska sv. Miklavža, delo Janeza Ljubljanskega, s čimer je bila zadana sakralnemu objektu velika škoda. Tokrat so se lotili poseke stoletnih cipres ob pokopališkem zidu, brez utemeljene razlage, zakaj naj bi bile moteče. 12. septembra smo se člani izvršnega in nadzornega odbora zbrali na 3. sestanku MDV. Obravnavali smo naslednje točke: sodelovanje Muzejskega društva Vrhnika z

razstaviščem Moja Ljublanica, sodelovanje s KS Vrhnika-Breg v okviru projekta Vrhniška železnica, možnosti obnove freske na cerkvi in preprečitev poseka cipres na pokopališču v Verdu ter ekskurzija društva.

Oktober. 2. oktobra smo člani društva, ki smo se tudi sicer družili na predhodnih izletih, obiskali avstrijsko Koroško, kjer smo se seznanili z geologijo Dobrača ter slovensko jezikovno in etnološko dediščino v Ziljski dolini. 6. oktobra je Muzejsko društvo sodelovalo s Cankarjevo knjižnico Vrhnika pri prireditvi ob 70. obletnici ustanovitve IUV. Pri tem je bila v prostorih knjižnice postavljena društvena razstava *Od obrtnih delavnic do IUV*.

November. 8. novembra smo v avli Cankarjevega doma na Vrhniki v sodelovanju z Zavodom Ivana Cankarja odprli razstavo *Le klekljaj, dekle, klekljaj - Ob 100. obletnici rojstva klekljarice Julke Fortuna*. Razstava

je prikazovala življenjsko pot omenjene klekljarice in pesnice, s poudarkom na njenem prizadevanju za ohranitev in promocijo slovenske čipkarske dediščine. 25. novembra smo se prijavili na razpis Sofinanciranje ljubiteljske kulturne dejavnosti v letu 2017, kjer smo predstavili 12 planiranih projektov za tekoče leto. V novembrski številki Našega časopisa smo objavili povabilo občanom k zbiranju starih fotografij z Vrhniškega.

180. Odprtje razstave *Le klekljaj, dekle, klekljaj – Ob 100. obletnici rojstva klekljarice Julke Fortuna*; Avla Cankarjevega doma na Vrhniku, 8. november 2016.

December. Decembra smo sodelovali s KS Vrhnika-Breg pri postavitvi informacijskih tabel: o zgodovini vrhniške železnice in o turistično-zgodovinskih znamenitostih na njenem območju. Društvo je prispevalo tekst, slikovno gradivo ter idejo zasnove table. 9. decembra smo s predavanjem *Bliža se železna cesta* orisali zgodovino vrhniške železnice še v okviru prireditve *Predstavitve KS Vrhnika-Breg*, ki ga je v nizu podobnih dogodkov organizirala Cankarjeva knjižnica Vrhnika. 19. decembra smo se nekateri člani odzvali povabilu članice društva Anke Grom, da obiščemo Lukacovo kaščo na Stari Vrhniki, ki jo je pred nedavnim kupila, obnovila in odprla za javnost. V decembrski številki Našega časopisa smo po-

novno objavili povabilo za zbiranje starih fotografij z Vrhnike in okolice. Decembra smo z Marijo Oblak Čarni podpisali donatorsko pogodbo za 24 slik ter z Nikom Šušteršičem pogodbo za depozit slike slikarja Pavola Tesarja.

Sodelovanje Muzejskega društva Vrhnika z Zavodom Ivana Cankarja Vrhnika in s Cankarjevo knjižnico Vrhnika se preko skupnih projektov krepi, prav tako povezovanje z republiškim institucijami ter lokalnimi društvi in drugimi skupnostmi. Zanimanje za dejavnost društva se povečuje. Društvene prireditve in izleti so vse bolj obiskani, k društvu pristopajo tudi novi člani. Kot je razvidno iz predstavljene aktivnosti, smo člani s pomočjo podpornikov tudi v preteklem letu 2016 sledili temeljni funkciji Muzejskega društva Vrhnika - ozaveščanje občanov o bogastvu in pomenu kulturne in naravne dediščine ter nujnosti njene ohranitve in varovanja.

Bibliografija:

1. Tatjana Oblak Milčinski: Častitljiva leta častne članice Muzejskega društva, *Naš časopis*, 25. april 2016, str. 7.
2. Polona Zalokar: Podlipa – hiše se spreminjajo, sledovi ostajajo; dokumentarna razstava ob 750. obletnici prve omembe Podlipe. ZIC Vrhnika, Muzejsko društvo Vrhnika, 5. – 29. april 2016, 40 plakatov.
3. Polona Zalokar: Podlipa med Bistro in Šentjoštom; Ob 750-letnici prvega zapisa iz Podlipske doline. *Arhivi – Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, letnik 39, št. 2, 221-230, Ljubljana, 2016.
4. VRHNIŠKI RAZGLEDI ŠT. 16, izdalo Muzejsko društvo Vrhnika, maj 2016:
 - Marija Oblak Čarni: Ob 16. številki Vrhniških razgledov, 6-8.
 - Alenka Auersperger: Na ženitovanje!, 9-40.
 - Tatjana Oblak Milčinski: Bil je topel junijski večer ..., Okence, glasilo mladih iz Verda, 41-98.

- Aleksandra Srše: Vrhniška šola skozi čas (V. del), 99–128.
 - Tatjana Hojan: Ivanka Vidic (1857–1900); učiteljica, 129–131.
 - Tatjana Hojan: Ivana Tominec Neuhold (1860–1937); učiteljica, 132–135.
 - Tatjana Hojan: Pavla Götzl Suhadolnik (1870–1944); učiteljica, 136–138.
 - Tatjana Hojan: Olga Grilanc Benčina (1898–1985); učiteljica, 139–141.
 - Janez Tomšič: Dr. Mihael Opeka (1871–1938), 142–152.
 - Olga Pivk: Skladišče Idrijskega rudnika na Vrhniku, 153–159.
 - Matevž Grošelj: Rupnikova linija v občini Vrhnika, 160–182.
 - Marija Lukanc: Kovaštvo na Vrhniku v 20. stoletju, 183–211.
 - Katarina Oblak Brown: 60 let Zveze kulturnih društev Vrhnika, 212–251.
 - Gašper Tominc: Vrhniška kronika za leto 2015, 252–270.
 - Marija Oblak Čarni: Poročilo o delu Muzejskega društva Vrhnika (2014 in 2015), 271–275.
 - Mira Rančev: Občni zbor Muzejskega društva Vrhnika; leta 2015, 276–278.
5. Muzejsko društvo Vrhnika in Humanistično in umetniško društvo»O«: Preden vlak odpe-
lje ali zakaj očistiti Železniško postajo Vrhni-
ka - mesto, *Naš časopis*, 30. maj 2016, str. 11.
 6. Argonavti na Vrhniku (slikar Pavol Tesár): Ar-
gonavti na Vrhniku (Pavol Tesár); spominska
slikarska razstava. Muzejsko društvo Vrhni-
ka in Zavod Ivana Cankarja Vrhnika, 20.–30.
junij, 1.–11. september 2016.
 7. mz: Na Zaplani odprli tematsko pot Rupniko-
va linija, *Naš časopis*, 29. avgust 2016, str. 5.
 8. Muzejsko društvo Vrhnika: Ob odprtju raz-
stavišča Moja Ljubljana, *Naš časopis*, 26.
september, str. 7.
 9. Simon Seljak: 70. obletnica ustanovitve IUUV,
Naš časopis, 24. oktober 2016, str. 10.
 10. Katarina Oblak Brown: Le klekljaj, dekle, kle-
kljaj – razstava ob 100. obletnici klekljarice
Julke Fortuna (1916–1999). Muzejsko društvo
Vrhnika in Zavod Ivana Cankarja, (8. novem-
ber – 10. december 2016), 16 plakatov.
 11. Muzejsko društvo Vrhnika: Zbiranje starih
fotografij, *Naš časopis*, 28. november 2016,
str. 68.
 12. Muzejsko društvo Vrhnika: Zbiranje starih
fotografij, *Naš časopis*, 19. december 2016,
str. 13.
 13. Katarina Oblak Brown: Obisk avstrijske Koro-
ške, *Naš časopis*, 19. december 2016, str. 13.
 14. Muzejsko društvo Vrhnika: Zgodovina vrh-
niške železnice. 2 informativni tabli, posta-
vljeni v KS Vrhnika – Breg, Muzejsko društvo
Vrhnika, KS Vrhnika – Breg in Zavod NaNo-
vo, december 2016.

NA NASLOVNICI:

Pavol Tesár, Argonauti Nauport (Argonavti v Močilniku), olje na platnu, 70x100 cm, Ljubljana 2014 (*hrani MDV*).

NA ZADNJI STRANI KNJIGE:

Prireditev na OŠ Ivana Cankarja ob 50-letnici organizirane skrbi za učence, ki obiskujejo nižji izobrazbeni standard in posebni program vzgoje in izobraževanja, 21. april 2016 (*foto: Gašper Tominc*).

Blagoslovitev Rokodelskega doma na Vrhniki, 29. avgusta 1897 (*foto: last MDV*).

Proslava na Vrhniki ob obletnici Cankarjevega rojstva (*DIC 1882-1997, Ljubljana 1997, str. 52*).

Blagoslovitev Rokodelskega doma na Vrhniki, 29. avgusta 1897 (*foto: last MDV*).

Vrhniška pivovarna s sladarno. (*Razglednica, okrog 1900*)

Pri ribnikih v Verdu so v Ljubljanico splavili deblak, ki so ga izdelali študenti arheologije in prostovoljci pod strokovnim vodstvom Skupine STIK in Zavoda za podvodno arheologijo, 27. avgust 2016. (*foto: Gašper Tominc*)

Sveta brata Kerišpin in Krišpinijan (umrla okoli 303), zavetnika čevljarjev, strojarjev, sedlarjev ter krojačev in tkalcev.

Sodelavci v IUUV, slikani 1958 (*last: Niko Šušteršič*).

VRHNIŠKI RAZGLEDI

Leto 17 (2016)

Izdala in založila:

Muzejsko društvo Vrhnika in

Zavod Ivana Cankarja za kulturo, šport in turizem, Vrhnika

Uredniški odbor:

Igor Berginc

Franci Dovč

Anja Frković Tršan

Pavel Mrak

Marija Oblak Čarni (urednica)

Nataša Oblak Japelj (namestnica urednice)

Tatjana Oblak Milčinski

Olga Pivk

Mirjam Šemrov

Lektoriranje: Mirjam Šemrov

Tehnična ureditev: Milena Oblak Erznožnik

Tisk: Belin grafika d. o. o.

Naklada: 350 izvodov

Vrhnika, maj 2017

